

Samoodređenost studenata u studentskim naseljima i učestalost konzumiranja alkohola i kanabinoida

Jerković, Dijana

Doctoral thesis / Disertacija

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:443878>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**



Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)





Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Dijana Jerković

**SAMOODREĐENOST STUDENATA
U STUDENTSKIM NASELJIMA
I UČESTALOST
KONZUMIRANJA ALKOHOLA I
KANABINOIDA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2015.



Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Dijana Jerković

**SAMOODREĐENOST STUDENATA
U STUDENTSKIM NASELJIMA
I UČESTALOST
KONZUMIRANJA ALKOHOLA I
KANABINOIDA**

DOKTORSKI RAD

Mentori:

Doc.dr.sc. Valentina Kranželić

Doc.dr.sc. Martina Lotar Rihtarić

Zagreb, 2015.



University of Zagreb

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences

Dijana Jerković

**SELF-DETERMINATION
OF STUDENTS
IN STUDENT DORMITORIES
AND FREQUENCY
OF ALCOHOL AND CANNABINOIDS
CONSUMPTION**

DOCTORAL THESIS

Supervisors:

Assistant Professor Valentina Kranželić, Ph.D.

Assistant Professor Martina Lotar Rihtarić, Ph.D.

Zagreb, 2015

INFORMACIJE O MENTORICAMA

Doc.dr.sc. Valentina Kranželić

Doc.dr.sc. Valentina Kranželić zaposlena je kao docentica na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni stupanj doktora znanosti u društvenim znanostima, polju edukacijsko-rehabilitacijskih znanosti, stekla je 2007. godine obranom disertacije pod naslovom 'Lokalna zajednica i škola u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih – primjer Istarske županije'. Nastavnica je na preddiplomskom i diplomskom sveučilišnom studiju socijalne pedagogije u okviru kojih je (su)nositeljica i/ili (su)izvoditeljica sljedećih predmeta: Razvoj i implementacija preventivnih programa, Preventivni programi u obiteljskom i školskom okruženju, Kriminologija (dio Prevencija kriminala), Trening socijalnih vještina, Praktikum akademskih vještina, Praksa i dr. Nastavu izvodi i na poslijediplomskom specijalističkom studiju matične institucije pod nazivom 'Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji', na predmetima 'Znanstveno utemeljeni programi' i 'Jačanje roditeljskih vještina'. Njezini istraživački, znanstveni i stručni interesi usmjereni su razvoju, implementaciji i evaluaciji preventivnih programa u području korištenja sredstava ovisnosti, kockanja mladih, razvoja socijalnih vještina i općenito prevencije problema u ponašanju i poticanja pozitivnog razvoja u školskom okruženju i zajednici. Tijekom 15 godina rada aktivno je sudjelovala u izvedbi 9 znanstvenih i 14 stručnih projekata, pri čemu je voditeljica ili kovoditeljica bila u 6, a na ostalima suradnica. Kao mentorica, vodila je ili trenutačno vodi studente u izradi više od 20 diplomskih te dva specijalistička rada.

INFORMACIJE O MENTORICAMA

Doc.dr.sc. Martina Lotar Rihtarić

Doc.dr.sc. Martina Lotar Rihtarić zaposlena je kao docentica na Odsjeku za kriminologiju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Znanstveni stupanj doktora znanosti iz socijalne psihologije stekla je 2012. godine obranom disertacije pod naslovom 'Određnice podložnosti vršnjačkom pritisku u adolescenciji'. Nastavnica je na preddiplomskom i diplomskom studiju socijalne pedagogije u okviru kojih vodi kolegije: Penološka psihologija I, Penološka psihologija II, Uvod u znanstveni rad te Evaluacija intervjenskih programa. Kao suradnica radi na poslijediplomskom specijalističkom studiju 'Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji' i to na kolegiju Evaluacija intervjenskih ishoda. Njezini istraživački interesi usmjereni su na područje penološke psihologije, točnije psiholoških čimbenika činjenja kaznenih djela (osobine ličnosti, psihopatija, kognitivne distorzije kod počinitelja kaznenih djela, stres zatvorenika i osoblja kaznenih ustanova) i primijenjene socijalne psihologije u zatvorskom sustavu (utjecaj grupe, stavovi) te vršnjačkog pritiska u smjeru rizičnih i delinkventnih ponašanja. Stručni interesi su joj usmjereni na evaluaciju intervjenskih programa. Vodila je projekt 'Prediktori kriminalnog povrata u hrvatskom zatvorskom sustavu' te je sudjelovala u desetak projekata. Kao mentorica, pomagala je pri izradi više od 20 diplomskih radova.

Na temelju članka 46. Statuta Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Fakultetsko vijeće Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta na svojoj 2. redovitoj sjednici održanoj dana 30. studenoga 2015. godine donijelo je odluku o imenovanju Povjerenstva za obranu doktorske disertacije u sastavu:

1. **prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin**, redovita profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predsjednica
2. **izv.prof.dr.sc. Martina Ferić**, izvanredna profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, članica
3. **doc.dr.sc. Zrinka Greblo**, docentica na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatski studiji, vanjska članica.

Imenovano Povjerenstvo pozitivno je ocijenilo doktorsku disertaciju Dijane Jerković pod naslovom 'Samoodređenost studenata u studentskim naseljima i učestalost konzumiranja alkohola i kanabinoida'.

Disertacija je uspješno obranjena pred navedenim Povjerenstvom 17. prosinca 2015. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

* * *

Na početku ovoga rada posebno zahvaljujem svojim mentoricama doc.dr.sc. Valentini Kranželić i doc.dr.sc. Martini Lotar Rihtarić na osnaživanju, učenju i dostupnosti tijekom izrade disertacije, kao i na podržavanju mog interesa za znanost.

Zahvaljujem članovima Povjerenstva za obranu disertacije, prof.dr.sc. Irmu Kovčo Vukadin, izv.prof.dr.sc. Martini Ferić i doc.dr.sc. Zrinki Greblo, na njegovanju informacijskih aspekata tijekom obrane rada.

Hvala mojim suradnicama Lidiji, Martini, Mirjani, Petri i Sabini na autonomnoj motivaciji za sudjelovanje u provedbi istraživanja i pomoći pri unosu podataka.

Zahvaljujem na podršci kolegicama i kolegama iz Ureda za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske, kao i suradnicima s kojima imam čast provoditi integrativnu psihoterapiju.

Veliko hvala mojoj obitelji: majci Dragici koja me je poučila ustrajnosti; ocu Matku koji me je naučio razmišljati izvan okvira; Sanji, Zvoni i Matei na podršci u zadovoljavanju temeljnih potreba; Emi na podsjećanju na činjenicu koliko su entuzijazam i znatiželja važni u svakodnevnom životu!

Prijateljima Damiru, Dubravki, Ivani, Josipi, Nataši, Petri i Smilji zahvaljujem na razumijevanju i prihvaćanju.

Osobito se zahvaljujem sastavnicama Sveučilišta u Zagrebu koje su prepoznale važnost provedbe ovog istraživanja. Također, posebno zahvaljujem na angažmanu i empatiji svim sudionicima predistraživanja i glavnog istraživanja bez kojih ovaj rad ne bi bio izvediv!

Sažetak

Teorija samoodređenja predstavlja makro-teoriju ljudske motivacije koja se provjeravala u nizu zdravstvenih ponašanja, no vrlo rijetko u kontekstu objašnjenja učestalosti konzumiranja sredstava ovisnosti. Cilj ovog istraživanja je bio provjeriti neke postavke ove teorije u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među studentima Sveučilišta u Zagrebu koji borave u studentskim naseljima. Kako bi se provjerila faktorska struktura mjernih instrumenata koji su prevedeni s engleskog na hrvatski jezik, na prigodnom uzorku od 114 (32.5% mladića i 67.5% djevojaka) sudionika prve i druge godine preddiplomskih studija Sveučilišta u Zagrebu koji žive u studentskim naseljima, provedeno je predistraživanje. Glavno istraživanje provedeno je na kvotnom uzorku (s obzirom na spol i područje studiranja) od 438 (37.9% mladića i 62.1% djevojaka) studenata prve i druge godine studija Sveučilišta u Zagrebu kojima je odobren smještaj u studentska naselja. Uz konstrukte teorije samoodređenja, u istraživački model su uključene i ekstraverzija, savjesnost i neuroticizam. Ekstraverzija se pokazala značajnom odrednicom učestalosti konzumiranja alkohola među mladićima, a ekstraverzija i autonomna uzročna orijentacija značajnim prediktorima u objašnjenju ovog ishoda među djevojkama. Predloženi model nije objasnio učestalost konzumiranja kanabisa među mladićima, budući da se niti jedan prediktor nije pokazao značajnim. Značajnim odrednicama učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama pokazale su se ekstraverzija, autonomna uzročna orijentacija i potreba za autonomijom. Na ukupnom uzorku nije utvrđen moderatorski efekt samoodređenosti i osobina ličnosti za učestalost konzumiranja alkohola. Ekstraverzija i savjesnost pokazali su se značajnim, iako slabim, prediktorima učestalosti konzumiranja alkohola. Utvrđen je interakcijski efekt samoodređenosti i ekstraverzije na učestalost konzumiranja kanabisa. Kod visoko i prosječno samoodređenih studenata, porast u ekstraverziji praćen je porastom u konzumiranju kanabisa, pri čemu je taj efekt izraženiji kod sudionika s višom samoodređenošću. Provedeno istraživanje predstavlja značajan doprinos u spoznajnom, znanstvenom i praktičnom smislu. S obzirom na to da su konzumiranje alkohola i kanabisa kod mladića i djevojaka determinirani različitim odrednicama, prilikom planiranja preventivnih intervencija važno je uvažavati specifičnosti mladića i djevojaka, kao i nalaz da i studenti koji na izgled dobro funkcioniraju, trebaju podršku u nošenju sa životnim izazovima.

Ključne riječi: samoodređenost, osobine ličnosti, učestalost konzumiranja alkohola, učestalost konzumiranja kanabisa, studentska naselja

Summary

Self-Determination Theory presents a macro-theory of human motivation that has been applied to many risky behaviours. Nevertheless, there is a scarce literature on the role of this theory in predicting alcohol and cannabis consumption. The aim of this research was to determine how well some constructs of Self-Determination Theory predict frequency of alcohol and cannabis consumption among the first and the second year students at the University of Zagreb that lived in student dormitories.

Three instruments were translated from English to Croatian: Self-Determination Scale (Sheldon & Deci, 1993), General Causality Orientations Scale (Deci & Ryan, 1985) and The Learning Climate Questionnaire (Williams & Deci, 1996). A pilot study was conducted on a convenient sample of 114 (32.5% males and 67.5% females) participants of the first and the second year of the study at the University of Zagreb that lived in student dormitories. Based on the data from the pilot study, the factor structure of the instruments was examined, and General Causality Orientations Scale was shortened and adapted.

The main research was conducted on a quota sample of 438 (37.9% males and 62.1% females) participants of the first and the second year of the study at University of Zagreb that lived in student dormitories. While planning the sample, efforts were made to ensure that ratio of participants regarding the gender and the field of the study represents population ratios. In the research the following instruments were applied: Self-Determination Scale (Sheldon & Deci, 1993); adapted version of the autonomy and control subscales of the General Causality Orientations Scale (Deci & Ryan, 1985); autonomy subscale of the General Need Satisfaction Scale (Gagné, 2003); The Learning Climate Questionnaire (Williams & Deci, 1996); extraversion, conscientiousness and neuroticism subscales of the International Personality Item Pool (IPIP50); and the questionnaire on the frequency of alcohol and cannabis consumption (adapted version of the *European Model Questionnaire, EMCDDA, 2002*; questions on synthetic cannabinoids were also included).

Separate hierarchical regression analysis for males and females were conducted with a number of days in the last 30 days that participant consumed alcohol, and the number of days participant consumed cannabis in a lifetime as criteria. In predicting alcohol consumption among males, the proposed model explained 13.1% of the variance of this behaviour, and

extraversion showed to be a significant predictor. Among females, the model explained 10.9% of variance of alcohol consumption, with extraversion and autonomy orientation as significant determinants. The proposed model failed to explain cannabis consumption among males; there were no significant predictors. Among females, the model explained 11.4% of the variance of cannabis consumption. Significant predictors were extraversion, autonomy causality orientation, and need for autonomy.

In the total sample, moderation effects of self-determination and personality traits did not occur, while extraversion and conscientiousness were significant, although weak, predictors of alcohol consumption. On the other hand, there is significant interaction effect of self-determination and extraversion on the frequency of cannabis consumption. The whole model explained 5.4% of variance of cannabis consumption, out of which the interaction effect explained 3.1% of variance. Among participants that were average and high in self-determination, increase in extraversion was followed with an increase in cannabis consumption, and this effect was stronger among students with higher self-determination. The effect was not present among students with low self-determination. Among these participants, cannabis consumption was the same, regardless their extraversion.

Since alcohol and cannabis consumption are complex phenomena, it would be unrealistic to expect that high proportion of variance could be explained with motivational theory. In spite of that, this research gave important contributions in understanding alcohol and cannabis consumption among students that live in student dormitories and are at the beginning of their studies. Implications are also recognized on scientific and practical levels. While planning prevention interventions, the fact that different predictors determine alcohol and cannabis consumption among males and females should be taken into an account, as well as the result that students that seem to function well, are not necessarily sufficiently equipped for life challenges.

Key words: self-determination, personality traits, alcohol consumption, cannabis consumption, student dormitories

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. KASNA ADOLESCENCIJA I TRANZICIJA U 'STUDENSKI ŽIVOT'	3
1.2. ULOGA PREVENCIJSKE ZNANOSTI	6
1.2.1. Prevalencije uporabe sredstava ovisnosti	9
1.2.2. Rizični i zaštitni čimbenici za konzumiranje sredstava ovisnosti	15
1.3. TEORIJSKO UTEMELJENJE ISTRAŽIVANJA	24
1.3.1. Teorija samoodređenja	24
1.3.1.1. Smjerovi razvoja metodologije u području teorije samoodređenja	47
1.3.1.2. Provjera teorije samoodređenja u Republici Hrvatskoj	55
1.3.1.3. Neka saznanja o povezanosti teorije samoodređenja i konzumiranja sredstava ovisnosti	58
1.3.2. Radni istraživački model i racionala istraživanja	64
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	66
3. METODOLOGIJA	69
3.1. NACRT ISTRAŽIVANJA	69
3.2. PREDISTRAŽIVANJE	69
3.2.1. Sudionici predistraživanja	69
3.2.2. Postupak	70
3.2.3. Mjerni instrumenti	71
3.2.3.1. Skala samoodređenja	72
3.2.3.2. Skala općenitih uzročnih orijentacija	74
3.2.3.3. Upitnik percipirane podrške autonomiji	78
3.2.3.4. Anketni upitnik o učestalosti konzumiranja alkohola i kanabinoida	80
3.3. GLAVNO ISTRAŽIVANJE	80
3.3.1. Sudionici	80
3.3.2. Postupak	83
3.3.3. Mjerni instrumenti	84
3.3.3.1. Skala samoodređenja	85
3.3.3.2. Skala općenitih uzročnih orijentacija	87
3.3.3.3. Skala osnovnih psiholoških potreba	88
3.3.3.4. Upitnik percipirane podrške autonomiji	89
3.3.3.5. IPIP 50 skale za ispitivanje osobina ličnosti	89

3.3.3.6. Anketni upitnik o učestalosti konzumiranja alkohola i kanabinoida	90
3.3.4. Etički aspekti istraživanja	90
4. REZULTATI	92
4.1. Deskriptivna analiza	92
4.2. Učestalost konzumiranja alkohola i kanabinoida	98
4.3. Odnos između konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	100
4.3.1. Odnos između percipirane podrške autonomiji, potrebe za autonomijom i uzročnih orijentacija	102
4.3.2. Odnos između savjesnosti, uzročnih orijentacija i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	107
4.3.3. Odrednice učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	108
4.3.4. Medijatorski efekt uzročnih orijentacija i samoodređenosti u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	116
4.4.5. Moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	119
5. RASPRAVA	126
5.1. Odnos između konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	131
5.1.1. Odnos između percipirane podrške autonomiji, potrebe za autonomijom i uzročnih orijentacija	133
5.1.2. Odnos između savjesnosti, uzročnih orijentacija i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	135
5.1.3. Odrednice učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	137
5.1.4. Medijatorski efekt uzročnih orijentacija i samoodređenosti u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	146
5.1.5. Moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa	147
5.2. Ograničenja i doprinosi istraživanja	151
5.3. Preporuke za buduća istraživanja	156
6. ZAKLJUČAK	158
7. LITERATURA	160
8. PRILOZI	180
9. ŽIVOTOPIS	202

1. UVOD

Zbog čega se ljudi ponašaju na određeni način? Na temelju čega donose odluke o vlastitom ponašanju? Što sve utječe na njihove izbore prilikom nošenja s izazovima koje postavlja život? Kako to da se različiti ljudi u istim okolnostima drugačije ponašaju, a da ponekad u različitim okolnostima reagiraju istim ponašanjem?

Navedena pitanja predstavljaju samo neka od promišljanja na koje se proučavanjem motivacije nastoje naći odgovori. Naime, proučavanje motivacije predstavlja izazov koji može ponuditi odgovore za razumijevanje ponašanja ljudi. Upravo motivacija predstavlja teorijski pojam koji objašnjava zašto ljudi izabiru određeni način ponašanja u određenim okolnostima (Beck, 2003.). Područje proučavanja motivacije odnosi se na procese koji ponašanju daju energiju i smjer: potrebe, kognicije, emocije i vanjske događaje. U skladu s navedenim, cilj motivacijskih istraživanja je ispitati neku pojavu te provjeriti na koji način motivacija utječe na nju (Reeve, 2010.).

Kako je za predviđanje mnogih važnih ishoda poput psihološkog zdravlja i dobrobiti kvaliteta ljudske motivacije važnija od ukupne količine motivacije (Deci i Ryan, 2008.), pretpostavka je da se glavni konstrukti motivacijskih teorija mogu primijeniti i u prevenciji rizičnih ponašanja, poput konzumiranja alkohola i kanabisa.

Rukovodeći se tim razmišljanjem te kako bi se doprinijelo dosadašnjim spoznajama o prevenciji konzumiranja sredstava ovisnosti, svrha ovoga rada je istražiti neke od motivacijskih čimbenika koji doprinose konzumiranju alkohola i kanabisa među studentima na početku studija koji su smješteni u studentska naselja. Naime, budući da se nalaze na prekretnici između zaštićenog svijeta djetinjstva i natjecateljskog svijeta odraslih, studenti predstavljaju ranjiv segment populacije (Ilišin, 2014.). Neupitno je da tranzicija iz srednje škole na fakultet predstavlja važno razdoblje u životu mlade osobe koje je praćeno nizom promjena, osobito ukoliko uključuje preseljenje u drugo mjesto stanovanja. Odlazak iz roditeljskog doma, promjena okoline, izazov stvaranja nove mreže prijatelja, zahtjevi povezani s ispunjavanjem akademskog uspjeha, promjene u identitetu te preuzimanje novih društvenih uloga i odgovornosti često su praćeni nizom rizičnih ponašanja, među kojima je i konzumiranje sredstava ovisnosti (Griffin, 2009., prema Grant, Brown i Moreno, 2013.; O'Malley i Johnston, 2002.; Upcraft, 2002.). Unatoč tome, iako predstavljaju skupinu u riziku,

studenti smješteni u studentskim naseljima kod nas se rijetko ili nikako ne nalaze u fokusu preventivnih intervencija (<http://www.programi.uredzadroge.hr/Public/Prevenција>, posjećeno 08. srpnja 2015.).

Nastavno na navedeno, uvodni dio ovog rada organiziran je u tri cjeline. U prvom dijelu navode se neke spoznaje o kasnoj adolescenciji i tranziciji iz srednje škole u visokoškolski sustav te se prikazuju specifičnosti koje karakteriziraju populaciju studenata u datim društvenim okolnostima.

Drugi dio uvoda daje uvid u spoznaje koje proizlaze iz preventivne znanosti. U okviru toga, prikazuju se prevalencije uporabe sredstava ovisnosti, s posebnim naglaskom na konzumiranje alkohola i kanabisa među mladima. Naime, kao što je prikazano u nastavku teksta, riječ je o najprevalentnijim rizičnim ponašanjima u kontekstu konzumiranja sredstava ovisnosti, stoga je posebna pažnja usmjerena upravo na navedena sredstva. Nadalje, navodi se pregled nekih spoznaja vezanih uz rizične i zaštitne čimbenike za konzumiranje sredstava ovisnosti, s tim da je, u skladu s teorijskim polazištem ovog rada, naglasak stavljen na intrapersonalnu razinu tj. na pojedinca.

Treća cjelina uvoda bavi se teorijom samoodređenja, makro-teorijom ljudskog razvoja koja promatra ljude kao aktivna, rastu orijentirana bića. Daje se pregled šest podteorija: kognitivne evaluacije, organizmičke integracije, uzročnih orijentacija, temeljnih psiholoških potreba, sadržaja cilja i odnosne motivacije. U tom kontekstu, prikazani su i smjerovi razvoja metodologije u ovom području te neki od postojećih instrumenata za mjerenje relevantnih konstrukata. Također, prikazana su istraživanja u kojima su provjeravani konstrukti teorije samoodređenja u Hrvatskoj, kao i pregled radova koji su se bavili proučavanjem motivacije za konzumiranje alkohola i kanabisa iz perspektive ove teorije. Nadalje, prikazan je radni istraživački model u kojem je naglasak stavljen na konstrukte koji su provjeravani u nastavku ovoga rada: samoodređenost, autonomnu i kontroliranu uzročnu orijentaciju, temeljnu potrebu za autonomijom, percipiranu podršku autonomiji te neke osobine ličnosti.

1.1. KASNA ADOLESCENCIJA I TRANZICIJA U 'STUDENSKI ŽIVOT'

Mladi ljudi na prijelazu iz srednjoškolskog u visoko obrazovanje nalaze se u kasnoj adolescenciji (Smetana, Campione-Barr i Metzger, 2006.), razdoblju koje karakterizira povećano integriranje različitih identiteta i preuzimanje brojnih uloga. Iako, u usporedbi s djetinjstvom, adolescencija predstavlja razvojni period snage i otpornosti (Kim – Spoon i Farley, 2014.), ona je istovremeno povezana s nizom rizika i negativnih razvojnih ishoda. Primjerice, epidemiološka istraživanja pokazuju kako se eksperimentiranje sa sredstvima ovisnosti te početak poremećaja povezanih s njihovim konzumiranjem primarno vežu uz adolescenciju i rano mladenaštvo. U tom kontekstu Chambers, Taylor i Potenza (2003.) navode kako ovo razdoblje karakterizira povišena biološka ranjivost na djelovanje sredstava ovisnosti i povišena impulzivnost, normativni procesi koji utječu na donošenje odluka o iniciranju i reguliranju ponašanja. Nastavno na navedeno, Lacković-Grgin (2007.) ukazuje na važnost samoregulacije koja uključuje nastojanja pojedinca da utječe na vlastiti razvoj te da se istovremeno prilagodi zahtjevima konteksta u kojem živi. U skladu s tim, dolazak na fakultet i preseljenje iz roditeljskog doma u okruženje vršnjaka postavlja pred studente važne razvojne zadatke: uspostavljanje nove socijalne mreže prijatelja, ali i postizanje akademskog uspjeha (Upcraft, 2002.). Prilike za uspjeh u ovim procesima veće su ukoliko su iste praćene odgovarajućom podrškom (Osgood, Foste i Courtney, 2010.). U prilog navedenom govore podaci istraživanja o socijalnoj i ekonomskoj slici studentskog života u Hrvatskoj (Drusany i sur., 2012.), koje ukazuje na činjenicu kako studenti iskazuju potrebu za organiziranom podrškom u okviru akademskog, karijernog i psihološkog savjetovanja i informiranja, a također izražavaju veliku spremnost za uključivanje u sadržaje i aktivnosti koji bi se nudili.

Rizici koji otežavaju adekvatnu društvenu integraciju mladih, pa tako i studenata, još su brojniji i izraženiji u tranzicijskim društvima. Kako navode Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik (2013.), odrastanje u postsocijalističkim društvima opterećeno je dvostrukom tranzicijom, budući da mladi prolaze kroz životno razdoblje prelaska iz djetinjstva u odraslost u društvima koja se istovremeno temeljito transformiraju. Upravo zbog toga se socijalizacija mladih ljudi odvija u nestabilnim uvjetima, budući da se institucije, procesi i društvene norme koje su usmjeravale prelazak u svijet odraslih i same mijenjaju. U periodu odrastanja prirodno je da slobodno vrijeme zauzima značajnu ulogu u životu i socijalizaciji mladih, a u kontekstu spomenute dvostruke tranzicije ono postaje još i važnije. Tako primjerice, među promatranim mladima u istraživanju Instituta za društvena istraživanja i Zaklade Friedrich Ebert, studenti

najviše slobodnog vremena provode u izlascima (Ilišin i sur., 2013.). Zanimljivo je spomenuti kako je u istraživanju slobodnog vremena zagrebačkih studenata Bouillet (2008.) utvrdila kako ovi studenti uz slobodno vrijeme pretežno povezuju zabavne i opuštajuće aktivnosti, kao i da visoki udio sudionika konzumiranje sredstava ovisnosti povezuje s opuštanjem, zabavom i relaksacijom, najčešće zastupljenim obrascima provođenja slobodnoga vremena.

Iako predstavljaju specifičnu podskupinu studentske populacije, studenti u studentskim naseljima u Hrvatskoj uglavnom su obuhvaćeni istraživanjima koja su se bavila studentima općenito. U skladu s navedenim, istraživanje EUROSTUDENT¹ (Farnell, 2011.), provedeno 2010. na hrvatskim učilištima s 4664 studenata, pokazalo je kako 16% studenata sveučilišnih studija živi u studentskim naseljima. Iste godine provedeno je istraživanje Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju, koje je obuhvatilo 2000 redovnih studenata sveučilišnih studija, od čega je petina u vrijeme provedbe istraživanja živjela u studentskim naseljima (Ilišin, 2014.). Također, 2014. provedeno je online istraživanje kvalitete života studenata u Republici Hrvatskoj koje je obuhvatilo 1880 redovitih studenata visokoškolskih institucija u Republici Hrvatskoj. Rezultati su pokazali kako je u studentskim naseljima stanovalo 14.9% studenata (Kovčo Vukadin, 2014.). Na temelju navedenoga može se zaključiti kako u studentskim naseljima boravi između 15% i 20% studentske populacije, što predstavlja značajan udio perspektivnih mladih ljudi kojima je potrebno posvetiti određenu pažnju.

Nastavno na navedeno, jedna od specifičnosti života u studentskom naselju je život u skupini vršnjaka. Potrebno je imati u vidu kako vršnjaci zauzimaju važnu ulogu u socijalizaciji mlade osobe te se mogu promatrati kao izvor zaštite, ali i rizika. Naime, neupitno je da postojanje kvalitetnih vršnjačkih odnosa povoljno djeluje na socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj mlade osobe (Lotar, 2012.; Mason, 2014.). S druge strane, vršnjački pritisak, kao jedan od aspekata utjecaja vršnjaka, najčešće izaziva negativne konotacije. Primjerice, u istraživanju odrednica podložnosti vršnjačkom pritisku u adolescenciji, Lotar (2012.) je utvrdila kako spol adolescenata igra važnu ulogu u podložnosti vršnjačkom pritisku na način da su mladići podložniji vršnjačkom pritisku kada je riječ o devijantnim ponašanjima, dijelom zato što su mladićima takva ponašanja prihvatljivija i sami se žele u njih uključiti. Ipak, autorica

¹ Istraživanje EUROSTUDENT provedeno je u Hrvatskoj u sklopu međunarodnog projekta „Prema pravednom i transparentnom pristupu visokom obrazovanju u Hrvatskoj (ACCESS)”, koji je financirala Europska komisija kroz program Tempus.

naglašava kako prihvatljivost rizičnih ponašanja ne može objasniti svu rodnu razliku u podložnosti vršnjačkom pritisku te je pitanje zašto su mladići podložniji vršnjačkom pritisku.

Uzevši u obzir sve navedeno, potrebno je imati na umu kako se studenti na početku studija nalaze u povišenom riziku za niz rizičnih ponašanja, uključujući i konzumiranje sredstava ovisnosti (Maggs i Schulenberg, 2004.; Mason, 2014.; Schulenberg i Maggs, 2002.). U tom kontekstu Maggs (1997.) navodi kako je konzumiranje alkohola osobito učestalo među studentima prve godine studija koji žive u studentskim naseljima, između ostalog i zbog većeg broja prilika za konzumiranje koje su povezane s preseljenjem iz roditeljskog doma i životom u skupini vršnjaka. Na sličan zaključak upućuju i Wechsler, Lee, Nelson i Kuo (2002.) koji navode kako studenti koji žive u studentskim kampusima u kojima je dozvoljeno konzumiranje alkohola, u odnosu na studente koji žive s roditeljima, imaju više stope ekscesivnog pijenja². S druge strane, u istraživanju rizičnih ponašanja hrvatskih studenata Bouillet (2014.) nije pronašla statistički značajnu razliku s obzirom na razinu rizičnosti ponašanja među studentima koji žive u studentskim naseljima i onih koji su stanovali kao podstanari, s obitelji ili na neki drugi način. Ipak, u skladu s ranije navedenim, Bouillet (2014.) navodi kako su studenti muškog spola i mlađe dobi (prve i druge godine studija) statistički značajno skloniji ponašanjima visokog rizika od studentica te studenata oba spola viših godina studija.

Prilikom promatranja problema konzumiranja sredstava ovisnosti, potrebno je uzeti u obzir i činjenicu da studenti koji učestalo ekscesivno piju tijekom studija, često izvještavaju i o drugim rizičnim ponašanjima (Weitzman, Nelson i Wechsler, 2003.; Kuntsche, Rehm i Gmel, 2004.). Primjerice, u ranije spomenutom istraživanju, Bouillet (2014.) je pokazala kako se 8% studenata može svrstati u skupinu visokog rizika za niz rizičnih ponašanja, poput konzumiranja legalnih i ilegalnih sredstava ovisnosti nekoliko puta mjesečno i češće, sudjelovanja u prometu pod utjecajem alkohola, vožnje u automobilu s osobom koja je konzumirala alkohol, upuštanja u seksualne odnose bez zaštite nekoliko puta mjesečno, kladjenja te sudjelovanja u tučnjavama. Također, potrebno je uzeti u obzir i nalaz da se studenti i studentice pojedinih područja znanosti rjeđe, odnosno češće upuštaju u rizična ponašanja. Tako su među sudionicima visokog rizika češće zastupljeni studenti koji studiraju

² Potrebno je napomenuti kako u svijetu ne postoji potpuni konsenzus oko definicije ekscesivnog pijenja (eng. *binge drinking*), te da, u skladu s tim, postoje brojne definicije. U ovom radu rukovodili smo se definicijom Europskog centra za praćenje droga i ovisnosti o drogama (EMCDDA, 2002.), koji pod pojmom ekscesivnog pijenja podrazumijeva pijenje šest ili više čaša alkoholnog pića tijekom iste prigode.

društvene i tehničke znanosti, dok su među sudionicima niskog rizika prevladavale studentice koje studiraju prirodne ili biomedicinske znanosti (Bouillet, 2014.).

O navedenim razlikama u kontekstu konzumiranja marihuane govori i Glavak Tkalić (2009.) koja je utvrdila statistički značajnu razliku po spolu u eksperimentiranju s marihuanom na način da su studenti češće probali marihuanu nego studentice. Statistički značajna razlika u konzumiranju marihuane utvrđena je među ispitanicima različitih studijskih grupa, i to i među studentima i među studenticama. Promatrajući konzumiranje marihuane (uporabu barem jednom u životu, u prošloj godini i u prošlom mjesecu) među studentima, marihuanu su najčešće konzumirali studenti društvenih i tehničkih znanosti, a nešto rjeđe studenti prirodnih i humanističkih znanosti te znanosti o živim bićima. Konzumiranje među studenticama najčešće je bilo zastupljeno u području društvenih, humanističkih i tehničkih znanosti, dok je bilo rjeđe među studenticama prirodnih znanosti i znanosti o živim bićima. Prikazani podaci ukazuju na zaključak kako je, prilikom provedbe istraživanja o konzumiranju sredstava ovisnosti među studentima, potrebno uključiti sudionike različitih područja znanosti.

Sukladno navedenom te u skladu s drugim istraživanjima koja su proučavala konzumiranje sredstava ovisnosti među mladićima i djevojkama (na primjer Brady i Randall, 1999.; Schepis i sur., 2011.; Tu, Ratner i Johnson, 2008.) možemo zaključiti kako konzumiranje sredstava ovisnosti predstavlja različite fenomene među mladićima i djevojkama.

Upravo zbog kompleksnih etioloških čimbenika koji doprinose konzumiranju sredstava ovisnosti, Ham i Hope (2003.) ukazuju na potrebu za provedbom istraživanja koja se bave motivacijskim čimbenicima za izbor navedenih ponašanja.

1.2. ULOGA PREVENCIJSKE ZNANOSTI

Kada govorimo o preventivnoj znanosti, važno je napomenuti kako je riječ o multidisciplinarnom području čijem su razvoju u proteklih 40 godina doprinijeli stručnjaci i znanstvenici niza disciplina. Primarni cilj ove znanosti je unaprjeđenje javnog zdravlja kroz identificiranje rizičnih i zaštitnih čimbenika, procjenu učinkovitosti preventivnih intervencija i identificiranje najboljih praksi s ciljem njihove diseminacije. U tom kontekstu osobito se

važnima prepoznaju istraživanja ljudskog razvoja te identificiranje čimbenika i procesa koji dovode do pozitivnih, odnosno negativnih razvojnih ishoda (Biglan i sur., 2011.).

Standardi znanja za preventivnu znanost (eng. *Standards of Knowledge for the Science of Prevention*, Biglan i sur., 2011.) ističu niz principa na kojima se temelji ova znanost. Primjerice, prilikom identificiranja rizičnih i zaštitnih čimbenika, kao i tijekom planiranja i razvoja preventivnih intervencija, osobito je važno rukovoditi se razvojnom perspektivom. Također, budući da ishodi nastaju u interakciji pojedinca i okoline, naglasak se stavlja na transakcijsku ekološku perspektivu. Uz to, neizostavno područje na kojem se temelje učinkovite intervencije predstavlja proučavanje ljudske motivacije, mehanizama promjene te djelovanja rizičnih i zaštitnih čimbenika. Sve navedeno se uvažava u okviru ciklusa istraživačkih aktivnosti koji se sastoji od provedbe istraživanja koja omogućavaju razumijevanje prediktora pozitivnih i negativnih razvojnih ishoda, razvijanja intervencija utemeljenih na teorijama ljudskog razvoja, iniciranja promjena, provjere učinkovitosti intervencija, provedbe implementacijskih istraživanja te adaptacije i diseminacije najboljih praksi. Nadalje, osobita pažnja se poklanja poštivanju etičkih principa, a s ciljem osiguravanja provedbe intervencija za koje postoje dokazi o njihovoj učinkovitosti, odnosno o izostanku negativnih učinaka.

Obzirom da preventivna znanost integrira istraživanja o čovjeku tijekom njegova odrastanja – razvojnu epidemiologiju, epidemiologiju u zajednici i preventivne intervencije povezane s tim (Kellam i Rebok, 1992., prema Bašić, 2009.), rezultate relevantnih istraživanja potrebno je koristiti i u kontekstu prevencije konzumiranja sredstava ovisnosti. Također, spomenuti Standardi znanja za preventivnu znanost (Biglan i sur., 2011.) naglašavaju važnost proučavanja epidemiologije, razvoja i implementacije preventivnih intervencija te metodologije u preventivnim istraživanjima, budući da se navedena područja nerijetko isprepliću i teško se mogu zasebno promatrati.

U skladu s navedenim, domaći i strani autoriteti u području prevencije rizičnih ponašanja naglašavaju važnost pravovremenih intervencija koje se trebaju istovremeno usmjeravati na smanjivanje rizičnih i jačanje zaštitnih čimbenika za razvoj problema u ponašanju (Bašić, 2009; EMCDDA, 2008.; NIDA, 2003.). Važno je naglasiti kako Europski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogama (eng. *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction* - EMCDDA) (Brotherhood i Sumnall, 2011.) pod prevencijom ovisnosti

podrazumijeva aktivnosti kojima je cilj sprječavanje, odgađanje ili smanjivanje uporabe droga i/ili njihovih negativnih posljedica u općoj populaciji i specifičnim populacijskim skupinama. U tom kontekstu u primjeni je intervencijski spektar u području prevencije koji poznaje univerzalne (usmjerene na opću populaciju ili cijelu populacijsku grupu koja nije identificirana na osnovu individualnog rizika), selektivne (usmjerene na pojedince ili skupine populacije čiji su rizici za razvoj poremećaja znatno viši nego u prosjeku) i indicirane preventivne intervencije (usmjerene na visoko rizične pojedince kod kojih je identificiran minimalan, ali vidljiv znak ili simptom poremećaja) (Mrazek i Haggerty, 1994., prema Bašić, 2009.). Također, primjenjuju se i strategije okruženja, tj. mjere prevencije koje su usmjerene na mijenjanje kulturnih, socijalnih, fizičkih i ekonomskih uvjeta unutar kojih se stvaraju izbori u svezi konzumiranja droga (EMCDDA, 2008.). I Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2012.-2017. (Narodne novine broj 122/12) naglašava važnost podržavanja izrade, provedbe i održivosti kvalitetnih, učinkovitih i znanstveno dokazanih programa prevencije ovisnosti. Pri tome se ističe uloga integrativnog pristupa provedbi preventivnih programa, na način da se programi usmjeravaju na sve vrste ovisnosti koje su povezane s konzumiranjem legalnih i ilegalnih sredstava ovisnosti te prakticiranjem ovisničkih ponašanja. Također, Strategija navodi potrebu kreiranja i provedbe preventivnih intervencija na svim razinama (univerzalnoj, selektivnoj i indiciranoj) u različitim okruženjima i sustavima. U skladu s tim, posljednjih godina u Hrvatskoj je došlo do promjene u preventivnoj praksi na način da su danas prisutniji strukturirani programi koji nastoje slijediti smjernice Europskih standarda za kvalitetnu prevenciju zlouporabe droga (eng. *European Drug Prevention Quality Standards – EDPQS*, prema Vugrinec i sur., 2014.). Nadalje, Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal (eng. *United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC*, 2013.) ističe učinkovitost ciljane prevencije i strategija okruženja u kontekstu preventivnih intervencija namijenjenih mladim ljudima. Unatoč tome, uvid u Bazu programa prevencije ovisnosti Ureda za suzbijanje zlouporabe droga³ ukazuje na činjenicu kako se kod nas i dalje u najvećem broju provode programi univerzalne prevencije, dok su programi selektivne i indicirane prevencije znatno manje zastupljeni.

Kao što je prethodno spomenuto, prevencijska znanost nastoji identificirati rizične i zaštitne čimbenike, tj. čimbenike koji povećavaju vjerojatnost pojavljivanja rizičnih ponašanja, odnosno one koji poboljšavaju socijalne veze, osnažuju djecu i mlade te ih štite od mogućih

³ Baza programa dostupna je na linku: <http://www.programi.uredzadroge.hr/Public/Prevenција>

rizičnih ponašanja. Nastavno na navedena znanja, jedan od ciljeva preventivne znanosti odnosi se na razvijanje i primjenu uspješnih strategija koje povezuju istraživanja i preventivnu praksu (Bašić, 2009.). U skladu s tim, prevencija konzumiranja sredstava ovisnosti predstavlja temu koja u posljednje vrijeme zaokuplja pažnju velikog broja znanstvenika i stručnjaka. U tom kontekstu naponi se usmjeravaju na praćenje prevalencije uporabe sredstava ovisnosti među djecom, mladima i odraslima, istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika za konzumiranje sredstava ovisnosti, kreiranje preventivnih programa, praćenje njihove implementacije i evaluacije te identificiranje standarda uspješne prevencije konzumiranja droga kao smjernica za kreiranje i implementiranje novih programa i unaprjeđenje postojećih (Kranželić, Ferić Šlehan i Jerković, 2013.). Prilikom planiranja novih ili adaptiranja postojećih preventivnih intervencija potrebno je uzeti u obzir kontekst u kojem se intervencija planira provoditi kao i čimbenike koji mogu doprinijeti konzumiranju ili koji mogu prevenirati konzumiranje sredstava ovisnosti. U skladu s navedenim, u daljnjem tekstu daje se prikaz saznanja o prevalencijama uporabe sredstava ovisnosti te nekim rizičnim i zaštitnim čimbenicima povezanim s ovom pojavom.

1.2.1. Prevalencije uporabe sredstava ovisnosti

Obzirom da se u ovom dijelu rada prikazuju istraživanja o konzumiranju sredstava ovisnosti u općoj populaciji i specifičnim ciljanim skupinama, potrebno je definirati što se smatra konzumiranjem sredstva ovisnosti. U populacijskim istraživanjima termin 'prevalencija' označava proporciju populacije koja je izvijestila o konzumiranju sredstva ovisnosti u specifičnom vremenskom okviru. U skladu s tim, životna prevalencija označava proporciju sudionika koji su izvijestili o konzumiranju određenog sredstva barem jednom u životu. Međutim, činjenica da je osoba konzumirala određeno sredstvo tijekom svog života ne podrazumijeva trenutno konzumiranje te tvari. Kako bi se dobila jasnija slika o nedavnom konzumiranju prate se podaci o prevalenciji uporabe sredstva u posljednjoj godini, odnosno o proporciji sudionika koji su izvijestili o konzumiranju sredstva u 12 mjeseci koji su prethodili istraživanju. Nadalje, prevalencija u posljednjem mjesecu odnosi se na proporciju sudionika koji su izjavili da su konzumirali određeno sredstvo u 30 dana koji su prethodili istraživanju i ona se obično izjednačava s trenutnom uporabom (EMCDDA, 2002.).

- ***Konзумiranje sredstava ovisnosti u općoj populaciji***

Tijekom 2011. godine provedeno je prvo nacionalno istraživanje zlorabe sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske (Glavak Tkalić, Miletić, Maričić i Wertag, 2012.). Istraživanje je provedeno na uzorku od 4756 sudionika u dobi između 15 i 64 godine koji su živjeli u privatnim kućanstvima. Budući da je uporaba sredstava ovisnosti češća u mlađoj životnoj dobi, provedeno je naduzorkovanje na mladim osobama (15-34 godine). Rezultati su pokazali kako je većina sudionika ukupnog uzorka (86.4%) barem jednom u životu konzumirala alkohol, gotovo tri četvrtine sudionika konzumiralo je alkohol u posljednjih godinu dana, a više od polovice sudionika u posljednjih mjesec dana. Četvrtina sudionika ukupnog uzorka barem je jednom u životu konzumirala sedative ili trankvilizatore. Nadalje, 16% sudionika izjavilo je kako je barem jednom u životu konzumiralo neku ilegalnu drogu, dok su prevalencije korištenja ilegalnih droga u posljednjoj godini i u posljednjem mjesecu niže. U ukupnom uzorku barem jednom u životu kanabis je konzumiralo 15.6%, amfetamine 2.6%, *ecstasy* 2.5%, kokain 2.3%, LSD 1.4% i heroin 0.4% sudionika. Čak četvrtina sudionika subuzorka (15-34 godine) konzumirala je kanabis barem jednom u životu, a 10.5% sudionika ovog subuzorka i u posljednjoj godini. Kao i u ukupnom uzorku, i u subuzorku mladih prevalencije korištenja ostalih ilegalnih droga niže su od prevalencije konzumiranja kanabisa. Prikazani rezultati ukazuju kako je kanabis trenutno najčešće korištena ilegalna droga. Naime, u posljednjih mjesec dana kanabis je konzumiralo 2.9% sudionika u dobi 15-64 godina te 6.1% sudionika u dobi 15-34 godine. Usporedba s europskim podacima pokazuje kako je životna prevalencija kanabisa u ukupnom uzorku u Hrvatskoj niža od prosječne prevalencije u europskim državama koja iznosi 23.7%. Međutim, prevalencije u prošloj godini (5%) i prošlom mjesecu (2.9%) slične su prosječnim prevalencijama u posljednjih 12 mjeseci (6.8%) i u posljednjih 30 dana (3.6%) u europskim državama (Glavak Tkalić, Miletić i Sakoman, 2013.). Iako su prevalencije uporabe ilegalnih droga u Republici Hrvatskoj niže nego na europskoj razini (EMCDDA, 2014.), zabrinjavajući su rezultati ispitivanja mišljenja opće populacije o dostupnosti droga koji ukazuju kako gotovo polovica sudionika (44.9%) smatra droge u Republici Hrvatskoj općenito prilično dostupnima, a trećina sudionika (34.1%) navodi kako im je bila ponuđena neka droga (Glavak Tkalić i sur., 2012.).

- ***Konзумiranje sredstava ovisnosti među učenicima***

Republika Hrvatska ima dugogodišnju tradiciju provedbe istraživanja zlorabe sredstava ovisnosti među učenicima. Sukladno tome, od 1995. godine u Hrvatskoj se provodi Europsko

istraživanje o duhanu, alkoholu i drugim drogama među učenicima (eng. *European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs - ESPAD*). Istraživanje provedeno 2011. godine s ukupno 6143 učenika (od čega je 3002 bilo u dobi od 16 godina) (Hibell i sur., 2012.) pokazalo je kako je u posljednjih mjesec dana 66% sudionika konzumiralo alkohol, a čak 54% je imalo iskustvo pijenja šest ili više alkoholnih pića u jednoj prigodi. Prosječna uporaba kanabisa u 37 ESPAD⁴ zemalja iznosi 17%, a Hrvatska se nalazi iznad prosjeka europskih zemalja. Naime, barem jednom u životu kanabis je konzumiralo 18% šesnaestogodišnjaka i to 23% mladića i 15% djevojaka, dok je u zadnjih mjesec dana isto učinilo 9% mladića i 5% djevojaka. Životne prevalencije ostalih ilegalnih droga iznosile su 5%. Iznenadujući je podatak da je Hrvatska na prvom mjestu među ESPAD zemljama po konzumiranju inhalanata, koje je koristilo 28% ispitanе populacije (Hibell i sur., 2012.). Ovaj podatak potrebno je detaljnije ispitati u sljedećim istraživanjima.

Od 2001. godine Hrvatska sudjeluje u provedbi istraživanja Ponašanje u vezi sa zdravljem u djece školske dobi (eng. *Health Behaviour in School-aged Children – HBSC*). Istraživanje provedeno tijekom školske godine 2009./2010. na uzorku 6262 sudionika (od kojih je 2413 bilo 15-godišnjaka) pokazalo je kako je 43% mladića i 27% djevojaka konzumiralo alkohol u mjesecu koji je prethodio istraživanju, dok je životna prevalencija uporabe kanabisa među petnaestogodišnjacima iznosila 13%, i to 16% među mladićima i 11% među djevojkama. Prevalencije uporabe kanabisa u prošlom mjesecu iznosile su 7% za mladiće i 4% za djevojke (Currie i sur., 2012.; Kuzman, Pavić Šimetin i Pejnović Franelić, 2012.).

- ***Konzumiranje sredstava ovisnosti među studentima***

Iako su istraživanja zlouporabe sredstava ovisnosti među studentima manje zastupljena od istraživanja među učenicima, u posljednjih nekoliko godina provedena je nekolicina istraživanja koja su se bavila ovim problemom. Primjerice, tijekom 2009. godine provedeno je istraživanje Navike i ponašanja u vezi sa zdravljem studenata prve godine studija u Zagrebu i Rijeci koje je uključilo 2488 redovnih studenata prve godine preddiplomskih sveučilišnih studija u Zagrebu i Rijeci, odnosno 15% redovnih studenata prve godine sveučilišnih studija prosječne dobi 19 godina i 9 mjeseci (Kuzman i sur., 2011.). Podaci su pokazali kako je svaki četvrti student i 13% studentica izjavilo da su barem jednom mjesečno popili 6 i više

⁴ Albanija, Belgija (Flandrija), Bosna i Hercegovina (Republika Srpska), Bugarska, Hrvatska, Cipar, Crna Gora, Češka Republika, Danska, Estonija, Farski otoci, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Otok Man, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litva, Malta, Moldavija, Monako, Norveška, Poljska, Portugal, Rumunjska, Ruska Federacija (Moskva), Srbija, Slovačka, Slovenija, Švedska, Ukrajina, Velika Britanija.

alkoholnih pića zaredom. Barem jednom u životu marihuanu je konzumiralo 30.4% zagrebačkih i 35.7% riječkih studenata te 23.2% zagrebačkih i 24% riječkih studentica. Među sudionicima koji su konzumirali marihuanu, 11.9% ju je konzumiralo jednom do dva puta, dok je 16.5% zagrebačkih i 11.3% riječkih studenata te 6.9% zagrebačkih i 7% riječkih studentica izjavilo kako su konzumirali marihuanu više od šest puta u životu. Navedeni podaci ukazuju na činjenicu da su svaki treći student i svaka četvrta studentica izjavili kako su imali barem jedno iskustvo s marihuanom, dok su svaki osmi student i svaka četrnaesta studentica izvijestili o učestalijem konzumiranju. Nadalje, u posljednjih 12 mjeseci marihuanu je uzelo 17.7% zagrebačkih te 19.2% riječkih studenata i 12.0% zagrebačkih te 11.0% riječkih studentica, a u posljednjih mjesec dana 9.0% zagrebačkih i 7.7% riječkih studenata te 4.6% zagrebačkih i 3.4% riječkih studentica. Prevalencije konzumiranja ostalih droga su niže. Tako su životne prevalencije za studente oba spola sljedeće: ecstasy 2.0%, kokain 1.6%, halucinogene gljive 1.5%, amfetamini 1.4%, LSD 1.3%, crack 0.6%, steroidi 0.4%, heroin 0.2%, te liquid 0.1%. Sedative je konzumiralo 2.7% studentica i 2% studenata, dok je 5.3% studentica i 4.7% studenata istovremeno konzumiralo alkohol i tablete (Kuzman i sur., 2011.).

Tijekom 2010. provedeno je istraživanje (N=2000) Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju u kojem se studentima pristupa kao segmentu mladih ljudi iz kojeg će se regrutirati dio društvene elite u Hrvatskoj (Ilišin, 2014.). U okviru predmetnog istraživanja Bouillet (2014.) je utvrdila kako je, poslije pušenja cigareta, konzumiranje alkoholnih pića najčešće rizično ponašanje kojeg jednom ili više puta tjedno prakticira petina sudionika. Nadalje, 9.1% sudionika najmanje jednom mjesečno ili češće konzumira *ecstasy*, marihuanu i slične droge. U usporedbi s rezultatima ranijih istraživanjima među mladima (15-30 godina) koje je proveo Institut za društvena istraživanja može se utvrditi kako studenti, u odnosu na sudionike mladih u istraživanju provedenom 2004. godine, češće konzumiraju sredstva ovisnosti (Bouillet, 2014.). Usporedba subuzorka studenata u 2004. i 2010. godini ukazuje na svojevrsnu konstantnost u sklonosti studenata ka konzumiranju sredstava ovisnosti. U tom kontekstu Bouillet (2014.) naglašava kako je jedan od najvećih izazova za današnju generaciju studenata promocija životnih stilova koji uključuju zabavu bez pijanstva uz istodobno upuštanje u zdravstveno i sigurnosno rizična ponašanja.

Uz navedeno, 2014. godine provedeno je Istraživanje kvalitete života studenata u Republici Hrvatskoj. Predmetno istraživanje, provedeno on-line anketiranjem, obuhvatilo je 1880 redovitih studenata visokoškolskih institucija u Republici Hrvatskoj. Rezultati pokazuju kako

se, u kontekstu uporabe sredstava ovisnosti, konzumiranje alkohola i kanabisa nalaze među najzastupljenijim rizičnim ponašanjima (Kovčo Vukadin, 2014.). Konkretno, alkohol je najčešće korišteno sredstvo među sudionicima istraživanja - čak 96.6% sudionika konzumiralo je alkohol barem jednom u životu. Gotovo tri četvrtine sudionika probalo je duhan te skoro polovica (44.5%) marihuanu ili hašiš. U godini koja je prethodila istraživanju čak 91.4% sudionika konzumiralo je alkohol, više od četvrtine (27.2%) marihuanu ili hašiš, a ta dva sredstva se pojavljuju kao najčešće konzumirana i u posljednjih 30 dana (alkohol: 75.1%; marihuana/hašiš: 13.2%). Životne prevalencije ostalih droga znatno su niže: neke nove droge 5.6%, amfetamini 5.3%, ecstasy 3.2%, kokain 2.6%, LSD 2.6%, heroin 0.4% i anabolički steroidi 0.3%. Tablete za smirenje ili spavanje konzumiralo je 22.4% sudionika, tablete za poboljšanje koncentracije i pamćenja 18.8% te nešto drugo 2.9%.

Kao što je spomenuto ranije u tekstu, Glavak Tkalić (2009.) je provela istraživanje na temu osobina ličnosti i psihosocijalnih obilježja kao prediktora zlouporabe marihuane kod mladih. Istraživanje provedeno na uzorku od 800 studenata (269 studenata i 531 studentica) Sveučilišta u Zagrebu pokazalo je kako je marihuana najčešće ilegalno sredstvo ovisnosti s kojim su studenti eksperimentirali. Barem jednom u životu marihuanu je probalo 44.9% sudionika, 51.3% studenata i 41.6% studentica. Povremenih konzumenata marihuane, odnosno sudionika koji su konzumirali marihuanu u zadnjih godinu dana bilo je 30.1%, 33.8% studenata i 28.2% studentica. Nadalje, redovitih konzumenata marihuane, odnosno sudionika koji su konzumirali marihuanu u zadnjih mjesec dana bilo je 15.3%: 18.2% studenata i 13.7% studentica.

Obzirom da prikazani podaci upućuju na činjenicu kako je kanabis najčešće korištena ilegalna droga u različitim ciljanim skupinama, u nastavku teksta nalaze se dodatne informacije o konzumiranju kanabisa i sintetskih kanabinoida.

- ***Intenzivni oblici uporabe kanabisa***

Osobitu pažnju potrebno je obratiti na intenzivne oblike uporabe kanabisa. Iako je razumijevanje ove pojave otežano nedostatkom terminološkog konsenzusa, u svrhu praćenja intenzivne uporabe kanabisa EMCDDA (2012.) koristi termin 'svakodnevna ili gotovo svakodnevna uporaba', odnosno 'uporaba tijekom 20 dana ili više u 30 dana koji su prethodili istraživanju' (EMCDDA, 2012.:10), što se također smatra 'učestalom uporabom kanabisa'. Visoko-rizična uporaba kanabisa podrazumijeva 'poremećaj uzrokovan uporabom

kanabinoida' (EMCDDA, 2014.:1), što uključuje i ovisnost o kanabinoidima. Nadalje, učestalom uporabom kanabisa van der Pol i suradnici (2013.) smatraju uporabu kanabisa 3 ili više dana tjedno u posljednjih 12 mjeseci. EMCDDA (2013.) navodi kako se među mladima u dobi od 15 i 16 godina prevalencije intenzivne uporabe kanabisa kreću u rasponu od 0.3% do 8%, ovisno o državi. Među konzumentima kanabisa prevladavaju muškarci, a njihov udio raste s učestalošću uporabe. Nadalje, podaci pokazuju kako su žene koje svakodnevno konzumiraju kanabis ili su ovisne o kanabinoidima najčešće u vezi s partnerom koji je ovisan o kanabinoidima, no rjeđe se kreću u socijalnoj mreži u kojoj se intenzivno konzumira kanabis. S druge strane, muškarci sa sličnim obrascima uporabe uglavnom pokazuju veću uporabu alkohola i duhana, više kaznenih presuda i veći stupanj distresa (Copeland i sur., 2001., prema EMCDDA, 2013.). Oko polovice svakodnevnih konzumenata kanabisa nalazi se u dobnoj skupini od 15 do 34 godine (EMCDDA, 2012.). Nastavno na navedeno, spomenuto istraživanje Kovčo Vukadin (2014.) pokazalo je kako je, među sudionicima koji su konzumirali marihuanu ili hašiš u mjesecu koji je prethodio istraživanju (N=249), 11.2% sudionika isto činilo 20 ili više dana u mjesecu koji je prethodio istraživanju.

Na svojevrsnu popularnost konzumiranja kanabisa ukazuju i podaci Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo o broju osoba liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Republici Hrvatskoj. Naime, već niz godina kanabinoidi se nalaze na drugom mjestu po zahtjevima za liječenjem, odmah poslije opioida (Poljičanin i Benjak, 2015.). Primjerice, u 2014. godini, 14.1% osoba uključenih u zdravstveni sustav zbog zlouporabe psihoaktivnih droga navelo je kanabinoide kao primarno sredstvo ovisnosti. Među osobama liječenim zbog kanabinoida prevladavaju mladi muškarci.

- ***Pojava novih droga / sintetskih kanabinoida***

Potrebno je spomenuti i pojavu novih psihoaktivnih tvari, među kojima osobit problem predstavljaju sintetski kanabinoidi. O rastućem trendu pojave novih droga svjedoče podaci EU Sustava ranog upozoravanja u slučaju pojave novih psihoaktivnih tvari koji pokazuju kako su tijekom 2008. godine EMCDDA i Europol zabilježili 13 novih tvari, u 2009. identificirane su 24 nove tvari, u 2010. 41 nova tvar, tijekom 2011. njih 49, u 2012. ukupno 73 (EMCDDA / Europol, 2013.:5), u 2013. čak 81 nova psihoaktivna tvar (EMCDDA, 2014.:12), dok je u 2014. identificirana 101 nova droga, među kojima prednjače sintetski katinoni i sintetski kanabinoidi (EMCDDA, 2015.:16). Kako bi se dobio uvid u pojavu novih droga u Hrvatskoj, Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu je, na

inicijativu Ureda za suzbijanje zlouporabe droga, proveo istraživanje dostupnosti i uporabe novih droga. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku sudionika tijekom 2011. (N=1330) i 2013. (N=1035) na forumu 'Forum.hr'. U oba vala istraživanja, 90% sudionika bilo je u dobnoj skupini od 18 do 40 godina. Rezultati istraživanja pokazuju kako su sudionici upoznati s novim trendovima u konzumiranju sredstava ovisnosti te kako imaju saznanja gdje nabavljati nove psihoaktivne tvari i kako ih koristiti. U prvom valu ovog istraživanja, 7.8% sudionika je izjavilo kako je barem jednom u životu konzumiralo neku novu drogu, dok je 2013. isto izjavilo čak 13.9% sudionika. Najčešće je bilo riječ o sintetskim kanabinoidima, sintetskim katinonima i ketaminu (Kranželić i Jerković, 2012.; Kranželić i Doležal, 2013.). Nadalje, istraživanje provedeno na slučajno odabranom uzorku učenika 7. i 8. razreda svih osnovnih škola te učenika 2. razreda svih srednjih škola u Međimurskoj županiji (N=1184) pokazalo je kako je barem jednom u životu neku novu drogu konzumiralo 2.2% mladića i 1.0% djevojaka (Uvodić-Đurić, Bacinger Klobučarić i Kutnjak Kiš, 2014.). Kada se pogledaju prevalencije uporabe među ispitanim srednjoškolcima, vidljivo je da je svaki četvrti mladić (28.9%) i svaka deseta djevojka (11.4%) probala neku od novih droga. Rezultati Flash Eurobarometer⁵ istraživanja Europske komisije na temu mladih ljudi i droga, koje je u lipnju 2014. provedeno u svim zemljama članicama Europske unije, pokazuju kako je u Europskoj uniji 8% sudionika u dobi od 15 do 24 godine konzumiralo neku novu drogu, a isto je učinilo 7% sudionika u Republici Hrvatskoj (Dostupno na: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_401_data_en.pdf, posjećeno 10. srpnja 2015.).

Navedeni podaci ukazuju na činjenicu kako se alkohol i kanabinoidi kontinuirano nalaze na samom vrhu po prevalencijama uporabe među mladima i studentima kao podskupini mladih.

1.2.2. Rizični i zaštitni čimbenici za konzumiranje sredstava ovisnosti

Rizični čimbenici predstavljaju obilježja povezana s potencijalnim poremećajima u ponašanju ili rizičnim ponašanjima (http://preventionpartners.samhsa.gov/resources_glossary_p2.asp, prema Bašić 2009.), dok prisutnost zaštitnih čimbenika ublažava njihovo negativno djelovanje (Harachi, 2000.). Važno je naglasiti kako niti jedan čimbenik rizika ne može biti odgovoran

⁵ Flash Eurobarometer je *ad hoc* tematsko telefonsko intervjuiranje koje se provodi na zahtjev bilo koje službe Europske komisije. *Flash* istraživanja omogućuju brzo dobivanje uvida u određenu problematiku i fokusiranje na specifične ciljane skupine. Istraživanje o mladima i drogama provedeno je u lipnju 2014. i njime je obuhvaćeno 13 128 građana Europske unije starosti između 15 i 24 godine. Istraživanjem u Republici Hrvatskoj obuhvaćeno je 500 sudionika.

za negativne ishode, već je riječ o procesu interakcija između više rizičnih i zaštitnih čimbenika (NIDA, 2003.; Bašić, 2009.). Prisutnost samo jednog rizičnog čimbenika najčešće ne povećava rizik za konzumiranje sredstava ovisnosti, već kombinacija nekoliko rizičnih čimbenika zauzima značajniju ulogu u ovom ponašanju. Neki su čimbenici relevantni samo u prisutnosti drugih čimbenika. Također, potrebno je imati na umu kako se pojedini čimbenici mogu mijenjati iz rizičnih u zaštitne, a kao rezultat njihove interakcije s drugim čimbenicima (EMCDDA, 2010.). Rizični i zaštitni čimbenici mogu se identificirati na različitim razinama i okruženjima osobe: na razini pojedinca, obitelji, vršnjaka, škole, susjedstva, pa i društva u cjelini. Nastavno na navedeno, EMCDDA (2010.) izdvaja niz rizika i zaštita u spomenutim područjima. Primjerice, među rizičnim čimbenicima na razini pojedinca prepoznaju se rana dob prve konzumacije pojedinog sredstva ovisnosti, pozitivna očekivanja vezana uz konzumiranje te traženje uzbuđenja. Među zaštitama se, između ostalog, navode kasnija dob prve konzumacije, negativna očekivanja vezana uz konzumiranje sredstava ovisnosti, kao i niska impulzivnost. Osiguravanje podrške u okviru obrazovanja te akademska kompetentnost identificirani su kao značajni zaštitni čimbenici na razini obrazovnog sustava.

Istraživanje Clevelanda, Feinberga, Bontempo i Greenberga (2008.) o rizičnim i zaštitnim čimbenicima za konzumiranje sredstava ovisnosti, provedeno među 91778 učenika 6., 8., 10. i 12. razreda u Pensilvaniji u Sjedinjenim Američkim Državama, pokazalo je kako su rizični čimbenici snažniji prediktori uporabe sredstava ovisnosti od zaštitnih čimbenika, neovisno o dobi sudionika i vrsti konzumiranog sredstva. Svrha istraživanja bila je usporediti relativni utjecaj rizičnih i zaštitnih čimbenika na uporabu sredstava ovisnosti ikada u životu i u posljednjih 30 dana, pri čemu su uzeti u obzir rizični čimbenici na razini pojedinca, vršnjaka i obitelji te zaštitni čimbenici na razini obitelji, škole i zajednice. Rezultati su pokazali kako su rizični čimbenici na razini pojedinca i vršnjaka bili snažno povezani sa životnom prevalencijom i trenutnom uporabom cigareta, alkohola i marihuane, kao i ekscesivnog pijenja. Među zaštitnim čimbenicima, najsnažnija povezanost s konzumiranjem sredstava ovisnosti pronađena je na razini zajednice. Utvrđena je i nekolicina razlika povezanih s dobi, što ukazuje na mogućnost da su među nižim razredima značajni čimbenici povezani s obitelji i zajednicom, dok su kod starijih adolescenata značajniju ulogu predstavljali vršnjaci i čimbenici na razini obrazovnog sustava. Navedene razlike pokazuju kako bi učinkovite intervencije trebale uzeti u obzir rizične i zaštitne čimbenike na različitim razinama ovisno o razvojnim fazama adolescencije (Nation i sur., 2003.). Nadalje, istraživanje je pokazalo kako su rizični čimbenici predstavljali snažnije prediktore trenutne konzumacije od zaštitnih

čimbenika. Kao i za životnu prevalencije uporabe, naj snažnije veze utvrđene su na razini pojedinca i vršnjaka.

Obzirom da se najviše prevalencije konzumiranja sredstava ovisnosti povezuju s razdobljem tranzicije iz adolescencije u odraslost, Stone, Becker, Huber i Catalano (2012.) dali su prvi sveobuhvatni pregled rizičnih i zaštitnih čimbenika za konzumiranje sredstava ovisnosti u razdoblju ranog mladenaštva. Pri tome su se usmjerili na ulogu teško promjenjivih čimbenika, kao i čimbenika na koje je moguće djelovati preventivnim intervencijama (kontekstualni te individualni i interpersonalni čimbenici). Istraživanja (primjerice, Flory i sur., 2003., prema Stone i sur., 2012.) su pokazala kako muški sudionici učestalije od sudionica konzumiraju alkohol i kanabis. Među kontekstualnim čimbenicima važnima se prepoznaju socijalne norme među mladima, a osobito među studentima na početku studija (Lewis i Neighbors, 2004.; Neighbors i sur., 2010.). U jednom takvom istraživanju (Read, Wood, Davidoff, McLacken i Campbell, 2002., prema Stone i sur., 2012.) percipirane norme o konzumiranju alkohola među vršnjacima bile su pozitivno povezane s učestalošću konzumiranja alkohola i pratećim problemima, osobito među muškim studentima. Odlazak na fakultet koji je praćen napuštanjem roditeljskog doma i životom u studentskom naselju pokazao se povezanim s većom učestalošću konzumiranja alkohola, pri čemu napuštanje roditeljskog doma predstavlja snažniji rizik od odlaska na fakultet. U predmetnom članku Stone i suradnici (2012.) dali su koristan uvid u niz rizika i zaštita koje je potrebno uzeti u obzir prilikom planiranja intervencija namijenjenih mladim ljudima. Ipak, u radu nisu navedena istraživanja koja su se bavila ulogom motivacijskih čimbenika (u užem smislu riječi) za konzumiranje alkohola i kanabisa, iako je riječ o području koje je potrebno razmotriti u planiranju intervencija povezanih s ovim problemom.

Dakle, osim poznavanja rizičnih čimbenika, u preveniranju konzumiranja sredstava ovisnosti potrebno je obratiti pažnju i na zaštitne čimbenike, budući da oni predstavljaju utjecaje koji smanjuju vjerojatnost pojave negativnog ishoda kroz ublažavanje negativnih učinaka rizičnih čimbenika, odnosno kroz ometanje procesa njihovog djelovanja (Kranželić - Tavra, 2007.). Među zaštitnim čimbenicima za zlouporabu droga i ovisnosti Nacionalni institut za zlouporabu droga (eng. *National Institute on Drug Abuse* - NIDA, 2003.) prepoznaje dobru samokontrolu, pozitivne odnose te akademsku kompetentnost - konstrukte slične psihološkim potrebama na kojima se bazira teorija samoodređenja.

Prilikom istraživanja rizičnih i zaštitnih čimbenika potrebno je uzeti u obzir i samoiskaze konzumenata sredstava ovisnosti o motivima prakticiranja ovih ponašanja. Primjerice, istraživanje Kovčo Vukadin (2014.) pokazalo je da su sudionici istraživanja koji su konzumirali sredstva ovisnosti kao glavne motive za njihovu uporabu istaknuli znatiželju, dokazivanje među vršnjacima i nagovor vršnjaka, nakon čega slijede osobni problemi, zaboravljanje problema, obiteljski problemi i neznanje. Nadalje, kao glavni povod početka uzimanja neopijatnih psihoaktivnih sredstva (Poljičanin i Benjak, 2015.), liječene osobe najčešće navode utjecaj vršnjaka ili partnera, zatim znatiželju, zabavu, psihološke probleme, želju za samopotvrđivanjem, dosadu, te probleme u obitelji. O utjecaju vršnjaka govori i Brown (1990.) koji navodi da adolescenti koji piju i uzimaju droge biraju prijatelje koji imaju slične stavove o drogama i spremni su im se pridružiti. Druženje s vršnjacima koji konzumiraju sredstva ovisnosti prepoznaje se kao jedan od rizika za prakticiranje tog rizičnog ponašanja (EMCDDA, 2010.), osobito u razdoblju kasne adolescencije (Kuntsche i sur., 2004.). Nastavno na navedeno, odolijevanje pritisku vršnjaka predstavlja jednu od najodgovornijih vještina za prevenciju razvoja problema povezanih s konzumiranjem sredstava ovisnosti (NIDA, 2003.).

Iako se rizična ponašanja u cjelini najčešće povezuju s opasnostima ili mogućim gubicima (Petz, 1992.), Bouillet (2014.) napominje kako je osoba koja manifestira takvo ponašanje istodobno u poziciji dobitka na istom planu. U prilog navedenom izvještavaju i Kuntsche i Stewart (2009.) koje kažu kako se odluka o konzumiranju donosi na temelju očekivanja koja osoba povezuje s tim ponašanjem, a ona se uglavnom sastoji od očekivanja pozitivnih događaja, odnosno izostanka negativnih. Nadalje, istraživanja pokazuju kako se spomenuta očekivanja mogu povezati s određenim osobinama ličnosti, stoga je potrebno razmotriti i njihovu ulogu u konzumiranju alkohola i kanabinoida.

- ***Osobine ličnosti kao rizični i zaštitni čimbenici za konzumiranje alkohola i kanabinoida***

Literatura pokazuje kako određene osobine ličnosti mogu predstavljati rizične čimbenike za konzumiranje sredstava ovisnosti (Terracciano, Löckenhoff, Crum, Bienvenu i Costa, 2008.). Nedosljednosti koje se nalaze u literaturi po pitanju povezanosti pojedinih osobina ličnosti i konzumiranja sredstava ovisnosti nerijetko se pripisuju primjeni različitih mjernih instrumenata, nedovoljno velikim uzorcima te socio-kulturalnim razlikama (Terracciano i sur., 2008.).

Među osobinama ličnosti koje se povezuju s konzumiranjem sredstava ovisnosti najčešće se spominju visoka ekstraverzija, visoki neuroticizam i niska savjesnost, osobine koje ukazuju na karakteristike osobe vezane uz *self* (Kuntsche, Knibbe, Gmel i Engels, 2006.; Stewart i Devine, 2000.; Theakeston, Stewart, Dawson, Knowlden-Loewen i Lehman, 2004.). Otvorenost, odnosno intelekt i ugodnost označavaju kvalitete osobe u njihovom odgovoru na okruženje i uglavnom se nisu pokazale značajnima za konzumiranje alkohola (Stewart i Devine, 2000.).

Nastavno na navedeno, meta-analiza 194 istraživanja (Bogg i Roberts, 2004.) je pokazala kako je savjesnost bila negativno povezana s nizom rizičnih ponašanja, uključujući i konzumiranje alkohola i droga (kanabinoida i opioida). Temeljem podataka 41 istraživanja, u meta-analizi utvrđena prosječna povezanost između osobina povezanih sa savješnošću i učestalosti konzumiranja alkohola iznosi $r = -.27$, dok podaci 17 istraživanja koja su proučavala konzumiranje marihuane ukazuju na prosječnu povezanost $r_s = -.33$.

Nadalje, Kuntsche, von Fischer i Gmel (2008.) su proveli istraživanje na uzorku 2090 švicarskih studenata u kojem su ispitivali motive za pijenje alkoholnih pića i njihovu medijacijsku ulogu u povezanosti osobina ličnosti i konzumiranja alkohola. Motivi podizanja raspoloženja odnose se na pijenje zbog proživljavanja pozitivnih emocija, kako bi se osoba dobro osjećala ili kako bi iskusila uzbuđenje. S druge strane, motivi suočavanja odnose se na pijenje alkohola kako bi se izbjegla negativna iskustva poput anksioznosti, depresije ili neizvjesnosti (Cox i Klinger, 1988., prema Neighbors, Larimer, Geisner i Knee, 2004.). Rezultati su pokazali kako je ekstraverzija bila pozitivno povezana s motivima podizanja raspoloženja ($r = .30$). Savjesnost je bila negativno povezana s motivima podizanja raspoloženja ($r = -.78$) i motivima suočavanja ($r = -.17$), dok je neuroticizam bio pozitivno povezan s motivima suočavanja ($r = .55$). Savjesnost i neuroticizam su također bili slabo negativno povezani s prosječnim brojem pića koje je osoba konzumirala na dnevnoj osnovi (savjesnost: $r = -.14$; neuroticizam: $r = -.14$) te s učestalošću rizičnih epizoda pijenja (savjesnost: $r = -.25$; neuroticizam: $r = -.24$), dok povezanost ekstraverzije i ishoda nije bila značajna. Drugim riječima, savjesnost i neuroticizam su imali direktan i indirektan utjecaj na učestalost pijenja, dok je ekstraverzija bila povezana s učestalošću konzumiranja alkohola samo preko motiva podizanja raspoloženja.

Nekolicina radova dala je uvid u pregled literature koja se bavi povezanošću osobina ličnosti i učestalošću konzumiranja alkohola. U tom kontekstu, Kuntsche i suradnici (2004.) nalaze kako se visoka ekstraverzija pokazuje značajnom odrednicom problematičnog pijenja adolescenata, dok su povezanosti emocionalne boli, usamljenosti, depresivnosti, anksioznosti, stresa i napetosti s navedenim ishodom nedovoljno jasne. Autori upozoravaju kako je moguće da na neke od navedenih povezanosti utječu druge varijable koje mogu imati medijatorski ili moderatorski efekt. Primjerice, svakodnevni problemi povezani sa stresom i anksioznošću nisu se pokazali bitnima za ekscesivno pijenje, nakon što su sudionici usvojili vještine nošenja s tom vrstom problema. Na slične nalaze ukazuju i Ham i Hope (2003.) koje su u različitim istraživanjima pronašle rezultate o povezanosti traženja uzbuđenja i problematičnog pijenja. U tom kontekstu, autorice naglašavaju kako je moguće da društvene osobe više piju zbog većeg broja prilika. Također, i one upozoravaju na nedovoljno jasnu vezu neuroticizma i problematičnog pijenja. Na slične zaključke upućuje i Baer (2002.) koji je u pregledu relevantne literature našao da se ekstraverzija, traženje uzbuđenja, impulzivnost i nekonformiranje pokazuju povezanim s rizičnim pijenjem i kod mladića i kod djevojaka, dok povezanost neuroticizma s ovom pojavom nije potpuno jasna.

Nadalje, McAdams i Donnellan (2009.) su istraživali u kojoj mjeri osobine ličnosti predstavljaju prediktore varijabli koje su povezane s konzumiranjem alkohola. Istraživanje je provedeno na slučajnom uzorku od 529 studenata prve godine studija (poziv je bio upućen 1699 studenata). U istraživanju je primijenjen 120-čestični upitnik *International Personality Item Pool-NEO inventory (IPIP-NEO)*; Johnson, 2000., prema McAdams i Donnellan, 2009.). Mjerenja su provedena u zimskom i u ljetnom semestru. Rezultati su pokazali kako je u oba mjerenja ekstraverzija bila slabo pozitivno povezana s konzumiranjem alkohola (jesen: $r=.27$; proljeće: $r=.25$), te da je savjesnost bila slabo negativno povezana s ovim ishodom (jesen: $r=-.19$; proljeće: $r=-.22$), dok se neuroticizam, izuzev facete impulzivnosti, nije pokazao značajno povezanim. Nadalje, rezultati su pokazali kako su varijable povezane s traženjem uzbuđenja, druželjubivošću, pozitivnim emocijama i slabom kontrolom impulsa bile dosljedni prediktori studentskog pijenja te da bi, temeljem navedenoga, studenti skloni traženju uzbuđenja i s niskom kontrolom impulsa mogli biti u najvećem riziku za problematično pijenje. U nekoliko slučajeva uži aspekti osobnosti pokazali su se snažnijim prediktorima kriterijskih varijabli od njihovih odgovarajući 'velikih pet' osobina. Kao odgovor na navedeno, istraživači su primijenili 19-čestičnu Skalu impulzivnog traženja senzacija (*ImpSS*; Zuckerman, Kuhlman, Joireman, Teta i Kraft, 1993., prema McAdams i Donnellan, 2009.) te su istražili koliko dobro

navedena Skala predviđa konzumiranje alkohola i s tim povezane probleme. Istraživanje je pokazalo kako je Skala bila snažno povezana s traženjem uzbuđenja kao aspektom ekstraverzije. Također, aspekti traženja uzbuđenja velepetorog modela pokazali su istu opću povezanost s kriterijskim varijablama kao i ImpSS skala. Temeljem navedenog, istraživači su zaključili kako se u istraživanjima koja se baziraju na pouzdanim mjerama 'velikih pet' osobina ne treba zasebno ispitivati traženje senzacija putem Skale ImpSS.

Uz navedeno, Theakston, Stewart, Dawson, Knowlden-Loewwn i Lehman (2004.) su utvrdili povezanost između 'velikih pet' osobina ličnosti i motiva za konzumiranje alkoholnih pića. Istraživanje je provedeno sa 733 studenta, od kojih je, temeljem samoiskaza o konzumiranju alkohola u posljednjoj godini, 581 sudionik bio svrstan u kategoriju 'konzumenta'. Sudionici su ispunili revidirani Upitnik o motivima pijenja te 100-čestični IPIP (*International Personality Item Pool questionnaire*). Rezultati su pokazali kako su, nakon kontroliranja uobičajenih stupnjeva tjednog pijenja, demografskih varijabli i preklapanja između motiva pijenja, područja ličnosti bili značajni prediktori internalnih motiva pijenja kojima je objašnjeno 11.4% varijance motiva suočavanja i 6.4% varijance motiva podizanja raspoloženja. Osobine ličnosti pokazale su se prediktorima i eksternalnih motiva pijenja, pri čemu je ličnost objasnila 3.5% varijance motiva konformiranja i 2.9% varijance socijalnih motiva. Nadalje, rezultati su pokazali kako su niska emocionalna stabilnost (tj. visoki neuroticizam) i niska ekstraverzija bili značajni prediktori pijenja zbog motiva suočavanja, dok su visoka ekstraverzija, visoki intelekt, niska savjesnost i niska ugodnost bili prediktori pijenja zbog motiva podizanja raspoloženja. Cooper (1994., prema Theakston i sur., 2004.) navodi kako istraživanja temeljena na primjeni različitih modela osobnosti upućuju na mogući profil osoba koje piju zbog motiva suočavanja (visoki neuroticizam i niska ekstraverzija) i osoba koje piju zbog podizanja raspoloženja (visoka ekstraverzija i niska savjesnost), za koje se pokazalo da su u najvećem riziku za problematično pijenje. Na isti zaključak upućuje i istraživanje Stewart i Devine (2009.) koje su utvrdile značajne, iako slabe povezanosti između motiva pijenja i pojedinih osobina ličnosti. Primjerice, utvrđena je pozitivna povezanost motiva podizanja raspoloženja s ekstraverzijom ($r=.18$), te negativna sa savjesnošću ($r=-.21$). Motivi suočavanja pokazali su se pozitivno povezani s neuroticizmom ($r=.38$) te negativno povezani s ekstraverzijom ($r=-.16$) i savjesnošću ($r=-.19$). Nastavno na navedeno, u istraživanju koje je proučavalo utjecaj osobnosti na motive pijenja, Kuntsche i suradnici (2006.) navode kako bi se preventivne intervencije trebale usmjeriti na ekstravertirane mladiće koji imaju naglašenu osobinu traženja senzacija i koji konzumiraju alkohol zbog

motiva podizanja raspoloženja, te na anksiozne djevojke koje imaju naglašen neuroticizam i koje konzumiraju alkohol zbog motiva suočavanja.

U svom istraživanju Glavak Tkalić (2009.) je ispitala čimbenike koji utječu na razlikovanje konzumenata marihuane i apstinenata⁶. Autorica je, između ostalog, istraživala mogućnost razlikovanja apstinenata i konzumenata marihuane po obilježjima iz kategorije osobina ličnosti koje su mjerene Eysenckovim upitnikom ličnosti - revidirana verzija (EPQR-A; Francis, Brown i Philipchalk, 1992., prema Glavak Tkalić, 2009.). Rezultati su pokazali kako i studenti i studentice konzumenti marihuane postižu viši rezultat na skali psihoticizma od apstinenata. Statistički značajna razlika između konzumenata marihuane i apstinenata utvrđena je i na skali laži, također i na uzorku studenata i na uzorku studentica. Studenti i studentice konzumenti marihuane postižu više rezultate na skali laži od apstinenata, odnosno konzumenti marihuane skloniji su davanju socijalno poželjnih odgovora od apstinenata. Na skali ekstraverzije utvrđena je statistički značajna razlika između konzumenata marihuane i apstinenata samo za studentice. Nije utvrđena statistički značajna razlika između konzumenata marihuane i apstinenata na skali neuroticizma niti kod studenata niti kod studentica. Nadalje, u predmetnom istraživanju Glavak Tkalić (2009.) je ispitala i neke prediktore koji su značajni za eksperimentiranje s marihuanom. Rezultati su pokazali kako su kod studenata značajni prediktori eksperimentiranja s marihuanom vezani uz osobine ličnosti ekstraverziju i psihoticizam, dok su kod studentica značajni prediktori, uz osobine ličnosti (ekstraverziju i psihoticizam), bili i iz kategorija obitelji i vršnjaka (niži rezultat na skali prezaštićivanja od strane oca i skali konformiranja s vršnjacima). Uz to, redoviti konzumenti marihuane, povremeni konzumenti i eksperimentatori oba spola razlikuju se po obilježjima iz kategorije osobina ličnosti. Na uzorku studenata statistički značajne razlike između ovih skupina utvrđene su na skalama psihoticizma i laži, dok su na uzorku studentica statistički značajne razlike utvrđene na skalama psihoticizma i ekstraverzije. Iz navedenog se može zaključiti kako su studenti i studentice redovni konzumenti marihuane, u odnosu na one koji rjeđe konzumiraju marihuanu i koji s njom eksperimentiraju, više egocentrični, asocijalni, nekonvencionalni i manje empatični. Studenti redovni konzumenti su također skloniji davanju socijalno poželjnih odgovora, a studentice redoviti konzumenti marihuane, u odnosu na one

⁶ U istraživanju Glavak Tkalić (2009.) apstinentima se smatraju sudionici koji nikada nisu konzumirali marihuanu, dok se konzumentima smatraju sudionici koji su konzumirali marihuanu barem jednom u životu. Konzumenti se mogu razlikovati prema učestalosti konzumiranja: eksperimentatorima se smatraju osobe koje su konzumirale marihuanu barem jednom u životu, povremenim konzumentima osobe koje su konzumirale marihuanu u posljednjih 12 mjeseci i redovnim konzumentima osobe koje su konzumirale marihuanu u posljednjih 30 dana.

koje rjeđe konzumiraju marihuanu i one koje s njom eksperimentiraju, su društvenije, traže uzbuđenje, vole zabave i sklonije su riskiranju.

Nadalje, Terracciano i suradnici (2008.) su proveli istraživanje na 1102 sudionika prosječne dobi 57 godina koji su bili dio multidisciplinarnog istraživanja u Istočnom Baltimoru⁷ a koji su intervjuirani 1981., 1992.-1998. i ponovno 2004.-2005. Istraživanje je imalo za cilj usporediti osobine ličnosti nekonzumenata, konzumenata duhana, marihuane, kokaina i heroina. Osobine ličnosti procjenjivane su petofaktorskim modelom (*Revised NEO Personality Inventory* - NEO-PI-R, Costa i McCrae, 1992., prema Terracciano i sur., 2008.), dok se uvid u konzumiranje sredstava ovisnosti dobio primjenom strukturiranog intervjua. Vezano uz marihuanu, istraživanje je pokazalo kako su trenutni konzumenti, u usporedbi s osobama koje nikada nisu konzumirale marihuanu, postizale više rezultate u otvorenosti, a niže na ugodnosti i savjesnosti. U ovom istraživanju, konzumente kanabisa karakterizirala je niska savjesnost, prosječni rezultati na skali neuroticizma i visoki rezultati na skali otvorenosti.

Zanimljivo je spomenuti istraživanje koje su proveli Šakić, Vrselja i Wertag (2013.) u kojem su istraživali imaju li traženje uzbuđenja i ljutnja direktan i / ili indirektan učinak na cjeloživotnu upotrebu kanabisa kroz vršnjake koji zloupotrebljavaju droge te ovisi li direktni učinci ovih osobina ličnosti o spolu. Istraživanje je provedeno s 394 učenika (186 mladića i 193 djevojke) u dobi od 15 do 17 godina. U slučaju cjeloživotne upotrebe kanabisa, utvrđen je značajan indirektan učinak traženja uzbuđenja kroz vršnjake koji zloupotrebljavaju droge. Izraženija osobina traženja senzacija bila je prediktor snažnije povezanosti između vršnjaka koji konzumiraju droge, što je bio prediktor životne prevalencije kanabisa. Neovisno o spolu, traženje uzbuđenja i ljutnja imaju i direktan učinak na upotrebu kanabisa.

Temeljem navedenog moguće je zaključiti kako osobine ličnosti mogu predstavljati rizične, odnosno zaštitne čimbenike za konzumiranje sredstava ovisnosti, stoga ih je potrebno uzeti u obzir prilikom istraživanja individualnih čimbenika povezanih s ovim problemom.

⁷ *East Baltimore Epidemiologic Catchment Area Study (Baltimore ECA)*

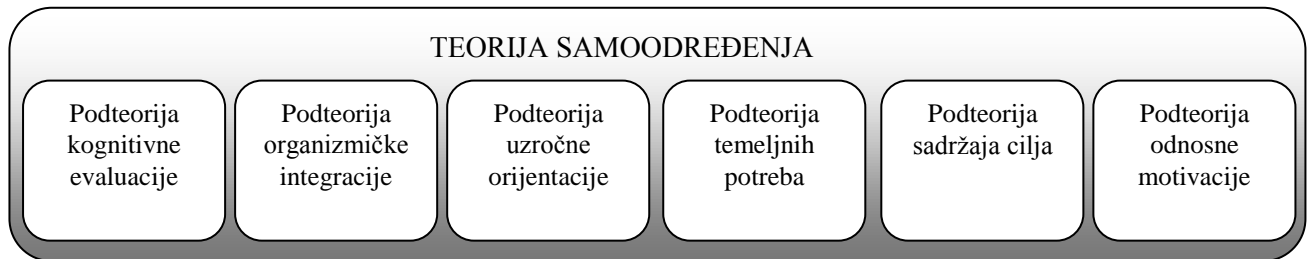
1.3. TEORIJSKO UTEMELJENJE ISTRAŽIVANJA

1.3.1. Teorija samoodređenja

Teorija samoodređenja predstavlja široki okvir za istraživanje ljudske motivacije i osobnosti. Ova teorija polazi od pretpostavke kako ljudi posjeduju aktivnu tendenciju prema psihološkom rastu i integraciji, odnosno prema razvoju i aktualiziranju svojih potencijala. Tendencija prema integraciji uključuje autonomiju (težnja prema unutarnjoj organizaciji i holističkoj samoregulaciji) i homonomiju (težnja za integriranjem sebe s drugima). Zdravi razvoj uključuje usklađeno funkcioniranje oba aspekta težnji za integracijom (Ryan i Deci, 2002.). Iako teorija samoodređenja prihvaća općenitu integrativnu tendenciju kao temeljni aspekt ljudskog funkcioniranja, ona također sugerira kako je potrebno uzeti u obzir i specifične socijalno-kontekstualne čimbenike koji mogu podržati ili spriječiti temeljne procese ljudske prirode. Drugim riječima, socijalna okolina može omogućiti ili spriječiti motivaciju osobe za djelovanjem (Deci i Ryan, 2000.) i time pridonijeti nizu različitih razvojnih ishoda. Međutim, važno je imati na umu kako kontekstualni čimbenici sami po sebi ne određuju ponašanje ljudi. Umjesto toga, osoba pridaje psihološko značenje kontekstualnim čimbenicima, tzv. **funkcionalnu značajnost**. Upravo je to značenje kritični element u određivanju ponašanja osobe. Funkcionalna značajnost odnosi se na motivacijski važno psihološko značenje koje se pridaje događajima ili kontekstima. Drugim riječima, osoba reagira na vlastitu percepciju događaja (Deci i Ryan, 1987.). Teorija samoodređenja naglašava važnost organizmičkog i dijalektičkog okvira za proučavanje osobnog rasta i razvoja. Organizmički okvir pristupa ljudima kao aktivnim, rastu orijentiranim bićima koji urođeno traže izazove, teže autentičnosti i pokušavaju aktualizirati svoje kapacitete i emocionalne odgovore. S druge strane, dijalektički se aspekt usmjerava na ulogu društvene okoline koja potiče ili sprječava rast i razvoj osobe (Deci i Ryan, 1991., Deci i Ryan, 2000.; Ryan i Deci, 2002.).

Jedno od ključnih pitanja kojima se bavi teorija samoodređenja tiče se autentičnosti osobe. U tom kontekstu, autentičnost predstavlja reakcije i ponašanja koja proizlaze iz osobe i za koje osoba preuzima odgovornost (Ryan i Deci, 2006.). Autentičnost u biti predstavlja samoodređenost osobe, odnosno djelovanje osobe kao integrirane cjeline (Ryan, Lynch, Deci i Vansteenkiste, 2011.).

Teorija samoodređenja predstavlja meta-teoriju koja se sastoji od šest logički koherentnih i međusobno povezanih podteorija (Slika 1.), čime je postignut široki okvir za istraživanje ljudske motivacije (Deci i Ryan, 2008.).



Slika 1. Prikaz podteorija u okviru teorije samoodređenja

Važno je napomenuti kako se podteorije usmjeravaju na specifične motivacijske pojave koje se međusobno isprepliću. Također, potrebno je naglasiti kako je koncept autonomije zastupljen u svim podteorijama. Primjerice, u podteorijama kognitivne evaluacije i organizmičke integracije, autonomiju se promatra u funkciji samoregulacije (Niemic, Ryan i Deci, 2010). S druge strane, u preostalim podteorijama autonomija se promatra u kontekstu osobnog razvoja. Zbog jednostavnijeg razumijevanja, u nastavku teksta dat je sažeti opis podteorija s prikazom glavnih konstrukata.

- **Teorija kognitivne evaluacije – podteorija teorije samoodređenja**

Teorija kognitivne evaluacije formulirana je kako bi opisala učinke socijalnih okruženja na intrinzičnu motivaciju ljudi (Deci, 1972.; Deci i Ryan, 1980., prema Ryan i Deci, 2002.). Intrinzično motivirana ponašanja su ona ponašanja u koja ljudi ulaze slobodno, podržani iskustvom interesa i uživanja (Ryan i Deci, 2000a.). Za razliku od ekstrinzično motiviranih ponašanja koja su usmjerena ka postizanju određenog cilja, intrinzično motivirana ponašanja rukovode se samom izvedbom aktivnosti.

Ova se podteorija temelji na nekoliko ključnih pojmova. Jedan od njih odnosi se na **opaženo mjesto uzročnosti** (eng. *Perceived Locus of Causality - PLOC*), konstrukt koji je krajem 60.-tih godina 20. stoljeća opisao deCharms (1968., prema Ryan i Deci, 2002.). DeCharms je preuzeo Heiderov koncept (1958., prema Ryan i Deci, 2002.) percipiranog mjesta uzročnosti kako bi opisao ekstrinzičnu i intrinzičnu motivaciju. Ekstrinzičnu motivaciju karakterizira doživljaj izvanjskog mjesta započinjanja i reguliranja ponašanja, dok je kod intrinzične

motivacije percipirano mjesto uzročnosti unutar same osobe. Kako bi razlikovao osobe čije ponašanje proistječe iz vanjskog, odnosno unutarnjeg percipiranog mjesta uzročnosti, deCharms (1977.) koristi termine 'prijuni' (eng. 'pawns') i 'pokretači - stvaraoci' (eng. 'origins').

Deci i Ryan (1991.) napominju kako je potrebno razlikovati percipirano mjesto uzročnosti od lokusa kontrole. Naime, lokus kontrole odnosi se na vjerovanje osobe da se ishodi (ne) mogu ostvariti. Unutarnji lokus kontrole upućuje na percepciju u kojoj se na pozitivne ili negativne događaje gleda kao na posljedicu vlastitog djelovanja, zbog čega se ti događaji nalaze pod osobnom kontrolom. S druge strane, vanjski se lokus kontrole odnosi na percepciju u kojoj se pozitivne ili negativne događaje ne povezuje s vlastitim ponašanjem u određenim situacijama, odnosno osoba smatra da su izvan osobnog utjecaja. Suprotno navedenom, unutarnje ili vanjsko percipirano mjesto uzročnosti odnosi se na percepciju osobe o tome je li mjesto započinjanja motiviranog ponašanja unutarnje ili vanjsko u odnosu na *self*.

Iako teorija samoodređenja pristupa ekstrinzičnoj motivaciji na kompleksniji način (detaljnije o tome bit će prikazano u organizmičkoj integracijskoj podteoriji), navedena podjela stvorila je osnovu za prve eksperimente u području. Istraživanja koja su se bavila utjecajem nagrada na intrinzičnu motivaciju (Deci, 1972.; Deci, Koestner i Ryan, 1999.) pokazala su kako su materijalne nagrade (poput novca) smanjile intrinzičnu motivaciju sve dok su se očekivale i dok je njihova dodjela zahtijevala uključenost u aktivnost. S druge strane, pozitivna povratna informacija (verbalna nagrada ili pohvala) povećala je intrinzičnu motivaciju ukoliko je dana na informativan način. Temeljem provedenih eksperimenata, Deci (1972.) je zaključio kako je na intrinzičnu motivaciju moguće djelovati na dva načina: kroz promjenu percipiranog mjesta uzročnosti te putem povratne informacije, što je potvrdila i meta - analiza 128 eksperimenata (Deci, Koestner i Ryan, 1999.). Nastavno na navedeno, pozitivna povratna informacija djeluje na percipirane osjećaje kompetentnosti i autonomije, što rezultira osjećajem zadovoljstva u odnosu na promatranu aktivnost.

Dakle, podteorija kognitivne evaluacije smatra kako su potrebe za kompetentnošću i autonomijom integralno uključene u intrinzičnu motivaciju. Kontekstualni događaji, kao što je nuđenje nagrade, osiguravanje pozitivne povratne informacije, nametanje roka i slično, vjerojatno utječu na intrinzičnu motivaciju u onoj mjeri u kojoj se doživljavaju podržavajućima, odnosno ometajućima za zadovoljenje potreba. Drugim riječima, kontekstualni čimbenici mogu utjecati na intrinzičnu motivaciju putem dva kognitivna

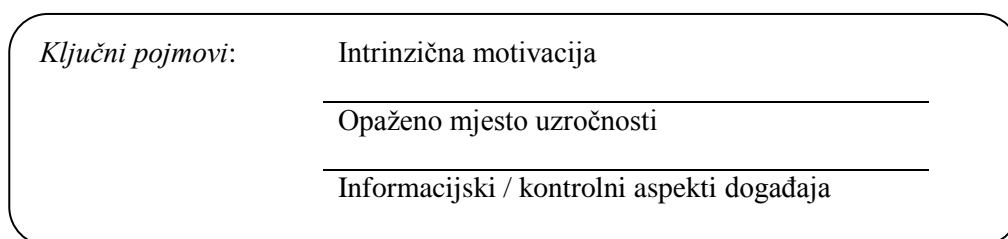
procesa. Promjena u percipiranom mjestu uzročnosti povezana je s potrebom za autonomijom: kada događaj potiče promjenu u percepciji prema vanjskom mjestu, intrinzična će motivacija biti narušena i obrnuto. U tom kontekstu, proces kojim materijalne nagrade narušavaju intrinzičnu motivaciju temelji se na mijenjaju mjesta uzročnosti s unutarnjeg prema vanjskom. Drugi proces, promjena u percipiranoj kompetentnosti, povezana je s potrebom za kompetentnošću: kada događaj potiče percipiranu kompetentnost, intrinzična motivacija će biti unaprjeđena, i obrnuto (Deci, 1972.). Prema ovoj teoriji, pozitivna povratna informacija povećava intrinzičnu motivaciju samo onda kada je praćena osjećajem autonomije u odnosu na aktivnost u kojoj se osoba doživljava kompetentnom, odnosno kada ne uključuje pritisak oko postizanja određenog cilja (Ryan, 1982.). Navedeno su potvrdili i Vallerand i Reid (1984.) koji su utvrdili medijacijski efekt percipirane kompetentnosti u odnosu pozitivne povratne informacije i intrinzične motivacije.

Prema ovoj podteoriji, kontekstualni događaji se razlikuju ovisno o tome sadrže li **kontrolne** ili **informacijske aspekte**. Kontrolni aspekti socijalnog okruženja su oni koji predstavljaju pritisak naspram specifičnih ishoda, čime doprinose pomaku prema vanjskom mjestu uzročnosti i narušavanju intrinzične motivacije. Informacijska obilježja socijalnih okruženja podržavaju unutarnje mjesto uzročnosti te time povećavaju intrinzičnu motivaciju. Uvažavajući koncept **funkcionalne značajnosti**, potrebno je imati na umu da će pojedina okruženja različito utjecati na osobu ovisno o tome doživljava li se kontekst informacijskim ili kontrolnim (Reeve i Deci, 1996.). U prilog navedenom govore Koestner, Ryan, Bernieri i Holt (1984.) koji su proučavali ulogu kontrolnih i informacijskih aspekata u kreativnosti djece, kao i u postavljanju granica. Budući da kreativnost uključuje spontanost i samoodređenost, autori (Koestner i sur., 1984.) su utvrdili kako kontrolni aspekti događaja, putem narušavanja autonomije, umanjuju spontano izražavanje, kao i kvalitetu izvedbe. Navedeno su potvrdili i Joussemet i Koestner (1999.) u istraživanju utjecaja očekivanih nagrada na dječju kreativnost. Nadalje, Koestner i suradnici (1984.) navode kako uporaba informacijskih aspekata događaja omogućava postavljanje granica bez narušavanja intrinzične motivacije, što predstavlja osobito važnu spoznaju u kontekstu međuljudskih odnosa. Korisno je imati u vidu da visoka autonomno-podržavajuća iskustva povisuju intrinzičnu motivaciju za iniciranje novih aktivnosti u budućnosti (Enzle, Wright i Redondo, 1996.), te da autonomna uzročna orijentacija služi kao svojevrsna 'zaštita' od umanjujućeg utjecaja nagrada na intrinzičnu motivaciju (Hagger i Chatzisarantis, 2011.)

Druga važna ekstenzija podteorije kognitivne evaluacije odnosi se na unutarnje inicirane događaje. Ryan (1982.) je pokazao kako ljudi mogu započeti i regulirati svoje aktivnosti na različite načine, relativno neovisno o socijalnim kontekstima. Naime, ljudi mogu postati ego - uključeni, odnosno mogu povezivati osjećaj vlastite vrijednosti uz aktivnosti i njihove ishode. Kada je započinjanje i reguliranje ponašanja ego uključeno, funkcionalna značajnost je kontrolirajuća, što utječe na smanjenje intrinzične motivacije i posljedično lošiju izvedbu aktivnosti (Plant i Ryan, 1985.; Ryan, 1982.). Dobar primjer navedenom su istraživanja koja su proveli Vansteenkiste i Deci (2003.), a koja su se bavila utjecajem natjecanja na intrinzičnu motivaciju. Naime, unatoč činjenici da su osobe koje su izgubile u natjecanju pokazivale nisku intrinzičnu motivaciju u slaganju puzzli, istovremeno su iskazivale ustrajnost u aktivnosti tijekom 'razdoblja slobodnog izbora'⁸. Međutim, navedeno ponašanje nije bilo povezano s osjećajem zadovoljstva i uživanja u aktivnosti, već s ego - uključenošću. U tom slučaju, ustrajnost je bila povezana s pokušajem da se vrati osjećaj vlastite vrijednosti, kojeg su sudionici povezivali s neuspjehom.

Koristi vezane uz podržavanje intrinzične motivacije mogu se primijeniti u različitim sustavima, stoga podteorija kognitivne evaluacije pruža vrijedne informacije o procesima i interakcijama pojedinca i okruženja. U skladu s navedenim, prikazani podaci upućuju na važnost podržavanja intrinzične motivacije, budući da time povećava ustrajnost, kreativnost, učenje, kao i dobrobit osobe.

Slika 2. prikazuje temeljne pojmove podteorije kognitivne evaluacije.



Slika 2. Ključni pojmovi podteorije kognitivne evaluacije

⁸ Mjera 'slobodnog izbora' (eng. *free-choice period measure*) predstavlja bihevioralni indeks intrinzične motivacije koji je detaljnije opisan u potpoglavlju o smjerovima razvoja metodologije u okviru teorije samoodređenja (potpoglavlje 1.3.1.1).

- **Teorija organizmičke integracije – podteorija teorije samoodređenja**

Teorija organizmičke integracije tiče se internalizacije i integracije vrijednosti i pravila. Teorija je nastala kako bi objasnila razvoj i dinamiku ekstrinzične motivacije, stupanj u kojem se pojedinci osjećaju autonomnima dok provode ekstrinzično motivirana ponašanja te procese kroz koje ljudi preuzimaju vrijednosti svoje grupe ili kulture (Deci i Ryan, 1985b., prema Ryan i Connell, 1989.). Kao što je ranije opisano, teorija kognitivne evaluacije fokusirala se na učinke socijalno-kontekstualnih varijabli na intrinzično motivirana ponašanja, odnosno na ponašanja koja ljudi doživljavaju zanimljivima i optimalno izazovnim. Međutim, aktivnosti koje nisu doživljene na taj način neće biti intrinzično motivirane te se neće niti izvoditi, osim ukoliko ne postoje ekstrinzični razlozi za to. Naime, socijalizacijski procesi često uključuju i obavljanje nezanimljivih aktivnosti, stoga je teorija organizmičke integracije nastala kao reakcija na potrebu iznalaženja načina na koje se osobe mogu potaknuti na ta ponašanja. Uz navedeno, glavni fokus ove podteorije usmjeren je na promociju samoregulacije ponašanja kako bi se ista održala kroz duže vrijeme (Ryan i Deci, 2002.). Iako se ekstrinzična motivacija u obliku dobivanja materijalnih nagrada općenito smatra neautonomnom, pretpostavljeno je da postoji i autonomna ekstrinzična motivacija (Deci i sur., 1999.).

Podteorija organizmičke integracije temelji se na pretpostavci da ljudi, ukoliko imaju neophodne uvjete za isto, prirodno teže integraciji svojih iskustava. U skladu s tim, ukoliko su vanjski naponi potaknuti od strane značajnih drugih koji podržavaju izvedbu neke aktivnosti za koju osoba nije intrinzično motivirana, pojedinac će težiti pounutrenju prvotno vanjske regulacije. Navedeni proces naziva se **internalizacijom** i smatra se prirodnim procesom tijekom kojeg ljudi aktivno transformiraju vanjsku regulaciju u samoregulaciju (Schafer, 1968., prema Ryan i Deci, 2002.). Što je vrijednost koja je u pozadini ponašanja bolje internalizirana, ponašanje više postaje dio integriranog *selfa* (Deci, Eghrari, Patrick i Leone, 1994.).

<i>Vrsta motivacije</i>	AMOTIVACIJA	EKSTRINZIČNA MOTIVACIJA				INTRINZIČNA MOTIVACIJA
<i>Vrsta regulacije</i>	Nema regulacije	Vanjska regulacija	Usvojena regulacija	Poistovječena regulacija	Integrirana regulacija	Intrinzična regulacija
<i>Kvaliteta ponašanja</i>	Bez samoodređenja			Samoodređeno ponašanje		

Slika 3. Kontinuum samoodređenja (prema Ryan i Deci, 2002.:16)

Slika 3. predstavlja kontinuum samoodređenja s vrstama motivacije i regulacije. Na lijevom kraju nalazi se **amotivacija**, stanje izostanka namjere za djelovanjem. Kada su ljudi amotivirani, ili uopće ne djeluju ili djeluju vrlo pasivno, odnosno djeluju bez svijesti o namjeri da urade ono što rade. Amotivacija rezultira iz osjećaja nesposobnosti za ostvarenje željenog ishoda zbog izostanka mogućnosti (Rotter, 1966., Seligman 1975., prema Ryan i Deci, 2000a.), percipirane nedostatne kompetentnosti (Bandura, 1977., prema Deci i Ryan, 2000.) ili zbog nevrednovanja ishoda povezanih s ponašanjem (Ryan, 1995.). Preostalih pet dijelova kontinuumu odnose se na klasifikaciju motiviranog ponašanja kroz teoretski, iskustveno i funkcionalno različit oblik regulacije. Na desnom kraju kontinuumu, kao prototip autonomnog, odnosno samoodređenog ponašanja, nalazi se **intrinzična motivacija**. Ekstrinzično motivirana ponašanja, koja su okarakterizirana s četiri vrste regulacije, nalaze se na kontinuumu samoodređenja između amotivacije i intrinzične motivacije. **Vanjska regulacija** (eng. *external regulation*) podrazumijeva najmanje autonoman oblik ekstrinzične motivacije i uključuje pojavu ponašanja zbog dobivanja nagrada ili izbjegavanja kazni. Vanjsku regulaciju karakterizira vanjsko opaženo mjesto uzročnosti. **Usvojena regulacija** (eng. *introjected regulation*) uključuje djelomično internaliziranu vanjsku regulaciju koja se nalazi unutar osobe, ali se istovremeno ne smatra dijelom integriranog *selfa*. Naime, introjeksijska predstavlja vrstu kontrolirane regulacije, obzirom da se usvojena ponašanja provode kako bi se izbjegao osjećaj krivnje ili srama ili kako bi se pridobio osjećaj vlastite vrijednosti. **Regulacija kroz poistovjećivanje** (eng. *identification*) predstavlja samoodređeniji oblik ekstrinzične motivacije, budući da uključuje svjesnije vrednovanje cilja ponašanja ili regulacije te prihvaćanje ponašanja kao osobno važnog. Identifikacija predstavlja važan aspekt procesa transformiranja vanjske regulacije u istinsku samoregulaciju. Kada se osoba identificira s aktivnošću ili vrijednošću koja se nalazi u pozadini ponašanja, ono se osobno podržava i praćeno je većim stupnjem percipirane autonomije. **Integrirana regulacija** (eng. *integrated regulation*) osigurava osnovu za najautonomniji oblik ekstrinzično motiviranih ponašanja. Rezultat je procesa u kojem je identifikacija evaluirana i dovedena u sklad s osobnim vrijednostima, ciljevima i potrebama koje su već dijelovi *selfa*. Istraživanja su pokazala da su integrirana ekstrinzično motivirana ponašanja povezana s pozitivnijim iskustvima od manje internaliziranih oblika ekstrinzične motivacije. Iako se ponašanja vođena integriranom regulacijom izvode dobrovoljno, i dalje se smatraju ekstrinzičnima jer se provode kako bi se ostvarili osobno važni ishodi, a ne zbog samog uživanja u aktivnosti ili interesa. Drugim riječima, ona su i dalje instrumentalna za postizanje ishoda čije su vrijednosti dobro integrirane u *self* (Deci i Ryan, 2000., Ryan i Deci, 2002.).

Prikazani kontinuum nije nužno podudaran s razvojnim fazama, budući da ljudi mogu preuzeti regulaciju na bilo kojoj točki kontinuuma, uz pretpostavku da posjeduju relevantna prethodna iskustva i podržavajuće okruženje (Ryan, 1995.).

U skladu s navedenim, autonomna motivacija odnosi se na intrinzičnu i vrste ekstrinzične motivacije u kojoj su se ljudi identificirali s vrijednošću određenog ponašanja i integrirali ju u svoj osjećaj *selfa*. Kontrolirana motivacija sastoji se od vanjske regulacije u kojoj je ponašanje osobe u funkciji vanjskih potkrepljivača, nagrade ili kazne te od usvojene regulacije, u kojoj je regulacija ponašanja djelomično internalizirana i koja se povezuje s dobivanjem odobravanja i izbjegavanjem srama, odnosno koja je u funkciji uvjetovanog samopouzdanja i ego-uključenosti. Kada su ljudi kontrolirani, osjećaju pritisak da misle, osjećaju se ili ponašaju na određeni način (Deci i Ryan, 2008.).

Podteorija organizmičke orijentacije posebnu važnost pridaje **podršci autonomiji**. Naime, socijalna okruženja koja podržavaju autonomiju osobe istovremeno promoviraju samoodređene oblike motivacije. S druge strane, kontrolni konteksti koji narušavaju autonomiju utječu na smanjenje samoodređenih oblika motivacije. Dakle, ključni čimbenik o kojem ovisi hoće li internalizacija biti samo djelomična ili potpuna jest razina podržavanja autonomije (Black i Deci, 2000.; Williams i Deci, 1996.; Williams, Saizow, Ross i Deci, 1997.). Podrška autonomiji utječe na kvalitetu motivacije i ona se može promatrati kao dobra alternativa često korištenim nagradama (Joussement, Koestner, Lokes i Houliort, 2004.). U tom kontekstu potrebno je napomenuti kako se ekstrinzično motivirana ponašanja koja su podržana od strane značajnih osoba jednostavnije internaliziraju (Grolnick i Ryan, 1989.). Navedeno su potvrdili Pelletier, Fortier, Vallerand i Briere (2001.) koji su proveli istraživanje među sportašima natjecateljskog plivanja. Autori su pokazali kako je percepcija podrške autonomiji od strane trenera bila pozitivno povezana sa samoodređenim oblicima regulacije (dakle s intrinzičnom, integriranom i poistovjećenom regulacijom), a negativno s amotivacijom. Intrinzična motivacija i identificirana regulacija pokazali su se značajnim prediktorima ustrajnosti u aktivnosti (10 mjeseci i 22 mjeseca nakon inicijalnog mjerenja). Istovremeno, amotivacija je bila snažan negativan prediktor ustrajnosti u aktivnosti u obje točke mjerenja. Zanimljivo je spomenuti i činjenicu da je usvojena regulacija bila pozitivno povezana s ustrajnošću u aktivnosti tijekom kraćeg vremenskog perioda (nakon 10 mjeseci), dok je dugoročno pokazala negativnu povezanost. Navedeno je u skladu s podteorijom organizmičke regulacije na način da se osobe koje manifestiraju usvojenu regulaciju upuštaju

u ponašanje zbog vanjskih ili unutarnjih pritisaka, koji mogu predstavljati privremene motive za bavljenje određenom aktivnošću.

Potrebno je istaknuti još jednu važnu pretpostavku uspješne internalizacije ekstrinzične motivacije. Naime, uz već spomenutu podršku i povezanost s drugom osobom, potreban je i doživljaj kompetentnosti osobe u odnosu na ponašanje. U tom kontekstu, Deci, Ryan i Williams (1996.) ističu kako su održavanje intrinzične i internalizacija ekstrinzične motivacije mogući u okruženjima koja podržavaju zadovoljavanje temeljnih psiholoških potreba, odnosno u onim okruženjima koja omogućavaju izbor, osiguravaju optimalan izazov i informativnu povratnu informaciju, uključenost značajnih osoba te priznavanje osjećaja. Drugim riječima, kako bi se internalizirala regulacija ponašanja, ljudi moraju uvidjeti njegovo značenje, pripisati mu osobnu vrijednost te ga sintetizirati s drugim aspektima svog psihičkog sustava.

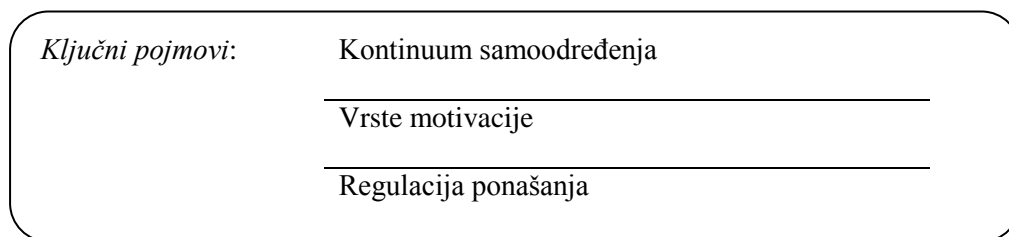
Nastavno na navedeno, Reeve, Jang, Hardre i Omura (2002.) su ukazali na važnost osiguravanja racionalne osobama od kojih se očekuje provedba nekog nezanimljivog ponašanja, no samo ukoliko takvo pojašnjenje uključuje podržavanje autonomije. Nadalje, Ratelle, Baldwin i Vallerand (2005.) su potvrdili da je percipirana podrška autonomiji od strane roditelja bila prediktor ustrajnosti studenata u pohađanju kolegija na fakultetu. U navedenom istraživanju, potrebe za autonomijom i kompetentnošću pokazale su se parcijalnim medijatorima odnosa percipirane podrške autonomiji i ustrajnosti u pohađanju kolegija.

Kada se govori o integraciji ličnosti i ponašanja, Weinstein, Przybylski i Ryan (2013.) napominju kako integracija zahtjeva svjesnost, odnosno pristup znanju o sebi; autonomiju, odnosno preuzimanje odgovornosti za vlastite stavove i ponašanja te identifikaciju s podržanim aktivnostima. Također, autori navode kako je integracija povezana s manje obrambenim procesuiranjem događaja, dobrim vještinama suočavanja te niskom uporabom psiholoških obrana koje blokiraju znanje o sebi, poput projekcije i fragmentacije iskustava.

Potrebno je spomenuti i povezanost samopoštovanja i stilova samoregulacije. Primjerice, Kernis, Paradise, Whitaker, Wheatman i Goldman (2000.) su provjerili povezanost stabilnosti u samopoštovanju, stilova samoregulacije, jasnoće pojma o sebi te emocionalnih iskustva povezanih s ciljevima. Rezultati istraživanja su pokazali kako su osobe s nestabilnim

samopoštovanjem primjenjivali manje samoodređene stilove regulacije. Istovremeno su manifestirali nižu jasnoću pojma o sebi te su izvještavali o emocionalnim iskustvima koje je karakterizirala veća napetost i niži interes za ostvarivanje postavljenih ciljeva.

Slika 4. prikazuje ključne pojmove podteorije organizmičke integracije. Postavke ove podteorije osobito su primjenjive u intervencijama koje se bave usvajanjem zdravijih stilova života, odnosno iniciranjem i održavanjem promjena u ponašanju koje su vezane uz, primjerice, zdrave navike hranjenja, ustrajanje u rekreaciji, prestanak pušenja, kontroliranje emocija i slično (Williams, Grow, Freedman, Ryan i Deci, 1996.; Williams, Patrick, Niemiec i Ryan, 2009.; Williams i sur., 2011.).



Slika 4. Prikaz ključnih pojmova podteorije organizmičke integracije

- **Teorija uzročne orijentacije – podteorija teorije samoodređenja**

Teorija uzročne orijentacije (Deci i Ryan, 1985.) opisuje individualne razlike među ljudima u njihovoj orijentaciji prema okruženjima i reguliranju vlastitog ponašanja. Pristup uzročne orijentacije usmjerava se na aspekte osobnosti koji su integrirani u regulaciju ponašanja i iskustava osobe i koji predstavljaju relativno stabilne individualne razlike u motivacijskoj orijentaciji osobe prema svijetu.

Teorija specificira tri uzročne orijentacije: **autonomnu orijentaciju** u kojoj osoba djeluje na temelju vlastitih interesa i samo-potvrđenih vrijednosti; **kontroliranu orijentaciju** u kojoj je naglasak na nagradama / kaznama; te **neosobnu ili amotiviranu orijentaciju** koju karakterizira pitanje anksioznosti oko vlastite kompetentnosti. Pretpostavlja se da ljudi u određenom stupnju imaju svaku od navedenih orijentacija (Deci i Ryan, 1985.). Uz autonomnu orijentaciju vežu se informacijski aspekti događaja koji promoviraju intrinzično motivirana ponašanja. Kontrolirana orijentacija često je praćena kontrolnim aspektima događaja koji promoviraju ekstrinzična ponašanja, dok se amotivirajući događaji vežu uz neosobnu orijentaciju i promoviraju amotivirajući sustav (Deci i Ryan, 1985b., prema Zuckerman, Gioioso i Tellini, 1988.).

Drugim riječima, autonomna orijentacija uključuje regulaciju ponašanja na temelju interesa, obuhvaća općenite težnje prema intrinzičnoj motivaciji i dobro integriranoj ekstrinzičnoj motivaciji, a njezin razvoj rezultira iz kontinuiranog zadovoljavanja sve tri temeljne potrebe. Kontrolirana orijentacija uključuje orijentiranje prema kontroli i direktivama / uputama o tome kako bi se osoba trebala ponašati, a odnosi se na vanjsku i usvojenju regulaciju. Razvoj snažne kontrolirane orijentacije rezultira iz povremenog zadovoljavanja potreba za kompetencijom i povezanošću, uz istovremeno ometanje zadovoljavanja potrebe za autonomijom. Neosobna orijentacija uključuje usmjeravanje na pokazatelje neučinkovitosti i nevoljnog ponašanja, a odnosi se na amotivaciju i nedostatak voljnih aktivnosti do kojih dolazi temeljem generalnog ometanja zadovoljavanja sve tri potrebe (Deci i Ryan, 2008.).

Svi ljudi u određenoj mjeri imaju svaku od tri orijentacije, a jedna ili više njih može se koristiti za predviđanje različitih psiholoških ili ponašajnih ishoda. Posljedično, autonomna orijentacija je pozitivno povezana s psihološkim zdravljem i učinkovitim ishodima u ponašanju; kontrolirana je povezana s regulacijom kroz introjekte i vanjske potkrepljivače te rigidnim funkcioniranjem; a neosobna je povezana sa slabim funkcioniranjem i nezdravim oblicima ponašanja, poput samo-omalovažavanja i nedostatka vitalnosti (Deci i Ryan, 2008.).

U inicijalnom istraživanju u kojem je uporabljena Skala općenitih uzročnih orijentacija, Deci i Ryan (1985.) su pokazali kako je autonomna uzročna orijentacija pozitivno korelirala sa samoaktualizacijom, samopouzdanjem, ego razvojem i drugim pokazateljima dobrobiti. Nadalje, kontrolirana orijentacija bila je u pozitivnoj korelaciji s javnom samosvijesti i Tipom A osobnosti, ukazujući na izvanjsku usmjerenost i pritisak. Neosobna orijentacija je bila povezana sa samopodcjenjivanjem, niskim samopouzdanjem i depresijom.

Koestner, Bernieri i Zuckerman (1992.) su istraživali odnos autonomne i kontrolirane orijentacije u odnosu na pitanje integracije, pri čemu su ispitali dosljednost između ponašanja, osobina i stavova sudionika. Među osobinama ličnosti fokus je bio na osobini savjesnosti, budući da je savjesnost često istraživana u literaturi o dosljednosti između osobina ličnosti i ponašanja. Savjesnost je identificirana kao jedna od pet temeljnih osobina ličnosti u petofaktorskom modelu (McCrae i Costa, 1988., prema Koestner i sur., 1992.) i korištena je kao zbirni termin za međusobno povezane facete⁹: kompetentnost, organiziranost,

⁹ Facete predstavljaju specifične osobine nižeg reda (Costa i McCrae, 1998.).

odgovornost, težnju za postignućem, samodisciplinu i promišljenost. Autori naglašavaju važnost uloge povezanosti uzročnih orijentacija i stupnja savjesnosti, budući da ova osobina u velikoj mjeri odražava kapacitet osobe za samoregulaciju. U skladu s tim, teorija samoodređenja smatra da osobe sa snažnom autonomnom orijentacijom učinkovitije reguliraju svoje ponašanje, kao i da se njihovo ponašanje doživljava savjesnijim. Rezultati spomenutog istraživanja su pokazali kako su autonomno orijentirani pojedinci pokazali snažnu pozitivnu povezanost između ponašanja i osobina ličnosti te stavova i ponašanja, dok su kontrolirano orijentirani sudionici pokazali slabu ili čak negativnu vezu među različitim aspektima svoje osobnosti. Autonomno orijentirane osobe pokazale su veću dosljednost u samoiskazanoj savjesnosti i ponašanju od kontrolirano orijentiranih osoba. Navedeno ukazuje na povezanost konstrukata autonomije i integracije na način da autonomno orijentirane osobe, u odnosu na kontrolirano orijentirane, pokazuju veću dosljednost između osobnosti, svijesti o sebi i ponašanja.

Nadalje, Koestner i Losier (1996.) su istraživali razlike između konstrukata reaktivne i reflektivne autonomije. Reaktivni konstrukt temelji se na učenju Henryja Murrayja (1938.) koji naglašava interpersonalne aspekte autonomije, definirajući ih kao orijentaciju za djelovanjem neovisno od drugih osoba. S druge strane, Deci i Ryan (1991.) naglašavaju intrapersonalne i reflektivne aspekte, opisujući ih u terminima iskustva izbora u pogledu vlastitih aktivnosti i ponašanja. Prema teoriji samoodređenja, konstrukt reflektivne autonomije odgovara pojmu autonomne uzročne orijentacije (Deci i Ryan, 1985.) i temelji se na kapacitetu osobe za donošenje informiranih izbora temeljenih na svijesti o vlastitim potrebama, interesima i vrijednostima. U istraživanju koje su proveli među 117 sudionika nije utvrđena povezanost između reaktivne i reflektivne autonomije, što upućuje na zaključak kako je riječ o dva različita konstrukta. Također, reaktivna autonomija je bila pozitivno povezana s kontroliranom orijentacijom, dok su oba konstrukta autonomije bila negativno povezana s neosobnom uzročnom orijentacijom. Reaktivna autonomija bila je statistički značajno negativno povezana s ugodnošću te pozitivno s otvorenošću iskustvima i ekstraverzijom. S druge pak strane, reflektivna autonomija nije se pokazala povezanom s niti jednom od pet osobina ličnosti. Autori naglašavaju kako je prilikom interpretacije navedenih rezultata potreban oprez, budući da je reflektivna autonomija procjenjivana temeljem hipotetskih situacija, a ne temeljem opisa izravnih ponašanja osobe.

Suprotno navedenom, Hmel i Pincus (2002.) su proveli istraživanje s 290 studenata psihologije koji su ispunili bateriju mjernih instrumenata, od čega je 15 instrumenata mjerilo različite aspekte autonomije (među njima je primijenjena i Skala općenitih uzročnih orijentacija). Za mjerenje osobina ličnosti primijenjen je *NEO Personality Inventory-Revised* (NEO-PI-R; Costa i McCrae, 1992., prema Hmel i Pincus, 2002.). Provedena je faktorska analiza svih čestica mjernih instrumenata koji mjere autonomiju, koja je rezultirala s tri faktora: ranjivost, samo-upravljanje i odvojenost. Rezultati su pokazali kako je faktor samo-upravljanja, koji se u faktorskoj strukturi pokazao saturiranim i sa česticama subskale autonomne uzročne orijentacije, bio statistički značajno negativno povezan s neuroticizmom ($r=-.43$), a pozitivno s ugodnošću ($r=.36$), savjesnošću ($r=.58$), ekstraverzijom ($r=.57$) i otvorenošću iskustvima ($r=.42$). Negativna povezanost samo-upravljanja i neuroticizma upućuje na pretpostavku kako su osobe koje ostvaruju visoke rezultate u samo-upravljanju vjerojatno psihološki bolje prilagođene i manje sklone psihopatologiji.

Zanimljivo je spomenuti i istraživanje koje su proveli Olesen, Kirkegaard Thomsen, Schnieber i Tønnesvang (2010.), a čiji je cilj bio utvrditi konceptualno preklapanje, odnosno razlikovanje osobina ličnosti temeljenih na petofaktorskom modelu i individualnih razlika u uzročnim orijentacijama. Naime, osobine ličnosti definiraju se kao 'dimenzije individualnih razlika u tendenciji manifestiranja konzistentnih obrazaca misli, osjećaja i aktivnosti' (McCrae i Costa, 2003:25, prema Olesen i sur., 2010.:3), dok se pod uzročnim orijentacijama smatraju relativno stabilne individualne razlike u stupnju internalizirane samoregulacije (Deci i Ryan, 1985.). U istraživanju u kojem je sudjelovalo 1287 sudionika primijenjen je NEO-FFI (McCrae i Costa, 2003, prema Olesen i sur., 2010.) te Skala općenitih uzročnih orijentacija (*General Causality Orientations Scale* – GCOS, Deci i Ryan, 1985.). Provedena faktorska analiza je potvrdila kako je riječ o različitim konstruktima, odnosno kako autonomna, kontrolirana i neosobna uzročna orijentacija nisu obuhvaćene petofaktorskim osobinama ličnosti. Autonomna uzročna orijentacija predstavlja jedinstven konstrukt individualnih razlika u osobnosti te uključuje unutarnje percipirano mjesto uzročnosti koje se odnosi na razumijevanje uzroka i razloga ponašanja osobe u socijalnim odnosima. Olesen i suradnici (2010.) navode kako je moguće da ekstraverzija, otvorenost, ugodnost i savjesnost predisponiraju ljude na uključivanje u okruženja koja podržavaju zadovoljavanje temeljnih potreba te da se, temeljem toga, razvijaju u autonomnu ličnost. U tom slučaju, autonomija spada u područje karakternih prilagodbi, tj. motivacijskih, socijalno-kognitivnih i razvojnih adaptacija koje su oblikovane iskustvima u socijalnim kontekstima. Drugo moguće

objašnjenje je da okruženja koja podržavaju zadovoljavanje temeljnih potreba mogu neovisno utjecati na iskazivanje osobina i razvoja autonomne uzročne orijentacije. Također, moguće je da autonomna uzročna orijentacija utječe na iskazivanje ekstraverzije, ugodnosti, otvorenosti i savjesnosti. Sukladno navedenom, i kontrolirana uzročna orijentacija predstavlja jedinstveni konstrukt, iako usko povezan s niskom razinom ugodnosti. Primjerice, konfliktna ponašanja i osjećaj pritiska koji karakteriziraju kontroliranu uzročnu orijentaciju negiraju osobinu ugodnosti. Neosobna uzročna orijentacija pokazala se i kao zaseban konstrukt i kao konstrukt koji se u jednom dijelu preklapao s neuroticizmom. Predmetno istraživanje je dalo zanimljiva saznanja koja omogućavaju bolje razumijevanje uzročnih orijentacija. Vrijedno je imati na umu činjenicu da uzročne orijentacije mogu utjecati na povezanost osobina ličnosti i drugih varijabli, poput ciljeva ili određenih ponašanja.

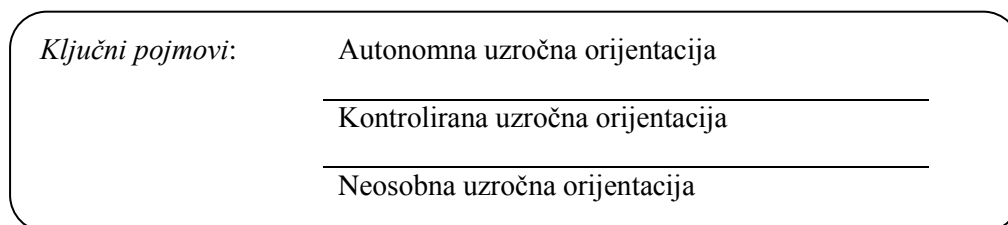
Nastavno na navedeno, Koestner i Zuckerman (1994.) su proveli istraživanje koje se usmjerilo na provjeru sličnosti uzročnih orijentacija i socijalno-kognitivne teorije postignuća Dweck i Leggetta (1988.). Provedeni eksperimenti sa studentima su pokazali kako se autonomno orijentirani studenti usmjeravaju prema ciljevima usmjerenim na učenje i zadatak, da izvještavaju o visokom pouzdanju u vlastite sposobnosti te iskazuju jednaku razinu motivacije neovisno o doživljenom uspjehu ili neuspjehu. S druge strane, kontrolirano orijentirani sudionici se usmjeravaju na ciljeve izvedbe, također iskazuju visoko pouzdanje u vlastite sposobnosti, no, u usporedbi s nižom ustrajnošću u aktivnostima koje rezultiraju uspjehom, pokazuju visoku razinu motivacije nakon doživljenog neuspjeha. Ovi nalazi u skladu su s rezultatima Ryana (1982.) te Vansteenkiste i Decija (2003.) o tome kako je manifestirana ustrajnost kontrolirano orijentiranih osoba u aktivnosti nakon doživljenog neuspjeha posljedica ego-uključenosti.

Primjena konstrukata podteorije uzročnih orijentacija čini se perspektivnom u prevenciji rizičnih ponašanja i promociji zdravih stilova života, prvenstveno kroz osnaživanje autonomnih oblika motivacije osiguravanjem odgovarajuće podrške autonomiji u relevantnim okruženjima (primjerice, Ng i sur., 2012.). U istraživanju koje su proveli, Hagger i suradnici (2015.) su utvrdili kako je autonomna motivacija, u odnosu na kontroliranu, imala veći utjecaj na namjere i ponašanja sudionika u nizu zdravstvenih ponašanja (primjerice, dnevnom konzumiranju alkohola u preporučenim količinama, redovitoj tjelovježbi i slično), pri čemu su autonomni i kontrolirani oblici motivacije predstavljali distalne utjecaje na zdravstvena

ponašanja, dok je namjera za poduzimanje određene aktivnosti predstavljala medijator između uzročnih orijentacija i ponašanja.

Potrebno je spomenuti kako su u istraživanju u kojem je validirana Skala općenitih uzročnih orijentacija utvrđene razlike u uzročnim orijentacijama u odnosu na spol sudionika, na način da su muški sudionici bili više kontrolirani od sudionika ženskog spola, dok su sudionice, u odnosu na sudionike muškog spola, postizali više rezultate na podskali autonomne uzročne orijentacije (Deci i Ryan, 1985.). Ovi nalazi su potvrđeni u kasnijim istraživanjima, iako nije potpuno jasno čime su uvjetovane spomenute razlike. Navedenim se bavila i Wong (2000.) u istraživanju u kojem je proučavala povezanost uzročnih orijentacija s iskustvom tijekom studiranja, posvećenosti akademskim ciljevima i akademskom izvedbom. Promatrajući visoko kontrolirano orijentirane sudionike, autorica je utvrdila kako su se sudionice, u odnosu na muške kolege, uglavnom uključivale u akademske aktivnosti koje su bile važne drugima, no ne i njima samima. Takav obrazac nije zabilježen kod visoko kontroliranih sudionika muškog spola. Navedeno Wong (2000.) interpretira u kontekstu konstrukata djelotvornosti i zajedništva. Naime, autorica navodi kako istraživanja potvrđuju da su muškarci više orijentirani na djelotvornost (usmjerenost na sebe, asertivnost), a žene na zajedništvo (usmjerenost na druge i važnost međuljudskih odnosa). Moguće da su zbog toga visoko kontrolirani muškarci obavljali aktivnosti koje su bile važne drugima i njima samima, te su imali pozitivnija akademska iskustva od visoko kontroliranih sudionica. Među autonomno orijentiranim sudionicima nije utvrđena razlika po spolu u zadovoljstvu akademskim iskustvima.

Slika 5. daje prikaz ključnih pojmova podteorije uzročnih orijentacija.



Slika 5. Prikaz ključnih pojmova podteorije uzročne orijentacije

- **Teorija temeljnih potreba – podteorija teorije samoodređenja**

Konstrukt temeljnih potreba (Ryan i Deci, 2000b.) zauzima važnu ulogu u svakoj od podteorija teorije samoodređenja. Formaliziranje ove podteorije nastalo je kako bi se razjasnilo značenje konstrukta i detaljiziralo njegov dinamičan odnos prema mentalnom zdravlju i dobrobiti. Teorija polazi od pretpostavke kako potrebe predstavljaju urođene psihološke komponente koje su neophodne za kontinuirani psihološki razvoj, integritet i dobrobit osobe (Ryan i Deci, 2000b.; Sheldon, Elliot, Kim i Kasser, 2001.; Ryan i Brown, 2003.). Samim time temeljne potrebe su univerzalne i predstavljaju unutarnje zahtjeve organizma, a ne stečene motive. Iako mogu biti različito izražene ili se mogu zadovoljiti na različite načine, njihov temeljni karakter je nepromjenjiv. Naime, čak i kada ih nisu potpuno svjesni, ljudi teže njihovom zadovoljavanju (Ryan i Deci, 2002.). Zadovoljavanje temeljnih psiholoških potreba predstavlja način kroz koji se postiže optimalan razvoj i autentično funkcioniranje, nasuprot pasivnosti i otuđenosti (Deci i Vansteenkiste, 2004.). Drugim riječima, osoba se smatra potpuno funkcionalnom kada se ponaša u skladu s vlastitim interesima, vrijednostima i procesima koji se u njoj događaju (Ryan i Brown, 2003.).

Deci i Ryan (2000.) smatraju kako postoje tri temeljne potrebe: **potreba za autonomijom, kompetentnošću i povezanošću.**

Autonomija se odnosi na percipiranje sebe kao izvora vlastitog ponašanja (deCharms, 1968., Deci i Ryan, 1985b., prema Ryan i Connell, 1989.; Ryan i Deci, 2002.) te uključuje djelovanje u skladu s vlastitim interesima i integriranim vrijednostima. Deci i Ryan (2000.) navode kako se subjektivno iskustvo autonomije sastoji od tri kvalitete: percipiranog mjesta uzročnosti, opažene mogućnosti izbora i slobodne volje, odnosno osjećaja slobode. Percipirano mjesto uzročnosti odnosi se na percepciju osobe da je njezino ponašanje unutarnje ili vanjske motivirano (Heider, 1958.; prema Ryan i Connell, 1989.). Druga dimenzija autonomije odnosi se na percipiranu mogućnost izbora koju osoba doživljava u okruženjima koja omogućavaju fleksibilnost u donošenju odluka. Posljednja dimenzija autonomije odnosi se na slobodnu volju, odnosno spremnost za započinjanje neke aktivnosti temeljem vlastitog izbora (Deci, Ryan i Williams, 1996.). Slobodnoj volji suprotan je osjećaj pritiska, neovisno o tome dolazi li pritisak iz same osobe ili izvana (Reeve, 2010.).

Kompetentnost se odnosi na doživljaj učinkovitosti u interakciji s društvenom sredinom i percipiranje mogućnosti za uvježbavanje i izražavanje kapaciteta (Deci, 1975.). Potreba za

kompetentnošću usmjerava ljude prema traženju optimalno zahtjevnih izazova u odnosu na njihove kapacitete, kao i prema nastojanju da unaprijede svoje vještine. Važno je napomenuti kako kompetentnost nije dosegnuta vještina ili kapacitet, već osjećaj pouzdanja i učinkovitosti pri izvedbi određene aktivnosti.

Posljednja potreba odnosi se na **povezanost** s drugim ljudima, brige za druge i od drugih te osjećaj pripadnosti drugim osobama i zajednici (Baumeister i Leary, 1995.; Ryan, 1995.). Potreba za odnosom s drugom osobom nije povezana s postizanjem određenog cilja ili formalnog statusa, već s psihološkim smislom za odnosom s drugim ljudima u sigurnom okruženju (Ryan, 1995.). Kao što je predstavljeno u teoriji organizmičke integracije, povezanost zauzima ključnu ulogu u internalizaciji ponašanja, budući da se ekstrinzična ponašanja lakše internaliziraju ukoliko su podržana od strane značajnih osoba.

Nastavno na navedeno, potrebno je dodatno se osvrnuti na potrebu za autonomijom, budući da ona predstavlja temeljno ishodište teorije samoodređenja. Naime, autonomija doslovno označava regulaciju koja proizlazi iz same osobe (Ryan i Deci, 2006.). Unatoč tome, ova potreba izaziva najviše rasprave među istraživačima koji se bave ljudskom motivacijom (Deci i Ryan, 1991.). U tom kontekstu, Hodgins, Koestner i Duncan (1996.) problematiziraju odnos autonomije i povezanosti, budući da se autonomija ponekad razumije kao suprotnost potrebi za povezanošću. Čini se da ovo nerazumijevanje proizlazi iz različitih pristupa definiranju autonomije, budući da se autonomija ponekad poistovjećuje s potpuno drugačijim konstruktom neovisnosti koji označava neoslanjanje na vanjske izvore ili utjecaje. Teorija samoodređenja smatra kako je riječ o dva potpuno različita pojma (Deci i Ryan, 1991.; Ryan, 1995.). Naime, osoba može autonomno iskazivati vrijednosti i ponašanja koje su je zatražili drugi ljudi, ukoliko te iste vrijednosti i ponašanja i sama podržava. S druge strane, osoba se može neautonomno oslanjati na druge ljude po pitanju usmjeravanja i mišljenja, kao što je slučaj s potpunom poslušnošću i konformizmom. Budući da autonomija uključuje slobodu za donošenje informiranih izbora u vezi vlastitog ponašanja koji se temelje na svijesti o osobnim potrebama i vrijednostima, ona se razlikuje od neovisnosti, odnosno neoslanjanja na druge ljude. Drugim riječima, sposobnost za autonomno upravljanje vlastitim životom ne zahtjeva izbjegavanje utjecaja ili blizine s drugim ljudima, već upravo suprotno. Autonomija, ukoliko se doživljava kao reflektivna samoodređenost o vlastitom ponašanju (Koestner i Losier, 1996.), ne narušava već promovira povezanost i bliskost s drugim ljudima (Knee, Patrick, Vietor, Nanayakkara i Neighbors, 2002.). Suprotno tome, vanjska kontrola, odnosno

neautonomija, pokazala se povezanom s obrambenim oblicima funkcioniranja (Knee i Zuckerman, 1996.; Knee i Zuckerman, 1998.) te izbjegavanjem bliskosti i otvorenosti prema drugim ljudima (Hodgins i sur., 1996.).

Obzirom da su potrebe ključne, ljudi se nastoje orijentirati prema onim situacijama koje im dozvoljavaju njihovo zadovoljavanje. Međutim, u mnogim slučajevima cilj ljudskog ponašanja nije ciljano zadovoljavanje potreba, već se obavljanjem zanimljivih i osobno bitnih aktivnosti ujedno doživljava i zadovoljavanje potreba (Deci i Vansteenkiste, 2004.).

Važan aspekt motivacije odnosi se na energetiziranje psiholoških procesa i ponašanja, budući da energija u osnovi predstavlja pitanje zadovoljenja potreba. Prema postavkama teorije, različite manifestacije autonomne motivacije utječu na povećanje energije koja je potrebna za provedbu aktivnosti, kao i za samokontrolu. Suprotno tome, kontrolirana motivacija iscrpljuje, što rezultira manjkom vitalnosti i umorom (Moller, Deci i Ryan, 2006.; Muraven, Rosman i Gagné, 2007.; Ryan i Deci, 2008.; Vansteenkiste i Ryan, 2013.). Nastavno na navedeno, Nix, Ryan, Manly i Deci (1999.) kažu da, iako i autonomna i kontrolirana motivacija mogu rezultirati zadovoljstvom osobe zbog obavljenog zadatka, samo autonomni oblici motivacije pozitivno utječu na subjektivnu energiju, odnosno na vitalnost osobe. Do sličnog zaključka su došli i Moller i suradnici (2006.) koji su istraživali autonomne i kontrolne izbore prilikom donošenja odluka te su zaključili kako uvjeti koji predstavljaju kontrolne izbore rezultiraju gubitkom energije koja se manifestira kao iscrpljenost, što nije slučaj s autonomnim izborima.

Istraživanja povezanosti dobrobiti i temeljnih potreba pokazala su kako zadovoljene potrebe promoviraju dobrobit, dok onemogućavanje njihovog zadovoljavanja dovodi do negativnih ishoda (Milyavskaya i sur., 2009.; Milyavskaya i Koestner, 2011.; Ryan i Deci, 2001., Ryan i Frederick, 1997.; Sheldon i Niemiec, 2006.; Sheldon, Reis i Ryan, 1996.).

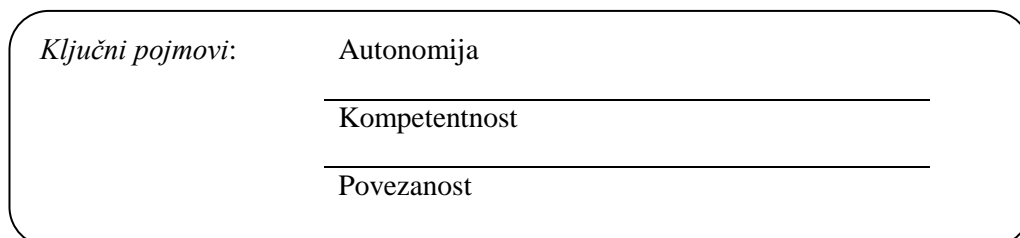
Prema podteoriji temeljnih potreba, ekstrinzični ciljevi poput bogatstva ili slave (Kasser i Ryan, 1996.) ne osiguravaju direktno zadovoljavanje potreba, već potiču razvijanje tzv. **zamjenskih potreba** (Deci, 1980., prema Ryan i Deci, 2000b.). Zamjenske potrebe predstavljaju motive koji zapravo ne zadovoljavaju potrebe, već osiguravaju određeno usputno zadovoljstvo. U skladu s tim, Williams i suradnici (2000., prema Ryan i Deci, 2002.) su proveli istraživanje među srednjoškolcima u kojem su pokazali kako su učenici čiji su

roditelji bili manje autonomno podržavajući te koji su promovirali ekstrinzične ciljeve izvijestili o većem broju rizičnih ponašanja, uključujući uporabu duhana, alkohola i marihuane. Čini se da socijalni kontekst koji ometa zadovoljavanje osnovnih potreba može voditi do zamjenskih ciljeva koji uključuju ozbiljne rizike za fizičku i psihološku dobrobit osobe.

Iako je moguće postojanje i drugih potreba, autonomija, kompetentnost i povezanost su jedine potrebe koje udovoljavaju kriteriju potreba kako ih definira teorija samoodređenja (Ryan i Deci, 2000c.; Sheldon i sur., 2001.). Ove tri potrebe su univerzalne i prepoznaju se i u individualističkim i kolektivističkim društvima (Chirkov, Ryan i Willness, 2005.).

Neupitno je da socijalni konteksti snažno utječu na ljudska iskustva, stoga okruženja predstavljaju moćan alat za utjecanje na ljudsku motivaciju. Pri tome je važno voditi računa o podržavanju zadovoljavanja potreba, budući da one predstavljaju medijatore u odnosu društvenih utjecaja i razvoja individualnih razlika (Deci i Ryan, 2011.).

Na Slici 6. dat je prikaz ključnih pojmova podteorije temeljnih potreba.



Slika 6. Ključni pojmovi podteorije temeljnih potreba

- **Teorija sadržaja cilja – podteorija teorije samoodređenja**

Teorija sadržaja cilja bavi se pitanjima postavljanja ciljeva, tj. proučavanjem čimbenika koji utječu na ono što ljudi zaista žele i što im je uistinu bitno. Iako se govori o osobnim ciljevima, Sheldon i Elliot (1999.) naglašavaju kako nisu svi ciljevi nužno osobni, na način da su integrirani u *self* osobe. Autonomni ciljevi, koji se postavljaju temeljem slobodnog izbora, lakše se postižu od ciljeva koji su rezultat vanjskih ili unutarnjih pritisaka, budući da ljudi ulažu više napora u aspiracije koje predstavljaju njihove temeljne vrijednosti i uvjerenja (Sheldon, Arndt i Houser-Marko, 2003.).

Ciljevi mogu biti **intrinzični i ekstrinzični**, ovisno o tome omogućavaju li zadovoljavanje temeljnih potreba i doprinose li dobrobiti osobe. Ekstrinzični ciljevi, poput financijskog uspjeha, vanjskog izgleda i slave ili popularnosti suprotni su intrinzičnim ciljevima, poput doprinosa zajednici, postizanja i održavanja bliskih odnosa i osobnog rasta. Dakle, ekstrinzični ciljevi predstavljaju oblik zamjenskih potreba, obzirom da omogućavaju malo (ili uopće ne) direktnog zadovoljavanja potreba (Deci i Ryan, 2008.).

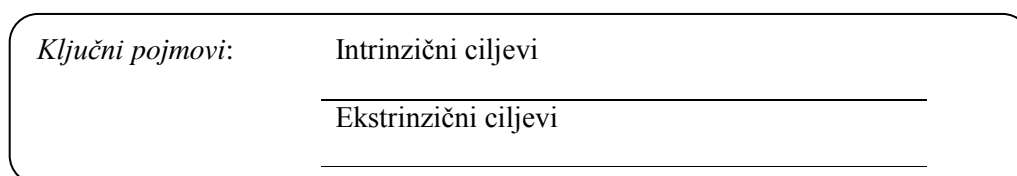
Nastavno na navedeno, Kasser i Ryan (1996.) su istražili individualne razlike u značenju koje ljudi pripisuju intrinzičnim, odnosno ekstrinzičnim ciljevima. Rezultati su pokazali kako je pripisivanje važnosti intrinzičnim ciljevima bilo pozitivno povezano s pokazateljima dobrobiti, poput samopouzdanja i samoaktualizacije, a negativno povezano s depresijom i anksioznošću. Pripisivanje važnosti ekstrinzičnim ciljevima bilo je negativno povezano sa spomenutim pokazateljima dobrobiti. Navedeno upućuje na zaključak kako ostvarivanje ciljeva ne podrazumijeva nužno doprinos dobrobiti, ukoliko se njima istovremeno ne zadovoljavaju temeljne psihološke potrebe (Deci i Ryan, 2000., Sheldon, Ryan, Deci i Kasser, 2004.; Brdar, 2006.; Brdar i Anić, 2010.; Anić i Tončić, 2013.). Također, ekstrinzični ciljevi nisu štetni za subjektivnu dobrobit sami po sebi, već onda kada se postižu zbog krivih motiva: nesigurnosti, kontrole, odnosno osjećaja pritiska (McHoskey, 1999.; Sheldon i sur., 2004.).

Postavljanje i postizanje ciljeva nije uvijek jednostavno. Intrinzično motivirani ciljevi su zabavni i osoba ih postiže zbog osjećaja užitka i interesa za navedenu aktivnost. Međutim, postizanje manje zanimljivih ciljeva nerijetko zahtjeva ulaganje određenog napora, ustrajnost i nošenje s izazovima. U ostvarivanju nezanimljivih, ali osobno važnih ciljeva, pomaže identificirana regulacija koja podrazumijeva usklađenost postavljenih ciljeva s osobnim uvjerenjima i vrijednostima. Intrinzični i identificirani oblici regulacije energetiziraju pojedinca te time doprinose većoj ustrajnosti u postizanju postavljenih ciljeva. Spomenuti proces energetiziranja ne javlja se kod kontrolirane motivacije, što posljedično utječe na manju ustrajnost i trud koji je potreban za ostvarivanje određenog cilja. U tom kontekstu, Sheldon i Elliot (1998.) navode da ljudi postavljaju kontrolirane ciljeve kada ne uspiju stupiti u kontakt sa svojim izvornim potrebama, vrijednostima i interesima. U nedostatku takvih informacija, osoba može izabrati ciljeve koji se temelje na trenutno privlačnim sadržajima ili introjektima, a ne na stvarnim potrebama *selfa*. Stoga, iako osoba u trenutku postavljanja kontroliranih ciljeva može biti odlučna oko njihovog postizanja, budući da takvi ciljevi ne predstavljaju dugotrajne izvorne interese, namjera njihove provedbe opada s vremenom.

Koje ciljeve ljudi postavljaju (teže li intrinzičnim ili ekstrinzičnim ciljevima) te zbog čega žele ostvariti određene ciljeve (je li riječ o autonomnim ili kontroliranim motivima) predstavljaju zanimljive teme u proučavanju dobrobiti ljudi. Nastavno na navedeno, obzirom da je autonomna motivacija kvalitetniji, a samim time i ustrajniji oblik motivacije od kontrolirane, ljudi pokazuju veću ustrajnost za postizanje autonomnih ciljeva (Sheldon i Elliot, 1998.).

Dakle, ciljevi mogu, ali ne moraju, proizlaziti iz potreba, interesa i internaliziranih vrijednosti osobe (Sheldon i Kasser, 1998.; Sheldon, 2014.). U tom kontekstu potrebno je napomenuti da **samousklađenost ciljeva** (eng. *selfconcordance of goals*) predstavlja konzistentnost aspiracija s osobnim interesima i centralnim vrijednostima osobe. Samousklađeni ciljevi odražavaju izvorni *self* osobe, dok usvojeni i ekstrinzični ciljevi nisu usklađeni s osobom i stoga odražavaju neintegrirane aktivnosti. Sheldon i Elliot (1999.) navode kako osobe koje postavljaju samousklađene ciljeve ulažu više truda u njihovo postizanje te ih posljedično i ostvaruju u većoj mjeri. Također, autori naglašavaju kako su samousklađeni ciljevi povezani sa subjektivnom dobrobiti koja se povećava nakon ostvarenja ovih ciljeva. Spomenuti nalaz utvrdili su i Sheldon i Kasser (1998.) te su zaključili da porast u dobrobiti nakon ostvarivanja određenog cilja ovisi o 'organizmičkoj usklađenosti' ciljeva i temeljnih potreba, na način da zadovoljenje temeljnih potreba predstavlja medijator povezanosti postignuća i dobrobiti. Nalaz da samousklađene osobe izvještavaju o većoj subjektivnoj dobrobiti potvrđena je u različitim kulturama. Primjerice, istraživanje provedeno u SAD-u, Kini i Južnoj Koreji i Tajvanu potvrdilo je ranije nalaze o samousklađenosti kao prediktoru subjektivne dobrobiti (Sheldon i sur., 2004.).

Na Slici 7. dat je prikaz najvažnijih pojmova podteorije sadržaja cilja.



Slika 7. Prikaz ključnih pojmova podteorije sadržaja cilja

- **Teorija odnosne motivacije – podteorija teorije samoodređenja**

Povezanost predstavlja temeljnu psihološku potrebu koja doprinosi stvaranju i održavanju smislenih bliskih odnosa, poput partnerstva, prijateljstva i pripadanja zajednici. Podteorija odnosne motivacije usmjerava se na proučavanje motivacije zbog koje ljudi formiraju bliske odnose te na ulogu koju u njima zauzima potreba za povezanošću (prema: <http://www.selfdeterminationtheory.org/theory/>, posjećeno 18. srpnja 2015.).

Među prvim istraživanjima koja su ispitivala odnose kroz perspektivu zadovoljavanja potreba nalaze se istraživanja koja su proveli La Guardia, Ryan, Couchman i Deci (2000.), a koja su istraživala odnose privrženosti, zadovoljenja potreba i dobrobiti. Rezultati su pokazali kako je uspješno zadovoljavanje temeljnih potreba bio pozitivan prediktor sigurne privrženosti, kao i da se privrženost osobe razlikuje u različitim odnosima temeljem procjene koliko pojedini odnos omogućava zadovoljenje potreba.

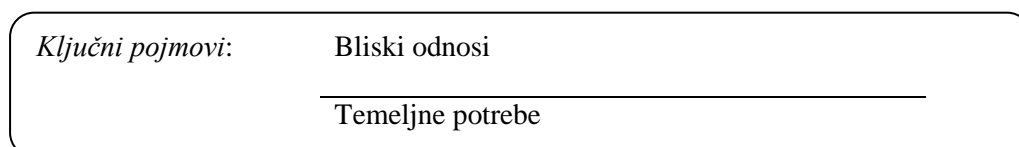
Wei, Shaffer, Young i Zakalik (2005.) su proveli istraživanje među studentima u kojem su ispitivali medijatorsko djelovanje temeljnih potreba u odnosu između odrasle privrženosti i negativnih ishoda u obliku distresa: srama, depresivnosti i osjećaja usamljenosti. Rezultati strukturalnog modeliranja su pokazali kako je zadovoljenje temeljnih potreba bilo parcijalni medijator odnosa između anksiozne privrženosti i srama, depresivnosti i usamljenosti te medijator u odnosu izbjegavajuće privrženosti i navedenih manifestacija distresa. Anksiozna i izbjegavajuća privrženost objasnili su 35% varijance temeljnih potreba, dok su anksiozna privrženost i temeljne potrebe objasnile 51% varijance srama, 72% varijance depresivnosti i 74% varijance usamljenosti. Navedeni rezultati mogu imati značajne implikacije za intervencije u području savjetovanja i psihoterapije, budući da ukazuju kako je podržavanje zadovoljavanja temeljnih potreba korisna tehnika u tretmanu spomenutih simptoma, primjenjivija od usmjeravanja na promjenu stila privrženosti.

Potrebno je spomenuti i kros-sekcijsko istraživanje koje su među 78 parova proveli Rodriguez, Knee i Neighbors (2013.). Autori su istraživali moderatorsku ulogu odnosno-uvjetovanog samopoštovanja (eng. *Relationship-Contingent Self-Esteem*) u kontekstu zadovoljstva odnosom kao prediktora problema povezanih s konzumiranjem alkohola kroz motive suočavanja. Odnosno-uvjetovano samopoštovanje predstavlja nezdravi obrazac u kojem samopoštovanje osobe ovisi o fluktuacijama u bliskom odnosu. U tom kontekstu pretpostavljeno je da će interakcija odnosno-uvjetovanog samopoštovanja i niskog

zadovoljstva odnosom biti prediktor problema povezanih s pijenjem, kao i da će izraženiji motivi suočavanja biti medijator navedene interakcije. Rezultati su pokazali razlike po spolu te kako se, za sudionike muškog spola, povezanost zadovoljstva odnosom i motiva suočavanja razlikovala ovisno o stupnju odnosno-uvjetovanog samopouzdanja, što je bio prediktor za ishode povezane s problematičnim pijenjem alkohola. Potrebno je naglasiti kako na bivarijantnoj razini nije utvrđena statistički značajna povezanost odnosno-uvjetovanog samopouzdanja i motiva suočavanja, kao ni povezanost odnosno-uvjetovanog samopoštovanja s problemima povezanim s pijenjem. Drugim riječima, osobe koje imaju odnosno-uvjetovano samopoštovanje općenito ne izvještavaju više o motivima suočavanja niti o problemima povezanim s pijenjem alkohola. Međutim, kada se u analize uključe odnosni problemi, pojavljuju se prikazani efekti.

U okviru podteorije temeljnih potreba spomenute su kritike teoriji samoodređenja koje su naglašavale nekompatibilnost potrebe za autonomijom i potrebe za povezanošću. Veliki dio navedenih kritika bio je povezan s različitim razumijevanjem i definiranjem potrebe za autonomijom. Međutim, i ova podteorija naglašava važnost ravnomjernog zadovoljavanja sve tri potrebe te ulogu podržavanja autonomije u bliskim odnosima. Primjerice, Ryan i Lynch (1989.) navode kako je podrška autonomiji, odnosno omogućavanje uvjeta za zadovoljavanje temeljne potrebe za autonomijom, univerzalni preduvjet za proces individualizacije i diferencijacije adolescenata u odnosu na roditelje. U tom kontekstu spominje se i uloga sigurne privrženosti, za koju autori smatraju da optimizira individualizam i kapacitet osobe u ranoj mladosti za povezanost sa sobom i s drugim ljudima. Činjenicu kako je podrška autonomiji važna za osiguravanje sigurne privrženosti potvrđuju i druge teorije koje stavljaju naglasak na internalizaciju ranih odnosnih iskustava (primjerice teorije objektnih odnosa, prema Avery i Ryan, 1988.; Greenberg i Mitchel, 1983.).

Slika 8. daje prikaz ključnih pojmova podteorije odnosne orijentacije.



Slika 8. – Ključni pojmovi podteorije odnosne orijentacije

1.3.1.1. Smjerovi razvoja metodologije u području teorije samoodređenja

Teorija samoodređenja predstavlja meta-teoriju koju karakterizira obilje konstrukata, što ponekad otežava njihovo razumijevanje i operacionalizaciju. Navedeno je vidljivo iz pregleda istraživanja u kojima se samoodređenost nerijetko operacionalizirala na različite načine (primjerice kao autonomna uzročna orijentacija ili potreba za autonomijom), što otežava usporedbu rezultata te unosi određenu zbrku u razumijevanje razlika između srodnih, ali različitih, konstrukata. Neupitno je riječ o metodološki bogatom području, stoga će se u nastavku teksta prikazati ključni smjerovi razvoja metodologije i neki od mjernih instrumenata koji su se pokazali značajnim u istraživanjima samoodređenosti. Fokus će biti na konstruktima koji će se provjeravati u okviru ovog istraživanja: temeljnim potrebama, percipiranoj podršci autonomiji, uzročnim orijentacijama i samoodređenosti.

Prva istraživanja u ovom području nastala su početkom 70. godina 20. stoljeća i bila su vezana uz provedbu eksperimenata koji su se bavili proučavanjem utjecaja nagrada na intrinzičnu motivaciju (Deci, 1972.; Ryan, 1982.). Od sredine 80.-tih godina 20. stoljeća sve više se provode korelacijska istraživanja u okviru kojih se koriste različite skale samo-procjene i hipotetske situacije. Postepeno se uviđa važnost kombiniranja različitih metoda prikupljanja podataka: bihevioralnih mjera, samoiskaza i iskaza bliskih osoba (Koestner i sur., 1992.), kao i korištenje alternativnih metoda uzorkovanja iskustva (Wong, 2000.). U posljednje vrijeme, pojavljuju se i istraživanja neurokognitivnih procesa (Murayama, Matsumoto, Izuma i Matsumoto, 2010.). Longitudinalna istraživanja također su prisutna (Sheldon i Niemiec, 2006.), no u manjoj mjeri. Od početka 2000. počinju se provoditi randomizirane kontrolirane studije (Silva i sur., 2010.; Williams i sur., 2002.) kojima se evaluiraju intervencije koje svoje ishodište nalaze u teoriji samoodređenja.

- ***Eksperimentalna istraživanja***

Budući da intrinzična motivacija predstavlja samoodređenost u osobnosti, prva eksperimentalna istraživanja proučavala su utjecaj ekstrinzičnih nagrada na intrinzičnu motivaciju. Primjerice, u eksperimentu kojeg je proveo Deci (1971., prema Deci 1972.), sudionici su sudjelovali u tri jednosatne aktivnosti slaganja puzzli, aktivnosti koja se u predistraživanju pokazala intrinzično motivirajućom. I eksperimentalna i kontrolna skupina obavljale su istu aktivnost, s razlikom da su sudionici u eksperimentalnoj skupini tijekom druge sekcije dobili dolar za svaku složenu puzzlu. Nakon svake od tri sekcije sudionici su

ostavljeni osam minuta u tzv. 'razdoblju slobodnog izbora' (eng. *free-choice period*) tijekom kojeg su mogli raditi što god su htjeli: slagati puzzle, čitati časopise ili obavljati neku drugu aktivnost. Ukoliko su sudionici nastavili slagati puzzle i u razdoblju u kojem su mogli obavljati bilo što drugo, pretpostavljalo se da su intrinzično motivirani za obavljanje ciljane aktivnosti. Nakon što su provedene usporedbe između eksperimentalne i kontrolne skupine u količini vremena tijekom razdoblja slobodnog izbora koje su sudionici proveli u slaganju puzzle nakon prve i treće sekcije, rezultati su pokazali statistički značajno opadanje u intrinzičnoj motivaciji eksperimentalne skupine u odnosu na kontrolnu. Navedeni nalazi upućivali su na zaključak kako je eksperimentalna skupina izgubila intrinzičnu motivaciju kao rezultat dobivanja novca za obavljanje ciljane aktivnosti. Uslijedio je niz eksperimenata koji su se bavili intrinzičnom motivacijom u kontekstu kontrolnih i informacijskih aspekata okruženja, poput ispitivanja motivacije u natjecateljskim okolnostima, istraživanja kreativnosti, utjecaja pozitivne povratne informacije na motivaciju i slično (Koestner i sur., 1984.). U jednom od eksperimenata, Ryan (1982.) je zaključio kako ustrajanje u ciljanoj aktivnosti ne mora nužno biti pokazatelj intrinzične motivacije, već može ukazivati na ego-uključenost. Upravo zbog toga se počinju kombinirati eksperimentalna istraživanja sa samoiskazima sudionika o uživanju i interesu tijekom provedbe ciljane aktivnosti, te opservacije facijalne ekspresije kojima su nadopunjavani navedeni izvori podataka (Reeve i Nix, 1997.). Potrebno je naglasiti kako eksperimentalna istraživanja predstavljaju glavnu metodu u okviru istraživanja intrinzične motivacije. Međutim, njihov glavni nedostatak očituje se u činjenici da se eksperimentalni uvjeti nerijetko razlikuju od stvarnog života (Wong, 2000.).

- ***Korelacijska istraživanja***

Od sredine 80.-tih godina 20. stoljeća počinju se provoditi korelacijska istraživanja koja se bave temama autonomne i kontrolirane motivacije, uzročnim orijentacijama, podrškom autonomiji, temeljnim potrebama te sadržajem ciljeva. U ovim istraživanjima primjenjivane su različite metode prikupljanja podataka, poput strukturiranog intervjua te različitih mjera samoiskaza.

- *Strukturirani intervjui*

Strukturirani intervjui predstavljaju metodu prikupljanja podataka koja uključuje unaprijed formulirana pitanja koja se postavljaju istim redoslijedom i na isti način. U kontekstu istraživanja autonomne motivacije, intervjui uključuju pitanja o podržavanju autonomije, uključenosti i osiguravanju strukture u interakciji koja je predmet proučavanja. Primjerice,

Grolnick i Ryan (1989.) su istraživali dječju samoregulaciju, u okviru čega su intervjuirali roditelje o njihovoj interakciji s djetetom. Neposredno nakon provedbe intervjua, istraživač i opažatelj su ocjenjivali odgovore sudionika na nizu skala koje opisuju svaku od navedenih dimenzija te su navedene podatke koristili kao dodatni izvor podataka različitim mjerama samo-procjene.

- *Mjere samo-procjene*

Mjere samo-procjene najčešća su metoda ispitivanja konstrukata ove teorije, budući da se njima može utvrditi razina podrške i zadovoljenosti potreba koju sudionik doživljava. Iako mogu biti predmetom različitih utjecaja, ove mjere predstavljaju važan izvor podataka o percepciji sudionika. Teorija samoodređenja potaknula je razvoj velikog broja mjernih instrumenata¹⁰, što omogućava mjerenje konstrukata različitim instrumentima te kontroliranje eventualnih nedostataka koji se povezuju s primjenom određenog mjernog instrumenta (Baer, 2002.).

Pregled literature daje uvid u metodologiju koja je pratila razvoj podteorija. Od kraja 80.-tih godina 20. stoljeća jedna od glavnih istraživačkih tema tiče se autonomne i kontrolirane motivacije te konstrukta samoodređenosti. U nastavku teksta predstaviti će se neki od instrumenata koji mjere: samoregulaciju, percipiranu podršku autonomiji, temeljne potrebe, samoodređenost i autonomno funkcioniranje.

Ryan i Connell (1989.) razvili su *Upitnik samoregulacije* (eng. *The Self-Regulation Questionnaire*, Ryan i Connell, 1989.), instrument koji mjeri individualne razlike u vrstama motivacije ili regulacije u specifičnom području. Drugim riječima, mjeri motivaciju koja je specifična za pojedinu aktivnost / područje, za razliku od uzročnih orijentacija koje mjere općenitu motivaciju. Instrument se temelji na modelu opaženog mjesta uzročnosti (PLOC), a prilikom njegove konstrukcije autori su ispitivali samoiskaze djece o razlozima ponašanja u području postignuća i prosocijalnog ponašanja na način da su ih autori mogli klasificirati kao vanjske, usvojene, identificirane i intrinzične motive. Vanjski i usvojeni motivi predstavljaju kontroliranu motivaciju, dok identificirani i intrinzični ukazuju na autonomnu motivaciju. Upitnik za mjerenje regulacije u školskom okruženju za osnovnoškolsku djecu (*SRQ-Academic*) sastoji se od četiri pitanja o tome zbog čega se učenici ponašaju na određeni način.

¹⁰ Veliki dio mjernih instrumenata javno je dostupan za istraživačke svrhe na mrežnoj stranici: <http://www.selfdeterminationtheory.org/>

Za svako pitanje ponuđeno je nekoliko odgovora koji predstavljaju opisana četiri stila regulacije, a koje učenici procjenjuju na skali od 4 stupnja (1= potpuno netočno, 4= potpuno točno). U nastavku se nalazi primjer pitanja i ponuđenih odgovora.

Zašto pišeš domaću zadaću?

- Vanjsku regulaciju mjeri odgovor: '*Zato što ću biti u nevolji ako ju ne napišem.*'
- Usvojenu regulaciju mjeri odgovor: '*Zato što ću se loše osjećati ako ju ne napišem.*'
- Identificiranu regulaciju mjeri odgovor: '*Zato što želim razumjeti zadatak.*'
- Intrinzičnu regulaciju mjeri odgovor: '*Zato što je zabavno.*'

Ukupan rezultat svake podskale računa se kao prosjek svih odgovora sudionika. Cronbach α za podskale kreće se od .75 do .88. Podskale se mogu koristiti zasebno ili se može kreirati relativni indeks autonomije koji se računa prema formuli: *Relativni indeks autonomije = 2 X Intrinzični + Identificirani - Usvojeni - 2 X Vanjski* (Grolnick i Ryan, 1989.). U međuvremenu je razvijen niz inačica mjernog instrumenta koje su prilagođene za mjerenje regulacije ponašanja u različitim kontekstima (u sportskim aktivnostima, prijateljstvu, zdravstvenom okruženju, adaptirana verzija za školsko okruženje za djecu s poteškoćama u učenju itd.).

Williams i suradnici (1996.) navode kako autonomna motivacija uključuje autonomnu uzročnu orijentaciju i percipiranu podršku autonomiji. U kontekstu podrške autonomiji, istraživači su razvili niz upitnika za percepciju podrške autonomiji u različitim okruženjima. Tako primjerice *Upitnik percipirane podrške autonomiji u obrazovnom okruženju* (Williams i Deci, 1996., *The Learning Climate Questionnaire - LCQ*) mjeri podršku autonomiji koju osoba doživljava u odnosu na specifično okruženje povezano s učenjem. Upitnik se može koristiti za procjenu podrške od strane konkretnog profesora ili općenite klime u kojoj student ima nekoliko profesora. Postoje dvije forme upitnika – duža (15 čestica) i kraća (6 čestica). Za svaku česticu sudionici procjenjuju na skali od 7 stupnjeva (1= uopće se ne slažem; 7= potpuno se slažem) percipiranu podršku autonomiji od strane profesora ili akademskog osoblja u cjelini. Primjerice, sudioniku se ponudi čestica '*Profesori me potiču da postavljam pitanja.*'. Ukupni rezultat na upitniku računa se kao prosjek svih odgovora sudionika, pri čemu viši rezultat predstavlja viši stupanj percipirane podrške autonomiji. Na uzorku od 394 učenika, Standage, Duda i Ntoumanis (2006.) su utvrdili dobru unutarnju konzistenciju (Cronbach α = iznad .85). Alternativne varijante upitnika postoje i za mjerenje percipirane podrške autonomiji u zdravstvenim ustanovama, u sportskom okruženju i na radnom mjestu.

Za mjerenje stupnja zadovoljenosti temeljnih potreba autori su razvili niz skala u specifičnim područjima: u poslovnom okruženju, u partnerskom odnosu, kao i skalu za mjerenje stupnja zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba i frustracije (eng. *Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scale*). Izvorna skala sastoji se od 21 čestice, no postoje i kraće varijante s 9 čestica. U nastavku će se opisati Skala osnovnih psiholoških potreba (eng. *General Need Satisfaction Scale*, Gagné, 2003.) koja mjeri stupanj zadovoljenja svake od tri temeljne psihološke potrebe općenito u životu. Skala predstavlja adaptaciju Skale zadovoljenja potreba u poslovnom okruženju (eng. *Need Satisfaction at Work Scale*, Harter, Leone, Kasser i Ryan, 1993., prema Gagné, 2003.), a sastoji od 21 tvrdnje, od čega je 7 tvrdnji za procjenu zadovoljenja potrebe za autonomijom (npr. *'Uglavnom osjećam da mogu slobodno izražavati svoja mišljenja i ideje.'*), 6 tvrdnji za procjenu zadovoljenja potrebe za kompetencijom (npr. *'Ljudi koji me poznaju tvrde da sam dobar/a u onome što radim.'*), te 8 tvrdnji za procjenu zadovoljenja potrebe za povezanošću (npr. *'Dobro se slažem s ljudima s kojima dolazim u kontakt.'*). Sudionici označavaju svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom na skali od 7 stupnjeva (1= uopće se ne slažem; 7= potpuno se slažem). Gagné (2003.) navodi sljedeće pouzdanosti za podskale: Cronbach α za skalu autonomije .69, za skalu povezanosti .86 te za skalu kompetentnosti .71. Rezultat Skale čine tri prosjeka (za svaku subskalu) koji pokazuju stupanj zadovoljenja pojedine potrebe, no mogu se koristiti i zajedno kao indeks općenite zadovoljenosti potreba (Cronbach α =.89).

Kada se govori o mjerenju samoodređenosti, potrebno je spomenuti svojevrsnu metodološku zbrku koja se očituje u činjenici da su istraživači nerijetko na različite načine operacionalizirali ovaj konstrukt te primjenjivali različite mjerne instrumente za njegovo mjerenje. Primjerice, u literaturi se nalazi kako se samoodređenost mjerila Skalom općenitih uzročnih orijentacija te da je ista operacionalizirana subskalom autonomne uzročne orijentacije (primjerice, Koestner i Zuckerman, 1994.; Sheldon, 1995.; Neighbors, Walker i Larimer, 2003.). Međutim, u članku *Skala općenitih uzročnih orijentacija – samoodređenost u osobnosti* u kojem su opisane metrijske karakteristike navedene Skale (Deci i Ryan, 1985.), autori kažu kako autonomna orijentacija uključuje visoki stupanj doživljenog izbora u odnosu na iniciranje i započinjanje vlastitog ponašanja te da će osobe s visokom razinom autonomne orijentacije vjerojatnije biti samoodređenije. Autori također navode kako je autonomna orijentacija utjelovljenje samoodređenosti, budući da se temelji na slobodnim izborima te da će visoki stupanj autonomne uzročne orijentacije voditi do samoodređenog funkcioniranja. Potrebno je naglasiti kako u vremenu kada je objavljen predmetni članak još

uvijek nije postojala Skala samoodređenja. U tom kontekstu autori navode da bi, kada bi postojao instrument koji bi mjerio samoodređenost, taj konstrukt bio pozitivno povezan s autonomnom uzročnom orijentacijom, niže negativno s kontroliranom i negativno s neosobnom (Deci i Ryan, 1985.). Na temelju navedenog može se zaključiti da autonomna uzročna orijentacija i samoodređenost predstavljaju srodne, a ne iste konstrukte. Nadalje, kao mjera samoodređenosti koristio se i Upitnik samoregulacije (Marčinko, 2011.), te konačno i Skala samoodređenja (Sheldon i sur., 1996.; Elliot i McGregor, 2001.), koja je opisana u nastavku teksta.

Skala samoodređenja (Sheldon i Deci, 1993., prema Sheldon i sur., 1996., *Self-Determination Scale*) kreirana je kako bi se procijenio stupanj u kojem ljudi imaju tendenciju funkcionirati na samoodređen način. Samoodređenost se smatra relativno trajnim aspektom osobnosti koji se odražava u većoj svijesti o vlastitim osjećajima i osjećaju *selfa* te osjećaju izbora nad vlastitim ponašanjima. Riječ je o kratkoj Skali koja se sastoji od 10 čestica, pri čemu su tvrdnje formulirane kao suprotni polovi (po principu semantičkog diferencijala), a zadatak sudionika je na skali od 5 stupnjeva procijeniti koju tvrdnju smatra točnijom za sebe. Skala se sastoji od dvije subskale pri čemu svaka ima po 5 čestica. Prva subskala odnosi se na percipirani izbor vlastitih ponašanja, dok se druga odnosi na svijest o sebi. Rezultati na subskalama se mogu koristiti odvojeno ili kombinirati u ukupni rezultat samoodređenja. Viši rezultat znači veću samoodređenost. Ukupan rezultat računa se kao prosjek svih čestica, pri čemu je potrebno prethodno rekodirati tvrdnje koje se odnose na percipirani osjećaj izbora, budući da su formulirane tako da viši rezultat ukazuje na manju samoodređenost. Primjer čestica nalazi se u nastavku teksta, s napomenom kako prva čestica opisuje izbor vlastitog ponašanja, a druga svijest o sebi.

<i>1=tvrdnja na lijevoj strani je potpuno točna za mene</i>						<i>5=tvrdnja na desnoj strani je potpuno točna za mene</i>
1. Ono što činim često nije ono što bih ja odabrao/la činiti.	1	2	3	4	5	Slobodan/na sam učiniti što god odlučim.
2. Moje mi se emocije nekada čine stranima.	1	2	3	4	5	Moje emocije uvijek pripadaju meni.

Sheldon i suradnici (1996.) navode kako Skala ima dobru unutarnju konzistenciju koja na različitim uzorcima iznosi $\alpha = .85$ do $.93$. Nadalje, test-retest pouzdanost u razdoblju od 8 tjedana iznosi $r = .77$.

Nastavno na navedeno, Weinstein i suradnici (2012.) smatraju da Skala samoodređenja, baš kao i Skala općenitih uzročnih orijentacija, ne obuhvaća širi koncept samoodređenosti, te predlažu novu skalu za mjerenje dispozicijske autonomije - Indeks autonomnog funkcioniranja (eng. *The Index of Autonomous Function*), koja se sastoji od tri subskale: autorstvo / samousklađenost, iskazivanje interesa i osjetljivost na kontrolu. Ukupan rezultat računa se kao prosjek svih čestica, iako se subskale mogu i zasebno koristiti. Autori navode zadovoljavajuće pouzdanosti (subskala autorstva: Cronbach $\alpha=.89$; subskala iskazivanja interesa: $\alpha=.83$; subskala osjetljivosti na kontrolu $\alpha=.84$; ukupna Skala: $\alpha=.81$). U istraživanjima u kojima je validiran ovaj mjerni instrument, autori su utvrdili kako je Skala umjereno pozitivno povezana sa subskalom osjećaja izbora Skale samoodređenja ($r=.49$) i subskalom autonomne uzročne orijentacije ($r=.38$), a negativno sa subskalom kontrolirane uzročne orijentacije ($r=-.41$) Skale općenitih uzročnih orijentacija.

Među mjerama samo-procjene potrebno je spomenuti i hipotetske situacije, koje se počinju koristiti s kreiranjem Skale općenitih uzročnih orijentacija (eng. *General Causality Orientations Scale*, Deci i Ryan, 1985.). Ovaj instrument procjenjuje tri različita načina funkcioniranja u kontekstu započinjanja i reguliranja ponašanja. Izvorna Skala je sačinjena od 12 vinjeta koje opisuju određenu situaciju, dok se revidirana inačica sastoji od 17 vinjeta (Hodgins, Koestner i Duncan, 1996., prema Knee i Neighbors, 2002.). Budući da se u izvornoj Skali hipotetske situacije uglavnom odnose na postignuće, u revidiranu verziju uključeno je pet vinjeta koje se odnose na socijalne interakcije. Svaka vinjeta sadrži po tri tvrdnje koje opisuju autonomno, kontrolirano i neosobno reagiranje. Na skali od sedam stupnjeva (1=uopće nije vjerojatno, 7=vrlo vjerojatno) sudionik procjenjuje koliko je pojedina tvrdnja karakteristična za njega u navedenoj situaciji. Primjer hipotetske situacije glasi:

'Ponudeno Vam je novo radno mjesto u firmi u kojoj radite već neko vrijeme. Prvo pitanje koje Vam pada na pamet je...'

- Autonomnu orijentaciju mjeri odgovor: *'Pitam se hoće li novi posao biti zanimljiv?'*,
- Kontroliranu orijentaciju mjeri odgovor: *'Hoću li više zarađivati na novom radnom mjestu?'*
- Neosobnu orijentaciju mjeri odgovor: *'Što ako nisam dorastao/la novoj odgovornosti?'*.

Ukupan rezultat za svaku subskalu računa se kao suma svih čestica na toj subskali. U izvornoj verziji Skale, rezultati na svakoj od subskala mogu se kretati u rasponu od 12 do 84, s tim da viši rezultat ukazuje na viši stupanj autonomne, kontrolirane ili neosobne orijentacije. Prema istraživanju Deci i Ryana (1985.), Skala se pokazala pouzdanom te autori izvještavaju o

unutarnjoj konzistenciji u rasponu od α od .69 do .74, a test-retest pouzdanost za dvomjesečni interval kreće se u rasponu od .71 do .78. Skala je konstruirana kao općeniti instrument koji obuhvaća različita područja i široki raspon odgovora i reakcija sudionika, što je ujedno i njezin nedostatak, budući da se time otežava predikcija specifičnih ponašanja (Deci i Ryan, 1985.). Navedeno su potvrdili i Zuckerman i suradnici (1988.) te su naglasili mogućnost da se ponašanja određena specifičnim situacijskim čimbenicima ne mogu mjeriti općenitom skalom. Drugim riječima, Skala može biti korisna za predikciju velikog broja ponašanja, no istovremeno nešto manje korisna u kontekstu količine objašnjene varijance pojedine predikcije.

- *Nove metode istraživanja samoodređenosti*

Potrebno je spomenuti kako se u okviru teorije samoodređenja koristi niz drugih metoda istraživanja, poput metode uzorkovanja iskustava (eng. *Experience Sampling Method*, Ryan, Bernstein i Brown, 2010.), koja nastoji obuhvatiti iskustva i doživljaje pojedinaca tijekom određenoga vremena u njihovu prirodnom okruženju na način da ispitanici više puta na dan odgovaraju na neka pitanja o iskustvu koje u tom trenutku proživljavaju. Primjenjuju se i objektivne metode u kojima se ispituju neurokognitivni procesi povezani sa samoodređenošću. U jednom takvom istraživanju Murayama i suradnici (2010.) proučavali su neurološku osnovu umanjujućeg utjecaja nagrada na intrinzičnu motivaciju te su snimkama magnetske rezonancije mozga pokazali kako ključnu ulogu u navedenom procesu zauzima sustav vrednovanja kortikobazalnih ganglija.

* * *

Iz prikazanog pregleda razvoja metodologije u ovom području proizlazi zaključak kako istraživanja u području samoodređenosti predstavljaju izazov, prvenstveno zbog sličnih konstrukata i velikog broja mjernih instrumenata. Također, u literaturi se nalaze i neke smjernice za buduća istraživanja. Tako se prepoznaje važnost usmjeravanja istraživanja na ulogu socijalnih čimbenika u predikciji motivacije i istraživanja razvojnih trendova prema autonomnijim oblicima motivacije (Vallerand, Pelletier i Koestner, 2008.), istraživanja koja se bave motivacijskim čimbenicima za konzumiranje sredstava ovisnosti (Smith, 2011.), te primjene različitih mjernih instrumenata prilikom proučavanja određenog konstrukta (Bear, 2002.).

1.3.1.2. Provjera teorije samoodređenja u Republici Hrvatskoj

Teorija samoodređenja provjeravana je u Hrvatskoj u nekolicini istraživanja. Primjerice, Brdar (2006.) je provela istraživanje čiji je cilj bio ispitati odnos između intrinzičnih i ekstrinzičnih životnih ciljeva, osnovnih psiholoških potreba i subjektivne dobrobiti te provjeriti je li on u skladu s teorijom samoodređenja. Istraživanje je potvrdilo hipotezu da se životni ciljevi mogu podijeliti na intrinzične i ekstrinzične ciljeve te da su jedino intrinzični ciljevi omogućili ispunjavanje temeljnih potreba, što je vodilo do veće dobrobiti. Potrebno je napomenuti kako i ekstrinzični ciljevi mogu povećati osjećaj dobrobiti, ali samo direktno, a ne preko ispunjavanja psiholoških potreba.

Rijavec, Brdar i Miljković (2008.) provele su istraživanje s 835 studenata u kojem su sudionici razvrstani prema svojim životnim aspiracijama – s obzirom na njihovu važnost, sadašnju ostvarenost i izglednost ostvarivanja u budućnosti. Dobiveni rezultati upućuju na zaključak kako grupa sudionika s visokim rezultatom i na intrinzičnim i na ekstrinzičnim ciljevima ima i najviše rezultate na mjerama dobrobiti, a slijedi ju grupa s visokim intrinzičnim i niskim ekstrinzičnim ciljevima. Te dvije grupe, u usporedbi s onima koje imaju niske intrinzične ciljeve, imaju i više rezultate na svim temeljnim psihološkim potrebama. Nastavno na navedeno, Brdar i Anić (2010.) istražile su koji su životni ciljevi i orijentacije prema sreći povezani sa životnim zadovoljstvom i afektivnom dobrobiti adolescenata (N= 218) u našoj zemlji. Rezultati su pokazali kako su psihološke potrebe značajni prediktori svih dimenzija – većeg zadovoljstva životom i doživljavanja više pozitivnih i manje negativnih emocija. Također, istraživanje je pokazalo kako ekstrinzični ciljevi u manjoj mjeri doprinose pozitivnim, ali i negativnim emocijama.

Bratko i Sabol (2006.) su proveli online istraživanje (1166 sudionika u dobi od 21 do 35 godina) čiji je cilj bio doprinijeti razumijevanju zadovoljstva životom kroz usporedbu dva teoretska modela koji ga objašnjavaju: model utjecaja osobina ličnosti te model teorije samoodređenja. Rezultati istraživanja upućuju na zaključak kako je zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba snažan pozitivan prediktor zadovoljstva životom, snažniji i od osobina ličnosti.

U okviru izrade doktorskoga rada, Marčinko (2011.) je provjerila prediktivnu vrijednost različitih modela dobrobiti na zdravstvene ishode, u okviru čega je usporedila mogućnost

predikcije zdravstvenih ishoda na osnovi varijabli proizašlih iz tradicionalnog modela dobrobiti i varijabli proizašlih iz modela dobrobiti teorije samoodređenja te doprinosa ličnosti u objašnjenju zdravstvenih ishoda. Rezultati su ukazali na zaključak kako ličnost predstavlja prediktor zdravstvenih ishoda, na način da visoka ekstraverzija i savjesnost te niski neuroticizam i otvorenost pridonose zdravlju, dok visoki neuroticizam i otvorenost doprinose visokoj zastupljenosti tjelesnih simptoma. Utvrđene su razlike u prediktivnoj vrijednosti različitih modela dobrobiti na zdravstvene ishode na način da dobrobit proizašla iz tradicionalnog modela izravno pridonosi tjelesnom zdravlju i manjoj zastupljenosti tjelesnih simptoma. S druge strane, dobrobit prema modelu teorije samoodređenja pridonosi pozitivnom zdravlju, dok se odnos s tjelesnim simptomima nije pokazao značajnim. U tom kontekstu potrebno je napomenuti kako je dobrobit po modelu teorije samoodređenja predstavljala medijator odnosa motiva i tjelesnog zdravlja. Naime, visoka samoodređenost je preko visoke dobrobiti doprinosila tjelesnom zdravlju, dok su se motivi pokazali moderatorom povezanosti dobrobiti i tjelesnog zdravlja. Također, samoodređenost je moderirala odnos između dobrobiti i tjelesnog zdravlja na način da su osobe koje su postizale visoku samoodređenost i visoku dobrobit izvještavale i o visokom pozitivnom tjelesnom zdravlju. S druge strane, osobe visoke dobrobiti, ali niske samoodređenosti izvještavale su i o lošijem zdravlju. Osobe koje su izvijestile o niskoj dobrobiti, neovisno o stupnju samoodređenosti, izvještavale su o izrazito niskom tjelesnom zdravlju. Nadalje, negativni afekt prema modelu teorije samoodređenja pokazao se medijatorom povezanosti motiva i zdravstvenih ishoda pri čemu je niska samoodređenost preko visokog negativnog afekta pridonosila negativnim zdravstvenim ishodima. Potrebno je napomenuti kako je samoodređenost u ovom istraživanju operacionalizirana kroz *Upitnik samoregulacije*¹¹ (eng. *The Self-Regulation Questionnaire*, Ryan i Connell, 1989.), dok je za procjenu osobina ličnosti primijenjen *Big Five Inventory* (Benet-Martinez i John, 1998., prema Marčinko, 2011.).

Nekolicina istraživanja bavila se motivacijom, psihičkim zdravljem i akademskim uspjehom. Primjerice, Sviben (2006.) je u svom istraživanju prevela i prilagodila Upitnik akademske samoregulacije za hrvatsku populaciju studenata. Istraživanje je provedeno među studentima četiri godine studija psihologije Filozofskog fakulteta u Sveučilišta u Zagrebu (N=191). Rezultati su pokazali kako je ponašanje studenata bilo uglavnom autonomno motivirano, kako

¹¹ Za ovaj Upitnik Marčinko (2011.) koristi naziv Skala autonomnih / kontrolirajućih motiva.

autonomna motivacija ima značajan doprinos u objašnjenju akademskog uspjeha te da su se percepcija nastavničkog stila ponašanja i autonomna regulacija pokazali značajnim prediktorima zadovoljstva studijem. Nadalje, Goldin (2007.) je u svom istraživanju na uzorku od 132 učenika trećih razreda zagrebačkih gimnazija prilagodio Upitnik akademske samoregulacije za srednjoškolski uzrast. Rezultati su pokazali kako je intrinzična motivacija značajan prediktor školskog uspjeha u djevojaka dok se kod mladića, osim intrinzične, značajnim prediktorom pokazala i vanjska te identificirana regulacija. Velki (2008.) je provela istraživanje sa studentima prve i druge godine (N=217) biologije i medicine u Osijeku te je utvrdila postojanje pozitivne povezanosti između autonomne motivacije i ocjena na ispitu. U tom kontekstu, značajnim prediktorima akademskog uspjeha pokazali su se intrinzična motivacija i fakultet koji student pohađa. U predmetnom istraživanju nije utvrđena povezanost neurotskih smetnji i različitih oblika motivacije. Na istom je uzorku Velki (2009.) utvrdila pozitivnu povezanost autonomne motivacije sa zdravljem. Nastavno na navedeno, ista autorica (2011.) je na uzorku od 350 studenata druge i treće godine studija biologije i medicine u Osijeku provela istraživanje povezanosti stupnja autonomne motivacije, akademskog uspjeha i psihičkog zdravlja. Dobiveni rezultati pokazali su pozitivnu povezanost akademske samoregulacije i općeg uspjeha studenata, s tim da su studenti s većim stupnjem autonomne motivacije imali bolji uspjeh od studenata s kontroliranom motivacijom, kao i manji broj nepoloženih ispita. Nadalje, autorica je utvrdila pozitivnu povezanost između stupnja relativne autonomije i psihičkog i općeg zdravlja, na način da su autonomno motivirani studenti izvještavali o boljem psihičkom i općem zdravlju.

Dio istraživanja bavio se intrinzičnim i ekstrinzičnim ciljevima. Primjerice, na uzorku od 769 studenata Sveučilišta u Rijeci, Anić i Tončić (2013.) su usporedile subjektivnu dobrobit, životne ciljeve i samokontrolu ljudi s različitim orijentacijama prema sreći. Rezultati su pokazali kako su najsretnije osobe živjele ispunjene živote, cijenile intrinzične životne ciljeve i imale dobru samokontrolu. U jednom istraživanju koje je provedeno među 422 studenta Sveučilišta u Rijeci, Anić (2014.) je proučavala hedoničke i eudemoničke motive za provedbu omiljenih slobodnih aktivnosti. Aktivnosti su bile grupirane u sljedeće kategorije: čitanje, umjetničke aktivnosti, sport, mediji i glazba, druženje, aktivnosti na otvorenom i ples. Rezultati su pokazali kako su čitanje, umjetničke aktivnosti, sport i ples bili više eudemonički povezani od elektronskih medija i glazbe, druženja i aktivnosti na otvorenom. Nisu utvrđene razlike među hedoničkim motivima. Kako bi se vidjelo moderira li vrsta aktivnosti odnos između hedoničkih i eudemoničkih motiva, aktivnosti su grupirane u kategorije zabave i

aktivnog provođenja slobodnog vremena. Rezultati su pokazali kako je vrsta aktivnosti (zabava ili aktivno provođenje slobodnog vremena) moderator odnosa između eudemoničkih i hedoničkih motiva, na način da su hedonički i eudemonički motivi snažnije povezani kada je riječ o aktivnom provođenju slobodnog vremena nego kada se radi o zabavi.

Uvidom u navedena istraživanja vidljivo je kako su tek pojedini dijelovi teorije samoodređenja provjereni u Hrvatskoj te da je veliki dio konstrukata tek potrebno provjeriti.

1.3.1.3. Neka saznanja o povezanosti teorije samoodređenja i konzumiranja sredstava ovisnosti

Teorija samoodređenja predstavlja motivacijsku teoriju koja se primjenjivala u različitim kontekstima promocije zdravlja i na različitim populacijama. Obzirom da se usmjerava na individualne čimbenike koji su podložni promjenama, teorija je provjeravana u kontekstu niza zdravstvenih ponašanja (Keatleya, Clarkea, Haggerb, 2012.; Ng i sur., 2012.; Ng, Ntoumanis, Thøgersen-Ntoumani, Stott i Hindle, 2013.; Smith, 2011.; Williams i sur., 2011.). Međutim, tek manji dio istraživanja u okviru ove teorije bavio se motivacijskim čimbenicima za konzumiranje sredstava ovisnosti, osobito čimbenicima koji doprinose konzumiranju alkohola i kanabisa. Navedeno je zaključila i Smith (2011.), koja naglašava važnost istraživanja motivacijskih čimbenika za konzumiranje sredstava ovisnosti te njihove uloge u kreiranju preventivnih strategija.

Uzevši u obzir navedeno, u ovom dijelu rada prikazat će se istraživanja koja su se bavila motivacijskim čimbenicima za konzumiranje alkohola i kanabisa, motivacijom za uključivanje i ustrajanje u tretmanu ovisnosti te intervencije koje se bave ovim problemom, a koje se temelje na teoriji samoodređenja.

- ***Motivacijski čimbenici koji doprinose konzumiranju alkohola i kanabisa***

Jedno od prvih istraživanja motivacijskih čimbenika u kontekstu konzumiranja alkohola proveli su Knee i Neighbors (2002.). U istraživanju je provjeren model u kojemu kontrolirana¹² uzročna orijentacija, ekstrinzični razlozi za pijeње te percepcija vršnjačkog pritiska predstavljaju prediktore konzumiranja alkohola među redovnim studentima (N=74)

¹² Kontrolirana orijentacija procijenjena je revidiranom Skalom općenitih uzročnih orijentacija (GCOS; Deci i Ryan, 1985.; revidirana verzija: Hodgins i sur., 1996.) koja sadrži 17 (umjesto izvornih 12) vinjeta.

koji nisu živjeli u studentskim kampusima, te među studentima koji žive u kampusima i uključeni su u tzv. 'bratske organizacije' (N=53). U prvom uzorku rezultati su pokazali kako je općenita uzročna orijentacija bila povezana sa specifičnijim oblikom ekstrinzične¹³ motivacije za konzumiranje alkohola ($r=.44$), te nisko povezana s konzumiranjem alkohola ($r=.21$). Nadalje, ekstrinzična motivacija za konzumiranje alkohola bila je povezana s većom percepcijom vršnjačkog pritiska ($r=.54$), koji je pak bio povezan s većim konzumiranjem alkohola ($r=.48$). Provedenom analizom traga autori su utvrdili kako je percepcija vršnjačkog pritiska predstavljala medijator povezanosti ekstrinzične motivacije za pijeње i konzumiranja alkohola. Kada je kontroliran utjecaj vršnjačkog pritiska, ekstrinzični razlozi za pijeње izgubili su značajnost u predikciji konzumiranja alkohola. Nadalje, istraživači su djelomično potvrdili hipotezu da kontrolirana uzročna orijentacija moderira odnos između vršnjačkog pritiska i konzumiranja alkohola na način da se spomenuto potvrdilo samo kod sudionika muškog spola. Kod sudionika koji su postizali visoke rezultate na subskali kontrolirane uzročne orijentacije, porast vršnjačkog pritiska praćen je porastom u konzumiranju alkohola, dok kod sudionika koji su postizali niske rezultate na subskali kontrolirane uzročne orijentacije, porast vršnjačkog pritiska nije bio praćen učestalijim konzumiranjem alkohola. Potrebno je napomenuti kako u predmetnom istraživanju sudionici muškog spola, u odnosu na sudionice, nisu percipirali jači vršnjački pritisak niti su izvještavali o većim prevalencijama konzumiranja alkohola. U drugom uzorku, kontrolirane orijentirane osobe izvijestile su o većoj ekstrinzičnoj motivaciji za pijeње ($r=.37$), što se pokazalo prediktorom percepcije vršnjačkog pritiska za pijeње i učestalijim konzumiranjem. Dakle, među studentima koji su bili članovi 'bratskih organizacija', pijeње zbog ekstrinzičnih razloga bilo je povezano s većim konzumiranjem alkohola, što je bilo povezano s povišenom percepcijom vršnjačkog pritiska. U ovom uzorku nije utvrđena povezanost kontrolirane uzročne orijentacije i konzumiranja alkohola, niti je potvrđen njezin moderatorski efekt. Čini se da je konzumiranje alkohola ovih sudionika bilo u funkciji vršnjačkog pritiska, neovisno o uzročnoj orijentaciji.

U kontekstu istraživanja čimbenika koji doprinose konzumiranju alkohola među studentima (N=560), Neighbors i suradnici (2003.) su proučavali moderatorsku ulogu samoodređenosti¹⁴

¹³ Ekstrinzična motivacija za konzumiranje alkohola procijenjena je temeljem 16 čestica koje su sudionici procjenjivali na skali od 1 do 7 (1= uopće se ne slažem; 7= potpuno se slažem). Primjer čestice glasi: 'Osjećam se neugodno ako sam jedina osoba u društvu koja ne pije.'

¹⁴ Samoodređenost je mjerena Skalom općenitih uzročnih orijentacija (Deci i Ryan, 1985.). Visoki rezultati na subskali autonomne uzročne orijentacije ukazuju na visoku samoodređenost, a niski rezultati na toj subskali te visoki na subskali kontrolirane uzročne orijentacije ukazuju na nisku samoodređenost.

u odnosu očekivanja povezanih s pijenjem i učestalosti konzumiranja alkohola, kao i u odnosu između očekivanja povezanih s pijenjem i negativnih posljedica pijenja. Autori su također pretpostavili moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između subjektivnih evaluacija alkoholnih učinaka i učestalosti konzumiranja te u odnosu subjektivnih evaluacija učinaka i negativnih posljedica povezanih s konzumiranjem alkohola. Rezultati su pokazali kako niti među mladićima niti među djevojkama nije utvrđena povezanost autonomne uzročne orijentacije i konzumiranja alkohola. U subuzorku mladića utvrđena je niska pozitivna povezanost kontrolirane uzročne orijentacije i konzumiranja alkohola ($r=.15$), dok među djevojkama kontrolirana uzročna orijentacija nije bila povezana s konzumiranjem alkohola. Sudionici muškog spola konzumirali su alkohol učestalije od sudionica. Odnos između pozitivnih očekivanja povezanih s pijenjem i konzumiranja alkohola bio je snažniji među sudionicima koji su postizali niske rezultate na subskali autonomne uzročne orijentacije. Utvrđen je interakcijski efekt muškog spola, kontrolirane uzročne orijentacije i pozitivnih očekivanja povezanih s pijenjem na način da je odnos između pozitivnih očekivanja i konzumiranja alkohola bio snažniji među mladićima koji su postizali visoke rezultate na subskali kontrolirane uzročne orijentacije. Pozitivna očekivanja povezana s pijenjem bila su pozitivno povezana s izraženijim problemima povezanim s konzumiranjem alkohola, osobito među sudionicima koji su postizali niske rezultate na subskali autonomne uzročne orijentacije. Sudionice koje su izrazile viša pozitivna očekivanja povezana s pijenjem manifestirale su i više problema povezanih s pijenjem, neovisno o rezultatima na subskali kontrolirane uzročne orijentacije. Suprotno tome, među sudionicima muškog spola, kontrolirana uzročna orijentacija moderirala je odnos između pozitivnih očekivanja i problema povezanih s konzumiranjem alkohola na način da je taj odnos bio snažniji među sudionicima koji su postizali visoke rezultate na subskali kontrolirane uzročne orijentacije. Također je utvrđen interakcijski efekt obje uzročne orijentacije i viših evaluacija pozitivnih učinaka pijenja na konzumiranje alkohola. Pozitivnije evaluacije su bile snažnije povezane s učestalijim konzumiranjem alkohola među sudionicima koji su postizali niske rezultate na subskali autonomne uzročne orijentacije te među onima koji su postizali visoke rezultate na subskali kontrolirane uzročne orijentacije. Kada je u analizu uključen spol, utvrđen je interakcijski efekt spola, kontrolirane uzročne orijentacije i pozitivnih evaluacija konzumiranja alkohola na način da su mladići koji su postizali visoke rezultate na subskali kontrolirane uzročne orijentacije imali pozitivnija očekivanja vezana uz pijeње te su učestalije konzumirali alkohol. Autonomna uzročna orijentacija moderirala je odnos evaluacije pozitivnih učinaka pijenja i problema povezanih s konzumiranjem alkohola, na način da su

sudionici koji su postizali niske rezultate na subskali autonomne uzročne orijentacije, neovisno o spolu, iskazivali pozitivnije evaluacije te su izvještavali o učestalijim problemima povezanim s konzumiranjem alkohola.

Potrebno je spomenuti i istraživanje koje su proveli Neighbors i suradnici (2004.) u kojem su, među 204 studenta, istraživani motivi konzumiranja alkohola u kontekstu kontrolirane orijentacije¹⁵, uvjetovanog samopouzdanja¹⁶, motiva pijenja i obrazaca uporabe alkohola. Kontrolirana uzročna orijentacija bila je nisko pozitivno povezana s učestalošću konzumiranja alkohola ($r=.14$), sa sva četiri motiva pijenja (socijalni motivi: $r=.19$; motivi podizanja raspoloženja: $r=.15$; motivi suočavanja: $r=.17$; motivi konformiranja: $r=.24$) te s problemima povezanim s alkoholom ($r=.27$). Uvjetovano samopouzdanje pokazalo se parcijalnim medijatorom odnosa kontrolirane uzročne orijentacije i motiva pijenja (socijalni, motivi podizanja raspoloženja i motivi suočavanja), iako su se standardizirani regresijski koeficijenti u posljednjem koraku tek neznatno smanjili (primjerice, za socijalne motive koeficijent se smanjio s $\beta=.19$ na $\beta=.14$). Također, utvrđena je parcijalna medijacija uvjetovanog samopouzdanja u povezanosti kontrolirane uzročne orijentacije i problema povezanih s pijenjem, no ne i medijacija uvjetovanog samopouzdanja u odnosu kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti pijenja.

U istraživanju povezanosti ekstrinzičnih ciljeva i učestalosti rizičnih ponašanja (konzumiranja duhana, alkohola i marihuane te prakticiranja seksualnih odnosa), Williams, Cox, Hedberg i Deci (2000.) su pronašli da su adolescenti s izraženijim ekstrinzičnim ciljevima češće ulazili u rizična ponašanja, što se objašnjava usmjerenošću na vanjsku regulaciju i tendenciju za usvajanjem ekstrinzičnih vrijednosti kulture kao načina za doživljavanje vlastite vrijednosti. Uz to, viša percipirana podrška autonomiji od strane roditelja bila je povezana s nižom učestalošću rizičnih ponašanja, dok su ekstrinzični ciljevi pokazali slabo moderatorsko djelovanje u odnosu između percipirane podrške autonomiji i upuštanja u rizične odnose. Dakle, roditeljska podrška autonomiji može se smatrati zaštitnim čimbenikom u prevenciji rizičnih ponašanja adolescenata, obzirom da ista promiče zadovoljavanje temeljnih psiholoških potreba te promovira internalizaciju intrinzičnih životnih ciljeva. Upravo usmjerenost dijela adolescenata na ekstrinzične vrijednosti čini ovu skupinu ranjivom na

¹⁵ Kontrolirana orijentacija procijenjena je revidiranom Skalom općenitih uzročnih orijentacija (GCOS; Deci i Ryan, 1985.; revidirana verzija: Hodgins i sur., 1996.).

¹⁶ Uvjetovano samopouzdanje uključuje procjenu vlastite vrijednosti temeljem zadovoljavanja očekivanja iz okoline (Crocker i Wolfe, 2001., prema Neighbors i sur., 2004.).

strategije oglašavanja alkoholnih i duhanskih proizvoda, kao i na vršnjački pritisak po pitanju konzumiranja droga i upuštanja u spolne odnose u ranoj dobi.

- ***Motivacija za tretman povezan s konzumiranjem sredstava ovisnosti***

Nekolicina istraživanja bavila se motivacijom za uključivanje u tretman ovisnosti. Primjerice, Ryan, Plant i O'Malley (1995.) su istraživali motive za uključivanje u tretman alkoholizma te za ustrajanje u tretmanu, pri čemu su motivaciju mjerili Upitnikom motivacije za tretman (*Treatment Motivation Questionnaire*, Ryan i sur., 1995.), instrumentom koji mjeri internaliziranu i eksternaliziranu motivaciju¹⁷, vjerovanje u tretman i namjeru za traženje pomoći. Osam tjedana nakon uključivanja u tretman, rezultati su pokazali da je internalizirana motivacija bila povezana s većom uključenosti klijenata i ustrajanjem u tretmanu. Također, klijenti koji su postizali više rezultate i u internaliziranoj i u eksternaliziranoj motivaciji bili su redovitiji u dolascima i ustrajanjem u tretmanu od klijenata koji su iskazivali nisku intrinzičnu motivaciju, neovisno o stupnju izražene ekstrinzične motivacije.

Slično istraživanje proveli su Wild, Cunningham i Ryan (2006.) koji su se bavili motivacijom 300 korisnika¹⁸ izvanbolničkog liječenja ovisnosti, pri čemu su klijenti procjenjivali¹⁹ koliko je odluka o liječenju bila posljedica obveznog uključivanja na liječenje (vanjska regulacija), osjećaja krivnje zbog kontinuirane zlouporabe sredstva ovisnosti (usvojena regulacija), odnosno osobnog izbora i posvećenosti ciljevima programa (identificirana regulacija). Rezultati su pokazali kako je vanjska motivacija za liječenje bila pozitivno povezana s upućivanjem na liječenje od strane pravosudnog sustava i pritiskom okoline (obitelj, poslodavci), te je bila negativno povezana s težinom problema ovisnosti. Suprotno tome, identificirana regulacija za liječenje bila je pozitivno povezana s osobnim izborom oko uključivanja u liječenje te s težinom problema, dok je bila negativno povezana s percipiranom prisilom. Nadalje, identificirana regulacija bila je prediktor percipiranih dobiti u smanjenju zlouporabe sredstava ovisnosti, pokušajima da se smanji konzumiranje alkohola i droga, kao i interesa za nastavkom liječenja. Navedeni rezultati upućuju za zaključak kako upućivanje na obvezno liječenje ne utječe na motivaciju klijenata za prestanak konzumiranja sredstava ovisnosti, odnosno na njihovu motivaciju za uključivanje u liječenje. Nadalje, i Somerset Baker (2009.) je provela istraživanje u kojem se bavila motivacijom konzumenata droga za

¹⁷ Internaliziranu i eksternaliziranu motivaciju operacionalizirane su u kontekstu unutarnjeg i vanjskog percipiranog mjesta uzročnosti.

¹⁸ Među navedenim sudionicima, 44% ih je navelo alkohol kao primarno sredstvo ovisnosti, 42% kokain i 13% ostala sredstva (marihuana, opioidi, lijekovi i druga sredstva ovisnosti).

¹⁹ Primijenjena je adaptirana verzija ranije spomenutog Upitnika motivacije za tretman.

uključivanje u tretman. U okviru istraživanja provjeren je konstrukt percipiranog mjesta uzročnosti. Istraživanje je obuhvatilo 213 sudionika koji su sudskom mjerom upućeni na obvezno liječenje od ovisnosti. Rezultati su pokazali da i osobe koje su prisilno uključene u tretman mogu manifestirati i intrinzičnu i ekstrinzičnu motivaciju, s tim da je samo intrinzična motivacija bila povezana s uspješnim završetkom programa.

- ***Intervencije koje se temelje na teoriji samoodređenja***

Potrebno je naglasiti kako se postavke teorija samoodređenja posljednjih godina integriraju u intervencije koje se bave osobama koje manifestiraju probleme vezane uz konzumiranje sredstava ovisnosti. Naime, takve intervencije osnažuju autonomnu motivaciju osobe za zdrave stilove života te na taj način dovode do promicanja autonomne regulacije i ustrajnosti u pridržavanju zdravih izbora (Ryan, Patrick, Deci i Williams, 2008.; Williams i sur., 2002.). Navedeno bi moglo rezultirati višestrukim pozitivnim ishodima: samoodređenim korisnicima programa, usvajanjem zdravih stilova života, prevencijom prakticiranja rizičnih ponašanja, a time i financijskim uštedama.

U ovom kontekstu potrebno je spomenuti napore oko integriranja postavki motivacijskog intervjua i teorije samoodređenja. Naime, motivacijski intervju je prepoznata metoda savjetovanja koja je proizašla iz konteksta motiviranja na promjenu osoba koje manifestiraju probleme vezane uz konzumiranje sredstava ovisnosti. Motivacijski intervju se temelji na klijentovoj ambivalenciji za promjenu rizičnih ponašanja (Ryan i sur. 2011.), koja se prihvaća i shvaća važnim korakom u internalizaciji zdravijih oblika ponašanja. Ipak, Markland, Ryan, Tobin i Rollnick (2005.) su primijetili kako ovoj metodi nedostaje koherentno teorijsko utemeljenje koje bi olakšalo shvaćanje procesa koji se nalaze u podlozi intervencije, a posljedično i razumijevanja njezine učinkovitosti. U tom kontekstu, teorija samoodređenja može osigurati potrebno teorijsko polazište, budući da i motivacijski intervju i teorija samoodređenja polaze od toga da ljudi imaju urođenu tendenciju za osobnim rastom i integracijom, kao i da motivacijski intervju osigurava okruženje koje promovira zadovoljavanje temeljnih potreba (Vansteenkiste i Sheldon, 2006.). U prilog navedenom govore Deci i Ryan (2012.) koji pojašnjavaju kako je dimenzija *autonomija - kontrola* konceptualno ortogonalna dimenziji *neovisnost-ovisnost*, stoga autonomija, a ne neovisnost, predstavlja pretpostavku učinkovitoj promjeni. Vansteenkiste, Williams i Resnicow (2012.) naglašavaju kako integracija motivacijskog intervjua i teorije samoodređenja može predstavljati perspektivnu intervenciju koja integrira dva javnopolitička pristupa: pristup

odozdo prema gore (eng. *bottom-up*), u kojem pozitivna iskustva iz prakse dovode do teorije; i pristup odozgo prema dolje (eng. *top-down*), u kojem se kreće od dobro utemeljene teorije i integrira ju se u praksu. Također, potrebno je spomenuti i ulogu teorije samoodređenja u kontekstu oporavka (eng. *recovery*) osoba ovisnih o drogama na koju upozorava i Mancini (2008.) kada ističe kako bi razvoj autonomne motivacije i promoviranje vlastitih izbora ponašanja trebao biti integralni dio planiranja i implementacije intervencija koje se bave oporavkom. Naime, koncept oporavka polazi od sličnih postavki kao i teorija samoodređenja, budući da se temelji na ideji prihvaćanja osobe i njegovanja povezanosti sa značajnim drugima i lokalnom zajednicom, podržavanja kompetentnosti kroz reintegraciju osobe u društvo, a osobito kroz podržavanje autonomije koja se očituje kroz aktivni angažman klijenta u planiranje programa oporavka (Rose i Walters, 2012.).

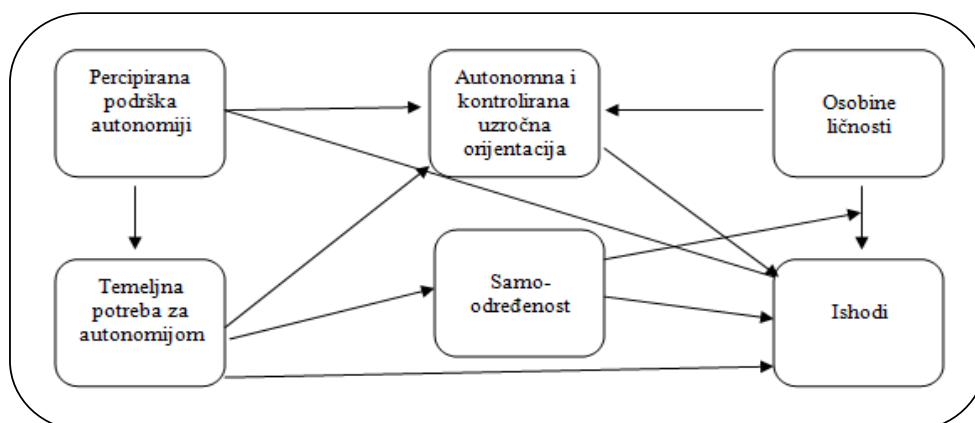
1.3.2. Radni istraživački model i racionala istraživanja

Teorija samoodređenja predstavlja opsežnu teoriju ljudskog razvoja, stoga ju nije moguće provjeriti jednim istraživanjem. Ipak, obzirom na nedostatna istraživanja u području motivacijskih čimbenika za konzumiranje sredstava ovisnosti (Smith, 2011.), te uvažavajući prikazane nalaze o prevalencijama uporabe alkohola i kanabinoida, kao i zaključke istraživanja Clevelanda i suradnika (2008.) koje je pokazalo kako su rizični čimbenici na razini pojedinca i vršnjaka bili najuže povezani s uporabom sredstava ovisnosti adolescenata, u ovom radu ispitat će se neki rizični i zaštitni čimbenici na razini pojedinca (samoodređenost, dvije uzročne orijentacije, potreba za autonomijom, percipirana podrška autonomiji, neke osobine ličnosti) u skupini osoba koje žive u okruženju vršnjaka (studentsko naselje).

Budući da samoodređenost uključuje svijest o sebi i vlastitim procesima te osjećaj izbora i slobode u ponašanju, samoodređenim ponašanjima Deci i Ryan (1991.) smatraju intrinzično motivirana ponašanja te ona koja proizlaze iz dobro integriranih osobnih vrijednosti i regulatornih procesa. Samoodređenost je usko povezana s uzročnim orijentacijama i vrstama podražaja u okruženjima osobe, na način da informacijski aspekti događaja podržavaju samoodređena ponašanja, dok kontrolni aspekti podržavaju neautonomna ponašanja (Deci i Ryan, 1985.). U skladu s tim, autonomno orijentirane osobe pokazuju veći stupanj integracije i dosljednosti u različitim aspektima svoje osobnosti, stoga visoki stupanj autonomne orijentacije vodi do samoodređenog ponašanja. S druge strane, kontrolirana orijentacija ne podržava samoodređenost, budući da osoba započinje i regulira svoje ponašanje temeljem

vanjskih ili unutarnjih pritisaka. U ovom istraživanju naglasak će se staviti na samoodređenost i navedene dvije uzročne orijentacije. Kao što je ranije spomenuto, teorija samoodređenja polazi od pretpostavke da su ljudi aktivna, rastu orijentirana bića. U situacijama u kojima se ne uspijevaju zadovoljiti temeljne potrebe, tendencija prema aktivnosti i organizaciji dovodi do obrambenih reakcija, odnosno najboljih mogućih prilagodbi u datim okolnostima. Tako se rizična ponašanja poput konzumiranja alkohola i kanabisa mogu shvatiti kao prilagodba na smanjeno zadovoljenje potreba koje omogućava neku vrstu posrednog zadovoljstva. Iako je važno ravnomjerno zadovoljavati sve tri temeljne potrebe, u ovom radu naglasak će biti na potrebi za autonomijom. Racionala za navedeno nalazi se u činjenici kako je riječ o potrebi koja je, u usporedbi s kompetentnošću i povezanošću, najbliža konstrukt samoodređenosti. Također, zbog važnosti koja se u ovoj teoriji pridaje ulozi podrške autonomiji, ispitat će se podrška koju sudionici doživljavaju od akademskog osoblja u cjelini. Uz navedeno, istraživanja temeljena na primjeni različitih modela osobnosti (tj. petofaktorski i 'veliki pet' modeli) upućuju na pretpostavku kako bi visoka ekstreverzija, visoki neuroticizam i niska savjesnost mogle biti povezane s učestalijim konzumiranjem sredstava ovisnosti, stoga će se u ovom istraživanju staviti naglasak na te tri osobine ličnosti. Navedeni konstrukti ispitivat će se u kontekstu učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa, budući da je riječ o najprevalentnijim rizičnim ponašanjima među studentima u kontekstu konzumiranja sredstava ovisnosti. Ishodi su operacionalizirani kao broj dana u kojima je sudionik konzumirao alkohol u prethodnih 30 dana te broj dana u životu u kojima je sudionik konzumirao kanabis.

Na temelju prikazanih rezultata dosadašnjih istraživanja pretpostavljeni su odnosi među konstruktima ispitivanim u ovom istraživanju te su grafički prikazani za Slici 9.



Slika 9. Radni istraživački model

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je provjera nekih postavki teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među studentima Sveučilišta u Zagrebu koji su smješteni u studentskim naseljima.

U skladu s ciljem istraživanja formulirani su sljedeći problemi i hipoteze:

1. Istražiti povezanost percipirane podrške autonomiji s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom i uzročnim orijentacijama.

Hipoteza 1: Pretpostavlja se da će izražena percepcija podrške autonomiji od strane akademskog okruženja biti pozitivno povezana s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom.

Hipoteza 2: Pretpostavlja se da će percipirana podrška autonomiji od strane akademskog okruženja biti pozitivno povezana s autonomnom uzročnom orijentacijom i negativno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom.

2. Istražiti odnos između savjesnosti, uzročnih orijentacija i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa.

Hipoteza 1: Pretpostavlja se kako će povezanost između savjesnosti i autonomne uzročne orijentacije biti pozitivna, a između autonomne uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa negativna.

Hipoteza 2: Očekujemo kako neće postojati značajna povezanost između savjesnosti i kontrolirane uzročne orijentacije, dok će povezanost između kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa biti pozitivna.

3. Ispitati relativni doprinos percepcije podrške autonomiji akademskog okruženja, osnovne psihološke potrebe za autonomijom, autonomne i kontrolirane uzročne orijentacije, samoodređenosti i osobina ličnosti u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa.

Hipoteza 1: Očekuje se kako će učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa biti češća kod studenata nego kod studentica.

Hipoteza 2: Pretpostavlja se da će učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa biti negativno povezana s percipiranom podrškom autonomiji od strane akademskog okruženja, osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom, autonomnom uzročnom orijentacijom, samoodređenosti, savjesnošću, a pozitivno s kontroliranom uzročnom orijentacijom, ekstraverzijom i neuroticizmom.

Hipoteza 3: Očekuje se da će osnovna psihološka potreba za autonomijom, autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija te samoodređenost imati veći doprinos u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa u odnosu na osobine ličnosti i percipiranu podršku autonomiji od strane akademskog okruženja.

4. Ispitati medijatorski efekt autonomne uzročne orijentacije, kontrolirane uzročne orijentacije i samoodređenosti u odnosu između osnovne psihološke potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa.

Hipoteza 1: Pretpostavlja se da su autonomna uzročna orijentacija i samoodređenost parcijalni medijatori u odnosu između osnovne psihološke potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa i to tako da je njihova povezanost s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom pozitivna, a s učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa negativna.

Hipoteza 2: Kontrolirana uzročna orijentacija parcijalni je medijator u odnosu između osnovne psihološke potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa, pri čemu se pretpostavlja da je ta uzročna orijentacija negativno povezana s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom, a pozitivno povezana s učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa.

Hipoteza 3: Očekuje se da će osnovna psihološka potreba za autonomijom, osim efekta kojeg ima preko uzročnih orijentacija i samoodređenosti, imati i direktan efekt na učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa, pri čemu se očekuje da će ta

direktna povezanost između osnovne psihološke potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa biti negativna.

5. Ispitati moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa.

Hipoteza 1: Pretpostavlja se da će kod studenata koji postižu visoke rezultate na Skali samoodređenja postojati pozitivna povezanost između učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa s jedne strane te ekstraverzije i neuroticizma s druge strane, dok će povezanost učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa biti negativno povezana sa savjesnošću. Kod studenata koji postižu niski rezultat na Skali samoodređenja neće postojati statistički značajna povezanost između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa.

3. METODOLOGIJA

3.1. NACRT ISTRAŽIVANJA

Kako bi se ostvario postavljeni cilj, ovo istraživanje sastoji se od dva dijela: predistraživanja i glavnog istraživanja.

Cilj **predistraživanja** bio je provjera faktorske strukture mjernih instrumenata koji su prevedeni s engleskog na hrvatski jezik: Skale samoodređenja (Sheldon i Deci, 1993., <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/>, *Self-Determination Scale* - SDS), Skale općenitih uzročnih orijentacija (Deci i Ryan, 1985., <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/>, *General Causality Orientations Scale* – GCOS) i Upitnika percipirane podrške autonomiji (Williams i Deci, 1996., <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/>, *The Learning Climate Questionnaire* – LCQ). Također, predistraživanjem se htjela provjeriti relevantnost i razumljivost pitanja u okviru Anketnog upitnika o konzumiranju alkohola i kanabinoida.

Glavnim istraživanjem željele su se provjeriti neke postavke teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među studentima Sveučilišta u Zagrebu koji su smješteni u studentskim naseljima, pri čemu nezavisne varijable predstavljaju: samoodređenost, autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija, stupanj zadovoljenja temeljne potrebe za autonomijom, percipirana podrška autonomiji od strane akademskog okruženja u cjelini te tri osobine ličnosti – ekstraverzija, savjesnost i neuroticizam. Zavisne varijable predstavljaju broj dana u kojima je osoba konzumirala alkohol u 30 dana koji su prethodili istraživanju i broj dana u životu u kojima je osoba konzumirala kanabis.

3.2. PREDISTRAŽIVANJE

3.2.1. Sudionici predistraživanja

Predistraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 114 studenata prve (90.4%) i druge (9.6%) godine preddiplomskoga sveučilišnog, integriranoga preddiplomskoga i diplomskoga sveučilišnog studija, kratkog stručnog studija ili preddiplomskoga stručnog studija Sveučilišta u Zagrebu koji studiraju u okviru sljedećih područja: biotehničkog (27.2%), tehničkog

(21.1%), humanističkog (19.3%), društvenog (14.9%), biomedicinskog (12.3%) i prirodoslovnog (5.3%). Kako bi se spriječilo da predistraživanjem i glavnim istraživanjem budu obuhvaćeni isti sudionici, prilikom odabira fakulteta pazilo se da se u predistraživanje uključe fakulteti²⁰ čiji studenti neće sudjelovati u glavnom istraživanju. U uzorku je bilo 32.5% mladića i 67.5% djevojaka u dobi između 18 i 23 godine ($M=19.38$; $SD=0.813$). Više od trećine sudionika (36.8%) provelo je najveći dio svog života u mjestu veličine 2.000 – 10.000 stanovnika, 30.7% je najveći dio života proveo u naselju veličine do 2.000 stanovnika, 21.9% u naselju veličine 10.000 - 100.000 stanovnika, te 10.5% u naselju koje sadrži više od 100.000 stanovnika.

3.2.2. Postupak

Prije provedbe istraživanja, odabrani fakulteti su pismenim putem informirani o ciljevima i postupcima istraživanja te je zatražena suglasnost rukovodstva za provedbu. U dopisu je zajamčeno da će se rezultati koristiti isključivo u istraživačke svrhe. U predistraživanje je planirano uključiti studente tri fakulteta: Agronomskog fakulteta, Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta i Fakulteta strojarstva i brodogradnje, no Fakultet strojarstva i brodogradnje je odbio sudjelovanje, uz obrazloženje kako je rukovodstvo odlučilo sudjelovati samo u službenim anketama Sveučilišta kojima se evaluira kvaliteta nastave. Kako je bilo riječ o fakultetu na kojem studira veliki udio studenata koji žive u studentskim naseljima, umjesto njega uključena su četiri dodatna fakulteta (Fakultet političkih znanosti, Hrvatski studiji, Fakultet prometnih znanosti, Prirodoslovno-matematički fakultet: Fizički odsjek). U dogovoru s fakultetima izrađen je vremenski plan provedbe mjerenja. Na uključenim fakultetima, za vrijeme nastave i u pauzama, u prosječnom trajanju od 15 minuta provedeno je grupno mjerenje metodom samoiskaza. Mjerenje je provedeno tijekom ožujka i prve polovice travnja 2015. godine. Na svakom fakultetu, za sudjelovanje u istraživanju zamoljen je određeni broj studenta prve ili druge godine studija koji su smješteni u studentska naselja. Prije same primjene upitnika sudionike se verbalno i pismeno informiralo kako je svrha istraživanja provjera nekih ponašanja i osobina ličnosti studenata te im je opisan postupak grupnog mjerenja u formi papir - olovka (Prilog 1). Također im je naglašeno kako će se podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe te kako će biti prikazivani samo ukupni, a ne pojedinačni rezultati. Sudionici nigdje u upitniku nisu upisivali svoje ime i prezime te podatke na temelju

²⁰ S obzirom da na Sveučilištu u Zagrebu postoji samo jedan fakultet iz prirodoslovnog područja koji je sačinjen od nekoliko odsjeka, u predistraživanju su sudjelovali studenti odsjeka koji nije uključen u glavno istraživanje.

kojih je moguće otkriti njihov identitet. Na taj način sudionicima je osigurana anonimnost i povjerljivost podataka. Također, studente se zatražilo dobrovoljno sudjelovanje u istraživanju, uz napomenu kako u bilo kojem trenutku, bez ikakvih posljedica, mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju. Nadalje, nakon samog istraživanja, sudionici su dobili mogućnost da se naknadno obrate istraživačici s bilo kakvim pitanjima vezanim uz sam postupak istraživanja ili rezultate.

3.2.3. Mjerni instrumenti

Prije provedbe istraživanja, proveden je niz pripremnih aktivnosti. Mjerni instrumenti koji su bili na engleskom jeziku podvrgnuti su dvostrukom prijevodu na način da je istraživačica instrumente prevela na hrvatski jezik i potom taj prijevod dala nezavisnom prevoditelju kako bi ih preveo na engleski jezik. Nakon toga su uspoređene dvije verzije teksta na engleskom jeziku. Ukoliko je neka od čestica izgubila smisao, prijevod na hrvatski jezik je doraden. Nadalje, kako bi se provjerila prikladnost i razumljivost čestica te se utvrdilo točno trajanje ispunjavanja, pet studenata prve godine preddiplomskog studija ispunilo je mjerne instrumente. Studenti su verbalizirali općenito dobru razumljivost čestica, što je bilo vidljivo i iz njihovih odgovora, no bilo je i određenih preporuka za unaprjeđenje koje su uvažene (tvrdnja 'Druga osoba je vjerojatno učinila nešto politički primjereno kako bi dobila posao.' iz Skale općenitih uzročnih orijentacija preformulirana je u tvrdnju: 'Druga osoba je vjerojatno dobila posao zato što je član odgovarajuće političke stranke.', a tvrdnja 'Izabirem činiti ono što moram učiniti.' iz Skale samoodređenja preformulirana je u tvrdnju: 'Izabirem činiti ono što moram učiniti, osjećam da je to moj izbor.'). Obzirom da je cilj predistraživanja bio provjera faktorske strukture i eventualna adaptacija instrumenata koji su prevedeni s engleskog na hrvatski jezik, u nastavku teksta prikazat će se faktorska struktura i unutarnja konzistencija tri mjerna instrumenta: Skale samoodređenja (Sheldon i Deci, 1993., <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/>, *Self-Determination Scale*), Skale općenitih uzročnih orijentacija (Deci i Ryan, 1985., <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/>, *General Causality Orientations Scale*) i Upitnika percipirane podrške autonomiji (Williams i Deci, 1996., <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/>, *The Learning Climate Questionnaire*). Primijenjeni mjerni instrumenti javno su dostupni na navedenim mrežnim stranicama, uz napomenu kako je njihova uporaba dozvoljena u istraživačke svrhe.

3.2.3.1. Skala samoodređenja

Skala samoodređenja (Sheldon i Deci, 1993., <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/>, *Self-Determination Scale*), konstruirana je za procjenu stupnja u kojem ljudi imaju tendenciju funkcionirati na samoodređen način. Skala se sastoji od 10 čestica, pri čemu su tvrdnje formulirane kao suprotni polovi (po principu semantičkog diferencijala), a zadatak sudionika je na skali od 5 stupnjeva procijeniti koju tvrdnju smatra točnijom za sebe. Skala se sastoji od dvije subskale od kojih jedna mjeri percipirani izbor vlastitih ponašanja, a druga svijest o sebi. Svaka subskala sastoji se od 5 čestica. Unutar subskale o percipiranim izborima, sve čestice su negativnog smjera, odnosno viši rezultat ukazuje na manju percepciju mogućnosti izbora vlastitih ponašanja te ih je potrebno rekodirati tako da viši rezultat ukazuje na višu percepciju mogućnosti izbora vlastitih ponašanja. Rezultati na subskalama se mogu koristiti odvojeno ili kombinirati u ukupni rezultat samoodređenja. Ukupan rezultat računa se kao prosjek svih čestica, pri čemu viši rezultat znači veću samoodređenost. Autori navode kako Skala ima dobru unutarnju konzistenciju koja na različitim uzorcima iznosi $\alpha=.85$ do $.93$. Nadalje, test-retest pouzdanost u razdoblju od 8 tjedana iznosi $r=.77$.

Prije provedbe faktorske analize, provjerena je prikladnost podataka za njezinu primjenu. Vrijednost Kaiser-Meyer-Olkinovog testa (u daljnjem tekstu: KMO) iznosi $.82$, dok Bartlettov test iznosi $\chi^2=316.063$; $df=45$; $p<.001$ iz čega je vidljivo kako su podaci prikladni za provedbu faktorske analize.

Provedena je faktorska analiza glavnih komponenata Direct Oblimin rotacijom. Rezultati faktorske analize upućuju na dva faktora, s obzirom na to da Kaiserov kriterij pokazuje dva faktora, a isto potvrđuje Catellov Scree test. Također, teorija samoodređenja navodi kako se samoodređenost sastoji od percipiranog osjećaja izbora i svijesti o sebi te možemo zaključiti kako je broj značajnih faktora u skladu s brojem subskala. Rezultati faktorske analize pokazali su kako prvi faktor objašnjava 36.6% varijance, dok drugi objašnjava 16.6% (Tablica 1.). Nadalje, povezanost između ova dva faktora iznosi $r=0.29$.

Iz Tablice 1. je vidljivo kako su sve čestice koje mjere percipirani osjećaj izbora zasićene prvim faktorom, dok su čestice koje mjere svijest o sebi zasićene drugim faktorom. Čestica 'Rijetko imam osjećaj da sam svoj/a. - Uvijek imam osjećaj da sam svoj/a.' podjednako je zasićena s oba faktora. Iz njezina sadržaja je vidljivo kako se ona može istovremeno odnositi i na svijet o sebi i na percipirani osjećaj izbora. Temeljem navedenoga, za primjenu u glavnom

istraživanju čestica je preformulirana i njezini polovi glase: 'Rijetko osjećam da sam u kontaktu sa sobom. - Uvijek osjećam da sam potpuno u kontaktu sa sobom.'

Tablica 1.

Rezultati faktorske analize glavnih komponenata Skale samoodređenja uz ekstrakciju dva faktora i Direct Oblimin rotaciju (N=114)

	Komponenta 1.	Komponenta 2.
Karakteristični korijen	3.66	1.66
Postotak objašnjene varijance	36.6%	16.6%
<i>Osjećam se prilično slobodno učiniti što god izaberem. - Često činim stvari koje nisu moj izbor.</i>	.85	.02
<i>Radim to što radim jer me to zanima. - Radim to što radim zato što moram.</i>	.78	-.05
<i>Izabirem činiti ono što moram učiniti, osjećam da je to moj izbor. - Činim ono što moram, no ne osjećam da je to zapravo moj izbor.</i>	.74	-.05
<i>Slobodan /na sam učiniti što god odlučim. - Ono što činim, često nije ono što bih ja odabrao/la činiti.</i>	.69	.11
<i>Uvijek imam osjećaj da biram stvari koje činim. - Ponekad imam osjećaj da ne biram stvari koje činim.</i>	.68	-.08
Rijetko imam osjećaj da sam svoj/a. - Uvijek imam osjećaj da sam svoj/a.	.42	.40
Ponekad u ogledalu vidim stranca. - Kada se pogledam, u ogledalu vidim sebe.	.06	.77
Ponekad mi se moje tijelo čini strano. - Uvijek imam osjećaj da je moje tijelo moje.	-.10	.77
Moje emocije mi se ponekad čine stranima. - Moje emocije uvijek pripadaju meni.	-.11	.76
Kada nešto postignem, često imam osjećaj da to zapravo nije moje postignuće. - Kada nešto postignem, uvijek osjećam da sam to ja napravio/la.	.29	.44

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije >.30; *slovima u kurzivu* – čestice koje se odnose na osjećaj izbora

Nadalje, unutarnja konzistencija za subskalu percipiranog osjećaja izbora iznosi $\alpha=.80$, dok za subskalu svijesti o sebi iznosi $\alpha=.70$.

Kako se samoodređenosti može pristupiti i kao jedinstvenom konstrukt, kao što je slučaj u ovom istraživanju, provjereno je i jednofaktorsko rješenje. U skladu s tim, provedena je faktorska analiza metodom glavnih komponenata uz ekstrakciju jednog faktora. Kao što je vidljivo u Tablici 2., sve čestice značajno doprinose tom faktoru, kojeg možemo nazvati samoodređenjem. S obzirom na navedeno, u ovom istraživanju računat će se samo ukupni rezultat na cijeloj Skali.

Tablica 2.

Matrica faktorske strukture Skale samoodređenja dobivena metodom glavnih komponentata uz ekstrakciju jednog faktora (N=114)

		Komponenta 1.
Faktorska struktura	<i>Osjećam se prilično slobodno učiniti što god izaberem. - Često činim stvari koje nisu moj izbor.</i>	.79
	<i>Slobodan /na sam učiniti što god odlučim. - Ono što činim, često nije ono što bih ja odabrao/la činiti.</i>	.70
	<i>Radim to što radim jer me to zanima. - Radim to što radim zato što moram.</i>	.68
	<i>Izabirem činiti ono što moram učiniti, osjećam da je to moj izbor. - Činim ono što moram, no ne osjećam da je to zapravo moj izbor.</i>	.65
	<i>Rijetko imam osjećaj da sam svoj/a. - Uvijek imam osjećaj da sam svoj/a.</i>	.64
	<i>Uvijek imam osjećaj da biram stvari koje činim. - Ponekad imam osjećaj da ne biram stvari koje činim.</i>	.57
	<i>Ponekad u ogledalu vidim stranca. - Kad se pogledam, u ogledalu vidim sebe.</i>	.56
	<i>Kada nešto postignem, često imam osjećaj da to zapravo nije moje postignuće. - Kada nešto postignem, uvijek osjećam da sam to ja napravio/la.</i>	.55
	<i>Ponekad mi se moje tijelo čini strano. - Uvijek imam osjećaj da je moje tijelo moje.</i>	.40
	<i>Moje emocije mi se ponekad čine stranima. - Moje emocije uvijek pripadaju meni.</i>	.39

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije >.30; *slovima u kurzivu* – čestice koje se odnose na osjećaj izbora

Unutarnja konzistencija cijele Skale je zadovoljavajuća i iznosi $\alpha=.80$.

3.2.3.2. Skala općenitih uzročnih orijentacija

Skala općenitih uzročnih orijentacija (Deci i Ryan, 1985., <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/>, *General Causality Orientations Scale*) procjenjuje tri različita načina funkcioniranja u kontekstu započinjanja i reguliranja ponašanja. Skala je sačinjena od 12 vinjeta koje opisuju određenu situaciju te po tri tvrdnje za svaku vinjetu koje opisuju različite načine reagiranja u toj situaciji (autonomno, kontrolirano i neosobno orijentirano). Zadatak sudionika je pročitati vinjetu i za svaku od tri tvrdnje procijeniti na skali od sedam stupnjeva (1=uopće nije vjerojatno, 7=vrlo vjerojatno) koliko je pojedina tvrdnja vjerojatna za njega u navedenoj situaciji. Ukupan rezultat za svaku subskalu računa se kao suma svih odgovora sudionika na toj subskali. Deci i Ryan (1985.) navode kako su se subskale pokazale pouzdanima (Cronbach $\alpha=$ od .69 do .74), te kako se test-retest pouzdanost za dvomjesečni interval kreće u rasponu od .71 do .78.

Inicijalna faktorska analiza sa zadana tri faktora i Direct Oblimin rotaciju nije potvrdila očekivanu trofaktorsku strukturu (vidjeti Prilog 2.), a na više faktora upućuju i Kaiserov i

Cattelov kriterij. U skladu s tim, te budući da su u ovom istraživanju primijenjene subskale autonomne i kontrolirane uzročne orijentacije, subskala neosobne uzročne orijentacije je isključena iz daljnje provjere faktorske strukture mjernog instrumenta.

Prikladnost podataka za primjenu faktorske analize dvije subskale ovog mjernog instrumenta potvrđuju KMO test (.75) i Bartlettov test ($\chi^2=727.141$; $df=276$; $p<.001$). No, budući da Cattelov Scree test i Kaiserov kriterij upućuju na čak 8 značajnih faktora, vodeći se kriterijem interpretabilnosti i teorijskih očekivanja (Deci i Ryan, 1985.), provedena je faktorska analiza glavnih komponenta uz ekstrakciju dva faktora i Varimax rotaciju.

Kao što je vidljivo iz Tablice 3., ponuđeno rješenje objašnjava ukupno 31.7% varijance. Međutim, prikazana faktorska struktura Skale nije se pokazala zadovoljavajućom. Naime, čak četiri tvrdnje istovremeno su zasićene s oba faktora. Riječ je o tvrdnjama koje bi trebale pripadati subskali kontrolirane uzročne orijentacije: 'Hoću li više zarađivati na novom radnom mjestu?'; 'Osjećati se uzbuđeno zbog višeg statusa i bolje plaće.'; 'Pokušat ćete se uklopiti u bilo kakva zbivanja kako biste se dobro proveli i kako ne biste izgledali loše.'; 'Nije bitno što znaš, već koga poznaješ.' Nadalje, tri tvrdnje nisu se pokazale zasićenima niti jednim faktorom. Riječ je o jednoj tvrdnji koja bi trebala pripadati subskali autonomne uzročne orijentacije: 'Vjerojatno nisu uvidjeli da moje kvalifikacije udovoljavaju njihovim potrebama.' te o dvije tvrdnje koje bi trebale pripadati subskali kontrolirane uzročne orijentacije: 'Pobrinuti se da odradi zadatke, budući da bi se ionako trebala više truditi.'; 'Reći ćete mu /joj da ste se voljni i dalje družiti, ali samo ako se on/ona potruži bolje kontrolirati.'

Tablica 3.

Faktorska analiza glavnih komponenata Skale općenitih uzročnih orijentacija (subskale autonomne i kontrolirane orijentacije) uz Varimax rotaciju (N=112)

	Komponenta 1.	Komponenta 2.
Karakteristični korijen	4.96	2.64
Postotak objašnjene varijance	20.7%	11.0%
<i>Koliko ste zainteresirani za taj oblik posla?</i>	.75	.15
<i>Uključiti druge: primiti doprinos ostalih kolega koji žele sudjelovati, nakon čega ćete napraviti završni plan.</i>	.70	-.15
<i>Porazgovarati s kćeri kako biste bolje razumjeli u čemu je problem.</i>	.69	-.16
<i>Pitam se hoće li posao biti zanimljiv?</i>	.60	.08
<i>Pronaći ćete ljude s kojima se možete povezati.</i>	.59	.13
<i>Reći ćete radnicima za situaciju i uključiti ih u izradu rasporeda s Vama.</i>	.59	-.19
<i>Podijeliti svoje zapažanje s njim/njom i pokušati saznati što se događa.</i>	.58	-.28
<i>Razmotriti ćete vlastite postupke koji su doveli do toga da Vas se preskočilo.</i>	.57	-.14
<i>Postoje li dobre prilike za napredovanje?</i>	.54	.20
<i>Osjećati se zainteresirano, ali i pomalo nervozno oko novih izazova.</i>	.52	-.03
<i>Pitat ćete ju u čemu je problem i dat ćete joj do znanja da Vam se može obratiti za pomoć.</i>	.51	-.03
Hoću li više zarađivati na novom radnom mjestu?	.49	.36
<i>„Pitam se kako je moguće da sam ispit riješio tako loše“ i osjećat ćete se razočarano.</i>	.36	-.14
Osjećati se uzbuđeno zbog višeg statusa i bolje plaće.	.34	.30
<i>Vjerojatno nisu uvidjeli da moje kvalifikacije udovoljavaju njihovim potrebama.</i>	.29	-.01
Pobrinuti se da odradi zadatke, budući da bi se ionako trebala više truditi.	.14	.08
Druga osoba je vjerojatno dobila posao zato što je član odgovarajuće političke stranke.	-.11	.66
Uzeti sve u svoje ruke: većinu glavnih odluka donosit ćete sami.	-.06	.63
Reći ćete joj da su rezultati njezina rada ispod očekivanog i da bi trebala početi više raditi.	-.04	.54
<i>„Ovaj glupi ispit ne pokazuje ništa“ i bit ćete ljuti.</i>	-.14	.53
Pokušat ćete se uklopiti u bilo kakva zbivanja kako biste se dobro proveli i kako ne biste izgledali loše.	.41	.52
Nije bitno što znaš, već koga poznaješ.	.31	.47
Kako bi izbjegli probleme, jednostavno ćete naznačiti vrijeme pauze za svakog radnika.	-.03	.43
Reći ćete mu / joj da ste se voljni i dalje se družiti, ali samo ako se on / ona potruži bolje kontrolirati.	-.03	.26

Faktorska struktura

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije >.30; *slovima u kurzivu* – čestice koje se odnose na autonomnu uzročnu orijentaciju

Unutarnje konzistencije iznose $\alpha=.81$ za subskalu autonomne uzročne orijentacije i $\alpha=.65$ za subskalu kontrolirane uzročne orijentacije.

S ciljem poboljšanja faktorske strukture mjernog instrumenta, uklonjene su tvrdnje koje nisu bile zasićene niti s jednim faktorom, odnosno koje su bile zasićene s oba faktora (prema Pallant, 2009.) te je provjerena faktorska struktura tako modificirane Skale. Nastavno na navedeno, u konačnici su uklonjene četiri vinjete, te je predložena modificirana skraćena verzija Skale s ukupno 8 vinjeta, odnosno 16 tvrdnji (one koje mjere autonomnu i kontroliranu uzročnu orijentaciju).

Prikladnost provedbe faktorske strukture modificiranog i skraćenog mjernog instrumenta potvrđena je KMO testom (.68) te Bartlettovim testom ($\chi^2=339.972$; $df=120$; $p<.001$). Provedena je faktorska analiza glavnih komponenta uz ekstrakciju dva faktora i Varimax rotaciju (Tablica 4.). Prikazano rješenje potvrđuje postojanje dva faktora, od kojih se prvi može nazvati autonomnom uzročnom orijentacijom, a drugi kontroliranom uzročnom orijentacijom. Nadalje, uklanjanje tvrdnji koje nisu pokazivale očekivano zasićenje faktorima rezultiralo je povećanjem ukupno objašnjene varijance (33.5%). Iz Tablice 4. vidljivo je da su sve čestice koje se odnose na autonomnu uzročnu orijentaciju zasićene 1. faktorom, a čestice koje se odnose na kontroliranu uzročnu orijentaciju dominantno su zasićene 2. faktorom. Pri tome je jedna čestica značajno zasićena i 1. faktorom. Drugim riječima, i u ovako ponuđenom rješenju tvrdnja 'Pokušat ćete se uklopiti u bilo kakva zbivanja kako biste se dobro proveli i kako ne biste izgledali loše.' pokazuje zasićenje s oba faktora, iako bi trebala pripadati samo faktoru kontrolirane uzročne orijentacije. Schonrock-Adema, Heijne-Penninga, van Hell i Cohen-Schotanus (2009., prema Beavers i sur., 2013.) predlažu uklanjanje varijabli koje imaju faktorske težine od preko .40 na više faktora. U našem slučaju riječ je o vrijednosti .41 zasićenja predmetne čestice na faktor autonomne uzročne orijentacije, što predstavlja graničnu vrijednost u odnosu na navedenu preporuku. U daljnjim odlukama rukovodili smo se i činjenicom da tvrdnja koja mjeri autonomnu uzročnu orijentaciju, a koja pripada istoj vinjeti, pokazuje dobro zasićenje s faktorom autonomne uzročne orijentacije ($r=.64$). U skladu s tim, odlučeno je da će se cijela vinjeta zadržati.

U glavnom istraživanju primijenjena je modificirana skraćena verzija Skale općenitih uzročnih orijentacija koja sadrži dvije subskale, 8 vinjeta i 16 čestica.

Tablica 4.

Rezultati faktorske analize glavnih komponenata modificirane Skale općenitih uzročnih orijentacija (autonomna i kontrolirana subskala) uz Varimax rotaciju (N=112)

	Komponenta 1.	Komponenta 2.
Karakteristični korijen	3.03	2.33
Postotak objašnjene varijance	18.9%	14.6%
<i>Uključiti druge: primiti doprinos ostalih kolega koji žele sudjelovati, nakon čega ćete napraviti završni plan.</i>	.70	-.09
<i>Podijeliti svoje zapažanje s njim/njom i pokušati saznati što se događa.</i>	.66	-.19
<i>Reći ćete radnicima za situaciju i uključiti ih u izradu rasporeda s Vama.</i>	.65	-.11
<i>Pronaći ćete ljude s kojima se možete povezati.</i>	.64	.18
<i>Razmotrit ćete vlastite postupke koji su doveli do toga da Vas se preskočilo.</i>	.60	-.09
<i>Pitat ćete ju u čemu je problem i dat ćete joj do znanja da Vam se može obratiti za pomoć.</i>	.52	.03
<i>„Pitam se kako je moguće da sam ispit riješio tako loše“ i osjećat ćete se razočarano.</i>	.42	-.05
<i>Vjerojatno nisu uvidjeli da moje kvalifikacije udovoljavaju njihovim potrebama.</i>	.31	-.02
Druga osoba je vjerojatno dobila posao zato što je član odgovarajuće političke stranke.	-.18	.68
Uzeti sve u svoje ruke: većinu glavnih odluka donosit ćete sami.	-.12	.64
Reći ćete joj da su rezultati njezina rada ispod očekivanog i da bi trebala početi više raditi.	-.06	.56
„Ovaj glupi ispit ne pokazuje ništa“ i bit ćete ljuti.	-.15	.55
Pokušat ćete se uklopiti u bilo kakva zbivanja kako biste se dobro proveli i kako ne biste izgledali loše.	.41	.53
Nije bitno što znaš, već koga poznaješ.	.29	.50
Kako bi izbjegli probleme, jednostavno ćete naznačiti vrijeme pauze za svakog radnika.	-.06	.41
Reći ćete mu / joj da ste se voljni i dalje se družiti, ali samo ako se on / ona potruži bolje kontrolirati.	.00	.32

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije $>.30$; *slovima u kurzivu* – čestice koje se odnose na autonomnu uzročnu orijentaciju

Koeficijent pouzdanosti za subskalu autonomne uzročne orijentacije iznosi $\alpha=.71$, a za subskalu kontrolirane orijentacije $\alpha=.63$.

3.2.3.3. Upitnik percipirane podrške autonomiji

Upitnik percipirane podrške autonomiji (Williams i Deci, 1996., <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/>, *The Learning Climate Questionnaire*) mjeri podršku autonomiji koju osoba doživljava u odnosu na specifično

okruženje povezano s učenjem. Iako se Upitnik može koristiti za procjenu podrške od strane konkretnog profesora, u ovom su istraživanju čestice upitnika preformulirane tako da se odnose na podršku autonomiji akademskog osoblja nekog studija u cjelini. Nadalje, zbog potrebe za primjenom velikog broja mjernih instrumenata u ovom istraživanju, primijenjena je kraća verzija Upitnika koja sadrži 6 čestica. Za svaku česticu sudionici procjenjuju na skali od 7 stupnjeva koliko se slažu sa svakom pojedinom tvrdnjom (1= uopće se ne slažem; 7= potpuno se slažem). Ukupni rezultat računa se kao prosjek odgovora sudionika na svih 6 tvrdnji, s tim da viši rezultat predstavlja viši stupanj percipirane podrške studentskoj autonomiji od strane akademskog osoblja na njihovom studiju. Na uzorku od 394 učenika, Standage i suradnici (2006.) su utvrdili dobru unutarnju konzistenciju mjernog instrumenta (Cronbach α =.85).

Prije provedbe faktorske analize, provjerena je prikladnost podataka za njezinu primjenu. Vrijednost KMO testa iznosi .81, dok Bartlettov test iznosi $\chi^2=347.149$; $df=15$; $p<.001$, iz čega je vidljivo kako su podaci prikladni za provedbu faktorske analize. Provedena je faktorska analiza glavnih komponenata. Obzirom da Kaiserov kriterij upućuje na jedan faktor čija je vrijednost karakterističnog korijena 1 ili više, da je Catellov Scree test pokazao jedan faktor te da autori navode kako Upitnik mjeri jedan konstrukt (percipiranu podršku autonomiji), možemo zaključiti kako postoji jedan značajan faktor. U Tablici 5. prikazana je faktorska struktura Upitnika.

Tablica 5.

Faktorska struktura Upitnika percipirane podrške autonomiji (N=114)

	Komponenta 1.
Karakteristični korijen	3.60
Postotak objašnjene varijance	60.1%
Osjećam se shvaćenim/om od mojih profesora.	.86
Profesori slušaju na koji način bih volio/voljela učiniti stvari.	.84
Profesori nastoje razumjeti način na koji vidim stvari prije nego mi predlože kako bih nešto mogao/mogla učiniti.	.81
Osjećam da mi moji profesori osiguravaju izbore i opcije.	.78
Profesori imaju povjerenje u moje sposobnosti za uspješno obavljanje zadataka u okviru kolegija.	.72
Profesori me potiču da postavljam pitanja.	.62

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije $>.30$

Faktorska analiza potvrdila je jednostavnu jednofaktorsku strukturu te je vidljivo da su sve čestice značajno saturirane dobivenim faktorom. Također, sve su čestice pokazale visoku homogenost te Cronbach alpha za predmetni Upitnik iznosi $\alpha=.86$.

3.2.3.4. Anketni upitnik o učestalosti konzumiranja alkohola i kanabinoida

Anketnim upitnikom ispituje se učestalost konzumiranja duhana, alkohola i kanabisa (ikada u životu, u posljednjih 12 mjeseci, u posljednjih 30 dana), ekscesivno pijenje i intenzivna uporaba kanabisa prema uputama EMCDDA-a (*European Model Questionnaire, EMCDDA, 2002.*). Po istoj logici u anketni upitnik su uključena i pitanja o konzumiranju sintetskih kanabinoida. Upitnik je sadržavao 25 pitanja. Nakon provedbe predistraživanja, ispušteno je pitanje: 'Pušite li duhan (cigarete, cigare, lulu ili slično)?', obzirom da se odgovori na ovo pitanje preklapaju s pitanjem 'Jeste li pušili u posljednjih 30 dana?', što se smatra trenutnom uporabom (EMCDDA, 2002.). Nadalje, temeljem odgovora sudionika, u pitanju 'Koliko često popijete šest ili više čaša alkoholnog pića zaredom?', uz ponuđene odgovore 'Svaki dan ili gotovo svaki dan; Jednom tjedno; Jednom mjesečno; Rjeđe nego jednom mjesečno' nadodana je i kategorija 'Nikad'. U konačnici Anketni upitnik sadrži 24 pitanja.

3.3. GLAVNO ISTRAŽIVANJE

3.3.1. Sudionici

Glavno istraživanje provedeno je na kvotnom uzorku od 438 studenata prve (66.7%) i druge (33.3%) godine preddiplomskoga sveučilišnog, integriranoga preddiplomskoga i diplomskoga sveučilišnog studija, kratkog stručnog studija ili preddiplomskoga stručnog studija Sveučilišta u Zagrebu (u daljem tekstu: prve i druge godine studija) koji studiraju na sastavnicama Sveučilišta u Zagrebu i smješteni su u studentska naselja. Prilikom planiranja kvotnog uzorka pazilo se da udio sudionika s obzirom na spol i područje studiranja odgovara omjerima u populaciji. U skladu s tim, uzorak je planiran temeljem uvida u popis studenata prve godine preddiplomskih studija Sveučilišta u Zagrebu kojima je u akademskoj godini 2014./2015. odobren smještaj u studentska naselja, a kojeg je ustupio Studentski centar u Zagrebu –

Sveučilište u Zagrebu²¹ te temeljem podataka o upisnim kvotama redovnih studenata u prvu godinu studija Sveučilišta u Zagrebu²². Prilikom izrade uzorka u obzir su uzeti podaci o zastupljenosti studenata koji su smješteni u studentska naselja na pojedinim fakultetima u svakom od područja studiranja. Unutar svakog pojedinog područja, odabrani su fakulteti čiji su studenti bili zamoljeni za sudjelovanje u istraživanju. Sukladno navedenom, u glavno istraživanje uključeni su studenti 14 sastavnica Sveučilišta u Zagrebu:

- Prirodoslovno područje: Prirodoslovno-matematički fakultet, Matematički i Biološki odsjek.
- Tehničko područje: Fakultet elektrotehnike i računarstva; Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije; Građevinski fakultet.
- Biomedicinsko područje: Medicinski fakultet; Stomatološki fakultet; Veterinarski fakultet.
- Biotehničko područje: Prehrambeno-biotehnološki fakultet; Šumarski fakultet.
- Društveno područje: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet; Učiteljski fakultet; Kineziološki fakultet.
- Humanističko područje: Filozofski fakultet, studiji: Psihologija – jednopredmetni studij; Anglistika – dvopredmetni studij; Kroatistika – jednopredmetni studij; Kroatistika - dvopredmetni studij; Povijest – jednopredmetni studij i Povijest - dvopredmetni studij.
- Umjetničko područje: Muzička akademija.

Kako bi se utvrdilo postoji li značajna razlika među sudionicima prve i druge godine studija u učestalosti konzumiranja alkohola u posljednjih 30 dana i učestalosti konzumiranja kanabisa ikada u životu, proveden je Mann - Whitney U – test. Odluka o primjeni ovog testa donesena je temeljem podataka Kolmogorov – Smirnovljevog testa koji je pokazao kako distribucije promatranih ishoda značajno odstupaju od normalne distribucije (Prilog 3.). Rezultati Mann – Whitneyevog U - testa pokazali su kako ne postoji statistički značajna razlika među sudionicima prve i druge godine studija u broju dana u kojima su konzumirali alkohol u 30 dana koji su prethodili istraživanju ($U(432)=19323.50$; $Z=-1.18$; $p>.05$) i broju dana u životu

²¹ Prilikom planiranja uzorka, od Studentskog centra Sveučilišta u Zagrebu zatražena je suglasnost za provedbu istraživanja, no očitovanje o zamolbi nije se uspjelo dobiti.

²² Tablica s upisnim kvotama redovnih studenata u prvu godinu studija na Sveučilištu u Zagrebu dostupna je na: [http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Novosti_press/Mediji/Priopcenja/Tablica - upisne kvote SuZ - preddiplomski studiji - ak. god. 2014-2015.pdf](http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Novosti_press/Mediji/Priopcenja/Tablica_-_upisne_kvote_SuZ_-_preddiplomski_studiji_-_ak._god._2014-2015.pdf), preuzeto 06. prosinca 2014.

u kojima su konzumirali kanabis ($U(434)=20208.50$; $Z=-.70$; $p>.05$). Temeljem navedenoga, u daljnjim analizama sudionici su tretirani kao uzorak koji dolazi iz iste populacije.

U Tablici 6. nalazi se prikaz kvota planiranog i prikupljenog uzorka glavnog istraživanja s obzirom na spol i područje studiranja.

Tablica 6.

Prikaz kvota planiranog i prikupljenog uzorka glavnog istraživanja s obzirom na spol i područje studiranja

Područje		Spol sudionika				Ukupno	
		Mladići		Djevojke		%	N
		%	N	%	N		
Prirodoslovno	Planirano	3.0	12	8.5	34	11.5	46
	Prikupljeno	3.0	13	9.3	41	12.3	54
Tehničko	Planirano	24.4	98	13.5	54	37.9	152
	Prikupljeno	20.5	90	14.4	63	34.9	153
Biomedicinsko	Planirano	2.3	9	10.0	40	12.3	49
	Prikupljeno	3.2	14	9.8	43	13.0	57
Biotehničko	Planirano	2.4	10	4.5	18	6.9	28
	Prikupljeno	3.2	14	4.8	21	8.0	35
Društveno	Planirano	3.5	14	15.1	61	18.6	75
	Prikupljeno	4.1	18	15.1	66	19.2	84
Humanističko	Planirano	2.5	10	9.1	36	11.6	46
	Prikupljeno	3.2	14	8.0	35	11.2	49
Umjetničko	Planirano	0.6	2	0.6	2	1.2	4
	Prikupljeno	0.7	3	0.7	3	1.4	6
Ukupno	Planirano	38.7	155	61.3	245	100.0	400
	Prikupljeno	37.9	166	62.1	272	100.0	438

Prikupljene kvote odgovaraju planiranim, s tim da je obuhvaćeno gotovo 10% više sudionika od planiranog ukupnog broja. U područjima u kojima je broj sudionika premašivao planirane kvote, višak upitnika je uklonjen metodom slučajja. Navedeno je napravljeno na način da su upitnici iz predmetnog područja podijeljeni po spolu, te je slučajnim odabirom odvojen svaki n-ti upitnik, ovisno o tome koliko je upitnika bilo potrebno isključiti za ujednačavanje prikupljenih i planiranih kvota. U ukupnom uzorku isključena su 22 upitnika. U konačnici se uzorak sastoji od 37.9% mladića i 62.1% djevojaka, u dobi između 18 i 25 godina ($M=19.62$; $SD=0.826$).

Najveći udio sudionika (38.3%) je većinu svog života proveo u naselju veličine između 2.000 i 10.000 stanovnika, 27.8% sudionika u naselju veličine između 10.000 i 100.000 stanovnika, a gotovo isti udio (27.5%) u naselju veličine do 2.000 stanovnika. Najmanji udio sudionika (6.4%) većinu je života proveo u naselju koje sadrži više od 100.000 stanovnika.

3.3.2. Postupak

Kako bi se osigurao potreban odaziv i dobivanje suglasnosti za provedbu istraživanja, tijekom ožujka 2015. godine odabranim fakultetima upućena je formalna pismena zamolba Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta za odobrenje provedbe istraživanja. U okviru zamolbe objašnjeni su ciljevi i postupak istraživanja, zajamčeno je kako će se podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe, a priloženo je i odobrenje Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta za provedbu istraživanja (Prilog 4.). Svi odabrani fakulteti bili su suglasni s provedbom istraživanja te je, u dogovoru s kontakt osobama na svakom pojedinom fakultetu izrađen vremenski plan provedbe mjerenja. Grupno mjerenje metodom samoiskaza provedeno je u razdoblju od druge polovice travnja do početka lipnja 2015., za vrijeme nastave i u pauzama, u prosječnom trajanju od 15 minuta. U primjeni mjernih instrumenata, osim glavne istraživačice, sudjelovalo je i pet suradnica²³ koje su dobile verbalnu i pismenu uputu o načinu provedbe mjerenja. Također, unaprijed je osmišljena uputa za sudionike, čime se osiguralo da su sve istraživačice davale potpuno jednaku uputu svim sudionicima. Na svakom fakultetu, studenti prve ili druge godine studija koji su smješteni u studentska naselja zamoljeni su za dobrovoljno sudjelovanje u istraživanju. Prije primjene upitnika sudionike se verbalno i pismeno informiralo kako je svrha istraživanja provjera nekih ponašanja i osobina ličnosti studenata te im je opisan postupak grupnog mjerenja u formi papir-olovka. Obzirom da je sudjelovanje u istraživanju bilo dobrovoljno, studente se informiralo kako u bilo kojem trenutku, bez ikakvih posljedica, mogu odustati od sudjelovanja. Također im je naglašeno kako se nigdje u upitniku ne traži njihovo ime i prezime, da će se podaci koristiti isključivo u istraživačke svrhe te da će se prikazivati samo ukupni, a ne pojedinačni rezultati. Nakon provedbe mjerenja, sudionicima je dana mogućnost da se obrate istraživačici s bilo kakvim pitanjima vezanim uz sam postupak ili rezultate istraživanja.

²³Suradnice su bile studentice 1. godine diplomskog studija Socijalne pedagogije na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu koje su iskazale motivaciju za sudjelovanje u provedbi istraživanja.

Zbog činjenice da na nekim fakultetima predavanja nisu obvezna, kao i zbog specifičnosti malih studijskih grupa na pojedinim ustanovama, u dva je područja bilo potrebno nadopunjavati uzorak. U tu se svrhu odstupilo od planiranog postupka grupnog mjerenja te je osmišljen alternativni način individualnog mjerenja. U pauzama predavanja, studenti su zamoljeni za dobrovoljno sudjelovanje u istraživanju te su dobili istu verbalnu i pismenu uputu kao i sudionici u grupnom mjerenju. Jedina razlika bila je u načinu osiguravanja anonimnosti i povjerljivosti podataka. Naime, uz upitnik i pismene upute, sudionici su dobili i praznu kovertu u koju bi odložili ispunjeni upitnik, zalijepili ju i pomiješali s ostalim kovertama. Individualnim mjerenjem prikupljena su ukupno 22 upitnika u dva područja studiranja.

Nakon provedbe mjerenja, obrade podataka, analize rezultata i provjere hipoteza, fakultetima čiji su studenti sudjelovati u istraživanju bit će dostavljeni rezultati istraživanja.

3.3.3. Mjerni instrumenti

Kako bi se postigao postavljeni cilj ovog istraživanja, primijenjeni su sljedeći mjerni instrumenti:

1. Skala samoodređenja²⁴ (Sheldon i Deci, 1993., *Self-Determination Scale* - 10 čestica)
2. Skala općenitih uzročnih orijentacija²⁵ (Deci i Ryan, 1985., *General Causality Orientations Scale* – 36 čestica)
3. Skala osnovnih psiholoških potreba²⁶ (Gagné, 2003., *General Need Satisfaction Scale* – 21 čestica)
4. Upitnik percipirane podrške autonomiji²⁷ (Williams i Deci, 1996., *The Learning Climate Questionnaire* – 6 čestica)
5. IPIP50 skale za ispitivanje osobina ličnosti²⁸ (*International Personality Item Pool* – IPIP50, 2001., – 50 čestica)
6. Anketni upitnik o učestalosti konzumiranja alkohola i kanabinoida (*European Model Questionnaire* + pitanja o uporabi sintetskih kanabinoida – 24 pitanja)

²⁴ Dostupno na: <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/>.

²⁵ Dostupno na: <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/>.

²⁶ Dostupno na: <http://www.selfdeterminationtheory.org/basic-psychological-needs-scale/>.

²⁷ Dostupno na: <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/>

²⁸ Dostupno na: http://ipip.ori.org/New_IPIP-50-item-scale.htm

Uz navedene mjerne instrumente, sudionike se zatražilo informacije o spolu, dobi i veličini mjesta u kojem su proveli najveći dio svog života. Svi mjerni instrumenti koji su primijenjeni u ovom istraživanju nalaze se u Prilogu 5.

3.3.3.1. Skala samoodređenja (Sheldon i Deci, 1993., <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/>, *Self-Determination Scale*)

Skala samoodređenja sastoji se od 10 čestica. Tvrdnje su formulirane kao suprotni polovi, po principu semantičkog diferencijala. Zadatak sudionika je na skali od 5 stupnjeva procijeniti koju tvrdnju smatra točnijom za sebe. Skala se sastoji od dvije subskale od po 5 čestica - subskale percipiranog izbora vlastitih ponašanja i subskale svijesti o sebi. Primjer čestica nalazi se u nastavku teksta, s tim da se prva čestica odnosi na osjećaj izbora, a druga na svijest o sebi:

<i>1=tvrdnja na lijevoj strani je potpuno točna za mene</i>						<i>5=tvrdnja na desnoj strani je potpuno točna za mene</i>
1. Uvijek imam osjećaj da biram stvari koje činim.	1	2	3	4	5	Ponekad imam osjećaj da ne biram stvari koje činim.
2. Ponekad mi se moje tijelo čini strano.	1	2	3	4	5	Uvijek imam osjećaj da je moje tijelo moje.

Ukupni rezultat može se izraziti kao rezultat na svakoj subskali ili kombinirati u ukupni rezultat samoodređenja. Ukupan rezultat na Skali samoodređenja računa se kao prosjek svih čestica, pri čemu je potrebno prethodno rekodirati tvrdnje koje se odnose na percipirani osjećaj izbora jer su formulirane tako da viši rezultat ukazuje na niži percipirani osjećaj izbora, odnosno nižu samoodređenost. Mogući raspon rezultata kreće se od 1 do 5. Viši rezultat znači veću samoodređenost.

Kako su rezultati predistraživanja ukazali na potrebu izmjene prijevoda jedne čestice, nužno je bilo provjeriti faktorsku strukturu tako izmijenjene Skale. Prikkladnost podataka za navedenu analizu potvrđena je KMO testom (.81) i Bartlettovim testom ($\chi^2=1105.942$; $df=45$; $p<.001$). U nastavku se nalaze rezultati faktorske analize glavnih komponenata uz Direct Oblimin rotaciju (Tablica 7.). Rezultati pokazuju kako postoje dva statistički značajna faktora te kako su sve čestice subskale percipiranog osjećaja izbora značajno zasićene 1. faktorom, dok su sve čestice subskale svijesti o sebi značajno zasićene 2. faktorom. U odnosu na

rezultate faktorske analize dobivene u predistraživanju, vidljivo je kako su nakon navedene izmjene sve čestice saturirane samo jednim faktorom.

Tablica 7.

Rezultati faktorske analize glavnih komponenata Skale samoodređenja uz ekstrakciju dva faktora i Direct Oblimin rotaciju (N=438)

	Komponenta 1.	Komponenta 2.
Karakteristični korijen	3.51	1.62
Postotak objašnjene varijance	35.1%	16.2%
<i>Osjećam se prilično slobodno učiniti što god izaberem. - Često činim stvari koje nisu moj izbor.</i>	.79	.01
<i>Izabirem činiti ono što moram učiniti, osjećam da je to moj izbor. - Činim ono što moram, no ne osjećam da je to zapravo moj izbor.</i>	.76	-.10
<i>Slobodan /na sam učiniti što god odlučim. - Ono što činim, često nije ono što bih ja odabrao/la činiti.</i>	.74	.06
<i>Radim to što radim jer me to zanima. - Radim to što radim zato što moram.</i>	.70	.03
<i>Uvijek imam osjećaj da biram stvari koje činim. - Ponekad imam osjećaj da ne biram stvari koje činim.</i>	.68	.03
<i>Ponekad mi se moje tijelo čini strano. - Uvijek imam osjećaj da je moje tijelo moje.</i>	-.03	.79
<i>Ponekad u ogledalu vidim stranca. - Kada se pogledam, u ogledalu vidim sebe.</i>	.01	.77
<i>Moje emocije mi se ponekad čine stranima. - Moje emocije uvijek pripadaju meni.</i>	-.08	.65
<i>Kada nešto postignem, često imam osjećaj da to zapravo nije moje postignuće. - Kada nešto postignem, uvijek osjećam da sam to ja napravio/la.</i>	.02	.64
<i>Rijetko imam osjećaj da sam u kontaktu sa sobom. - Uvijek osjećam da sam potpuno u kontaktu sa sobom.</i>	.16	.56

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije $>.30$; *slovima u kurzivu* – čestice koje se odnose na osjećaj izbora

Unutarnja konzistencija za subskalu percipiranog osjećaja izbora iznosi $\alpha = .79$, za subskalu svijesti o sebi iznosi $\alpha = .72$.

Kako će se u ovom istraživanju koristiti ukupni rezultati na cijeloj Skali, u nastavku se nalaze rezultati faktorske strukture dobivene metodom glavnih komponenata uz ekstrakciju jednog faktora. Iz Tablice 8. je vidljivo kako Skala pokazuje prihvatljivo jednofaktorsko rješenje u kojem su sve čestice značajno zasićene faktorom samoodređenja.

Tablica 8.

Matrica faktorske strukture Skale samoodređenja dobivena metodom glavnih komponentata uz ekstrakciju jednog faktora (N=438)

		Komponenta 1.
Faktorska struktura	<i>Osjećam se prilično slobodno učiniti što god izaberem.- Često činim stvari koje nisu moj izbor.</i>	.70
	<i>Slobodan /na sam učiniti što god odlučim.- Ono što činim, često nije ono što bih ja odabrao/la činiti.</i>	.69
	<i>Radim to što radim jer me to zanima. - Radim to što radim zato što moram.</i>	.64
	<i>Uvijek imam osjećaj da biram stvari koje činim.- Ponekad imam osjećaj da ne biram stvari koje činim.</i>	.61
	<i>Ponekad u ogledalu vidim stranca. - Kad se pogledam, u ogledalu vidim sebe.</i>	.59
	<i>Izabirem činiti ono što moram učiniti, osjećam da je to moj izbor. - Činim ono što moram, no ne osjećam da je to zapravo moj izbor.</i>	.58
	<i>Rijetko imam osjećaj da sam u kontaktu sa sobom. - Uvijek osjećam da sam potpuno u kontaktu sa sobom.</i>	.57
	<i>Ponekad mi se moje tijelo čini strano. - Uvijek imam osjećaj da je moje tijelo moje.</i>	.57
	<i>Kada nešto postignem, često imam osjećaj da to zapravo nije moje postignuće. - Kada nešto postignem, uvijek osjećam da sam to ja napravio/la.</i>	.50
	<i>Moje emocije mi se ponekad čine stranima. - Moje emocije uvijek pripadaju meni.</i>	.43

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije >.30; *slovima u kurzivu* – čestice koje se odnose na osjećaj izbora

Unutarnja konzistencija za cijelu Skalu je zadovoljavajuća i iznosi $\alpha = .79$.

3.3.3.2. Skala općenitih uzročnih orijentacija (Deci, Ryan, 1985., <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/>, *General Causality Orientations Scale*)

Skala je sačinjena od 12 vinjeta koje opisuju određenu situaciju. Za svaku vinjetu ponuđene su tri tvrdnje koje predstavljaju autonomno, kontrolirano ili neosobno funkcioniranje. Primjer vinjete glasi:

Upravo ste dobili rezultate ispita kojeg ste polagali i uvidjeli ste da ste ga loše riješili. Vaša prva reakcija je:

- Autonomnu orijentaciju mjeri tvrdnja: 'Pitam se kako je moguće da sam ispit riješio tako loše.' i osjećat ćete se razočarano.
- Kontroliranu orijentaciju mjeri tvrdnja: 'Ovaj glupi ispit ne pokazuje ništa.' i bit ćete ljuti.
- Neosobnu orijentaciju mjeri tvrdnja: 'Ništa ne mogu napraviti dobro' i osjećat ćete se tužno.

Zadatak sudionika je za svaku tvrdnju na skali od sedam stupnjeva (1=uopće nije vjerojatno, 7=vrlo vjerojatno) procijeniti koliko je pojedina tvrdnja vjerojatna za njega. Rezultati na svakoj od tri subskale mogu se kretati u rasponu od 12 do 84, s tim da viši rezultat ukazuje na viši stupanj autonomne, kontrolirane ili neosobne orijentacije. Ukupan rezultat za svaku subskalu računa se kao suma svih odgovora sudionika na toj subskali. Deci i Ryan (1985.) navode kako se glavni nedostatak ove Skale očituje u činjenici da je riječ o općenitom instrumentu, čime se otežava predikcija specifičnih ponašanja.

U glavnom istraživanju primijenjena je modificirana i skraćena verzija Skale koja obuhvaća subskale autonomne uzročne orijentacije i kontrolirane uzročne orijentacije. Utvrđena pouzdanost za subskalu autonomne uzročne orijentacije nešto je niža u odnosu na predistraživanje (Cronbach alpha iznosi $\alpha=.58$), dok je za subskalu kontrolirane uzročne orijentacije utvrđena identična vrijednost kao u predistraživanju (Cronbach alpha iznosi $\alpha=.63$).

3.3.3.3. Skala osnovnih psiholoških potreba (Gagné, 2003., <http://www.selfdeterminationtheory.org/basic-psychological-needs-scale/>, *General Need Satisfaction Scale*)

Skala osnovnih psiholoških potreba mjeri stupanj zadovoljenja svake od tri temeljne psihološke potrebe. Sastoji se od 21 tvrdnje, od čega se 7 tvrdnji odnosi na procjenu zadovoljenja potrebe za autonomijom, 6 tvrdnji za procjenu zadovoljenja potrebe za kompetencijom i 8 tvrdnji za procjenu zadovoljenja potrebe za povezanošću. Primjer čestica na subskali potrebe za autonomijom glasi: 'Osjećam se slobodnim/om odlučivati kako živjeti svoj život.'; na subskali potrebe za kompetentnošću: 'Ljudi koji me poznaju tvrde da sam dobar/a u onome što radim.' i na subskali potrebe za povezanošću: 'Sviđaju mi se ljudi s kojima se družim.' Sudionici označavaju svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom na skali od 7 stupnjeva (1=uopće se ne slažem; 7=potpuno se slažem). Ukupni rezultat određuje se za svaku subskalu kao prosjek svih čestica koje pripadaju pojedinoj subskali, a raspon mogućih rezultata na svakoj subskali kreće se od 1 do 7.

U on-line istraživanju koje su proveli Bratko i Sabol (2006.) na uzorku od 1166 sudionika u Hrvatskoj u dobi od 21 do 35 godina provedena je faktorska analiza Skale s Varimax rotacijom koja je potvrdila očekivano trofaktorsko rješenje, pri čemu je objašnjeno 43.3%

varijance. Nadalje, autori su utvrdili zadovoljavajuću unutarnju konzistenciju subskala (za subskalu potrebe za autonomijom $\alpha=.73$, za subskalu potrebe za kompetencijom $\alpha=.71$ i za subskalu potrebe za povezanošću $\alpha=.74$).

U ovom istraživanju koristi se samo ukupni rezultat na subskali potrebe za autonomijom te je stoga provedena faktorska analiza subskale potrebe za autonomijom metodom glavnih komponenata (Prilog 6.). Rezultati su potvrdili jednofaktorsku jednostavnu strukturu, pri čemu su sve čestice imale značajno zasićenje faktorom potrebe za autonomijom.

Vrijednost unutarnje konzistencije subskale potreba za autonomijom istovjetna je vrijednosti koju su utvrdili Bratko i Sabol (2006.) i iznosi $\alpha=.73$.

3.3.3.4. Upitnik percipirane podrške autonomiji (Williams i Deci, 1996., <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/>, *The Learning Climate Questionnaire* – 6 čestica)

Ovaj Upitnik se sastoji od 6 čestica i mjeri percipiranu podršku autonomiji koju osoba doživljava od strane akademskog osoblja u cjelini na svojem fakultetu (Prilog 3.). Primjer čestice glasi: 'Osjećam da mi moji profesori osiguravaju izbore i opcije.' Za svaku česticu sudionici procjenjuju svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom na skali od 7 stupnjeva (1=uopće se ne slažem; 7=potpuno se slažem). Ukupni rezultat računa se kao prosjek odgovora sudionika na svim česticama. Mogući raspon rezultata kreće se od 1 do 7, pri čemu viši rezultat predstavlja viši stupanj doživljene podrške.

U glavnom istraživanju (N=438) potvrđena je dobra homogenost čestica. Unutarnja konzistencija iznosi $\alpha=.88$.

3.3.3.5. IPIP 50 skale za ispitivanje osobina ličnosti (*International Personality Item Pool* – IPIP50, 2001., http://ipip.ori.org/New_IPIP-50-item-scale.htm)

Osobine ličnosti koje su u literaturi spominju kao značajne za konzumiranje alkohola i kanabisa (ekstraverzija, savjesnost i neuroticizam) mjerene su trima skalama iz skraćene verzije IPIP 50 skale za ispitivanje osobina ličnosti (Mlačić i Goldberg, 2007.). Svaka skala sadrži po 10 kratkih tvrdnji. Zadatak sudionika je da za svaku tvrdnju označi na skali od 5

stupnjeva (1=potpuno netočno; 5=potpuno točno) koliko se ona odnosi na njega samog. Primjer čestica na skali ekstraverzije glasi: 'Unosim živost u neku zabavu.', na skali savjesnosti: 'Slijedim zacrtani plan.' te na skali neuroticizma: 'Lako podliježem stresu.'. Čestice koje su formulirane u negativnom smjeru potrebno je rekodirati prije računanja ukupnog rezultata. Ukupni rezultat računa se kao suma odgovora sudionika na česticama pojedine skale, a mogući raspon rezultata za svaku skalu kreće se od 10 do 50. U ovom istraživanju unutarnja konzistencija skale ekstraverzije iznosi $\alpha=.87$, skale savjesnosti $\alpha=.77$ te skale neuroticizma $\alpha=.84$.

3.3.3.6. Anketni upitnik o učestalosti konzumiranja alkohola i kanabinoida

Anketni upitnik sastoji se od 24 pitanja i ispituje učestalost konzumiranja duhana, alkohola, kanabisa i sintetskih kanabinoida. Riječ je o modificiranoj verziji upitnika *European Model Questionnaire* (EMCDDA, 2002.).

3.3.4. Etički aspekti istraživanja

Sukladno Etičkom kodeksu Sveučilišta u Zagrebu (2009.), predmetno istraživanje provedeno je sa svrhom kreiranja novih znanja važnih za dobrobit pojedinaca, zajednice i znanosti. Provedeno je uz uvažavanje načela svjesnog pristanka sudionika danog na temelju odgovarajuće obaviještenosti o svrsi, ciljevima i postupcima istraživanja, te načinima zaštite privatnosti podataka i identiteta sudionika, odnosno mogućnosti odustajanja u svim fazama istraživanja. U provedbi istraživanja uvažavana su prava i dostojanstvo svih sudionika. Pri tome su se razmotrili eventualni rizici po dobrobit sudionika kojima bi mogli biti izloženi uslijed sudjelovanja u istraživanju i zaključeno je kako razina stresa i/ili neugode u ovom istraživanju nije veća od one koju sudionici doživljavaju u uobičajenim svakodnevnim situacijama. Planiran je i opisan način čuvanja tajnosti podataka prikupljenih istraživanjem, načini informiranja sudionika o dobivenim rezultatima, kao i o tome u koju svrhu i na koji način će se koristiti rezultati istraživanja. Obzirom da je istraživanje provedeno u suradnji s fakultetima koji su se odredili tijekom planiranja kvotnog uzorka, od predmetnih fakulteta zatražena je i dobivena suglasnost za provedbu istraživanja.

Sudionici istraživanja nigdje u upitniku nisu upisivali svoje ime i prezime te druge podatke na temelju kojih bi bilo moguće otkriti njihov identitet. Na taj način sudionicima je osigurana anonimnost i povjerljivost podataka, uz napomenu kako će se podaci koristiti samo u

istraživačke svrhe te kao ukupni, a ne pojedinačni rezultati. Uz navedeno, sudionicima koji su individualno ispunjavali upitnik, anonimnost i povjerljivost je osigurana na način da su svoje ispunjene pojedinačne upitnike umetnuli u praznu kovertu, koju bi potom zalijepili i pomiješali s ostalim kovertama. Sudjelovanje u istraživanju je bilo potpuno dobrovoljno, te su sudionici informirani kako u bilo kojem trenutku, bez ikakvih posljedica, mogu odustati od daljnjeg sudjelovanja. Nakon istraživanja, sudionici su dobili mogućnost da se naknadno obrate istraživačici s pitanjima vezanim uz postupak ili rezultate istraživanja. Nadalje, nakon provjere hipoteza, svi fakulteti koji su sudjelovali u istraživanju dobit će rezultate istraživanja s naglašavanjem mogućnosti stavljanja rezultata na web stranice fakulteta.

Postupak provedbe ovog istraživanja odobrilo je Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Prilog 4.), koje je zaključilo kako nema etičkih zapreka provedbi istraživanja.

4. REZULTATI

4.1. Deskriptivna analiza

Prije analize prikupljenih podataka, provedena je analiza vrijednosti koje nedostaju, provjerene su univarijatne i multivarijatne odstupajuće vrijednosti te normalnost distribucija za sve varijable.

Ni kod jedne varijable ne nedostaje više od 2% odgovora sudionika stoga se može zaključiti kako ne postoji neki sistematski varijabilni faktor koji bi utjecao na veći izostanak odgovora na pojedinoj varijabli. Izostanak odgovora provjeren je i na razini sudionika. U mjernim instrumentima u kojima je nedostajalo manje od 10% odgovora sudionika, vrijednosti su nadomještene prosječnim odgovorom sudionika na pojedinom mjernom instrumentu / subskali. U slučaju izostanka većeg postotka odgovora sudionika unutar jedne skale, podaci pojedinog sudionika na toj skali nisu uključivani u daljnje analize.

Nakon što su izračunati ukupni rezultati, provjerene su univarijatne i multivarijatne odstupajuće vrijednosti. Univarijatne vrijednosti predstavljaju vrijednosti na pojedinim varijablama koje se uvelike razlikuju od vrijednosti većine sudionika (Pallant, 2009.). Univarijatne odstupajuće vrijednosti provjerene su za kriterijske varijable. Kriterijske varijable sastoje se od po jednog odgovora sudionika koji se odnosi na broj dana u kojima je osoba konzumirala alkohol u 30 dana koji su prethodili istraživanju (u daljnjem tekstu: učestalost konzumiranja alkohola), odnosno broj dana u životu u kojima je sudionik konzumirao kanabis (u daljnjem tekstu: učestalost konzumiranja kanabisa). Univarijatne odstupajuće vrijednosti provjerene su standardizacijom odgovora sudionika pri čemu graničnu vrijednost predstavlja $z = \pm 3.29$ ($p < .001$) (Field, 2009.). U varijabli učestalosti konzumiranja alkohola identificirano je sedam sudionika s odstupajućim vrijednostima. Inspekcijom odgovora sudionika nisu utvrđene nelogičnosti u odgovaranju, već su se u svim slučajevima odstupajuće vrijednosti odnosile na veći broj dana u kojima se konzumirao alkohol (od 20 do 30 dana u prethodnih 30 dana). Obzirom da ova varijabla ne ispituje količinu popijenog alkohola prilikom jedne prigode, moguće je da spomenuti sudionici piju određenu količinu alkohola na gotovo svakodnevnoj osnovi (primjerice uz obrok), što nije rijetkost kod osoba koje potječu iz mediteranskih područja. Temeljem navedenoga, svi sudionici su zadržani za daljnje analize. Nadalje, u varijabli broja dana u kojima se konzumirao kanabis ikada u životu,

identificirano je pet sudionika s odstupajućim vrijednostima (200 do 500 dana). Inspekcijom odgovora sudionika nisu utvrđene nelogičnosti. Naime, obzirom da je riječ o broju dana u životu u kojima je osoba konzumirala kanabis, za očekivati je da je manji dio sudionika koji su prvi put konzumirali kanabis s 15 ili 16 godina i koji su ga nastavili konzumirati do prve ili druge godine studija (kao što je slučaj sa spomenutih pet sudionika), kanabis koristio veći broj dana u životu. U skladu s tim, svi sudionici su u uzorku.

Provjerene su multivarijatne odstupajuće vrijednosti pregledom Mahalanobisovih udaljenosti, pri čemu granična vrijednosti za χ^2 uz 10 stupnjeva slobode (broj varijabli) i $p < .001$ iznosi 29.59 (Tabachnick i Fidell, 2007.). Multivarijatne odstupajuće vrijednosti predstavljaju neobičnu kombinaciju vrijednosti na nekolicini varijabli. Identificirano je sedam sudionika čije vrijednosti prelaze graničnu vrijednost. Za svakog sudionika uspoređene su vrijednosti na svim varijablama s odgovarajućim aritmetičkim sredinama i standardnim devijacijama te je na taj način provjereno koja varijabla značajno pridonosi odstupanju. Također, provedena je logička inspekcija odgovora pri čemu nije utvrđena nelogičnost u odgovaranju, stoga su svi sudionici zadržani u uzorku.

Prije analiza kojima će se odgovoriti na istraživačke probleme izračunate su prosječne vrijednosti na varijablama, testirane su normalnosti distribucija za sve varijable te razlike s obzirom na spol sudionika i godinu studija. Distribucije rezultata za mladiće ne odstupaju značajno od normalne niti za jedan konstrukt teorije samoodređenja niti za uključene osobine ličnosti, dok na subuzorku djevojaka distribucije rezultata odstupaju značajno za dvije varijable: potrebu za autonomijom i samoodređenost (Prilog 7.). Varijablu potreba za autonomijom karakteriziraju vrijednosti pokazatelja asimetričnosti i spljoštenosti koje su veće od graničnih vrijednosti koju predstavljaju vrijednosti pripadajuće dvije standardne pogreške (Jones, 2010.). Kod varijable samoodređenost vrijednost pokazatelja asimetričnosti veća je od pripadajuće dvije standardne pogreške, dok je vrijednost pokazatelja spljoštenosti unutar granica. Tabachnick i Fidell (2007.) upozoravaju kako su pokazatelji asimetričnosti i spljoštenosti vrlo osjetljivi kod velikih uzoraka, te kako se u tom slučaju korisnije rukovoditi vizualnom inspekcijom grafičkih prikaza distribucija. Također, Field (2009.) ukazuje na sličan zaključak te navodi kako Kolmogorov – Smirnovljev test kod velikih uzoraka ima tendenciju detekcije i vrlo malih odstupanja od normalne distribucije. Sukladno tome, inspekcija histograma distribucija varijabli za subuzorak djevojaka pokazuje kako simetričnost navedenih distribucija nije znatno narušena te je stoga kao mjera centralne

tendencije odabrana aritmetička sredina, a razlike s obzirom na spol testirane su t-testom. U Tablici 9. prikazani su deskriptivni podaci i vrijednosti t-testa pri testiranju razlika u konstruktima teorije samoodređenja i osobinama ličnosti između mladića i djevojaka.

Tablica 9.

Aritmetičke sredine i standardne devijacije te vrijednosti t-testa pri testiranju razlika u konstruktima teorije samoodređenja i osobinama ličnosti između mladića (n=166) i djevojaka (n=272)

Varijable	Spol		t	Cohenov d	Ukupno		
	M	Ž					
Potreba za autonomijom	M	5.15	5.37	-2.62**	-0.26	5.29	
	SD	.885	.813				
Uzročne orijentacije	Autonomna	M	43.19	45.71	-5.07**	-0.49	44.75
		SD	5.408	4.760			
	Kontrolirana	M	30.10	29.65	.65	0.06	29.82
		SD	7.262	6.780			
Samoodređenost	M	3.92	3.83	1.37	0.14	3.86	
	SD	.601	.672				
Percipirana podrška autonomiji	M	4.65	4.50	1.29	0.13	4.55	
	SD	1.218	1.224				
Osobine ličnosti	Ekstraverzija	M	31.96	34.24	-2.94**	-0.30	33.38
		SD	8.387	6.944			
	Savjesnost	M	36.55	36.90	-.58	-0.06	36.77
		SD	5.994	6.291			
	Neuroticizam	M	26.18	30.27	-6.21**	-0.60	28.72
		SD	6.245	7.350			

Legenda: * p<.05; ** p<.01

Deskriptivni podaci za varijablu potreba za autonomijom u skladu su s literaturom. Primjerice, Gagné (2003.) je primjenom istog mjernog instrumenta na uzorku od 121 prediplomskog studenta psihologije dobila vrlo slične vrijednosti (M=5.00; SD=0.80). Također, Sabol je na hrvatskom uzorku od 1166 sudionika u dobi od 21 do 35 godina dobila slične vrijednosti (sudionici: M=4.9; SD=.91; sudionice: M=5.0; SD=.93). U našem uzorku rezultati t-testa pokazuju kako se mladići i djevojke statistički značajno razlikuju u stupnju zadovoljenosti potrebe za autonomijom, na način da djevojke u većoj mjeri procjenjuju zadovoljenje ove potrebe. Ipak, Cohenov d pokazuje kako je riječ o malom efektu (Cohen, 1988., prema Pallant, 2009.). Ovaj nalaz u skladu je s rezultatima Sabol (2005.) koja je također utvrdila statistički značajnu razliku u ovoj varijabli s obzirom na spol, na način da su sudionice postizale više rezultate od sudionika.

Budući da je u ovom istraživanju primijenjena modificirana skraćena verzija Skale općenitih uzročnih orijentacija koja se sastoji od 8 hipotetskih situacija, za potrebe usporedbe podataka s postojećom literaturom, dobivene vrijednosti pretvorene su u aritmetičke sredine na način da su prosječni sumirani ukupni rezultati dijeljeni brojem 8. Isti postupak je učinjen s prosječnim ukupnim rezultatima koje su na uzorku od 636 preddiplomskih studenata dobili Deci i Ryan (1985.), s iznimkom da su vrijednosti dijeljene brojem 12 (budući da se izvorna Skala sastoji od 12 hipotetskih situacija). Usporedbom dobivenih vrijednosti moguće je zaključiti kako su rezultati ovog istraživanja u skladu s vrijednostima koje su dobili Deci i Ryan. Ukupna prosječna vrijednost dobivena u ovom istraživanju iznosi $M=5.59$ (Deci i Ryan utvrdili su $M=5.88$). Nadalje, vrijednost za sudionike iznosi $M=5.40$ (Deci i Ryan: $M=5.74$), a za sudionice $M=5.71$ (Deci i Ryan: $M=5.99$). U ovoj varijabli utvrđena je statistički značajna razlika između mladića i djevojaka na način da su djevojke postizale više rezultate. Cohenov d ukazuje kako je riječ o umjerenom efektu. Ovi nalazi u skladu su s rezultatima drugih istraživanja među studentskom populacijom, koja su utvrdila da su djevojke u većoj mjeri autonomno orijentirane od mladića (npr. Deci i Ryan, 1985.; Wong, 2000.).

Prilikom usporedbe prosječnih vrijednosti dobivenih na varijabli kontrolirane uzročne orijentacije u ovom istraživanju s rezultatima drugih istraživanja proveden je prethodno opisani postupak svođenja ukupnih rezultata izraženih kao suma na ukupne rezultate izražene kao prosjek na svim česticama. Kao i kod autonomne uzročne orijentacije, dobiveni rezultati u skladu su s istraživanjem Deci i Ryana (1985.). Aritmetička sredina na ukupnom uzorku u ovom istraživanju iznosi $M=3.73$ (Deci i Ryan: $M=4.09$); vrijednost za sudionike iznosi $M=3.76$ (Deci i Ryan: $M=4.1$); te vrijednost za sudionice su $M=3.71$ (Deci i Ryan: $M=3.99$). U ovoj varijabli nije utvrđena statistički značajna razlika s obzirom na spol, što nije u skladu sa spomenutim istraživanjem Deci i Ryana (1985.) koji su utvrdili da su sudionici na ovoj varijabli postizali više rezultate od sudionica.

Prilikom usporedbe vrijednosti dobivenih na varijabli samoodređenost, potrebno je naglasiti kako je u dostupnim istraživanjima primijenjena Skala samoodređenja koja se sastoji od 10 čestica koje sudionici procjenjuju na skali od 1 do 9 (1= tvrdnja A je potpuno točna za mene; 9= tvrdnja B je potpuno točna za mene), a ukupni rezultat dobiva se kao suma odgovora na svim česticama (Elliot i McGregor, 2001.; Sheldon, 1995.; Sheldon i sur., 1996.; Trash i Elliot, 2002.). Obzirom da je u ovom istraživanju primijenjena verzija skale u kojoj sudionici daju svoje procjene na 5 stupnjeva (1= tvrdnja na lijevoj strani je potpuno točna za mene; 5=

tvrdnja na desnoj strani je potpuno točna za mene), te se ukupan rezultat računa kao prosjek odgovora sudionika na svim česticama, neprikladno je uspoređivati tako dobivene vrijednosti. Ipak, uvažavajući navedeno, potrebno je naglasiti kako je aritmetička sredina dobivena na ovom uzorku nešto viša od srednje vrijednosti skale te da se svi rezultati nalaze u rasponu od 2 do 5. Drugim riječima, rezultati su pomaknuti prema višim vrijednostima skale. Isti obrazac se primjećuje i u drugim istraživanjima. Primjerice, u istraživanju Sheldona (1995.), prosječan ukupni rezultat iznosi 65.9 (SD=13.1). Drugim riječima, i u Sheldonovom istraživanju (1995.) prosječan rezultat se nalazi iznad srednje vrijednosti skale, odnosno i u tom istraživanju rezultati su pomaknuti prema višim vrijednostima skale.

Deskriptivni podaci za varijablu percipirana podrška autonomiji u skladu su s literaturom. Primjerice, na uzorku od 394 učenika, Standage i suradnici (2006.) su primjenom istog mjernog instrumenta dobili vrlo slične vrijednosti ($M=4.22$; $SD=1.25$). U ovoj varijabli nije utvrđena statistički značajna razlika po spolu. Dakle, mladići i djevojke u jednakoj mjeri doživljavaju podršku autonomiji od strane akademskog osoblja u cjelini na svojim fakultetima.

Statistički značajne razlike utvrđene su u dvije osobine ličnosti: ekstraverziji i neuroticizmu. Djevojke su više ekstravertirane (Cohenov d ukazuje na mali efekt) i više neurotične od mladića (Cohenov d ukazuje na umjereni efekt), dok se ova dva subuzorka ne razlikuju u osobini savjesnosti. Utvrđene razlike po spolu i vrijednosti na varijablama u skladu su s rezultatima istraživanja koje je provela Sabol (2005.).

Analiza distribucija varijabli učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa i kod mladića i kod djevojaka pokazala je kako značajno odstupaju od normalne distribucije te da je riječ o pozitivno asimetričnim distribucijama. Ovaj nalaz je očekivan, s obzirom na to da je riječ o rizičnim ponašanjima za koja se niti ne očekuje normalna distribucija. Sukladno tome, kao mjera centralne tendencije za učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa odabran je medijan, a razlike u učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa s obzirom na spol te s obzirom na godinu studija testirane su Mann-Whitney U – testom (Tablice 10. i 11.).

Tablica 10.

Medijan i totalni raspon te vrijednosti Mann-Whitney U - testa pri testiranju razlika u učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa između mladića (n=166) i djevojaka (n=272)

Ishodi		Spol		U	Z	r ²⁹	Ukupno
		M	Ž				
Učestalost konzumiranja alkohola	Medijan	2.00	2.00	19162.00	-2.35*	-0.11	2.00
	Totalni raspon	0-30	0-30				0-30
Učestalost konzumiranja kanabisa	Medijan	.00	.00	21574.00	-.67	-0.03	.00
	Totalni raspon	0-500	0-365				0-500

Legenda: * p<.05; ** p<.01

Utvrđena je statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u broju dana u kojima su konzumirali alkohol, na način da su mladići pili učestalije od djevojaka. Pokazatelj veličine efekta r ukazuje kako je riječ o malom efektu. Nije utvrđena statistički značajna razlika među mladićima i djevojkama u učestalosti konzumiranja kanabisa. U prosjeku mladići i djevojke su podjednak broj dana u životu konzumirali kanabis.

Kao što je spomenuto u potpoglavlju 3.3.1. i prikazano u Tablici 11., Mann-Whitney U - test pokazuje kako ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među sudionicima prve i druge godine studija.

Tablica 11.

Medijan i totalni raspon te vrijednosti Mann-Whitney U - testa pri testiranju razlika u učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa između sudionika prve (n=292) i druge (n=146) godine studija

Ishodi		Godina studija		U	Z	r	Ukupno
		1.	2.				
Učestalost konzumiranja alkohola	Medijan	2.00	2.00	19323.50	-1.18	-0.06	2.00
	Totalni raspon	0-30	0-26				0-30
Učestalost konzumiranja kanabisa	Medijan	.00	.00	20208.50	-.70	-0.03	0.00
	Totalni raspon	0-500	0-200				0-500

Legenda: * p<.05; ** p<.01

²⁹ Veličina efekta izražena je Pearsonovim r koji je izračunat temeljem formule $r=z/\sqrt{N}$ (prema Pallant, 2009.).

4.2. Učestalost konzumiranja alkohola i kanabinoida

U ovom istraživanju primijenjen je anketni upitnik o konzumiranju sredstava ovisnosti kojim smo, između ostalog, ispitali prevalencije uporabe alkohola, kanabisa i sintetskih kanabinoida. U nastavku teksta dat je pregled najvažnijih rezultata o učestalosti konzumiranja navedenih sredstava ovisnosti. Kao što je vidljivo iz Tablice 12., ukupno 95.2% sudionika u životu je konzumiralo alkohol. U prošloj godini isto je učinilo 92.0%, a u prošlom mjesecu 73.6% sudionika. Primjenom hi-kvadrat testa nije utvrđena statistički značajna razlika među mladićima i djevojkama u navedenim varijablama. Najveći udio sudionika ekscesivno³⁰ pije jednom mjesečno ili rjeđe. U ovoj varijabli mladići i djevojke se statistički značajno razlikuju na način da mladići učestalije ekscesivno piju od djevojaka ($\chi^2=15.402$; $p<.01$). Za ovu vrijednost Cramerov V iznosi .19, odnosno riječ je o malom efektu (Cohen, 1988., prema Pallant, 2009.). Prosječna dob prvog konzumiranja alkohola iznosi 14.3 (SD=2.608).

Tablica 12.
Prevalencije konzumiranja alkohola

Alkohol		Ukupno		Mladići		Djevojke		χ^2	p
		f	%	f	%	f	%		
Životna prevalencija ($N=438$, $n_1=166$, $n_2=272$)	Ikada u životu	417	95.2	154	92.8	263	96.7	2.665	.103
	Nikada u životu	21	4.8	12	7.2	9	3.3		
Prevalencija - 12 mj. ($N=436$, $n_1=165$, $n_2=271$)	Konzumirali u 12 mj.	401	92.0	151	91.5	250	92.3	0.009	.926
	Nisu konzumirali u 12 mj.	35	8.0	14	8.5	21	7.7		
Prevalencija - 30 dana ($N=436$, $n_1=165$, $n_2=271$)	Konzumirali u 30 dana	321	73.6	126	76.4	195	72.0	0.812	.368
	Nisu konzumirali u 30 dana	115	26.4	39	23.6	76	28.0		
Ekscesivno pijenje ($N=437$, $n_1=166$, $n_2=271$)	Svaki dan ili gotovo svaki dan	3	0.7	2	1.2	1	0.4	15.402	.004**
	1 x tj.	37	8.5	21	12.7	16	5.9		
	1 x mj.	88	20.1	42	25.3	46	17.0		
	Rjeđe od 1 x mj.	161	36.8	58	34.9	103	38.0		
	Nikad	148	33.9	43	25.9	105	38.7		

Legenda: * $p<.05$; ** $p<.01$; n_1 = mladići; n_2 = djevojke

³⁰ Ekscesivno pijenje u ovom istraživanju definirali smo kao pijenje šest ili više čaša alkoholnog pića prilikom iste prigode.

Tablica 13. prikazuje prevalencije konzumiranja kanabisa. U ukupnom uzorku, 27.5% sudionika konzumiralo je kanabis barem jednom u životu. Prevalencija konzumiranja kanabisa u prethodnih 12 mjeseci iznosi 17.0%, a u 30 dana koji su prethodili istraživanju 7.1%. U niti jednoj od navedenih varijabli hi-kvadrat testom nije utvrđena statistički značajna razlika između mladića i djevojaka. Sudionici koji su konzumirali kanabis, u prosjeku su ga prvi put konzumirali sa 17 godina ($M=17.28$; $SD=1.792$).

Tablica 13.

Prevalencije konzumiranja kanabisa ($N=436$, $n_1=166$, $n_2=270$)

Kanabis		Ukupno		Mladići		Djevojke		χ^2	p
		f	%	f	%	f	%		
Životna prevalencija	Ikada u životu	120	27.5	48	28.9	72	26.7	0.160	.686
	Nikada u životu	316	72.5	118	71.1	198	73.3		
Prevalencija – 12 mj.	Konzumirali u 12 mj.	74	17.0	31	18.7	43	15.9	0.373	.541
	Nisu konzumirali u 12 mj.	362	83.0	135	81.3	227	84.1		
Prevalencija – 30 dana	Konzumirali u 30 dana	31	7.1	14	8.4	17	6.3	0.434	.515
	Nisu konzumirali u 30 dana	405	92.9	152	91.6	253	93.7		

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; n_1 =mladići; n_2 =djevojke

Zanimljivo je da gotovo tri četvrtine (71.9%) sudionika navodi kako osobno poznaje nekoga tko konzumira kanabis.

Obzirom da se u posljednje vrijeme bilježi rastuća pojava sintetskih kanabinoide, zanimalo nas je iskustvo sudionika u konzumiranju ovih tvari. Prevalencije konzumiranja sintetskih kanabinoide niže su od prevalencija konzumiranja kanabisa. U ukupnom uzorku sintetske kanabinoide probalo je 3% sudionika (3% mladića i 3% djevojaka), u prošloj godini 1.6% (mladići: 1.8%; djevojke: 1.5%), a u prošlom mjesecu 1.2% (mladići: 1.2%; djevojke: 1.1%) sudionika. U navedenim varijablama nije utvrđena statistički značajna razlika s obzirom na spol, odnosno mladići i djevojke u prosjeku jednako učestalo konzumiraju sintetske kanabinoide. Unatoč niskim prevalencijama, čak 16.7% sudionika navodi kako poznaje osobu koju konzumira sintetske kanabinoide.

4.3. Odnos između konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Prije provedbe analiza kojima će se provjeriti odnos između konstrukata teorije samoodređenja i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa, provjerena je normalnost distribucija za sve varijable na cijelom uzorku, pri čemu su u obzir uzete vrijednosti pokazatelja asimetričnosti i spljoštenosti, rezultati Kolmogorov – Smirnovljevog testa te histogramski prikazi distribucija (Prilog 3.).

Među konstruktima teorije samoodređenja, distribucije rezultata značajno odstupaju od normalne za sljedeće varijable: potrebu za autonomijom, autonomnu uzročnu orijentaciju, samoodređenost i percipiranu podršku autonomiji. Kod varijabli potreba za autonomijom, samoodređenosti i percipirane podrške autonomiji vrijednosti pokazatelja asimetričnosti prelaze granične vrijednosti od dvije pripadajuće standardne pogreške, dok su vrijednosti pokazatelja spljoštenosti u okviru graničnih vrijednosti (Jones, 2010.). Kod sve tri varijable Kolmogorov-Smirnovljev test je značajan, a vizualna inspekcija histograma ukazuje na umjereno negativno asimetrične distribucije. Nadalje, vrijednosti pokazatelja asimetričnosti i spljoštenosti varijable autonomna uzročna orijentacija prelaze granične vrijednosti, Kolmogorov–Smirnovljev test je značajan, a histogram distribucije ukazuje na negativno asimetričnu raspodjelu. Kolmogorov – Smirnovljev test značajan je i kod varijable savjesnost, no prema vizualnoj inspekciji distribucije riječ je o normalnoj distribuciji, što potvrđuje i prikladna vrijednost pokazatelja asimetričnosti te vrijednost pokazatelja spljoštenosti koja neznatno prelazi graničnu vrijednost. Kako bi se postigle normalne distribucije, provedena je transformacija varijabli potreba za autonomijom, autonomna uzročna orijentacija, samoodređenost i percipirana podrška autonomiji. Bruto rezultati transformirani su tako da su reflektirani te je izvađen drugi korijen. Nakon navedene transformacije, rezultati su ponovno reflektirani. Provjerene su distribucije transformiranih varijabli, a rezultati su pokazali kako ne odstupaju značajno od normalne raspodjele (Prilog 3.)

Varijable učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa na ukupnom uzorku značajno odstupaju od normalne distribucije te pokazuju pozitivnu asimetričnost, što je i očekivano budući da je riječ o konzumiranju sredstava ovisnosti.

U Tablici 14. prikazane su korelacije konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa.

Tablica 14.

Korelacije između konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti te učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa (N=438)

Varijable	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Potreba za autonomijom	1									
2. Autonomna uzročna orijentacija	.31**	1								
3. Kontrolirana uzročna orijentacija	-.10*	-.04	1							
4. Samoodređenost	.48**	.23**	-.03	1						
5. Percipirana podrška autonomiji	.17**	.22**	-.12*	.23**	1					
6. Ekstraverzija	.30**	.22**	.18**	.33**	.05	1				
7. Savjesnost	.16**	.16**	.01	.23**	.10*	.10*	1			
8. Neuroticizam	-.37**	-.01	.13**	-.39**	-.16**	-.18**	-.21**	1		
9. Konzumiranje alkohola	-.04	-.08	.12*	.02	-.05	.25**	-.09	-.08	1	
10. Konzumiranje kanabisa	-.12**	-.09	.07	-.00	.06	.09	-.09	-.05	.34**	1

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u kurzivu – transformirane varijable

Iako se u literaturi konstrukt samoodređenosti nerijetko operacionalizira kao autonomna uzročna orijentacija, u ovom istraživanju nije utvrđena tako visoka pozitivna povezanost između ove dvije varijable koja bi upućivala na zaključak kako je riječ o istim ili vrlo sličnim konstruktima. Naime, ove varijable dijele tek 5.29% zajedničke varijance, što upućuje na zaključak kako je riječ o različitim konstruktima koji se ne bi trebali koristiti kao sinonimi. Najviša pozitivna povezanost utvrđena je između potrebe za autonomijom i samoodređenosti (riječ je o umjerenom efektu). Ove dvije varijable dijele ukupno 23.04% zajedničke varijance. Najviša negativna povezanost utvrđena je između samoodređenosti i neuroticizma, pri čemu varijable dijele 15.21% zajedničke varijance.

Autonomna uzročna orijentacija pozitivno je povezana s potrebom za autonomijom, percipiranom podrškom autonomiji, ekstraverzijom i savjesnošću. Nije utvrđena negativna povezanost ove uzročne orijentacije i neuroticizma. S druge strane, kontrolirana uzročna orijentacija negativno je povezana s potrebom za autonomijom i percipiranom podrškom

autonomiji. Moguće da kontrolirano orijentirani pojedinci, temeljem usmjerenosti na ekstrinzičnu motivaciju, ne uspijevaju u velikoj mjeri zadovoljiti svoju potrebu za autonomijom. Također, obzirom da su usmjereni na kontrolne aspekte događaja, moguće je da i podršku autonomiji prepoznaju podržavajućom u manjoj mjeri od autonomno orijentiranih osoba. Kontrolirana uzročna orijentacija je slabo pozitivno povezana i s konzumiranjem alkohola te s ekstraverzijom i s neuroticizmom, dvije osobine ličnosti koje se prepoznaju značajnima u kontekstu motiva pijenja (motivi podizanja raspoloženja i motivi suočavanja).

Osim što je pozitivno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom, učestalost konzumiranja alkohola pozitivno je povezana i s ekstraverzijom. Neuroticizam ni savjesnost nisu se pokazale značajno povezanima s učestalošću konzumiranja alkohola niti s učestalošću konzumiranja kanabisa.

Iako je riječ o malom efektu, utvrđena je statistički značajna negativna povezanost učestalosti konzumiranja kanabisa i potrebe za autonomijom. Drugim riječima, sudionici koji postižu niske rezultate na subskali potrebe za autonomijom, učestalije su konzumirali kanabis u životu.

Vidljivo je kako učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa predstavljaju dva različita, iako umjereno pozitivno povezana fenomena. Ova dva ishoda dijele ukupno 11.56% zajedničke varijance.

4.3.1. Odnos između percipirane podrške autonomiji, potrebe za autonomijom i uzročnih orijentacija

Prvim istraživačkim problemom željeli smo istražiti prirodu povezanosti između percipirane podrške autonomiji s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom i uzročnim orijentacijama. Inicijalno smo pretpostavili da će izražena percepcija podrške autonomiji od strane akademskog okruženja biti pozitivno povezana s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom. S ciljem testiranja hipoteze primijenjen je Pearsonov koeficijent korelacije (Tablica 14.) koji pokazuje kako je utvrđena statistički značajna, iako mala, pozitivna povezanost između ove dvije varijable ($r=.17$; $p<.01$). Sudionici koji uspješno zadovoljavaju potrebu za autonomijom istovremeno doživljavaju i veću podršku svojoj autonomiji. Također

je moguće da osiguravanje podrške autonomiji olakšava zadovoljavanje potrebe za autonomijom. Ovim nalazom potvrdili smo prvu hipotezu prvog istraživačkog problema.

Nadalje, prepostavili smo da će percipirana podrška autonomiji od strane akademskog okruženja biti pozitivno povezana s autonomnom uzročnom orijentacijom i negativno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom. Pearsonov koeficijent korelacije ukazuje na statistički značajnu pozitivnu povezanost između percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije ($r=.22$; $p<.01$), te na značajnu negativnu povezanost percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije ($r=-.12$; $p<.05$). Drugim riječima, autonomno orijentirani sudionici u većoj mjeri doživljavaju podršku svojoj autonomiji, dok kontrolirano orijentirani sudionici podršku autonomiji percipiraju niskom. Ovim rezultatom potvrdili smo i drugu hipotezu prvog istraživačkog problema.

- ***Potreba za autonomijom kao medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i uzročnih orijentacija***

Kako bi se detaljnije razjasnio odnos između percipirane podrške autonomiji i uzročnih orijentacija, provjereni su medijacijski efekti potrebe za autonomijom u odnosu između navedenih varijabli. Preacher i Hayes (2008.) ističu kako je prije provjere medijacijskih efekata potrebno naći racionalu ili teorijsko potkrepljenje za pretpostavku o tome zašto bi pojedina varijabla predstavljala medijator u odnosu između druge dvije varijable. Uz to, kako bi se neka varijabla mogla smatrati medijatorom, Baron i Kenny (1986.) navode kako je potrebno udovoljiti sljedećim uvjetima: potrebno je utvrditi statistički značajne povezanosti prediktora i medijatora, medijatora i kriterija, te prediktora i kriterija. Nadalje, nakon kontrole medijator varijable, povezanost prediktora i kriterija treba se smanjiti ili potpuno nestati.

Teorija samoodređenja osigurava racionalu za pretpostavku kako bi potreba za autonomijom mogla predstavljati medijator varijablu u povezanosti percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije, budući da osobe koje su uspješne u zadovoljavanju svoje potrebe za autonomijom ujedno doživljavaju i višu podršku svojoj autonomiji te se autonomno orijentiraju prilikom iniciranja i reguliranja ponašanja. Nadalje, obzirom da kontrolirano orijentirane osobe u manjoj mjeri doživljavaju podršku svojoj autonomiji, zanimljivo je ispitati posreduje li potreba za autonomijom u odnosu doživljaja podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije.

Kako bismo provjerili predstavlja li potreba za autonomijom medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i uzročnih orijentacija, sukladno uputi Barona i Kennya (1986.), proveli smo dvije analize traga pomoću niza regresijskih analiza. Prije njihove provedbe, uvidom u korelacijsku matricu (Tablica 14.) zaključili smo kako među varijablama nisu utvrđene visoke korelacije koje bi upućivale na moguću kolinearnost. Također, provedena je i multikolinerana dijagnostika te je zaključeno kako među varijablama nema multikolinearnosti.

Prvo je provedena hijerarhijska regresijska analiza u kojoj je autonomna uzročna orijentacija predstavljala kriterijsku, a percipirana podrška autonomiji i potreba za autonomijom prediktorske varijable. Percipirana podrška autonomiji uključena je u prvom koraku, a potreba za autonomijom u drugom koraku. Rezultati su pokazali kako varijable uključene u analizu objašnjavaju 12% varijance rezultata postignutih na subskali autonomne uzročne orijentacije. Ukupan efekt percipirane podrške autonomiji je, kada ne kontroliramo potrebu za autonomijom, statistički značajan (Tablica 15.). Nadalje, kada kontroliramo efekte potrebe za autonomijom, vidljivo je da percipirana podrška autonomiji ima i direktan efekt na autonomnu uzročnu orijentaciju, no on je manji od ukupnog efekta kojeg ima percipirana podrška autonomiji.

Tablica 15.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize s autonomnom uzročnom orijentacijom kao kriterijem

Korak	Prediktori	Kriterij: <i>Autonomna uzročna orijentacija</i>	
		β	ΔR^2
Prvi	<i>Percipirana podrška autonomiji</i>	.22**	.05**
Drugi	<i>Percipirana podrška autonomiji</i>	.17**	.08**
	<i>Potreba za autonomijom</i>	.28**	
R^2			.12**

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u *kurzivu* – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R^2 – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Navedeni rezultati potvrdili su kako potreba za autonomijom zadovoljava dva od tri uvjeta koji se odnose na medijatorske varijable (Baron i Kenny, 1986.). Ova varijabla povezana je s kriterijem kada ju kontroliramo te je utvrđena manja povezanost percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije nego kada ne kontroliramo potrebu za autonomijom. Kako bismo provjerili je li potreba za autonomijom zaista medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije, potrebno je

ispitati predstavlja li percipirana podrška autonomiji značajan prediktor potrebe za autonomijom. U tu svrhu proveli smo jednostavnu regresijsku analizu u kojoj je potreba za autonomijom kriterij, a percipirana podrška autonomiji prediktor (Tablica 16.).

Tablica 16.

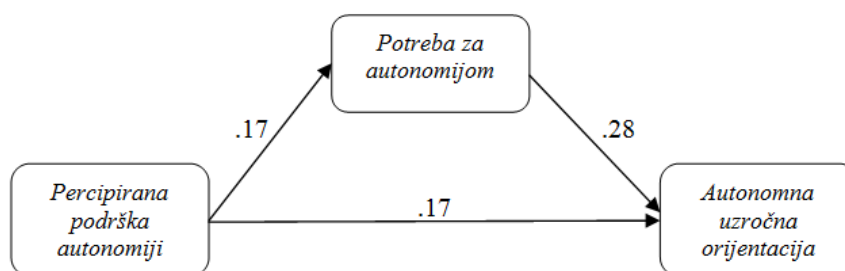
Rezultati regresijske analize s potrebom za autonomijom kao kriterijem

Prediktor	Kriterij: <i>Potreba za autonomijom</i>	
	β	R ²
<i>Percipirana podrška autonomiji</i>	.17**	.03**

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima *u kurzivu* – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R² – koeficijent multiple determinacije

Rezultati provedene regresijske analize potvrđuju kako percipirana podrška autonomiji predstavlja značajan prediktor potrebe za autonomijom, na što ukazuje statistički značajan standardizirani regresijski koeficijent. Ovim nalazom zadovoljen je i posljednji uvjet da se neka varijabla može smatrati medijatorom, budući da smo utvrdili značajnu povezanost prediktora i medijatora.

Možemo zaključiti kako potreba za autonomijom predstavlja medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije. Riječ je o djelomičnoj medijaciji pri čemu je medijacijski efekt potrebe za autonomijom prilično mali (Slika 10). To je vidljivo iz male razlike u β ponderima efekta percipirane podrške autonomiji na autonomnu uzročnu orijentaciju kada nije kontroliran efekt potrebe za autonomijom (.22) i kada je efekt navedenog medijatora kontroliran (.17).



Slika 10. – Analiza traga za medijatorski model povezanosti percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije

Kako bismo ispitali predstavlja li potreba za autonomijom medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije, ponovili smo postupak hijerarhijske regresijske analize s kontroliranom uzročnom orijentacijom kao kriterijem. Prediktor u prvom

koraku je percipirana podrška autonomiji, a u drugom koraku potreba za autonomijom. Tablica 17. prikazuje rezultate provedene hijerarhijske regresijske analize. Rezultati su pokazali kako varijable uključene u analizu objašnjavaju tek 2% varijance rezultata postignutih na subskali kontrolirane uzročne orijentacije. Ukupan efekt percipirane podrške autonomiji je, kada ne kontroliramo potrebu za autonomijom, statistički značajan. Iz Tablice 17. vidljivo je kako percepcija podrške autonomiji ima i direktan efekt na kontroliranu uzročnu orijentaciju i on je manji od ukupnog efekta kojeg ima percipirana podrška autonomiji.

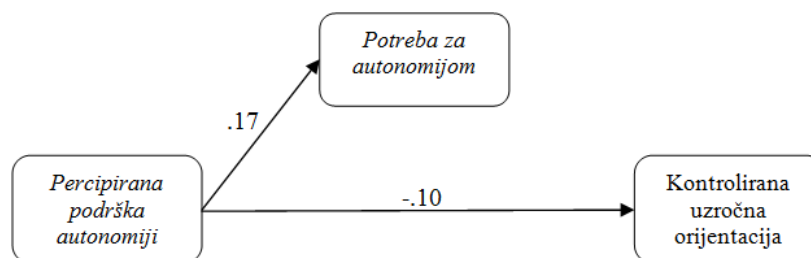
Tablica 17.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize s kontroliranom uzročnom orijentacijom kao kriterijem

Korak	Prediktori	Kriterij: kontrolirana uzročna orijentacija	
		β	ΔR^2
Prvi	<i>Percipirana podrška autonomiji</i>	-.12*	.01*
Drugi	<i>Percipirana podrška autonomiji</i>	-.10*	.01
	<i>Potreba za autonomijom</i>	-.08	
	R^2		.02

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima *u kurzivu* – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R^2 – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Navedeni rezultati potvrdili su kako je i u ovom slučaju percipirana podrška autonomiji povezana s kriterijem kada kontroliramo potrebu za autonomijom te je utvrđena manja povezanost s kontroliranom uzročnom orijentacijom nego kada ne kontroliramo potrebu za autonomijom. Međutim, iz Tablice 17. je vidljivo kako u ovom slučaju nije zadovoljen uvjet povezanosti medijatora s kriterijem. Naime, potreba za autonomijom nije značajno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom te ova varijabla ne predstavlja medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije (Slika 11.).



Slika 11. – Analiza traga za medijatorski model povezanosti percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije

Temeljem prikazanih rezultata možemo zaključiti kako potreba za autonomijom predstavlja djelomičan medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije, no ne i povezanosti između percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije. Čini se da osobe koje doživljavaju višu podršku autonomiji imaju nešto nižu kontroliranu uzročnu orijentaciju, bez obzira na stupanj zadovoljenja potrebe za autonomijom. No, nužno je naglasiti kako je riječ o vrlo niskoj povezanosti.

4.3.2. Odnos između savjesnosti, uzročnih orijentacija i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Drugi istraživački problem odnosi se na utvrđivanje odnosa između savjesnosti, uzročnih orijentacija te učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. U tom kontekstu pretpostavili smo da postoji pozitivna povezanost između savjesnosti i autonomne uzročne orijentacije te da je povezanost između autonomne uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa negativna. U svrhu provjere ove hipoteze, proveli smo korelacijsku analizu (Tablica 14.) te smo utvrdili pozitivnu povezanost između savjesnosti i autonomne uzročne orijentacije ($r=.16$; $p<.01$). Međutim, nije utvrđena statistički značajna povezanost u odnosu između autonomne uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola ($r=-.03$; $p>.05$) te učestalosti konzumiranja kanabisa ($r=-.09$; $p>.05$). Ovim nalazom smo djelomično potvrdili prvu hipotezu drugog istraživačkog problema u dijelu koji se odnosi na postojanje pozitivne povezanosti između savjesnosti i autonomne uzročne orijentacije. Dio hipoteze koji se odnosi na povezanost autonomne uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa nismo potvrdili.

Nadalje, pretpostavili smo nepostojanje značajne povezanosti između savjesnosti i kontrolirane uzročne orijentacije, te pozitivnu povezanost između kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola, odnosno kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja kanabisa. Sukladno očekivanjima, koeficijent korelacije (Tablica 14.) ukazuje na to da ne postoji značajna povezanost između savjesnosti i kontrolirane uzročne orijentacije ($r=.01$; $p>.05$). Nadalje, utvrđena je pozitivna povezanost između kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola ($r=.12$; $p<.05$). Suprotno našim očekivanjima, nije utvrđena značajna pozitivna povezanost između kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja kanabisa ($r=.07$; $p>.05$). Navedenim

rezultatima djelomično smo potvrdili drugu hipotezu drugog istraživačkog problema u dijelu koji se odnosi na nepostojanje povezanosti između savjesnosti i kontrolirane uzročne orijentacije, te na utvrđenu pozitivnu povezanost kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola. Dio hipoteze koji se odnosi na povezanost kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja kanabisa nismo potvrdili.

4.3.3. Odrednice učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Treći problem ovog istraživanja bio je ispitati relativni doprinos percipirane podrške autonomiji od strane akademskog okruženja, osnovne psihološke potrebe za autonomijom, autonomne i kontrolirane uzročne orijentacije, samoodređenosti i osobina ličnosti u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. U skladu s tim, pretpostavili smo da će učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa biti češća kod studenata nego kod studentica. Također smo pretpostavili da će učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa biti negativno povezana s percipiranom podrškom autonomiji od strane akademskog okruženja, osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom, autonomnom uzročnom orijentacijom, samoodređenosti, savjesnošću, a pozitivno s kontroliranom uzročnom orijentacijom, ekstraverzijom i neuroticizmom. Nadalje smo očekivali da će osnovna psihološka potreba za autonomijom, autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija te samoodređenost imati veći doprinos u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa u odnosu na osobine ličnosti i percipiranu podršku autonomiji od strane akademskog okruženja.

Kako bismo provjerili prvu hipotezu, proveli smo Mann-Whitney – U test. Medijani i totalni rasponi prikazani su u Tablici 10. u potpoglavlju 4.1. Rezultati ovog testa su pokazali kako postoji statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u učestalosti konzumiranja alkohola. Naime, u 30 dana koji su prethodili istraživanju mladići su konzumirali alkohol učestalije od djevojaka ($U=19162.00$; $Z=-2.35$; $p<.05$; $r=-.11$). Ipak, potrebno je napomenuti kako je riječ o malom efektu. Nadalje, nije utvrđena statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u učestalosti konzumiranja kanabisa ($U=21574.00$; $Z=-.67$; $p>.05$; $r=-.03$). Drugim riječima, mladići i djevojke ne razlikuju se značajno u broju dana u životu u kojima su konzumirali kanabis. Navedenim rezultatima djelomično je potvrđena prva hipoteza

trećeg istraživačkog problema u dijelu koji se odnosi na postojanje značajne razlike između mladića i djevojaka u učestalosti konzumiranja alkohola.

U kontekstu ispitivanja odnosa između konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa, pretpostavili smo kako će oba navedena ishoda biti negativno povezana s percipiranom podrškom autonomiji, potrebom za autonomijom, autonomnom uzročnom orijentacijom, samoodređenošću i savjesnošću. Također smo očekivali da će oba ishoda biti pozitivno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom, ekstraverzijom i neuroticizmom. Kako bismo odgovorili na treći problem, proveli smo četiri hijerarhijske regresijske analize. Naime, obzirom da se i u ovom istraživanju utvrdila statistički značajna razlika među mladićima i djevojkama u učestalosti konzumiranja alkohola te da mnogi istraživači naglašavaju kako konzumiranje pojedinih sredstava ovisnosti među muškarcima i ženama predstavlja zasebna ponašanja s različitim obilježjima, za svaki kriterij proveli smo analize odvojeno za mladiće i djevojke. Dakle, u prve dvije hijerarhijske regresijske analize kriterij predstavlja učestalost konzumiranja alkohola koja je operacionalizirana kroz broj dana u prethodnih 30 dana u kojima je osoba pila alkohol. U druge dvije hijerarhijske regresijske analize kriterij predstavlja učestalost konzumiranja kanabisa koja je operacionalizirana kao broj dana u životu u kojima je osoba konzumirala kanabis.

Prije provedbe hijerarhijskih regresijskih analiza, provjerene su pretpostavke za njihovu provedbu. Obzirom da dvije varijable (potreba za autonomijom i samoodređenost) u subuzorku djevojaka nisu bile normalno distribuirane (riječ je o lagano negativno asimetričnim distribucijama, Prilog 7.), bruto rezultati transformirani su tako da su reflektirani te je izvađen drugi korijen, nakon čega su rezultati ponovno reflektirani. Nakon transformacije, svi konstrukti teorije samoodređenja i osobine ličnosti normalno su distribuirani (Prilog 7.). Među ovim varijablama ne postoji singularnost, odnosno niti jedna varijabla ne predstavlja kombinaciju drugih nezavisnih varijabli (Pallant, 2009.). Inspekcija korelacijske matrice (Tablica 18.) upućuje na zaključak kako je multikolinearnost među konstruktima teorije samoodređenja i osobinama ličnosti malo vjerojatna. Naime, među prediktorima nije utvrđena tako visoka povezanost (iznad $r=.70$, prema Pallant, 2009.) koja bi upućivala na moguću multikolinearnost. Također, sukladno uputi Belsely, Kuh i Welsch (1980., prema Lotar, 2012.), kriterij koji ukazuje na multikolinearnost podataka je CI (eng. *condition index*) veći od 30 za određenu dimenziju, uz proporcije varijance veće od .50 za

barem dvije varijable na toj dimenziji. Podaci za regresijske analize na oba subuzorka pokazali su nepostojanje multikolinearnosti (Prilog 8., a i b).

Tablica 18. prikazuje korelacije konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa odvojeno po spolu, s tim da su iznad dijagonale prikazani podaci za mladiće, a ispod dijagonale za djevojke.

Tablica 18.

Korelacije među konstruktima teorije samoodređenja, osobinama ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa po spolu ($n_{\text{mladići}}=166$; $n_{\text{djevojke}}=272$)

Varijable	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Potreba za autonomijom	1	.33**	-.06	.52**	.17*	.29**	.21**	-.44**	-.01	-.12
2. Autonomna uzročna orijentacija	.25**	1	-.00	.33**	.26**	.30**	.20**	-.11	.03	-.03
3. Kontrolirana uzročna orijentacija	-.13*	-.06	1	-.06	-.17*	.23**	-.05	.09	.18*	.07
4. Samoodređenost	.48**	.17**	-.01	1	.28**	.41**	.27**	-.48**	-.02	-.07
5. Percipirana podrška autonomiji	.16**	.18**	-.10	.18**	1	.02	.25**	-.24**	-.10	-.02
6. Ekstraverzija	.29**	.10	.15*	.30**	.10	1	.16*	-.26**	.28**	.07
7. Savjesnost	.12	.13*	.04	.20**	.02	.05	1	-.28**	-.10	-.10
8. Neuroticizam	-.42**	-.04	.18**	-.33**	-.11	-.21**	-.20**	1	-.06	-.07
9. Konzumiranje alkohola	-.02	-.15*	.06	.04	-.05	.26**	-.08	-.05	1	.22**
10. Konzumiranje kanabisa	-.12	-.17**	.08	.05	.09	.17**	-.10	.00	.55**	1

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *slovima u kurzivu* – transformirane varijable u subuzorku djevojaka; iznad dijagonale prikazane su korelacije za mladiće, a ispod dijagonale za djevojke

U subuzorku mladića, visoka pozitivna korelacija utvrđena je između potrebe za autonomijom i samoodređenosti. Ove varijable dijele 27.04% zajedničke varijance. Utvrđene su i umjerene negativne korelacije između samoodređenosti i neuroticizma (23.04% zajedničke varijance) te potrebe za autonomijom i neuroticizma (19.36% zajedničke varijance). Drugim riječima, više samoodređeni mladići uspješnije zadovoljavaju potrebu za autonomijom te su istovremeno manje neurotični. Nadalje, ovi mladići imaju višu autonomnu uzročnu orijentaciju, savjesniji su i ekstravertiraniji te u većoj mjeri percipiraju podršku autonomiji od strane akademskog osoblja na svojim fakultetima u odnosu na manje autonomno orijentirane mladiće. Učestalost konzumiranja alkohola pozitivno je povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom i

ekstraverzijom. Među mladićima nije utvrđena statistički značajna povezanost konstrukata teorije samoodređenja i osobina ličnosti s učestalosti konzumiranja kanabisa, dok je utvrđena značajna pozitivna povezanost između učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa (4.84% zajedničke varijance).

Ukoliko pogledamo subuzorak djevojaka, vidljivo je da je i među njima najviša pozitivna povezanost utvrđena između potrebe za autonomijom i samoodređenosti (23.04% zajedničke varijance), a najviša negativna između potrebe za autonomijom i neuroticizma (17.64% zajedničke varijance). Nadalje, samoodređenije djevojke su i više autonomno uzročno orijentirane, percipiraju višu podršku svojoj autonomiji od strane akademskog okruženja, savjesnije su i ekstravertiranije. Kontrolirana uzročna orijentacija pokazala se negativno povezanom s potrebom za autonomijom, a pozitivno s ekstraverzijom i neuroticizmom (riječ je o malim efektima). Među djevojkama, učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa negativno su povezane s autonomnom uzročnom orijentacijom, a pozitivno s ekstraverzijom, pri čemu učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa dijele čak 30.25% zajedničke varijance.

Zanimljiv je rezultat da je ekstraverzija u oba subuzorka pozitivno povezana i s autonomnim oblicima motivacije, ali i s kontroliranom uzročnom orijentacijom. Također, potrebno je napomenuti kako je povezanost učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa snažnija među djevojkama ($r=.55$; $p<.01$) nego među mladićima ($r=.22$; $p<.01$). Kako bismo provjerili je li razlika između ta dva koeficijenta korelacije statistički značajna, pretvorili smo koeficijente korelacije u z vrijednosti, te smo izračunali opaženu vrijednost z^{31} (prema Pallant, 2009.) koja iznosi 3.98. Obzirom da se ova vrijednost ne nalazi u rasponu ± 1.96 , možemo zaključiti kako se koeficijenti korelacije učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među mladićima i djevojkama statistički značajno razlikuju.

Hijerarhijske regresijske analize za oba kriterija provedene su na način da smo u prvom koraku uključili osobine ličnosti: ekstraverziju, savjesnost i neuroticizam, budući da one predstavljaju relativno trajne aspekte osobnosti za koje su istraživanja pokazala da zauzimaju određenu ulogu u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja

³¹ Opažena vrijednost z izračunata je po formuli
$$z = \frac{z_1 - z_2}{\sqrt{\frac{1}{n_1 - 3} + \frac{1}{n_2 - 3}}}$$

kanabisa. U drugom koraku smo uključili dvije uzročne orijentacije (autonomnu i kontroliranu) te samoodređenost, obzirom da je također riječ o relativnom trajnim obrascima reguliranja ponašanja. U trećem koraku smo uključili potrebu za autonomijom, a u posljednjem percipiranu podršku autonomiji od strane akademskog osoblja u cjelini.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za mladiće u kojoj je kriterij učestalost konzumiranja alkohola pokazali su kako je samo prvi model statistički značajan (Tablica 19.).

Tablica 19.

Hijerarhijska regresijska analiza za predviđanje učestalosti konzumiranja alkohola među mladićima (n=166)

	Korak 1		Korak 2		Korak 3		Korak 4	
	β	t	β	t	β	t	β	t
Ekstraverzija	.30	3.83**	.32	3.66**	.32	3.66**	.32	3.58**
Savjesnost	-.15	-1.96	-.13	-1.64	-.13	-1.63	-.13	-1.55
Neuroticizam	-.02	-.23	-.09	-1.04	-.10	-1.10	-.11	-1.14
Autonomna uzročna orijentacija			-.00	-.02	.01	.06	.01	.15
Kontrolirana uzročna orijentacija			.10	1.27	.10	1.25	.10	1.19
Samoodređenost			-.16	-1.68	-.15	-1.50	-.14	-1.42
Potreba za autonomijom					-.03	-.36	-.04	-.39
Percipirana podrška autonomiji							-.03	-.40
Ukupni model								
R	.317		.360		.361		.362	
Korigirani R ²	.084		.096		.091		.086	
ΔR^2	.100**		.029		.001		.001	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; β – standardizirani regresijski koeficijent; R – koeficijent multiple korelacije; R² – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Na temelju standardiziranih regresijskih koeficijenata u prvom koraku može se vidjeti kako osobine ličnosti objašnjavaju 10.0% varijance učestalosti konzumiranja alkohola kod mladića, pri čemu je među uključenim osobinama ličnosti značajan prediktor samo ekstraverzija. Više ekstravertirani mladići učestalije konzumiraju alkohol. Drugi korak, u kojem su uključene autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija te samoodređenost, nije se pokazao značajnim prediktorom učestalosti konzumiranja alkohola. Niti treći ni četvrti korak nisu se pokazali značajnima pri objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola kod mladića. Ekstraverzija je ostala značajan prediktor kroz sva četiri koraka, a ukupan model u konačnici objašnjava 13.1% ovog ponašanja među mladićima. Čini se da traženje uzbuđenja, visoka razina

aktivnosti, pozitivna emocionalnost i dominantnost predstavljaju značajne čimbenike u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola kod mladića.

Kako bismo ispitali doprinose li prediktorske varijable na drugačiji način objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola kod djevojaka, provedena je ista hijerarhijska regresijska analiza za djevojke. Rezultati su pokazali kako su se u subuzorku djevojaka prva dva modela pokazala statistički značajnima (Tablica 20.).

Tablica 20.

Hijerarhijska regresijska analiza za predviđanje učestalosti konzumiranja alkohola među djevojkama (n=272)

	Korak 1		Korak 2		Korak 3		Korak 4	
	β	t	β	t	β	t	β	t
Ekstraverzija	.26	4.18**	.27	4.22**	.28	4.33**	.28	4.35**
Savjesnost	-.10	-1.60	-.08	-1.24	-.08	-1.29	-.08	-1.32
Neuroticizam	-.10	-.15	-.02	-.26	-.04	-.54	-.04	-.55
Autonomna uzročna orijentacija			-.17	-.28*	-.16	-2.50*	-.15	-2.37*
Kontrolirana uzročna orijentacija			.02	.31	.01	.20	.01	.14
Samoodređenost			-.01	-.14	.02	.24	.02	.33
Potreba za autonomijom					-.08	-1.05	-.08	-1.03
Percipirana podrška autonomiji							-.04	-.69
Ukupni model								
R	.274		.322		.328		.331	
Korigirani R ²	.064		.082		.083		.081	
ΔR^2	.075**		.029*		.002		.002	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u kurzivu – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R – koeficijent multiple korelacije; R² – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Kao što je prikazano u Tablici 20., prvim korakom ukupno je objašnjeno 7.5% varijance učestalosti konzumiranja alkohola kod djevojaka, pri čemu se ekstraverzija pokazala značajnim prediktorom. U drugom koraku uključili smo uzročne orijentacije i samoodređenost. Promjena koeficijenta multiple determinacije je značajna i u ovom koraku kojim je objašnjeno 2.9% varijance učestalosti konzumiranja alkohola kod djevojaka. Među prediktorima uključenim u ovom koraku, značajnom odrednicom pokazala se autonomna uzročna orijentacija. Navedeno upućuje na zaključak kako djevojke s višom autonomnom orijentacijom rjeđe konzumiraju alkohol. Varijable uključene u trećem i četvrtom koraku nisu se pokazale značajnima u objašnjenju ovog ponašanja. Cijeli model u konačnici objašnjava 10.9% varijance učestalosti

konzumiranja alkohola kod djevojaka, pri čemu je ekstraverzija snažniji prediktor od autonomne uzročne orijentacije.

Nadalje nas je zanimalo kako predloženi model doprinosi objašnjenju učestalosti konzumiranja kanabisa među mladićima. Kao što je prikazano u Tablici 21., uključene osobine ličnosti i konstrukti iz teorije samoodređenja nisu uspjeli objasniti konzumiranje kanabisa u subuzorku mladića. Niti jedan prediktor nije se pokazao značajnim.

Tablica 21.

Hijerarhijska regresijska analiza za predviđanje učestalosti konzumiranja kanabisa među mladićima (n=166)

	Korak 1		Korak 2		Korak 3		Korak 4	
	β	t	β	t	β	t	β	t
Ekstraverzija	.07	.88	.10	1.14	.11	1.23	.11	.25
Savjesnost	-.13	-1.62	-.11	-1.35	-.11	-1.35	-.11	-1.37
Neuroticizam	-.08	-.99	-.14	-1.56	-.19	-2.00	-.18	-2.20
Autonomna uzročna orijentacija			-.00	-.03	.03	.36	.03	.36
Kontrolirana uzročna orijentacija			.04	.49	.04	.43	.04	.46
Samoodređenost			-.15	-1.48	-.09	-.92	-.09	-.92
Potreba za autonomijom					-.17	-1.80	-.17	-1.80
Percipirana podrška autonomiji							.02	.27
Ukupni model								
R	.153		.202		.246		.247	
Korigirani R ²	.005		.004		.018		.012	
ΔR^2	.023		.017		.020		.000	

Legenda: * p<.05; ** p<.01; β – standardizirani regresijski koeficijent; R – koeficijent multiple korelacije; R² – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Tablica 22. prikazuje rezultate provedene hijerarhijske regresijske analize za predviđanje učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama iz koje je vidljivo kako su se prva tri koraka pokazala statistički značajnima. Standardizirani regresijski koeficijenti u prvom koraku pokazuju kako se ovim korakom uspjelo objasniti ukupno 3.9% varijance učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama, pri čemu se ekstraverzija pokazala značajnim prediktorom. Drugim riječima, društvene djevojke učestalije od introvertiranih djevojaka konzumiraju ovo sredstvo ovisnosti. Varijablama uključenim u drugom koraku dodatno se objasnilo 3.8% varijance ovog ponašanja. Među prediktorima uključenim u ovom koraku, značajan prediktor je autonomna uzročna orijentacija. Dakle, autonomno orijentirane djevojke manje učestalo konzumiraju kanabis od djevojaka koje ne postižu visoke rezultate na subskali

autonomne uzročne orijentacije. Promjena koeficijenta multiple determinacije u trećem koraku pokazuje kako se i potreba za autonomijom pokazala značajnom u objašnjenju učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama. Ovom korakom dodatno je objašnjeno 2.4% varijance.

Tablica 22.

Hijerarhijska regresijska analiza za predviđanje učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama (n=272)

	Korak 1		Korak 2		Korak 3		Korak 4	
	β	t	β	t	β	t	β	t
Ekstraverzija	.17	2.78**	.17	2.60*	.19	2.84**	.19	2.84**
Savjesnost	-.11	-1.69	-.10	-1.51	-.10	-1.65	-.10	-1.60
Neuroticizam	.02	.30	.02	.32	-.03	-.44	-.03	-.41
Autonomna uzročna orijentacija			-.19	-3.04**	-.16	-2.52*	-.17	-2.77**
Kontrolirana uzročna orijentacija			.05	.73	.03	.47	.04	.64
<i>Samoodređenost</i>			.06	.82	.12	1.71	.11	1.48
<i>Potreba za autonomijom</i>					-.20	-2.61**	-.20	-2.66**
Percipirana podrška autonomiji							.12	1.89
Ukupni model								
R	.198		.277		.318		.337	
Korigirani R ²	.028		.055		.076		.086	
ΔR^2	.039*		.038*		.024**		.013	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u kurzivu – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R – koeficijent multiple korelacije; R² – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Percipirana podrška autonomiji koja je uključena u četvrtom koraku nije se pokazala značajnom. Predloženim modelom ukupno je objašnjeno 11.4% varijance učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama. Značajnim prediktorima pokazali su se ekstraverzija, autonomna uzročna orijentacija i potreba za autonomijom.

Ovim rezultatima djelomično smo potvrdili drugu hipotezu trećeg problema u dijelu koji se odnosi na pozitivnu povezanost učestalosti konzumiranja alkohola i ekstraverzije kod mladića. U subuzorku djevojaka, potvrđen je i dio hipoteze koji se odnosi na pozitivnu povezanost učestalosti konzumiranja alkohola s ekstraverzijom, odnosno negativnu povezanost ovog ishoda s autonomnom uzročnom orijentacijom. Nije potvrđen dio hipoteze koji se odnosi na povezanost učestalosti konzumiranja kanabisa s konstruktima teorije samoodređenja niti osobinama ličnosti u subuzorku mladića. Nadalje, u subuzorku djevojaka, potvrđen je dio hipoteze koji se odnosi na pozitivnu povezanost učestalosti konzumiranja

kanabisa s ekstraverzijom te negativnu povezanost ovog ishoda s potrebom za autonomijom i autonomnom uzročnom orijentacijom.

Prikazanim rezultatima nismo potvrdili treću hipotezu trećeg istraživačkog problema kojom smo pretpostavili da će osnovna psihološka potreba za autonomijom, autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija te samoodređenost imati veći doprinos u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa u odnosu na osobine ličnosti i percipiranu podršku autonomiji od strane akademskog okruženja. Naime, u kontekstu konzumiranja alkohola, među mladićima samo se ekstraverzija pokazala značajnom. Kod djevojaka značajnim prediktorima učestalosti konzumiranja alkohola pokazale su se autonomna uzročna orijentacija i ekstraverzija, pri čemu je ekstraverzija snažniji prediktor od autonomne uzročne orijentacije. U kontekstu objašnjenja učestalosti konzumiranja kanabisa, u subuzorku mladića niti jedan prediktor se nije pokazao značajnim. S druge strane, u objašnjenju konzumiranja kanabisa među djevojkama značajnim prediktorima pokazale su se potreba za autonomijom, autonomna uzročna orijentacija i ekstraverzija, pri čemu su potreba za autonomijom i autonomna uzročna orijentacija negativno povezane s učestalošću konzumiranja kanabisa, dok je ekstraverzija pozitivno povezana s ovim ishodom. Potrebno je napomenuti kako varijable iz teorije samoodređenja predstavljaju podjednako snažne prediktore kao što je i ekstraverzija.

4.3.4. Medijatorski efekt uzročnih orijentacija i samoodređenosti u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Četvrti problem ovog istraživanja odnosi se na ispitivanje medijatorskog efekta autonomne uzročne orijentacije, kontrolirane uzročne orijentacije i samoodređenosti u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa.

U skladu s tim, postavili smo tri hipoteze. Prva od njih pretpostavlja parcijalnu medijaciju autonomne uzročne orijentacije i samoodređenosti u odnosu između osnovne psihološke potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa. Ova parcijalna medijacija pretpostavljena je na način da su povezanosti autonomne uzročne orijentacije i samoodređenosti s potrebom za autonomijom pozitivne, a s učestalošću konzumiranja alkohola te učestalošću konzumiranja kanabisa negativne.

S obzirom na to da su rezultati u Tablici 14. pokazali kako nema povezanosti između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola, nije bilo moguće ispitati medijatorske efekte uzročnih orijentacija niti samoodređenosti u odnosu potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola. U kontekstu učestalosti konzumiranja kanabisa, utvrđena je niska negativna povezanost potrebe za autonomijom i ovog kriterija (vidi Tablicu 14.), te je stoga i testirana značajnost medijatorskih efekata uzročnih orijentacija i samoodređenosti u odnosu navedenih varijabli. Kako bismo provjerili predstavljaju li uzročne orijentacije i samoodređenost medijatore povezanosti potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja kanabisa, proveli smo analizu traga pomoću niza regresijskih analiza.

Prvo je provedena hijerarhijska regresijska analiza u kojoj je učestalost konzumiranja kanabisa predstavljala kriterijsku, a potreba za autonomijom, autonomna uzročna orijentacija, kontrolirana uzročna orijentacija i samoodređenost prediktorske varijable. Potreba za autonomijom uključena je u prvom koraku, a uzročne orijentacije i samoodređenost u drugom koraku. Rezultati su pokazali kako varijable uključene u analizu objašnjavaju tek 2.6% varijance rezultata postignutih na varijabli učestalosti konzumiranja kanabisa. Ukupan efekt potrebe za autonomijom je, kada kontroliramo uzročne orijentacije i samoodređenost, statistički značajan (Tablica 23.), što znači da potreba za autonomijom ima i direktan efekt na učestalost konzumiranja kanabisa, a on je jednak efektu kojeg potreba za autonomijom ima prije kontrole potencijalnih medijatora.

Tablica 23.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize s učestalosti konzumiranja kanabisa kao kriterijem

Korak	Prediktori	Kriterij: učestalost konzumiranja kanabisa	
		β	ΔR^2
Prvi	<i>Potreba za autonomijom</i>	-.12*	.02*
Drugi	<i>Potreba za autonomijom</i>	-.14*	.01
	<i>Autonomna uzročna orijentacija</i>	-.06	
	<i>Kontrolirana uzročna orijentacija</i>	.06	
	<i>Samoodređenost</i>	.08	
	R^2		.03

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u kurzivu – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R^2 – koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije

Navedeni rezultati ukazuju na zaključak kako autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija te samoodređenost nisu značajni prediktori učestalosti konzumiranja kanabisa. Potencijalni medijatori nisu se pokazali povezani s kriterijem, a niti kontrola tih varijabli ne dovodi do smanjenja korelacije između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja kanabisa.

Iako možemo zaključiti kako uzročne orijentacije i samoodređenost nisu medijatori odnosa između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja kanabisa, ipak smo provjerili predstavlja li potreba za autonomijom značajan prediktor uzročnih orijentacija i samoodređenosti. U tu svrhu proveli smo tri jednostavne regresijske analize u kojoj su autonomna uzročna orijentacija, kontrolirana uzročna orijentacija i samoodređenost kriteriji, a potreba za autonomijom prediktor (Tablica 24.).

Tablica 24.

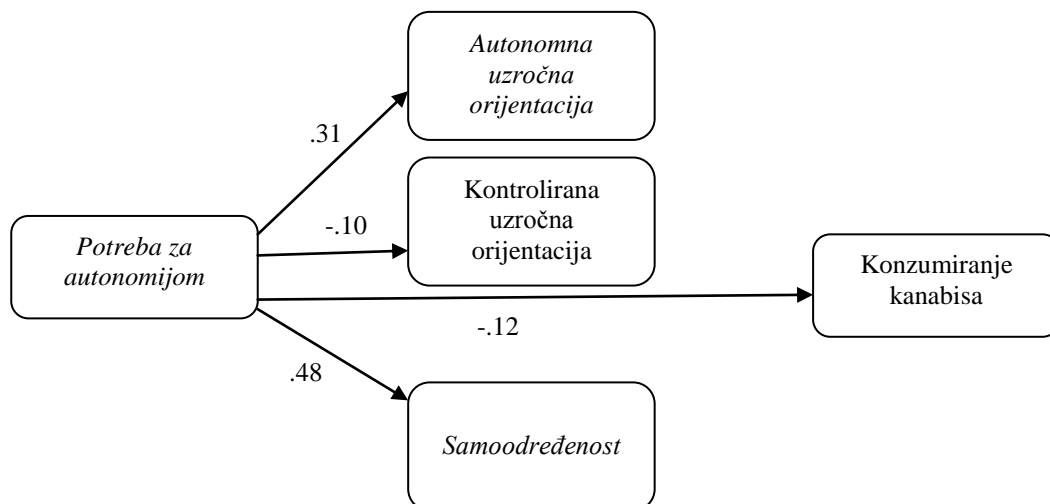
Rezultati regresijskih analiza s *autonomnom uzročnom orijentacijom*, kontroliranom uzročnom orijentacijom i *samoodređenosti* kao kriterijima

Kriteriji	Prediktor: <i>potreba za autonomijom</i>	
	β	R ²
<i>Autonomna uzročna orijentacija</i>	.31**	.10**
Kontrolirana uzročna orijentacija	-.10*	.01*
<i>Samoodređenost</i>	.48**	.23**

Legenda: *p<.05; **p<.01; slovima u kurzivu – transformirane varijable; β – standardizirani regresijski koeficijent; R²– koeficijent multiple determinacije

Rezultati provedene regresijske analize potvrđuju kako potreba za autonomijom predstavlja prediktor autonomne uzročne orijentacije, kontrolirane uzročne orijentacije i samoodređenosti, na što ukazuju statistički značajni standardizirani regresijski koeficijenti.

Na Slici 12. grafički su prikazani rezultati opisane analize traga.



Slika 12. - Analiza traga za medijatorski model povezanosti potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja kanabisa

Nastavno na prikazane rezultate, možemo zaključiti kako nismo potvrdili prvu i drugu hipotezu četvrtog problema, budući da autonomna i kontrolirana uzročna orijentacija niti samoodređenost nisu značajni medijatori odnosa između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. Nadalje, djelomično smo potvrdili treću hipotezu ovog istraživačkog problema, budući da se pokazalo kako postoji značajna negativna povezanost između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja kanabisa, uz kontrolu uzročnih orijentacija i samoodređenosti. Iako smo isto očekivali kada je u pitanju učestalost konzumiranja alkohola, u tom dijelu treća hipoteza nije potvrđena.

4.4.5. Moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Kako bismo odgovorili na posljednji istraživački problem, provjerili smo predstavlja li samoodređenost moderator varijablu u odnosu osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. Pretpostavili smo da će kod studenata koji postižu visoke rezultate na Skali samoodređenja postojati pozitivna povezanost između učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa s jedne strane te ekstraverzije i neuroticizma s druge strane. Nadalje, pretpostavili smo da će učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa biti negativno povezane sa savjesnošću. Također smo pretpostavili da, kod studenata koji postižu niski rezultat na Skali samoodređenja, neće postojati statistički značajna povezanost između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa.

Moderatorski efekt odnosi se na postojanje interakcije između prediktorskih varijabli na kriterijsku (Baron i Kenny, 1986.). U ovom istraživanju željeli smo provjeriti postojanje interakcije između svake od tri osobine ličnosti (ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma) i samoodređenosti kao potencijalne moderator varijable, stoga smo moderatorske efekte testirali primjenom većeg broja hijerarhijskih regresijskih analiza.

Slučaj kada testiramo interakciju između dvije varijable možemo prikazati pomoću slijedeće regresijske jednadžbe (prema Lotar, 2012.):

$$Y = b_1X + b_2Z + b_3XZ + b_0$$

The diagram illustrates the components of the regression equation $Y = b_1X + b_2Z + b_3XZ + b_0$. Arrows indicate the following mappings:

- kriterij** (criterion) points to Y .
- prediktor** (predictor) points to X .
- moderator** points to Z .
- interakcija** (interaction) points to XZ .
- odsječak** (intercept) points to b_0 .

U kontekstu prikazane jednadžbe, interakcija znači da regresija kriterija Y (učestalost konzumiranja) na prediktor X (osobina ličnosti) ovisi o specifičnoj vrijednosti Z (samoodređenost) na kojoj je odnos između kriterija Y i prediktora X mjeren. Interakcija dvije varijable (XZ) predstavlja njihov umnožak ($X \times Z$ tj. osobina ličnosti \times samoodređenost).

Prije provjere moderatorskog efekta, potrebno je centrirati prediktorske varijable, odnosno svesti aritmetičku sredinu svake prediktorske varijable na 0, na način da se od svakog bruto rezultata oduzme aritmetička sredina te varijable. Centriranje je potrebno kako bi se smanjila multikolinearnost između dvije varijable, budući da je interakcijska varijabla sačinjena od umnoška dva prediktora (čime se povećava vjerojatnost da se u analizi rezultati međusobno ponište). Također, centriranje je potrebno i zbog interpretacije interakcijskih efekata. Naime, regresijski efekti nižeg reda (b_1 i b_2) predstavljaju uvjetovane efekte, budući da opisuju efekt jednog prediktora na kriterij za točno određenu vrijednost drugog prediktora. Primjerice, b_1 koeficijent predstavlja regresiju Y na X, uz $Z=0$. U slučaju da vrijednost 0 ne postoji u Z varijabli, interpretacija b koeficijenta ne bi bila smisljena. Upravo centriranjem se postiže da vrijednost 0 postane aritmetička sredina varijable, čime se omogućava smislenost interpretiranja b koeficijenata (Lotar, 2012.).

Prilikom provjere interakcijskih efekata putem hijerarhijske regresijske analize, u prvom koraku analize uključuju se prediktori, a u drugom koraku njihova interakcija. Kada se interakcijski efekt ne pokaže značajnim, interpretiraju se efekti nižeg reda (Hayes, 2005, Hayes i Matthes, 2009., sve prema Lotar, 2012.). Međutim, kada je interakcijski efekt značajan, potrebno je interpretirati b koeficijente, pri čemu „ b_1 predstavlja procijenjeni efekt koji ima promjena za jednu jedinicu u X na Y, kada je $Z=0$; b_2 je procijenjeni efekt koji ima promjena za jednu jedinicu u Z na Y, kada je $X=0$, a b_3 predstavlja promjenu u b_1 ukoliko se Z poveća za 1 ili koliko će se promijeniti b_2 s porastom X za jednu jedinicu. Konstanta b_0 predstavlja procjenu vrijednosti kriterijske varijable kada su i prediktor i moderator jednaki nuli“ (prema Lotar, 2012.:98). Kako bi se dobilo više informacija o djelovanju interakcijskog efekta, preporučljivo je interakciju prikazati grafički te provesti post hoc testiranje.

Obzirom da nas u ovom istraživanju zanima moderatorsko djelovanje samoodređenosti u odnosu spomenutih osobina ličnosti i dva ishoda, prvo je testiran moderatorski efekt u kojem je kriterij učestalost konzumiranja alkohola.

Sukladno navedenom, prije provedbe analize, sve prediktorske varijable su centrirane (od bruto rezultata oduzeta je aritmetička sredina varijable). U prvom koraku u hijerarhijsku regresijsku analizu uključeni su ekstraverzija, savjesnost, neuroticizam i samoodređenost, a u drugom koraku interakcijske varijable (umnožak svake osobine ličnosti i samoodređenosti).

Tablica 25.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize testiranja moderatorskog efekta samoodređenosti u odnosu ekstraverzije, savjesnosti, neuroticizma i učestalosti konzumiranja alkohola

	Korak 1			Korak 2		
	b	Standardna pogreška	t	b	Standardna pogreška	t
Odsječak	2.717	0.184	14.80**	2.808	0.204	13.76**
Ekstraverzija	0.137	0.026	5.37**	0.137	0.026	5.36**
Savjesnost	-0.074	0.031	-2.41*	-0.072	0.031	-2.32*
Neuroticizam	-0.048	0.028	-1.72	-0.044	0.028	-1.56
<i>Samoodređenost</i>	-1.352	0.969	-1.40	-1.303	0.970	-1.34
Ekstraverzija × <i>Samoodređenost</i>				-0.106	0.115	0.92
Savjesnost × <i>Samoodređenost</i>				-0.065	0.139	-0.47
Neuroticizam × <i>Samoodređenost</i>				0.211	0.123	1.71
Ukupni model						
R		.285			.300	
Korigirani R ²		.073			.075	
ΔR ²		.081**			.009	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u kurzivu – transformirane varijable; b – nestandardizirani regresijski koeficijent; R – koeficijent multiple korelacije; R² – koeficijent multiple determinacije; ΔR² – promjena koeficijenta multiple determinacije

Kao što je vidljivo iz Tablice 25., rezultati testiranja moderatorskog efekta samoodređenosti u odnosu između ekstraverzije, savjesnosti te neuroticizma i učestalosti konzumiranja alkohola pokazali su kako interakcijski efekti nisu statistički značajni ($\Delta R^2 = 0.009$; $p > .05$), odnosno samoodređenost ne predstavlja moderator između ispitivanih osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola. Prediktori uključeni u prvom koraku hijerarhijske regresijske analize objašnjavaju ukupno 8.1% varijance učestalosti konzumiranja alkohola, pri čemu su se značajnim prediktorima pokazali visoka ekstraverzija i niska savjesnost. Sudionici s višom ekstraverzijom te oni s nižom savjesnošću učestalije konzumiraju alkohol.

Kako bismo provjerili moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma s jedne strane te učestalosti konzumiranja kanabisa s druge strane,

proveli smo hijerarhijsku regresijsku analizu u kojoj je kriterij učestalost konzumiranja kanabisa. Prediktori u prvom koraku su ekstraverzija, savjesnost, neuroticizam i samoodređenost, a u drugom koraku interakcijske varijable.

Kao što je prikazano u Tablici 26., značajni prediktori u prvom koraku su ekstraverzija i savjesnost. Nadalje, uvođenjem interakcijskih efekata u drugom koraku došlo je do značajnog porasta koeficijenta multiple determinacije, te je interakcijskim efektima objašnjeno dodatnih 3.1% varijance učestalosti konzumiranja kanabisa. Ovaj rezultat ukazuje na postojanje interakcije, zbog čega je potrebno interpretirati samo koeficijente višeg reda. Od tri testirana interakcijska efekta, značajnim se pokazala interakcija ekstraverzije i samoodređenosti, iako je riječ o malom efektu. Sukladno preporuci Holmbecka (2002., prema Lotar, 2012.), ovaj jednostavni efekt provjeren je dodatnom analizom, na način da su u hijerarhijsku regresijsku analizu u prvom koraku uključeni samo ekstraverzija i samoodređenost, a u drugom koraku njihova interakcija. U ovoj analizi dobivene su gotovo identične vrijednosti kao i u analizi s ostalim prediktorskim i interakcijskim varijablama.

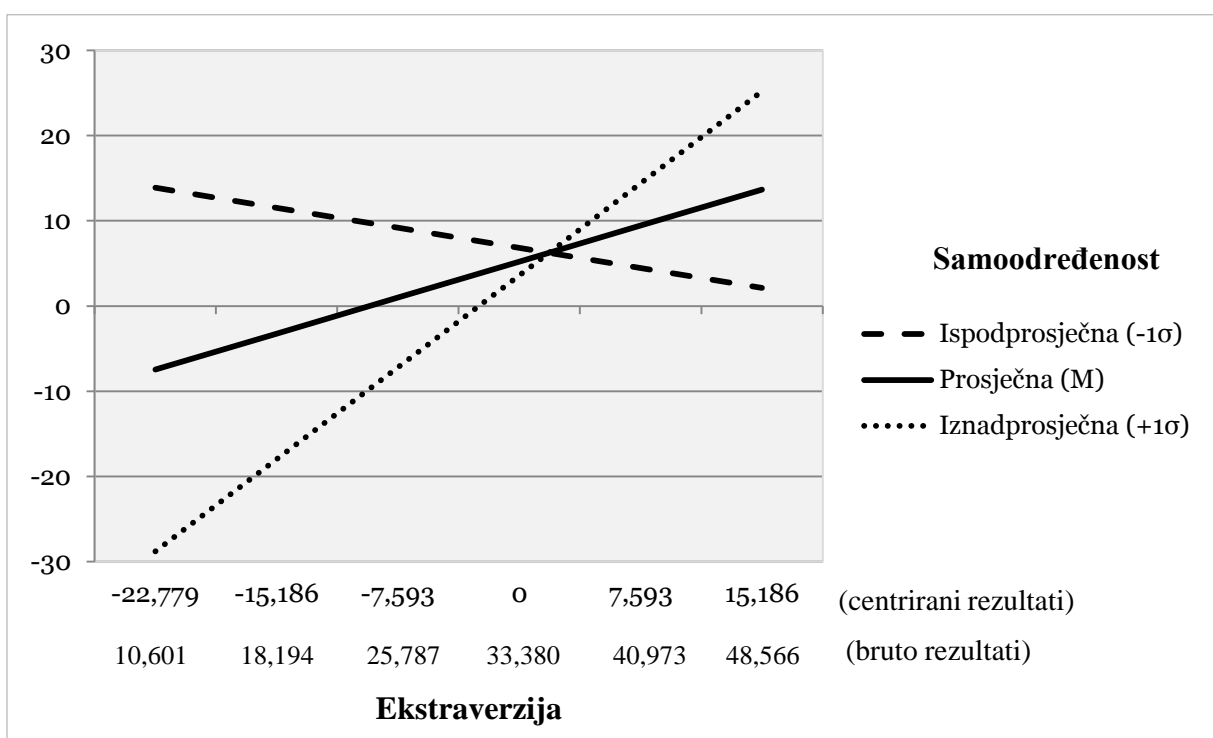
Tablica 26.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize testiranja moderatorskog efekta samoodređenosti u odnosu ekstraverzije, savjesnosti, neuroticizma i učestalosti konzumiranja kanabisa

	Korak 1			Korak 2		
	b	Standardna pogreška	t	b	Standardna pogreška	t
Odsječak	6.411	1.764	3.63**	5.209	1.938	2.69**
Ekstraverzija	0.504	0.246	2.05*	0.556	0.244	2.28*
Savjesnost	-0.654	0.297	-2.20*	-0.655	0.294	-2.23*
Neuroticizam	-0.351	0.267	-1.32	-0.368	0.265	-1.39
<i>Samoodređenost</i>	-6.296	9.200	-0.68	-7.377	9.121	-0.81
Ekstraverzija × <i>Samoodređenost</i>				3.971	1.092	3.64**
Savjesnost × <i>Samoodređenost</i>				-0.493	1.319	-0.37
Neuroticizam × <i>Samoodređenost</i>				1.366	1.169	1.17
Ukupni model						
R		.153			.233	
Korigirani R ²		.014			.039	
ΔR ²		.023*			.031**	

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u *kurzivu* – transformirane varijable; b – nestandardizirani regresijski koeficijent; R – koeficijent multiple korelacije; R² – koeficijent multiple determinacije; ΔR² – promjena koeficijenta multiple determinacije

Kako bismo dobili bolji uvid u interakcijski efekt ekstraverzije i samoodređenosti, rezultate smo prikazali grafički. Obzirom da je moderator varijabla (samoodređenost) kontinuirana varijabla, odabrali smo šest vrijednosti iz totalnog raspona navedene varijable: -3 standardne devijacije, -2 standardne devijacije, -1 standardnu devijaciju, aritmetičku sredinu, +1 standardnu devijaciju i +2 standardne devijacije (vrijednost +3 standardne devijacije viša je od mogućeg raspona samoodređenosti). Graf 1. prikazuje kako se mijenja odnos ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa na različitim razinama moderator varijable. Naime, kod visoko i prosječno samoodređenih studenata, porast u ekstraverziji praćen je porastom u konzumiranju kanabisa. Taj efekt je izraženiji kod sudionika s višom samoodređenošću.



Graf 1. - Moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa

Kako bismo provjerili razlikuju li se regresijski pravci ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa na različitim razinama samoodređenosti, proveli smo post hoc testiranje. Ova analiza daje odgovor na pitanje je li porast za jednu jedinicu u varijabli ekstraverzije praćen značajnom promjenom u učestalosti konzumiranja kanabisa na pojedinoj razini samoodređenosti (M, +1SD i -1SD). Kako bismo provjerili navedeno, proveli smo odvojenu jednostavnu regresijsku analizu za svaku od uvjetovanih vrijednosti samoodređenosti (M, +1SD i -1SD).

Prilikom provedbe regresijske analize kojom želimo ispitati je li regresijski pravac za vrijednost +1SD značajno različit od 0, potrebno je kreirati novu varijablu za tu uvjetovanu vrijednost. Novu varijablu kreirali smo na način da smo vrijednost samoodređenosti koja se nalazi na +1 standardnoj devijaciji oduzeli od bruto rezultata (Z_{+1SD}). Nakon toga smo kreirali novu varijablu koja predstavlja umnožak prethodno kreirane varijable (Z_{+1SD}) i prediktora (X), tj. ekstraverzije. Kao prediktore u regresijsku analizu potom smo uključili sve tri varijable: X (ekstraverziju), Z_{+1SD} (samoodređenost + 1SD) i XZ_{+1SD} (interakcija ekstraverzije i varijable samoodređenosti +1SD). Koeficijent b1 iz te regresijske analize predstavlja regresijski koeficijent Y na X za $Z = +1SD$, a njegov t-test pokazuje razlikuje li se taj pravac značajno od 0. Isti postupak proveli smo i za ostale uvjetovane vrijednosti (M i -1SD) (Lotar, 2012.). Tablica 27. prikazuje rezultate post hoc testiranja interakcijskog efekta ekstraverzije i samoodređenosti na učestalost konzumiranja kanabisa.

Tablica 27.

Post hoc testiranje interakcijskog efekta ekstraverzije i samoodređenosti na učestalost konzumiranja kanabisa

		b	Standardna pogreška	t
Ispodprosječna samoodređenost (-1 σ)	Odsječak	6.824	2.732	2.50*
	Ekstraverzija	-0.314	0.331	-0.95
	<i>Samoodređenost</i>	-7.377	9.121	-0.81
	Ekstraverzija \times <i>Samoodređenost</i>	3.971	1.092	3.64**
Prosječna samoodređenost (M)	Odsječak	5.209	1.938	2.69**
	Ekstraverzija	0.556	0.244	2.28*
	<i>Samoodređenost</i>	-7.377	9.121	-0.81
	Ekstraverzija \times <i>Samoodređenost</i>	3.971	1.092	3.64**
Iznadprosječna samoodređenost (+1 σ)	Odsječak	3.593	2.834	1.27
	Ekstraverzija	1.426	0.352	4.05**
	<i>Samoodređenost</i>	-7.377	9.121	-0.81
	Ekstraverzija \times <i>Samoodređenost</i>	3.971	1.092	3.64**

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; slovima u kurzivu – transformirane varijable; b – nestandardizirani regresijski koeficijent

Inspekcijom vrijednosti b koeficijenata prikazanih u Tablici 27. možemo zaključiti da je povezanost ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa značajna i pozitivna. Kod

sudionika koji postižu ispodprosječne rezultate, efekt ekstraverzije na učestalost konzumiranja kanabisa ne razlikuje se značajno od nule, odnosno taj efekt nije statistički značajan.

Temeljem prikazanih rezultata možemo zaključiti kako su sudionici koji imaju prosječnu samoodređenost i prosječnu ekstraverziju, kanabis konzumirali u prosjeku 5.21 dana u životu ($b_0=5.209$). U slučaju prosječne samoodređenosti ($Z=0$), povećanjem vrijednosti ekstraverzije za 1 bod, povećava se i učestalost konzumiranja kanabisa za približno pola dana ($b_1=.556$).

Kod sudionika koji postižu iznadprosječne rezultate na Skali samoodređenja ($Z=+1SD$), povećanjem vrijednosti ekstraverzije za 1 bod, povećava se i broj dana u kojima je sudionik konzumirao kanabis za gotovo 1.5 dan ($b_1=1.426$). Dakle, efekt ekstraverzije na konzumaciju kanabisa veći je kod sudionika s višom samoodređenosti.

Možemo zaključiti kako smo djelomično potvrdili hipotezu koju smo postavili uz peti istraživački problem. U slučaju učestalosti konzumiranja alkohola, nismo potvrdili postojanje interakcijskog efekta između samoodređenosti i osobina ličnosti. U slučaju učestalosti konzumiranja kanabisa, potvrdili smo dio hipoteze kojim smo pretpostavili da će se, kod sudionika koji postižu visoke rezultate na Skali samoodređenja, utvrditi pozitivna povezanost između učestalosti konzumiranja kanabisa i ekstraverzije. Nadalje, potvrdili smo kako ne postoji statistički značajna povezanost između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja kanabisa kod studenata koji postižu niski rezultat na Skali samoodređenja. Dio hipoteze koji se odnosi na moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između savjesnosti te neuroticizma i učestalosti konzumiranja kanabisa nismo potvrdili.

5. RASPRAVA

Kako bismo postigli cilj ovog istraživanja postavili smo pet istraživačkih problema. U nastavku teksta pokušat će se objasniti dobiveni rezultati, prodiskutirati ograničenja i doprinosi ovog istraživanja te dati preporuke za buduća istraživanja u ovom području. No, prije nego što raspravimo dobivene rezultate u svakom od postavljenih istraživačkih problema, potrebno je osvrnuti se na razlike u varijablama teorije samoodređenja s obzirom na spol te podatke o prevalencijama konzumiranja alkohola i kanabisa.

Statistički značajne razlike s obzirom na spol utvrđene su u dvije varijable teorije samoodređenja: potrebi za autonomijom i autonomnoj uzročnoj orijentaciji. Iako je riječ o malom efektu, rezultati pokazuju kako djevojke u većoj mjeri procjenjuju zadovoljenje potrebe za autonomijom od mladića. Ovi rezultati u skladu su s istraživanjem koje je provela Sabol (2005.). Također, djevojke su više autonomno uzročno orijentirane od mladića, pri čemu je riječ o umjerenom efektu. Ovaj rezultat utvrđen je i u drugim istraživanjima (primjerice, Deci i Ryan, 1985.; Wong, 2000.). Čini se da djevojke uspješnije zadovoljavaju potrebu za autonomijom, kao i da se u većoj mjeri od mladića autonomno orijentiraju prilikom započinjanja i reguliranja ponašanja. S druge strane, nije utvrđena statistički značajna razlika po spolu u varijabli kontrolirane uzročne orijentacije, što je u skladu s istraživanjem koje je provela Wong (2000.), no ne i u skladu s istraživanjem Deci i Ryana (1985.) koji su utvrdili da su studenti muškog spola u većoj mjeri kontrolirano orijentirani u odnosu na studentice. Razlike po spolu u konstruktima teorije samoodređenja nedovoljno su istraživane (Neighbors i sur., 2003.), stoga nije potpuno jasno čime su uvjetovane. Moguće da su djevojke u većoj mjeri autonomno orijentirane uslijed manje percepcije vršnjačkog pritiska, budući da literatura pokazuje kako su mladići, kada je riječ o devijantnim ponašanjima, u većoj mjeri podložni vršnjačkom pritisku od djevojaka (Lotar, 2012.).

Statistički značajne razlike po spolu utvrđene su i u dvije osobine ličnosti: ekstraverziji i neuroticizmu. Djevojke su više ekstravertirane (riječ je o malom efektu) i više neurotične od mladića (riječ o umjerenom efektu). Ovi rezultati su očekivani i u skladu s literaturom (primjerice, Sabol, 2005.) koja pokazuje kako su mladići manje društveni, ali i emocionalno stabilniji od djevojaka, dok su djevojke istovremeno više društvene, ali i više potištene, anksiozne i napete.

Mladići i djevojke statistički se značajno razlikuju po broju dana u kojima su konzumirali alkohol u 30 dana koji su prethodili istraživanju. Iako je riječ o malom efektu, mladići konzumiraju alkohol učestalije od djevojaka, što je u skladu s drugim istraživanjima (Ham i Hope, 2003.; Neighbors i sur., 2003.). Moguće je da mladići konzumiraju alkohol učestalije od djevojaka uslijed različitog odgoja te veće prihvatljivosti njihovog pijenja u društvu. Čini se da se konzumiranje alkohola od strane mladića još uvijek prihvaća kao dio muškog identiteta, dok se na pijenje djevojaka ne gleda toliko blagonaklono. Veća tolerancija društva prema pijenju muškaraca dovodi mladiće u pojačani rizik za konzumiranje alkohola i probleme povezane s tim.

Nije utvrđena statistički značajna razlika u učestalosti konzumiranja kanabisa, odnosno mladići i djevojke imaju podjednako iskustvo u broju dana u kojima su u životu konzumirali kanabis. S obzirom na to da se kanabis nalazi na Popisu droga, psihotropnih tvari i biljaka iz kojih se može dobiti droga te tvari koje se mogu uporabiti za izradu droga (Narodne novine, 156/14, 42/15), odnosno riječ je o ilegalnom sredstvu ovisnosti, moguće da nepostojanje razlika po spolu u ovoj varijabli predstavlja izraz bunta i otpora prema društvenim normama koje je razvojno karakteristično za mladiće i za djevojke u adolescenciji.

Potrebno je spomenuti kako se studenti prve i druge godine studija statistički značajno ne razlikuju u učestalosti konzumiranja alkohola niti u učestalosti konzumiranja kanabisa, što je u skladu s našom pretpostavkom da se, kada je riječ o učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa, studenti na početku studija mogu promatrati kao jedna populacija.

Skoro svi sudionici (95.2%; od čega 92.8% mladića i 96.7% djevojaka) su barem jednom u životu konzumirali alkohol. U prošloj godini isto je učinilo 92.0% sudionika (91.5% mladića i 92.3% djevojaka), a u prošlom mjesecu gotovo tri četvrtine uzorka (73.6%: 76.4% mladića i 72.0% djevojaka). Naši rezultati gotovo su istovjetni rezultatima koje je utvrdila Kovčo Vukadin (2014.), ali su i nešto viši od rezultata koji su dobiveni na subuzorku mladih (15-34 godine) u istraživanju zlouporabe sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske (Glavak Tkalić i sur., 2012.). Ovi nalazi su razumljivi, s obzirom na to da prosječna dob sudionika u našem istraživanju iznosi 19.62 ($SD=0.826$). Dakle, riječ je o dobi u kojoj su prevalencije konzumiranja alkohola na vrhuncu, nakon čega slijedi lagano opadanje (Maggs, 1997.). Nisu utvrđene statistički značajne razlike u cjeloživotnoj, prošlogodišnjoj i prošlomjesečnoj prevalenciji konzumiranja alkohola među mladićima i djevojkama. Dakle,

alkohol je široko dostupno i prihvatljivo sredstvo ovisnosti kojeg redovito konzumiraju i mladići i djevojke.

Ukoliko obratimo pažnju na ekscesivno pijenje koje predstavlja rizičniji oblik konzumiranja alkohola, vidimo kako četvrtina sudionika (25.3% mladića i 17.0% djevojaka) prakticira ovo ponašanje jednom mjesečno, a 8.5% sudionika (12.7% mladića i 5.9% djevojaka) ekscesivno pije na tjednoj osnovi. U ovoj varijabli utvrđena je mala, ali statistički značajna razlika između mladića i djevojaka i to tako da mladići izvještavaju o učestalijem pijenju šest ili više čaša alkoholnog pića prilikom iste prigode od djevojaka. Obzirom da ekscesivno pijenje najčešće rezultira opijanjem, moguće da mladići uz ovo ponašanje povezuju pozitivna očekivanja povezana s većom opuštenošću, većom vjerojatnošću ostvarivanja spolnih odnosa, 'tekućom hrabrošću' i slično (Neighbors i sur., 2003.). Temeljem navedenog možemo zaključiti kako su mladići na početku studija koji žive u studentskim naseljima u nešto višem riziku za ekscesivno pijenje od djevojaka koje borave u istim uvjetima.

Prosječna dob prvog konzumiranja alkohola iznosi 14.3 godine (SD=2.608). I druga istraživanja koja se bave konzumiranjem sredstava ovisnosti među mladima ukazuju na zaključak kako djeca i mladi rano počinju piti alkohol. Primjerice, Kuzman i suradnici (2012.) su pokazali kako je srednja dob u kojoj su djeca koja imaju 15 godina prvi put pila alkohol 12.8 godina za dječake i 13.3 godina za djevojčice. Glavak Tkalić i suradnici (2012.) su utvrdili kako je gotovo polovica subuzorka mladih (15-34 godine) probala alkohol u dobi između 15 i 17 godina. Dakle, mladi rano počinju eksperimentirati s alkoholom, a navedenom doprinosi i činjenica kako konzumiranje alkohola zauzima važno mjesto u našoj kulturi te se nerijetko s prvim konzumiranjem počinje kod kuće.

Barem jednom u životu kanabis je probalo 27.5% sudionika (28.9% mladića i 26.7% djevojaka), što je u skladu s rezultatima istraživanja koje su proveli Kuzman i suradnici (2011.) među studentima prve godine studija te s podacima istraživanja zlorabe sredstava ovisnosti u općoj populaciji u Republici Hrvatskoj koje je pokazalo kako je četvrtina mladih u dobi od 15 do 34 godine konzumirala kanabis (Glavak Tkalić i sur., 2012.). Ipak, dio istraživanja među studentima ukazuje na to kako je gotovo polovica sudionika barem jednom u životu konzumirala kanabis (primjerice, Glavak Tkalić, 2009.; Kovčo Vukadin, 2014.). U prošloj godini kanabis je konzumiralo 17.0% sudionika (18.7% mladića i 15.9% djevojaka), što je u skladu s istraživanjem Kuzman i suradnika (2011.), ali niže od prevalencija o kojima

izvještavaju Glavak Tkalić (2009.) i Kovčo Vukadin (2014.). Ukoliko pogledamo prošlomjesečnu prevalenciju konzumiranja kanabisa, vidljivo je kako je 7.1% sudionika (8.4% mladića i 6.3% djevojaka) konzumiralo kanabis u 30 dana koji su prethodili istraživanju. I ovaj podatak je u skladu s istraživanjem Kuzman i suradnika (2011.), te je nešto niži od prevalencija utvrđenih u istraživanju Glavak Tkalić (2009.) i Kovčo Vukadin (2014.). Potrebno je napomenuti kako su istraživanja Glavak Tkalić (2009.) i Kovčo Vukadin (2014.) provedena na prigodnim uzorcima studenata, dok su Kuzman i suradnici (2011.) obuhvatili 15% redovnih studenata prve godine studija Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Rijeci, pri čemu je uzorak stratificiran prema spolu i vrsti sveučilišnih studija. Spomenuta istraživanja obuhvatila su studente neovisno o tome žive li sudionici u studentskom naselju ili u nekom drugom okruženju. Naše istraživanje provedeno je na kvotnom uzorku u kojem su dragovoljno sudjelovali sudionici iz studentskih domova koji su se u vrijeme provedbe mjerenja zatekli na fakultetima. Moguće je da su više prevalencije konzumiranja kanabisa u istraživanjima Glavak Tkalić (2009.) i Kovčo Vukadin (2014.) od onih koje su utvrdili Kuzman i suradnici (2011.) i koje smo dobili u našem istraživanju uvjetovane prigodnim uzorcima sudionika, zbog čega je potreban oprez u generalizaciji tih podataka na populaciju studenata. Također je moguće da na život u studentskom naselju, uz rizike koji se povezuju sa životom u skupini vršnjaka, utječu i određeni zaštitni mehanizmi, kao što je akademska kompetentnost (NIDA, 2003.). Naime, smještaj u studentsko naselje, u pravilu, dobivaju studenti koji su uspješni u izvršavanju akademskih zadataka, pa moguće i to utječe na nešto niže prevalencije konzumiranja kanabisa. Također, naši sudionici i sudionici Kuzman i suradnika (2011.) su nešto mlađi i homogeniji po dobi od sudionika u istraživanju Glavak Tkalić (2009.) i Kovčo Vukadin (2014.). Čini se da su prevalencije konzumiranja kanabisa među starijim studentima nešto više od prevalencija među studentima na početku studija. Ovu bi pretpostavku bilo vrijedno ispitati u budućim istraživanjima.

Nisu utvrđene statistički značajne razlike između mladića i djevojaka u prevalencijama konzumiranja kanabisa ikada u životu, u prošloj godini i u prošlom mjesecu. Drugim riječima, mladići i djevojke na početku studija koji žive u studentskim naseljima u jednakom su riziku za konzumiranje kanabisa. Na slične podatke ukazuje i Glavak Tkalić (2009.) koja, iako je utvrdila statistički značajnu razliku po spolu u cjeloživotnoj uporabi marihuane (studenti su učestalije konzumirali marihuanu od studentica), nije utvrdila statistički značajne razlike u odnosu na spol sudionika u prošlogodišnjoj i prošlomjesečnoj uporabi marihuane.

Prosječna dob prvog konzumiranja kanabisa je 17.28 godina (SD=1.792), što je u skladu s istraživanjem Kovčo Vukadin (2014.) koja je utvrdila da prosječna dob prvog konzumiranja kanabisa iznosi 17.45 godina (SD=2.244).

Zanimljivo je spomenuti da gotovo tri četvrtine sudionika navodi kako osobno poznaje nekoga tko konzumira kanabis. Ovaj rezultat je u skladu s literaturom o deskriptivnim normativnim uvjerenjima koja pokazuje kako mladi imaju tendenciju precjenjivanja zastupljenosti konzumiranja sredstava ovisnosti među svojim vršnjacima (Lewis i Neighbors, 2004., Murnaghan i sur., 2009.; Neighbors i sur., 2010.; Olds, Thombs i Ray-Tomasek, 2005.), što moguće ukazuje i na njihovu percepciju o većoj prihvatljivosti konzumiranja sredstava ovisnosti te prihvaćanja takvog ponašanja kao normativnog. Potrebno je napomenuti kako i percepcija odobravanja prakticiranja određenog ponašanja od strane značajnih drugih osoba predstavlja rizični čimbenik za neprihvatljiva ponašanja (Gockeritz i sur., 2010.), budući da se osoba može odlučiti za konzumiranje određenog sredstva kako bi ostvarila poželjne socijalne posljedice poput popularnosti (Page, Piko, Balazas i Struk, 2011.). Također, Wu, Swartz i Brady (2015.) navode kako se percipirane norme adolescenata vezane uz konzumiranje kanabisa nerijetko povezuju i s konzumiranjem kanabisa.

S obzirom na to da se u posljednje vrijeme bilježi rastuća pojava sintetskih kanabinoida, zanimalo nas je iskustvo naših sudionika u konzumiranju navedenih tvari. Rezultati pokazuju kako je 3.0% uzorka probalo sintetske kanabinoide, podjednako mladići (3.0%) i djevojke (3.0%). Prevalencije u prošloj godini iznose 1.6% (mladići: 1.8%, djevojke: 1.5%), a u prošlom mjesecu 1.2% (mladići: 1.2%; djevojke: 1.1%). Prilikom usporedbe ovih rezultata s prevalencijama utvrđenim u Flash Eurobarometer istraživanju (2014.) potreban je oprez, budući da spomenuto istraživanje nije zasebno ispitivalo konzumiranje sintetskih kanabinoida, već novih droga općenito. Nadalje, mladići i djevojke ne razlikuju se statistički značajno u životnoj, prošlogodišnjoj i prošlomjesečnoj prevalenciji konzumiranja sintetskih kanabinoida. Unatoč niskim prevalencijama konzumiranja ovih tvari, 16.7% sudionika navodi kako osobno poznaje nekoga tko konzumira sintetske kanabinoide.

Na temelju dobivenih rezultata možemo zaključiti kako konzumiranje alkohola i kanabinoida predstavljaju rizična ponašanja koja su zastupljena među studentima prve i druge godine studija Sveučilišta u Zagrebu koji borave u studentskim naseljima. Ipak, čini se kako ovi sudionici ne konzumiraju navedena sredstva učestalije od studenata prve godine koji ne žive u

studentskim naseljima (Kuzman i sur., 2011.). Također, unatoč rastućoj pojavi sintetskih kanabinoida, možemo zaključiti kako su prevalencije uporabe ovih tvari među studentima u domovima na početku studija relativno niske.

5.1. Odnos između konstrukata teorije samoodređenja, osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Iako se samoodređenost nerijetko operacionalizira kao autonomna uzročna orijentacija (primjerice, Neighbors i sur., 2003.), rezultati našeg istraživanja pokazuju da, ako su navedeni konstrukti operacionalizirani kao u ovom istraživanju, riječ je o različitim konstruktima koje dijele mali postotak zajedničke varijance (5.29%). Ovaj nalaz doprinosi razjašnjavanju razlika između srodnih konstrukata teorije samoodređenja i potrebno ga je uzeti u obzir prilikom planiranja budućih istraživanja. Samoodređene osobe uspješnije zadovoljavaju svoju potrebu za autonomijom, što je u skladu s dostupnom literaturom (Deci i Vansteenkiste, 2004.). Također, samoodređenije osobe su ujedno manje neurotične, više ekstravertirane i savjesne, doživljavaju višu podršku svojoj autonomiji te se više autonomno uzročno orijentiraju prilikom započinjanja i reguliranja ponašanja.

Sukladno nalazima Deci i Ryana (1985.), nismo utvrdili statistički značajnu povezanost između autonomne i kontrolirane uzročne orijentacije. Dakle, riječ je o međusobno neovisnim konstruktima te visoki rezultati na jednoj subskali ne podrazumijevaju niske rezultate na drugoj subskali. Osim što su više samoodređene, osobe s visokom autonomnom uzročnom orijentacijom ujedno u većoj mjeri zadovoljavaju potrebu za autonomijom te doživljavaju višu podršku svojoj autonomiji od strane akademskog osoblja na fakultetu. Navedeno je u skladu s literaturom u kojoj se nalazi kako informacijski aspekti događaja promoviraju autonomiju i samoodređenost osobe (Reeve i Deci, 1996.). Također, iako je riječ o malim efektima, visoko autonomno orijentirane osobe ujedno su i više ekstravertirane i više savjesne, što je također u skladu s literaturom (Hmel i Pincus, 2002.; Koestner i sur., 1992.; Olesen i sur., 2010.). Ipak, ova uzročna orijentacija nije se pokazala statistički značajno negativno povezanom s neuroticizmom, što nije u skladu s istraživanjem Hmel i Pincus (2002.). S druge strane, osobe s visokom kontroliranom uzročnom orijentacijom procjenjuju se manje uspješnima u zadovoljavanju potrebe za autonomijom, iako je riječ o malom efektu. Ovaj rezultat u skladu je s nalazima Deci i Ryana (2008.) koji kažu kako razvoj kontrolirane uzročne orijentacije rezultira iz povremenog zadovoljavanja potreba za kompetencijom i povezanošću, uz

ometanje zadovoljavanja potrebe za autonomijom. Također je moguće da visoko kontrolirano orijentirane osobe ne uspijevaju uspješno zadovoljavati svoju potrebu za autonomijom uslijed usmjerenosti na ekstrinzičnu motivaciju, regulaciju kroz introjekte i vanjske potkrepljivače. Ovi sudionici u manjoj mjeri doživljavaju i podršku svojoj autonomiji. Iako je riječ o malom efektu, ovaj nalaz u skladu je s postavkama teorije prema kojima se kontrolirano orijentirani pojedinci usmjeravaju na kontrolne aspekte događaja (Black i Deci, 2000.). Naime, iako konstrukt podrške autonomiji, između ostalog, uključuje minimaliziranje pritisaka i kontrole (Williams i Deci, 1996.), pitanje je u kojoj mjeri to doživljavaju osobe koje se orijentiraju prema svijetu temeljem pritisaka, zahtjeva i uvjetovanja. Moguće je da visoko kontrolirano orijentirani sudionici zaista manje uspješno zadovoljavaju potrebu za autonomijom, no možda je riječ o tome da ovi sudionici pripisuju funkcionalnu značajnost događajima i okruženjima temeljem pritisaka, što onda utječe na njihovu percepciju o stupnju zadovoljavanja potrebe, odnosno o percepciji podrške. Visoko kontrolirano orijentirane osobe ujedno su i više ekstravertirane i više neurotične. Ipak, važno je napomenuti kako je riječ o malim efektima. Također, visoko kontrolirano orijentirane osobe učestalije konzumiraju alkohol. I u ovom slučaju riječ je o malim efektima, što je u skladu i s drugim istraživanjima koja su proučavala odnos kontrolirane uzročne orijentacije i konzumiranja alkohola (Knee i Neighbors, 2002.; Neighbors i sur., 2003.; Neighbors i sur., 2004.).

Dakle, osim što je pozitivno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom, učestalost konzumiranja alkohola pozitivno je povezana i s ekstraverzijom, što je u skladu s istraživanjima koja su proučavala ulogu osobina ličnosti u pijenju (primjerice, Kuntsche i sur., 2004.; McAdams i Donnellan, 2009.). U našem istraživanju društvenije osobe učestalije konzumiraju alkohol, kao i osobe koje su usmjerene na socijalne ili intrapsihičke pritiske. Nisu utvrđene statistički značajne povezanosti savjesnosti i učestalosti konzumiranja alkohola. Ovaj rezultat nije u skladu s rezultatima meta-analize koju su proveli Bogg i Roberts (2004.) koji su utvrdili prosječno niske negativne povezanosti savjesnosti i konzumiranja alkohola. Također, neuroticizam se nije pokazao značajno povezanima s učestalošću konzumiranja alkohola, što je u skladu s nalazima McAdamsa i Donnellana (2009.) te istraživanjima koja naglašavaju nedovoljno jasnu vezu neuroticizma i uporabe alkohola (Baer, 2002.; Ham i Hope, 2003.; Kuntsche i sur., 2004.). Dakle, među studentima u studentskim naseljima na početku studija, čini se kako se, među osobinama ličnosti, samo ekstraverzija povezuje s konzumiranjem alkohola.

Učestalost konzumiranja kanabisa pokazala se nisko negativno povezanom s potrebom za autonomijom. Dakle, osobe koje procjenjuju nižom stupanj zadovoljenja svoje potrebe za autonomijom konzumirale su kanabis veći broj dana u životu od osoba koje više zadovoljavaju potrebu za autonomijom. U ukupnom uzorku učestalost konzumiranja kanabisa nije se pokazala značajno povezanom s osobinama ličnosti, što je neočekivan rezultat koji nije u skladu s literaturom (Bogg i Roberts, 2004.). Ovaj rezultat upućuje na zaključak kako učestalost konzumiranja kanabisa kod studenata Sveučilišta u Zagrebu koji su smješteni u studentska naselja očito nije determinirana osobinama ličnosti te se čini kako su za objašnjenje konzumiranja kanabisa važnije neke druge varijable, kao na primjer obilježja situacije, vršnjački pritisak, stavovi te deskriptivne socijalne norme. Također, budući da se preventivnim intervencijama u pravilu ne može djelovati na mijenjanje osobina ličnosti, u budućim istraživanjima trebalo bi ispitati ulogu normi, uvjerenja i drugih varijabli na čiju se promjenu može utjecati preventivnim intervencijama.

Učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa predstavljaju dva umjereno pozitivno povezana fenomena. Osim što je alkohol legalno, a kanabis ilegalno sredstvo ovisnosti, u našem istraživanju konzumiranje ovih tvari pokazalo se povezano s različitim konstruktima teorije samoodređenja.

5.1.1. Odnos između percipirane podrške autonomiji, potrebe za autonomijom i uzročnih orijentacija

Prvi problem ovog istraživanja bio je ispitati odnos između percipirane podrške autonomiji od strane akademskog osoblja u cjelini s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom i uzročnim orijentacijama. Pretpostavili smo da će izražena percipirana podrška autonomiji biti pozitivno povezana s potrebom za autonomijom. Rezultati su pokazali malu, ali statistički značajnu pozitivnu povezanost između ove dvije varijable, što je u skladu s istraživanjem koje su proveli Standage i suradnici (2006.). Moguće da kontekst koji sudionici doživljavaju autonomno podržavajućim utječe na uspješnije zadovoljavanje potrebe za autonomijom, kao i da sudionici koji su uspješniji u zadovoljavanju potrebe za autonomijom, odnosno koji djeluju sukladno svojim interesima i vrijednostima, u većoj mjeri percipiraju podršku od strane akademskog osoblja na svom fakultetu. Ipak, s obzirom na to da je riječ o korelacijskom istraživanju, ne možemo sa sigurnošću znati što je uzrok, a što posljedica. Također je moguće da postoji neka treća varijabla koja možda dovodi do zadovoljenja potrebe za autonomijom i

percepcije više podrške od strane akademskog osoblja na fakultetima. Ovim nalazom smo potvrdili prvu hipotezu prvog istraživačkog problema.

Budući da interpersonalni konteksti utječu na stupanj u kojem su osobe autonomno, odnosno kontrolirano orijentirane (Black i Deci, 2000.), pretpostavili smo pozitivnu povezanost percipirane podrške autonomiji od strane akademskog okruženja s autonomnom uzročnom orijentacijom te negativnu povezanost percipirane podrške s kontroliranom uzročnom orijentacijom. Rezultati ukazuju na malu, ali statistički značajnu povezanost percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije te malu, ali statistički značajnu negativnu povezanost percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije. Ovim rezultatima potvrdili smo i drugu hipotezu prvog istraživačkog problema. Naime, rezultati pokazuju kako visoko autonomno orijentirani sudionici doživljavaju višu percipiranu podršku autonomiji od strane akademskog osoblja na svojim fakultetima, dok visoko kontrolirano orijentirani sudionici podršku autonomiji doživljavaju nižom. Moguće je da visoko autonomno orijentirane osobe lakše prepoznaju informacijske aspekte događaja te samim time i doživljavaju veću podršku svojoj autonomiji. Također je moguće da viša percipirana podrška autonomiji olakšava orijentiranje temeljem vlastitih izbora, što ukazuje na važnost podržavanja autonomije studenata od strane akademskog osoblja na fakultetu. S druge strane, čini se da kontrolirano orijentirani sudionici, temeljem svoje usmjerenosti na kontrolne aspekte događaja, podršku autonomiji ne doživljavaju uistinu podržavajućom (Black i Deci, 2000.). Konteksti koje se ne doživljavaju podržavajućima, već kontrolnima, utječu na orijentiranje prema svijetu temeljem pritisaka, intоекata i drugih intrapsihičkih i socijalnih zahtjeva.

S obzirom na to da su istraživanja utvrdila medijatorsko djelovanje potrebe za autonomijom u odnosu percipirane podrške autonomiji i različitih ishoda (primjerice ustrajnosti u pohađanju kolegija na fakultetu) (Ratelle i sur., 2005.), htjeli smo provjeriti medijatorsko djelovanje potrebe za autonomijom u odnosu percipirane podrške autonomiji i uzročnih orijentacija. Rezultati su pokazali kako potreba za autonomijom predstavlja djelomični medijator odnosa između percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije, pri čemu je medijacijski efekt potrebe za autonomijom prilično mali. Dakle, percipirana podrška autonomiji od strane akademskog okruženja u cjelini značajno doprinosi objašnjenju autonomne uzročne orijentacije sudionika, i direktno i preko potrebe za autonomijom. Osobe koje doživljavaju višu podršku autonomiji istovremeno su i više autonomno orijentirane, a

isto tako osobe koje doživljavaju višu podršku autonomiji imaju više zadovoljenu potrebu za autonomijom što onda dovodi do više autonomne uzročne orijentacije. Osiguravanje podrške studentima na fakultetima, u određenoj mjeri, pozitivno djeluje na zadovoljavanje njihove potrebe za autonomijom. Kada osobe uspijevaju zadovoljiti temeljne potrebe, lakše se autonomno orijentiraju. Isto tako, osiguravanje podrške samo po sebi doprinosi tome da osobe reguliraju svoje ponašanje temeljem slobodnog izbora. Ukoliko želimo da studenti donose autonomne izbore, važno im je osigurati okruženje na fakultetima u kojemu mogu izraziti svoje autentično funkcioniranje i potencijale te lakše preuzimati odgovornost za svoje postupke.

Rezultati su također pokazali kako se potreba za autonomijom nije pokazala statistički značajno negativno povezanom s kontroliranom uzročnom orijentacijom, temeljem čega možemo zaključiti kako potreba za autonomijom ne predstavlja medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji od strane akademskog osoblja i kontrolirane uzročne orijentacije. Čini se da osobe koje doživljavaju višu podršku svojoj autonomiji imaju nižu kontroliranu uzročnu orijentaciju i ta povezanost ne ide preko potrebe za autonomijom.

5.1.2. Odnos između savjesnosti, uzročnih orijentacija i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Drugim istraživačkim problemom htjeli smo provjeriti odnos između savjesnosti, autonomne i kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. Prvom hipotezom pretpostavili smo pozitivnu povezanost između ove osobine ličnosti i autonomne uzročne orijentacije te negativnu povezanost između autonomne uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola, odnosno učestalosti konzumiranja kanabisa. Rezultati su pokazali kako je savjesnost statistički značajno pozitivno povezana s autonomnom uzročnom orijentacijom, no riječ je o relativno malom efektu. Dakle, osobe koje reguliraju svoje ponašanje temeljem vlastitih vrijednosti ujedno su i više kompetentne, organizirane, odgovorne, promišljene, manifestiraju višu samodisciplinu i težnju prema postignuću. Ovaj rezultat u skladu je s istraživanjem Koestnera i suradnika (1992.) koje je pokazalo kako su se autonomno orijentirani sudionici pokazali savjesnijima od kontrolirano orijentiranih osoba, neovisno o tome je li se procjena savjesnosti temeljila na samo-procjeni, izvješću vršnjaka ili opažanju ponašanja. Moguće je da savjesnije osobe bolje poznaju sebe i da su dosljedne u različitim aspektima svoje osobnosti te su onda i više autonomno

orijentirane. Suprotno našim očekivanjima, nismo utvrdili značajnu povezanost autonomne uzročne orijentacije s učestalosti konzumiranja alkohola, što je u skladu s nalazom Neighborsa i suradnika (2003.). Niti učestalost konzumiranja kanabisa nije se pokazala značajno povezanom s autonomnom uzročnom orijentacijom. Čini se da sudionici koji konzumiraju alkohol, odnosno kanabis, isto čine neovisno o stupnju u kojem su autonomno orijentirani. Ovaj rezultat ukazuje na zaključak kako na temelju autonomne uzročne orijentacije ne možemo predvidjeti učestalost konzumiranja alkohola i kanabisa, te da ne možemo intervencijski djelovati na autonomnu uzročnu orijentaciju s ciljem prevencije konzumiranja alkohola i kanabisa, odnosno smanjenja učestalosti njihovog konzumiranja. Spomenutim rezultatima djelomično smo potvrdili prvu hipotezu drugog istraživačkog problema.

Drugom hipotezom pretpostavili smo nepostojanje povezanosti između savjesnosti i kontrolirane uzročne orijentacije, te postojanje pozitivne povezanosti između ove uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola, odnosno učestalosti konzumiranja kanabisa. Sukladno našoj pretpostavci, savjesnost se nije pokazala značajno povezanom s kontroliranom uzročnom orijentacijom. Čini se da kontrolirano orijentirani sudionici donose odluke u vezi svog ponašanja temeljem socijalnih pritisaka, intrapsihičkih zahtjeva, ego-uključenosti i slično, te da savjesnost ne predstavlja značajnu varijablu prilikom reguliranja njihovog ponašanja. Primjerice, kada je osoba ego-uključena, njezino samopouzdanje ovisi o uspjehu u izvedbi određenog ponašanja, što posljedično utječe na stvaranje rigidnih zahtjeva koje osoba treba ostvariti kako bi se doživljavala vrijednom (Bober i Grolnick, 1995.; Koestner i Zuckerman, 1994.). Tako se, primjerice, ustrajanje u aktivnosti nakon doživljenog neuspjeha ne povezuje s interesom osobe za obavljanje te aktivnosti već s pokušajem da se vrati izgubljeno samopouzdanje (Ryan, 1982.). Malo je vjerojatno da je ovakvo ponašanje povezano sa savjesnošću, budući da su Koestner i suradnici (1992.) utvrdili kako su kontrolirano orijentirane osobe pokazale nisku dosljednost u samoiskazanoj savjesnosti i ponašanju. Sukladno našoj pretpostavci, utvrdili smo statistički značajnu pozitivnu povezanost između ove uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja alkohola, što je u skladu s istraživanjima u području (Knee i Neighbors, 2002.; Neighbors i sur., 2003.; Neighbors i sur., 2004.). Dakle, kontrolirano orijentirani sudionici učestalije konzumiraju alkohol, no riječ je o malom efektu. Ovaj rezultat je očekivan, uzmemo li u obzir anksiolitičko djelovanje alkohola (Gilman, Ramchandani, Davis, Bjork i Hommer, 2008.) koje se može činiti primamljivo osobama koje se rukovode socijalnim ili unutarnjim pritiscima o tome kako

trebaju funkcionirati. Nije utvrđena povezanost ove orijentacije i učestalosti konzumiranja kanabisa. S obzirom na to da autorici ovog rada nisu poznata istraživanja koja su proučavala odnos uzročnih orijentacija i učestalosti konzumiranja kanabisa, ove rezultate nije moguće usporediti. Ipak, moguće da je ovaj rezultat povezan s činjenicom da, unatoč tome što kanabis kod dijela konzumenata pokazuje euforično i anksiolitičko djelovanje, njegovo konzumiranje u većim količinama nerijetko rezultira upravo porastom anksioznosti (Temple, Driver i Brown, 2014.). Dakle, moguće je da je učestalost konzumiranja kanabisa povezana s nekim drugim varijablama, a ne s pokušajem reduciranja stresa i anksioznosti koji može biti povezan s kontroliranom uzročnom orijentacijom. Osim toga, moguće je da se osobe koje su sklonije odabrati ponašanje u skladu sa socijalnim pritiscima lakše odlučuju na konzumiranje alkohola nego kanabisa zbog njegove veće dostupnosti i društvene prihvatljivosti. Prikazanim rezultatima djelomično smo potvrdili drugu hipotezu drugog istraživačkog problema.

5.1.3. Odrednice učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Budući da su tek pojedini konstrukti teorije samoodređenja istraživani u kontekstu doprinosa objašnjenju konzumiranja alkohola (Knee i Neighbors, 2002.; Neighbors i sur., 2003.; Neighbors i sur., 2004.), ali ne i u kontekstu doprinosa objašnjenju konzumiranja kanabisa, trećim istraživačkim problemom htjeli smo ispitati relativni doprinos percipirane podrške autonomiji, temeljne potrebe za autonomijom, autonomne i kontrolirane uzročne orijentacije, samoodređenosti i osobina ličnosti u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa.

Dostupna literatura upućuje na zaključak kako konzumiranje sredstava ovisnosti predstavlja različite fenomene kod mladića i djevojaka (Brady i Randall, 1999.; Schepis i sur., 2011.; Tu i sur., 2008.). U skladu s tim, pretpostavili smo kako se i u našem istraživanju mladići i djevojke statistički značajno razlikuju u učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. Rezultati su potvrdili našu pretpostavku u slučaju konzumiranja alkohola na način da su mladići učestalije od djevojaka konzumirali alkohol u 30 dana koji su prethodili istraživanju, što je u skladu s istraživanjem Neighborsa i suradnika (2003.). Moguće je da na ovaj rezultat djeluju različiti čimbenici, poput vršnjačkog pritiska koji je izraženiji kod mladića (Lotar, 2012.), podržavajućih stavova šire društvene okoline prema pijenju alkohola od strane mladića, percepcije veće 'muškosti' koja se povezuje s pijenjem i slično. Mladići i djevojke su u prosjeku podjednak broj dana u životu konzumirali kanabis. Prilikom

usporedbe ovog rezultata s drugim istraživanjima potrebno je imati na umu kako je u našem istraživanju učestalost konzumiranja kanabisa mjerena na omjernoj skali, dok se u literaturi najčešće nalaze kategorijalne operacionalizacije u smislu konzumiranja – nekonzumiranja (nominalna ili ordinalna skala). Zbog toga je potreban oprez prilikom usporedbe podataka. Uzevši u obzir navedeno, Glavak Tkalić (2009.) je utvrdila malu, ali značajnu razliku s obzirom na spol u cjeloživotnoj prevalenciji konzumiranja marihuane i to tako da su mladići učestalije konzumirali ovo sredstvo ovisnosti od djevojaka. Ipak, primjećuje se tendencija da se s vremenom gube razlike po spolu u konzumiranju kanabisa. Tako primjerice, u spomenutom istraživanju Glavak Tkalić (2009.) nisu utvrđene razlike između mladića i djevojaka u prevalenciji uporabe marihuane u prethodnih 12 mjeseci niti u prethodnih 30 dana. Moguće je da se s vremenom smanjuju razlike u učestalosti konzumiranja kanabisa između mladića i djevojaka te da je danas situacija nešto drugačija nego što je bila 2009. godine. Također je moguće da mladi konzumiraju kanabis, između ostalog, i zbog manifestacije svojeg bunta prema društvenim normama, što je jedna od karakteristika adolescencije. U našem istraživanju djelomično smo potvrdili prvu hipotezu trećeg istraživačkog problema u dijelu koji se odnosi na postojanje razlika između mladića i djevojaka u učestalosti konzumiranja alkohola, no ne i u učestalosti konzumiranja kanabisa.

U okviru ovog problema pretpostavili smo da će učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa biti negativno povezane s percipiranom podrškom autonomiji, osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom, autonomnom uzročnom orijentacijom, samoodređenošću i savjesnošću, a pozitivno s kontroliranom uzročnom orijentacijom, ekstraverzijom i neuroticizmom. Uvažavajući rezultat da se mladići i djevojke statistički značajno razlikuju u učestalosti konzumiranja alkohola te potrebu za utvrđivanjem prediktora konzumiranja alkohola i kanabisa specifičnih za studente određenog spola, proveli smo analize odvojeno za mladiće i djevojke za oba ishoda (učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa). Rezultati su pokazali kako je među mladićima učestalost konzumiranja alkohola pozitivno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom i s ekstraverzijom, dok učestalost konzumiranja kanabisa nije povezana niti s jednim konstruktom teorije samoodređenja niti s uključenim osobinama ličnosti. U subuzorku djevojaka, učestalost konzumiranja alkohola i učestalost konzumiranja kanabisa negativno su povezane s autonomnom uzročnom orijentacijom, a pozitivno s ekstraverzijom. Također, ova dva ishoda značajno su pozitivno povezana i kod mladića i kod djevojaka, s tim da je korelacija snažnija u subuzorku djevojaka. Spomenuti koeficijenti korelacije i statistički se

značajno razlikuju u subzorcima. Čini se kako se mladići odlučuju ili za konzumiranje alkohola ili za konzumiranje kanabisa, dok djevojke koje konzumiraju alkohol češće konzumiraju i kanabis. Ovaj rezultat potrebno je uzeti u obzir prilikom planiranja preventivnih intervencija koje bi trebale biti osmišljene u skladu sa značajkama oba spola. To ne znači da se programi trebaju provoditi odvojeno s mladićima i djevojkama, već da trebaju biti osjetljivi na specifičnosti oba spola.

U ispitivanju relativnog doprinosa osobina ličnosti i konstrukata teorije samoodređenja i prilikom objašnjenja učestalosti konzumiranja alkohola među mladićima, cijelim modelom objasnili smo 13.1% varijance učestalosti konzumiranja alkohola. Varijable iz teorije samoodređenja nisu se pokazale značajnim prediktorima, dok se među osobinama ličnosti ekstraverzija pokazala značajnom odrednicom. Ova osobina uključena je u prvom bloku i ostala je značajna kroz sva četiri bloka analize. Čini se da su mladići koji konzumiraju alkohol više društveni, aktivni, pričljivi, optimistični, zabavni i skloniji riskiranju. S obzirom na to da se niti savjesnost niti neuroticizam nisu pokazale značajnim prediktorima, moguće je da je konzumiranje alkohola od strane mladića uvjetovano socijalnim motivima, druženjem, i zabavom. Budući da studenti koji žive u studentskim naseljima žive u okruženju vršnjaka, moguće da više druženja utječe i na povećani broj prilika za konzumiranje. Uzmemo li u obzir da je ekstraverzija usko povezana s traženjem uzbuđenja (McAdams i Donellan, 2009.), te da se traženje uzbuđenja obično povezuje s rizičnijim oblicima pijenja (Ham i Hope, 2003.; Kuntsche i sur., 2004.), potrebno je i intervencije prilagoditi ovim nalazima. Dakle, naše istraživanje pokazuje da intervencije kojima je cilj prevencija konzumiranja alkohola među mladićima na početku studija koji žive u skupini vršnjaka trebaju uzeti u obzir mogućnost da mladići piju prvenstveno u kontekstu zabave i društvenosti. Moguće da se motivacija za konzumiranje alkohola mijenja tijekom vremena, te da kod kronološki starijih mladića možda druge osobine ličnosti koje se spominju u kontekstu motiva podizanja raspoloženja (visoka ekstraverzija i niska savjesnost) zauzimaju važnu ulogu.

Prilikom ispitivanja relativnog doprinosa osobina ličnosti i konstrukata teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola među djevojkama, predloženim modelom objasnili smo 10.9% varijance ovog ishoda. Rezultati su pokazali kako su značajni prediktori ekstraverzija i autonomna uzročna orijentacija, pri čemu se ekstraverzija pokazala nešto snažnijim prediktorom od autonomne uzročne orijentacije. Izgleda da su djevojke na početku studija koje žive u studentskom naselju i koje konzumiraju alkohol više društvene, otvorene,

pričljive, zabavne, ali i niže autonomno uzročno orijentirane. Dakle, djevojke koje piju alkohol u manjoj mjeri započinju i reguliraju svoje ponašanje temeljem vlastitih izbora. Uvažavajući ove rezultate, potrebno je imati na umu da bi preventivne intervencije namijenjene djevojkama na početku studija koje žive u skupini vršnjaka trebale uzeti u obzir društvenost i kontekst zabave, uz istovremeno stvaranje mogućnosti za jačanje njihove autonomije prilikom donošenja odluka. Tako bi, primjerice, u planiranje intervencija bilo vrijedno uključiti studentice Sveučilišta u Zagrebu, čime bi se podržalo njihovo autonomno orijentiranje u izboru sadržaja i aktivnosti. Međutim, potrebno je uzeti u obzir i mogućnost da neka treća varijabla uzrokuje i konzumiranje alkohola i nisku autonomnu uzročnu orijentaciju kod djevojaka, kao što su na primjer odgojni stil roditelja ili percepcija podrške autonomiji od strane roditelja. Primjerice, na uzorku od 2230 djece u dobi od 11 godina, Visser, de Winter, Vollebergh, Verhulst i Reijneveld (2013.) su pokazali kako je prezaštićivanje od strane roditelja bio značajan prediktor redovnog konzumiranja alkohola adolescenata pet godina kasnije. Dakle, uporaba alkohola može biti oblik adolescentskog bunta roditeljima koje doživljavaju kontrolirajućima, budući da na taj način narušavaju potrebu adolescenta za autonomnim funkcioniranjem i orijentiranjem. Moguće je da roditelji prezaštićuju djevojke u većoj mjeri nego mladiće na način da im ograničavaju mogućnost izbora i nameću određene društvene norme, što može rezultirati niskom autonomnom uzročnom orijentacijom, ali i buntom u adolescenciji koji se manifestira kroz učestalije konzumiranje alkohola. O važnosti podrške autonomiji od strane roditelja govori i Wong (2008.) koja je utvrdila kako je visoka percipirana podrška autonomiji od strane roditelja bila statistički značajno negativno povezana s konzumiranjem alkohola adolescenata.

Temeljem prikazanih rezultata možemo zaključiti kako različite varijable doprinose pojašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola među mladićima i djevojkama. Ekstraverzija je osobina ličnosti koja se pokazala značajnim prediktorom u oba subuzorka. U skladu s tim, mladima na početku studija koji žive u studentskim naseljima potrebno je osigurati veću ponudu zabavnih sadržaja, konstruktivnih i strukturiranih oblika druženja u kojima mogu na zdrav način izraziti svoju ekstravertiranost. Ovaj nalaz je u skladu s istraživanjem Bouillet (2014.) koja kaže kako je jedan od glavnih izazova za današnje studente promoviranje zdravih životnih stilova koji uključuju zabavu bez pijanstva. Kada pogledamo rezultate za djevojke, vidimo da je, osim zabave, njima važna i autonomna uzročna orijentacija, stoga je intervencijama potrebno osnažiti njihovo autonomno funkcioniranje.

Istražili smo i relativni doprinos osobina ličnosti i konstrukata teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja kanabisa među mladićima i djevojkama. Rezultati su pokazali kako se predloženim modelom ne može objasniti ovo ponašanje među mladićima. Niti osobine ličnosti niti konstrukti teorije samoodređenja nisu značajni prediktori u objašnjenju učestalosti konzumiranja kanabisa u subuzorku mladića. Ovaj rezultat je neočekivan, budući da su se, primjerice u istraživanju Glavak Tkalić (2009.), među odrednicama konzumiranja marihuane barem jednom u životu među mladićima, značajnim prediktorima pokazale ekstraverzija i psihoticizam, dok su visoki psihoticizam i skala laži te niska uključenost u obiteljske aktivnosti bili značajni prediktori učestalosti konzumiranja marihuane. Ipak, prilikom usporedbe navedenih podataka s našim rezultatima potreban je oprez iz nekolicine razloga. Naime, u našem istraživanju ishod je operacionaliziran na omjernoj skali (broj dana u životu u kojima je osoba konzumirala kanabis). U istraživanju Glavak Tkalić (2009.) varijabla konzumiranja marihuane ikada u životu operacionalizirana je kao kategorijalna varijabla (konzumirao/la – nije konzumirao/la marihuanu ikada u životu), dok u radu nije objašnjeno na koji je način operacionalizirana varijabla učestalosti konzumiranja marihuane. U našem smo istraživanju osobine ličnosti mjerili skalama ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma IPIP50 skale, dok je Glavak Tkalić (2009.) primijenila skraćenu verziju Eysenckovog upitnika ličnosti - EPQR-A (Francis, Brown i Philipchalk, 1992., prema Glavak Tkalić, 2009.) koja se sastoji od skala ekstraverzije, neuroticizma, psihoticizma i skale laganja. Temeljem naših rezultata možemo zaključiti kako je konzumiranje kanabisa među mladićima očito motivirano nekim drugim varijablama koje nisu bile uključene u ovo istraživanje. Primjerice, moguće je da je konzumiranje ovog sredstva među mladićima povezano s hedonizmom, a ne s osobinama ličnosti niti sa samoodređenošću u širem smislu riječi. Ovu pretpostavku potrebno je istražiti u budućim istraživanjima. Također bi bilo zanimljivo ispitati i utjecaj vršnjaka u objašnjenju ovog ponašanja, s obzirom na to da su Šakić i suradnici (2013.) pokazali kako je u slučaju konzumiranja kanabisa barem jednom u životu utvrđen značajan indirektan učinak traženja uzbuđenja kroz vršnjake koji konzumiraju droge te da je Lotar (2012.) utvrdila veću podložnost vršnjačkom pritisku među mladićima, osobito kad su u pitanju devijantna ponašanja.

Ispitivanje relativnog doprinosa osobina i konstrukata teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama pokazalo je potpuno drugačije rezultate od onih koji su dobiveni među mladićima. Cijelim modelom ukupno je objašnjeno 11.4%

varijance učestalosti konzumiranja kanabisa među djevojkama. Rezultati su pokazali kako su u objašnjenju ovog ponašanja među studenticama Sveučilišta u Zagrebu koje borave u studentskim naseljima značajni prediktori ekstraverzija, autonomna uzročna orijentacija i potreba za autonomijom, pri čemu se potreba za autonomijom pokazala najsnažnijim prediktorom. Sudionice koje konzumiraju kanabis su društvenije, vole zabavu i sklonije su riskiranju. Ovaj podatak u skladu je s istraživanjem Glavak Tkalić (2009.) u kojem je kriterij konzumiranja marihuane ikada u životu. Uz ekstraverziju, značajni prediktori konzumiranja marihuane ikada u životu su psihoticizam, nisko prezaštićivanje od strane oca i nisko konformiranje s vršnjacima. U analizama u kojima je kriterij učestalost konzumiranja marihuane, u predloženom modelu Glavak Tkalić (2009.) niti jedan prediktor nije se pokazao značajnim. No, zbog ranije navedenih razloga, rezultate dobivene u istraživanju Glavak Tkalić (2009.) nije moguće direktno uspoređivati s rezultatima ovog istraživanja. Naše sudionice koje konzumiraju kanabis istovremeno se manje uspijevaju autonomno orijentirati, odnosno u manjoj mjeri reguliraju ponašanje temeljem vlastitih izbora i osobno važnih vrijednosti. Ovaj rezultat u skladu je s istraživanjem Haggera i suradnika (2015.) koji su utvrdili kako je autonomna uzročna orijentacija, u odnosu na kontroliranu, imala veći utjecaj na namjere i ponašanje studenata u različitim zdravstvenim ishodima, poput konzumiranja alkohola u preporučenim dozama na dnevnoj osnovi. No, potrebno je napomenuti kako su Hagger i suradnici (2015.) ovaj rezultat dobili na cijelom uzorku sudionika (N=175) od čega su dvije trećine uzorka činile djevojke. Pitanje je bi li se u tom istraživanju dobili i veći efekti u subuzorku djevojaka da su analize provedene odvojeno po spolu. Zanimljivo je istaknuti kako se u ukupnom uzorku našeg istraživanja autonomna uzročna orijentacija nije pokazala značajno povezanom s učestalošću konzumiranja kanabisa, dok u subuzorku djevojaka ona predstavlja značajan prediktor. Ovaj rezultat upućuje na zaključak kako se efekti konstrukata teorije samoodređenja na konzumiranje alkohola i kanabisa trebaju provjeravati odvojeno za mladiće i za djevojke, što je preporuka i za buduća istraživanja. Nadalje, djevojke koje učestalije konzumiraju kanabis su manje uspješne u zadovoljavanju potrebe za autonomijom, što je i logično, s obzirom na to da se nisko autonomno orijentiraju. Iako je u našem istraživanju riječ o relativno malom postotku objašnjene varijance učestalosti konzumiranja kanabisa, ovi podaci predstavljaju važan doprinos razumijevanju konzumiranja kanabisa među djevojkama na početku studija koje žive među vršnjacima. Kao i u slučaju programa kojima je cilj prevencija konzumiranja alkohola, i intervencije koje se usmjeravaju na preveniranje konzumiranja kanabisa među djevojkama trebale bi se usmjeriti na osiguravanje uvjeta u kojima se promoviraju zdravi stilovi života na zabavan način. Također, preventivnim

intervencijama trebalo bi se osnažiti djevojke da se odupru vanjskim pritiscima i da budu sigurnije u svoje odluke, neovisno o reakcijama drugih osoba. Ipak, kao i kod učestalosti konzumiranja alkohola, potrebno je uzeti u obzir mogućnost da neka treća varijabla uzrokuje i konzumiranje kanabisa i nisku autonomnu uzročnu orijentaciju te nisku zadovoljenost potrebe za autonomijom kod djevojaka, kao što je primjerice niža podrška autonomiji od strane roditelja. U skladu s tim, Gagné (2003.) je utvrdila kako je percepcija podrške autonomiji od strane oca, ali ne i majke, bila značajno, iako slabo, pozitivno povezana s autonomnom orijentacijom studenata oba spola, a ova uzročna orijentacija je bila pozitivno povezana s uključenošću u prosocijalno ponašanje. Moguće da niska percepcija podrške autonomiji od strane oca utječe na nižu autonomnu orijentaciju, što onda rezultira u devijantnom ponašanju kao što je učestalije konzumiranje kanabisa. Također, u spomenutom istraživanju temeljne potrebe (autonomija, kompetentnost i povezanost) su predstavljale medijator odnosa između percipirane podrške autonomiji od strane roditelja u cjelini i uključenosti u prosocijalna ponašanja, te parcijalni medijator odnosa autonomne uzročne orijentacije i prosocijalnih ponašanja. U budućim istraživanjima bilo bi zanimljivo ispitati je li niska percipirana podrška autonomiji od strane roditelja, ili specifičnije od strane oca, povezana s učestalošću konzumiranja kanabisa kod djevojaka.

Budući da je literatura pokazala kako su se konstrukti teorije samoodređenja provjeravali u kontekstu različitih zdravstvenih ishoda, očekivali smo kako ćemo predloženim modelom uspjeti objasniti veći postotak varijance učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. Neupitno je da ova ponašanja predstavljaju vrlo složene fenomene, stoga ne bi bilo realno pretpostaviti da se jednom teorijom može objasniti sva njihova kompleksnost. Također, uz čimbenike na individualnoj razini, potrebno je uzeti u obzir i nalaze ranijih istraživanja kako socijalna okolina može omogućiti i spriječiti motivaciju osobe za djelovanjem i time pridonijeti nizu različitih razvojnih ishoda (Bober i Grolnick, 1995.; Deci i Ryan, 2000.), što bi svakako bilo vrijedno istražiti budućim istraživanjima.

Pitanje je zbog čega su sudionici koji konzumiraju alkohol te sudionice koje konzumiraju alkohol, odnosno kanabis, više ekstravertirane. Možda zbog većeg broja prilika za druženje, koje obično prate izraženu ekstravertiranost i život u skupini vršnjaka. Također je moguće da ekstravertirane osobe, s obzirom na to da trebaju više podražaja iz okoline kako bi pobudili autonomni živčani sustav (Eysenck, 1967., prema Fischer, Wik i Fredrikson, 1997.), konzumiraju alkohol, odnosno kanabis uslijed traženja uzbuđenja. Isto tako je moguće da je

na dobivene rezultate djelovala i neka treća varijabla koju nismo uključili u istraživanje, poput na primjer motiva pijenja, roditeljskih odgojnih stilova ili vršnjačkog pritiska. Dakle, rezultati upućuju na zaključak kako je ekstraverzija rizični čimbenik za konzumiranje alkohola kod mladića, odnosno za konzumiranje alkohola i kanabisa kod djevojaka.

Potrebno je razmotriti i moguća objašnjenja zbog kojih varijable iz teorije samoodređenja objašnjavaju učestalost konzumiranja alkohola i kanabisa kod djevojaka, ali ne i kod mladića. Moguće je da na ove nalaze utječu razlike u odgoju mladića i djevojaka. U kontekstu konzumiranja alkohola i kanabisa, čini se da se mladići ne opterećuju stupnjem u kojem donose odluke temeljem svojih izbora. S druge strane, u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa djevojaka, autonomija predstavlja značajan konstrukt. Moguće je da su djevojke odgajane kao 'nježniji spol' koji se treba više usmjeravati na međuljudske odnose (Wong, 2000.), a ne toliko na autonomiju i vlastite izbore, uslijed čega ovi konstrukti mogu jednim dijelom objasniti odabir konzumiranja alkohola i kanabisa među djevojkama.

Moguće je da su i određeni metodološki čimbenici utjecali na naše rezultate. Primjerice, možda je odabir uzorka imao utjecaj na relativno mali postotak objašnjene varijance. Studenti u studentskim naseljima možda su savjesniji od svojih vršnjaka koji ne žive u studentskim domovima i koji se ne moraju brinuti hoće li i u sljedećoj akademskoj godini ostvariti pravo na smještaj u dom. Također je moguće je da je naš uzorak homogeniji po pitanju učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa od, primjerice, vršnjaka naših sudionika koji ne studiraju te su zbog toga korelacije između konzumiranja alkohola i kanabisa s jedne strane i prediktorskih varijabli s druge strane nešto niže.

Također, važno je razmotriti i način na koji smo operacionalizirali ishode. Kako ne bismo izgubili dio vrijednih podataka, mjeru ishoda smo operacionalizirali na omjernoj razini. Da smo se odlučili za kategorijalnu varijablu, za očekivati je da bismo izgubili dio varijabiliteta te da bismo dobili još homogeniji uzorak. U nekolicini istraživanja autori su kombinirali različite mjere konzumiranja alkohola. Primjerice, Neighbors i suradnici (2004.) su operacionalizirali konzumiranje alkohola kroz tri mjere: kao količinu alkohola koju su sudionici konzumirali u prilici u kojoj su popili najviše alkohola u prošlom mjesecu; učestalost konzumiranja koja je operacionalizirana kao broj dana tjedno u kojima su konzumirali alkohol tijekom prošlog mjeseca; te ukupno konzumiranje alkohola u okviru kojeg je uključeno i ekscesivno pijenje (alkoholni indeks je kreiran kao prosjek osam čestica).

Međutim, i u tom se istraživanju samo učestalost konzumiranja alkohola pokazala značajno, iako slabo, povezanom s kontroliranom uzročnom orijentacijom, dok ostale mjere nisu bile značajno povezane s ovom uzročnom orijentacijom.

Naši rezultati mogu dijelom biti i posljedica primijenjenih mjernih instrumenata. Primjerice, Skala općenitih uzročnih orijentacija je široko primjenjivan mjerni instrument, no njegova glavna kritika je da je riječ o općenitom mjernom instrumentu čime se otežava predikcija specifičnih ponašanja (Deci i Ryan, 1985.). Kada se instrumentom koji predstavlja općenitu mjeru funkcioniranja provjerava povezanost sa specifičnim ponašanjima kao što je učestalost konzumiranja alkohola ili kanabisa, za očekivati je da će korelacije među tim varijablama biti niže nego što bi bile kada bi se primijenio instrument koji mjeri specifičnu motivaciju za određeno ponašanje. Unatoč tome, u ovom smo se istraživanju odlučili primijeniti navedenu Skalu, budući da je to jedini mjerni instrument koji mjeri uzročne orijentacije onako kako ih definira teorija samoodređenja. Isto tako, mogli smo se odlučiti i za provjeru specifične motivacije povezane s učestalošću konzumiranja alkohola i kanabisa na način da smo direktno pitali sudionike koji su njihovi razlozi za konzumiranje navedenih sredstava ovisnosti. Međutim, na taj način bismo izgubili dio podataka o općenitoj motivaciji sudionika te ne bismo mogli usporediti podatke s drugim istraživanjima u području (primjerice, Knee i Neighbors, 2002.; Neighbors i sur., 2003.; Neighbors i sur., 2004.). U budućim istraživanjima bilo bi dobro kombinirati obje mjere kao što su to učinili Knee i Neighbors (2002.), obzirom da bi se time dobili podaci i o općenitoj i o specifičnoj motivaciji za konzumiranje alkohola i kanabisa te bi se mogao provjeriti i njihov međuodnos.

Pretpostavili smo također da će percipirana podrška autonomiji od strane akademskog osoblja biti negativno povezana s konzumiranjem alkohola i kanabisa, no to se nije pokazalo. Moguće je da je ta podrška važna u kontekstu nekih drugih ishoda, primjerice akademskog uspjeha. U kontekstu konzumiranja alkohola i kanabisa, čini se da bi bilo smislenije da smo Upitnik percipirane podrške autonomiji adaptirali za procjenu percepcije autonomiji koju sudionici doživljavaju od svojih vršnjaka u cjelini ili od strane najboljeg prijatelja/prijateljice. Svakako bi u budućim istraživanjima trebalo provjeriti je li percipirana podrška autonomiji od strane vršnjaka negativno povezana s učestalošću konzumiranja alkohola i kanabisa. Također je moguće da bi dobar izbor bio da smo, sukladno zaključcima Williamsa i suradnika (2000.) o zaštitnom djelovanju percipirane podrške autonomiji od strane roditelja na rizična ponašanja

adolescenata, primijenili inačicu upitnika koja mjeri percipiranu podršku autonomiji od strane roditelja.

Navedenim rezultatima djelomično smo potvrdili drugu hipotezu trećeg istraživačkog problema, budući da smo utvrdili pozitivnu povezanost učestalosti konzumiranja alkohola i ekstraverzije kod mladića te pozitivnu povezanost ekstraverzije i negativnu povezanost autonomne uzročne orijentacije s učestalosti konzumiranja alkohola kod djevojaka. Dio hipoteze koji se odnosi na povezanost konstrukata teorije samoodređenja i osobina ličnosti s učestalosti konzumiranja kanabisa među mladićima nismo potvrdili. Potvrđen je dio hipoteze koji se odnosi na pozitivnu povezanost ekstraverzije i negativnu povezanost autonomne uzročne orijentacije te potrebe za autonomijom s učestalosti konzumiranja kanabisa kod djevojaka. Obzirom da je istraživanje Sabol (2005.) pokazalo kako su konstrukti ove teorije snažniji prediktori subjektivne dobrobiti od osobina ličnosti, pretpostavili smo kako će potreba za autonomijom, uzročne orijentacije i samoodređenost imati veći doprinos u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa od percipirane podrške autonomiji i osobina ličnosti. Ipak, ovu hipotezu nismo potvrdili, obzirom da se pokazalo kako ekstraverzija predstavlja podjednako snažan prediktor navedenih ponašanja kao i neki konstrukti teorije samoodređenja.

5.1.4. Medijatorski efekt uzročnih orijentacija i samoodređenosti u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Budući da zadovoljavanje temeljnih potreba pozitivno utječe na optimalan razvoj i autentično funkcioniranje osobe (Deci i Vansteenkiste, 2004.), kao i da onemogućavanje zadovoljavanja potreba dovodi do negativnih ishoda (Milyavskaya i sur., 2009.; Milyavskaya i Koestner, 2011.; Ryan i Deci, 2001.; Ryan i Frederick, 1997.; Sheldon i Nemiéc, 2006.; Sheldon i sur., 1996.), pretpostavili smo kako će potreba za autonomijom biti značajno negativno povezana s učestalošću konzumiranja alkohola i kanabisa. Kako redovno zadovoljavanje sve tri temeljne potrebe dovodi do autonomne uzročne orijentacije, a povremeno zadovoljavanje potreba za kompetentnošću i povezanošću te ometanje zadovoljenja potrebe za autonomijom rezultira kontroliranom uzročnom orijentacijom (Deci i Ryan, 2008.), te budući da se samoodređenost ponekad operacionalizira kao visoka autonomna orijentacija (primjerice, Neighbors i sur., 2003.), četvrtim problemom željeli smo ispitati medijatorsko djelovanje obje uzročne orijentacije i samoodređenosti u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti

konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa. Tako smo pretpostavili da su autonomna uzročna orijentacija i samoodređenost parcijalni medijatori odnosa između potrebe za autonomijom te učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa na način da je njihova povezanost s potrebom za autonomijom pozitivna, a s učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa negativna. Također smo pretpostavili da je kontrolirana uzročna orijentacija parcijalni medijator u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa, na način da je ova uzročna orijentacija negativno povezana s potrebom za autonomijom, a pozitivno s ishodima.

Neočekivano se pokazalo kako konzumiranje alkohola nije povezano s potrebom za autonomijom te kako je konzumiranje kanabisa nisko povezano s potrebom za autonomijom. Temeljem navedenoga, ali i izostanka povezanosti između konzumiranja alkohola i kanabisa s jedne strane i potencijalnih medijatora s druge strane, rezultati su pokazali kako testirani konstrukti ne predstavljaju medijatore u odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa. U prethodnom potpoglavlju raspravljani su mogući uzroci izostanka navedenih korelacija, odnosno, uzroci vrlo niskih korelacija te ih nije potrebno ponovno navoditi. U skladu s tim, odbacili smo prvu i drugu hipotezu četvrtog istraživačkog problema. Treću hipotezu djelomično smo potvrdili, budući da je potreba za autonomijom statistički značajno negativno povezana s učestalošću konzumiranja kanabisa, uz kontrolu uzročnih orijentacija i samoodređenosti.

Kada je riječ o odnosu između potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja kanabisa, između kojih je dobivena niska negativna povezanost, moguće je da neka treća varijabla predstavlja medijator u odnosu ta dva konstrukta. Svakako bi bilo važno provjeriti medijatorske efekte stavova i deskriptivnih normativnih uvjerenja o konzumiranju kanabisa, zatim podložnosti vršnjačkom pritisku ili podrške autonomiji od strane prijatelja ili roditelja.

5.1.5. Moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa

Moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu različitih varijabli provjeravan je u nizu istraživanja (Black i Deci, 2000.; Hagger i Chatzisarantis, 2011.; Knee i Neighbors, 2002.; Knee i Zuckerman, 1996.; Knee i Zuckerman, 1998.; Koestner i sur., 1992.; Trash i Elliott, 2002.), pri čemu je samoodređenost operacionalizirana uzročnim orijentacijama. Tako su

primjerice, među sudionicima muškog spola, Knee i Neighbors (2002.) utvrdili moderatorske efekte kontrolirane uzročne orijentacije u odnosu između vršnjačkog pritiska i konzumiranja alkohola, dok su Neighbors i suradnici (2003.) utvrdili moderatorske efekte kontrolirane uzročne orijentacije u odnosu očekivanja povezanih s pijenjem i konzumiranja alkohola, kao i u odnosu subjektivnih evaluacija alkoholnih učinaka i konzumiranja alkohola. U skladu s nalazima navedenih istraživanja, zanimalo nas je predstavlja li samoodređenost moderator varijablu u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa. Za razliku od spomenutih istraživanja, u ovom smo istraživanju samoodređenost mjerili Skalom samoodređenja, a ne Skalom općenitih uzročnih orijentacija. Pretpostavili smo kako će kod studenta koji postižu visoke rezultate na Skali samoodređenja postojati pozitivna povezanost između učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa s jedne strane te ekstraverzije i neuroticizma s druge strane te kako će učestalost svakog ishoda biti negativno povezana sa savjesnošću. Očekivali smo kako kod studenta koji postižu niske rezultate na Skali samoodređenja osobine ličnosti neće biti povezane niti s učestalosti konzumiranja alkohola niti s učestalosti konzumiranja kanabisa.

Provjera navedenih pretpostavki za učestalost konzumiranja alkohola pokazala je kako se interakcijski efekti samoodređenosti i osobina ličnosti nisu pokazali značajnima. U ukupnom uzorku, visoka ekstraverzija i niska savjesnost pokazali su se slabim, ali značajnim prediktorima učestalosti konzumiranja alkohola. Nalaz dobiven na cijelom uzorku sudionika prema kojem alkohol učestalije konzumiraju studenti s visokom ekstraverzijom i niskom savjesnošću u skladu je s literaturom koja je istraživala utjecaj osobina ličnosti na motive pijenja i koja je pokazala da su osobe koje piju zbog podizanja raspoloženja visoko ekstravertirane i nisko savjesne te kako su osobe koje piju zbog motiva podizanja raspoloženja u pojačanom riziku za problematično pijenje i s tim povezane negativne posljedice (Kuntsche i sur., 2008.; McAdams i Donnellan, 2009.; Theakston, 2004.; Stewart i Devine, 2009.). U naše istraživanje nismo uključili motive pijenja, stoga možemo samo pretpostaviti da društveniji studenti koji su manje savjesni konzumiraju alkohol zbog podizanja raspoloženja. No moguće je i da učestalije piju jer im je važno mišljenje vršnjaka pa su podložniji vršnjačkom pritisku. U odnosu na našu pretpostavku o moderatorskom djelovanju samoodređenosti i osobina ličnosti u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola, možemo zaključiti kako na ukupnom uzorku sudionika nije utvrđen interakcijski efekt. Porastom ekstraverzije i smanjenjem savjesnosti sudionici učestalije konzumiraju alkohol, neovisno o njihovoj samoodređenosti.

Drugom analizom provjerili smo moderatorsko djelovanje samoodređenosti u odnosu između osobina ličnosti i učestalosti konzumiranja kanabisa. Rezultati su pokazali kako je značajan samo interakcijski efekt samoodređenosti i ekstraverzije, dok interakcijski efekti samoodređenosti i neuroticizma te samoodređenosti i savjesnosti nisu značajni.

Rezultati su potvrdili naše očekivanje kako će kod sudionika s visokom samoodređenosti porast ekstraverzije biti praćen učestalijim konzumiranjem kanabisa, dok kod onih s niskom samoodređenosti neće postojati značajna povezanost između ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa. Ipak, potrebno je naglasiti kako su efekti te interakcije prilično mali te objašnjavaju tek 3.1% varijance učestalosti konzumiranja kanabisa. Rezultati pokazuju kako je kod visoko i prosječno samoodređenih studenata porast u ekstraverziji praćen porastom u konzumiranju kanabisa, pri čemu je taj efekt izraženiji kod sudionika s višom samoodređenošću. S druge strane, kod sudionika s ispodprosječnom samoodređenošću, učestalost konzumiranja kanabisa je jednaka, neovisno o promjeni ekstraverzije.

Dobiveni rezultati očekivani su i logični. Naime, što su više samoodređene, osobe imaju veću svijest o sebi i veći percipirani osjećaj slobode izbora, a kod njih ekstraverzija ima veći efekt na učestalost konzumiranja kanabisa. Potrebno je imati u vidu kako je jedna od karakteristika adolescencije povećana potreba za autonomnim donošenjem izbora (Smetana i sur., 2006.). Tako je moguće da adolescenti smatraju da, budući da sami odlučuju o konzumiranju kanabisa, također sami odlučuju i o prestanku konzumiranja, ne uzimajući u obzir činjenicu da je kanabis sredstvo ovisnosti. Ovaj rezultat može ukazivati na nekritičnost više samoodređenih studenata na način da njihova društvenost i posljedično veći broj druženja rezultiraju s većom učestalosti konzumiranja kanabisa. Dakle, iako samoodređenost u pravilu ima pozitivnu konotaciju, čini se da u kombinaciji s visokom ekstraverzijom predstavlja rizični čimbenik za konzumiranje kanabisa među studentima na početku studija koji žive u studentskim naseljima. Ovaj podatak u skladu je sa navodom Pittman i suradnika (2003.) koji naglašavaju kako mladi koji se na prvi pogled ne čine da su u pojačanom riziku za negativne ishode nisu nužno dobro pripremljeni za sve životne izazove.

Navedenim rezultatima djelomično smo potvrdili hipotezu koju smo postavili uz peti istraživački problem. U slučaju učestalosti konzumiranja alkohola, nije potvrđeno postojanje interakcijskog efekta između samoodređenosti i osobina ličnosti. U slučaju učestalosti konzumiranja kanabisa potvrđen je dio hipoteze kojim smo pretpostavili da će se utvrditi

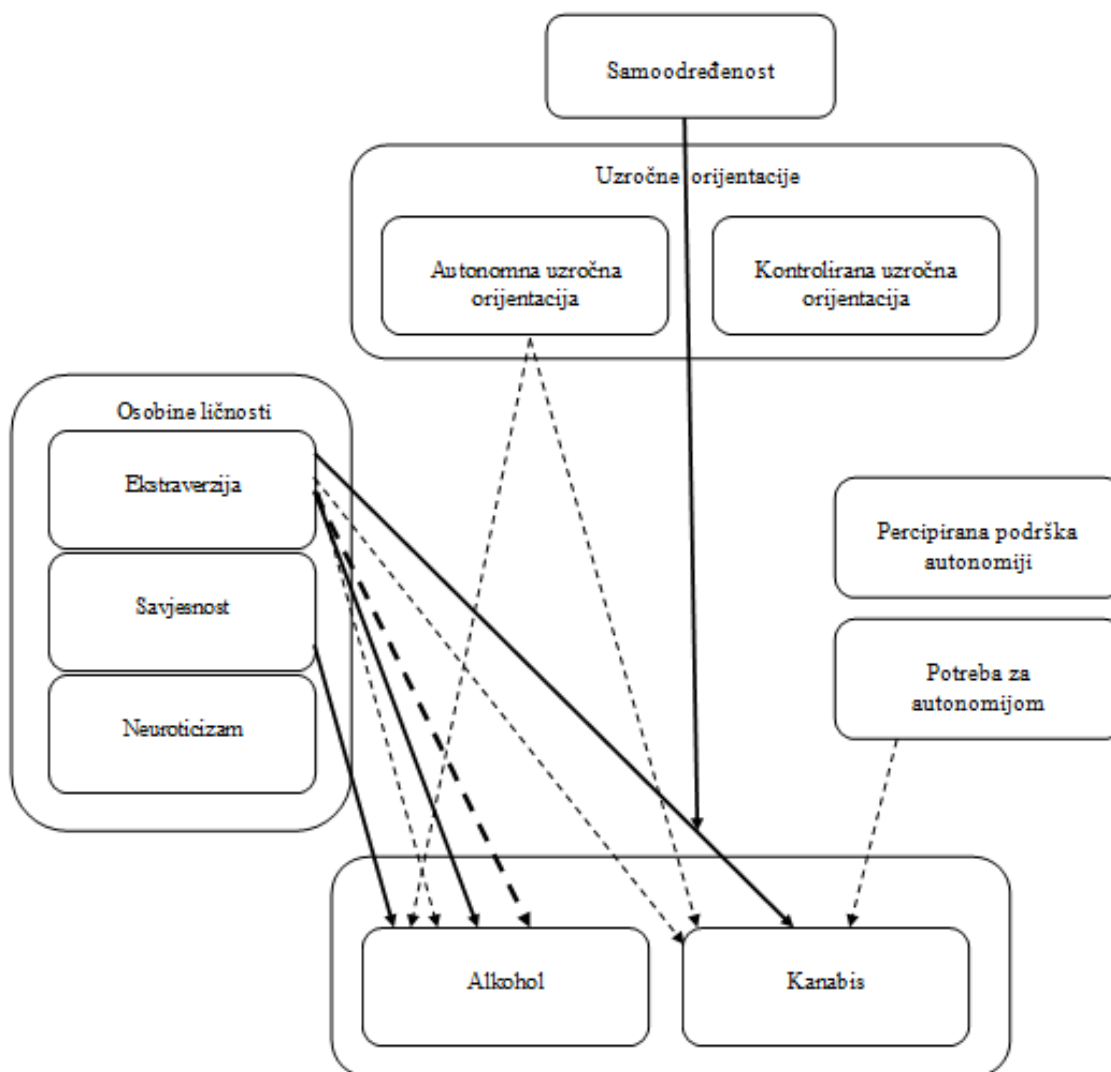
pozitivna povezanost između učestalosti konzumiranja kanabisa i ekstraverzije kod sudionika s visokom samoodređenošću. Također smo potvrdili kako, kod studenata koji imaju nižu samoodređenost, ne postoji statistički značajna povezanost između ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa. Nismo potvrdili dio hipoteze koji se odnosi na moderatorski efekt samoodređenosti u odnosu između savjesnosti te neuroticizma i učestalosti konzumiranja kanabisa.

Jedno od mogućih objašnjenja zbog kojih smo u slučaju učestalosti konzumiranja kanabisa dobili očekivane rezultate, a kod alkohola nismo, tiče se činjenice da je alkohol prilično prihvaćen u našoj kulturi te je široko dostupan. Moguće je da ekstravertiranim osobama, bez obzira na njihovu samoodređenost, alkohol služi kako bi podigli raspoloženje u društvu ili ga možda konzumiraju pod utjecajem prijatelja. S druge strane, kanabis nije prihvaćen u društvu u tolikoj mjeri kao alkohol, niti je dostupan u jednakoj mjeri, stoga odluka o konzumiranju ne ovisi samo o društvenom kontekstu i učestalijem druženju s vršnjacima, već i o samoodređenosti osobe, a možda i o nekim drugim obilježjima koja nisu ispitivana u ovom istraživanju (primjerice, o stavovima o konzumiranju kanabisa).

* * *

Budući da je cilj ovog istraživanja bio provjeriti neke konstrukte teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među studentima Sveučilišta u Zagrebu koji su smješteni u studentskim naseljima, na Slici 13. dat je prikaz modela predikcije učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa temeljem teorije samoodređenja i osobina ličnosti. Potrebno je napomenuti kako su utvrđene i druge korelacije među varijablama, no u ovom prikazu usmjerili smo se samo na predikciju učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa. Punom crtom prikazani su odnosi među varijablama na ukupnom uzorku, masnom isprekidanom crtom odnosi među varijablama u subuzorku mladića, a isprekidanom crtom odnosi među varijablama u subuzorku djevojaka.

Na temelju prikazanog, možemo zaključiti kako se među uključenim varijablama najviše ističu ekstraverzija i autonomna uzročna orijentacija, koje predstavljaju ključne varijable u okviru predloženog modela u objašnjenja učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa.



Slika 13. Model predikcije učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa temeljem teorije samoodređenja i osobina ličnosti

Legenda: puna crta – cijeli uzorak; isprekidana masna crta –mladići; isprekidana crta - djevojke

5.2. Ograničenja i doprinosi istraživanja

Ovo istraživanje ima određena **ograničenja** koje je potrebno spomenuti radi boljeg razumijevanja dobivenih rezultata.

Riječ je o korelacijskom istraživanju, stoga na temelju dobivenih rezultata ne možemo donositi zaključke o uzročno-posljedičnim vezama među ispitivanim konstruktima. Međutim, s obzirom na to da konzumiranje alkohola i kanabisa predstavljaju rizična ponašanja, etički je vrlo upitno na koji način bi se moglo osmisliti eksperimentalno istraživanje u kojem bi se ispitali uzročno-posljedični odnosi varijabli uključenih u ovo istraživanje. Nadalje, istraživanje se temelji na mjerama samoiskaza, uz koje se nerijetko vežu brojne kritike i

nedostaci. Ipak, Johnston i O'Malley (1985., prema Olds i sur., 2005.) naglašavaju kako se mjere samoiskaza mogu smatrati valjanima ukoliko se osigura anonimnost sudionika te ukoliko sudionici vjeruju da istraživanje značajno doprinosi važnim spoznajama. U našem istraživanju osigurana je anonimnost i povjerljivost podataka, sudjelovanje je bilo dobrovoljno, sudionici su očito prepoznali važnost spoznaja koje će proizaći iz istraživanja time što su odvojili dio svojeg vremena za sudjelovanje, stoga vjerujemo da su bili razmjerno iskreni u odgovorima.

Istraživanje je provedeno na kvotnom uzorku sudionika na početku studija na Sveučilištu u Zagrebu koji borave u studentskim naseljima, u kojem omjer sudionika s obzirom na spol i na područje studiranja odgovara populaciji. Obzirom da nije riječ o probabilističkom uzorku, ne možemo govoriti o potpuno reprezentativnom uzorku, zbog čega je potreban oprez u generalizaciji dobivenih rezultata na populaciju svih studenata Sveučilišta u Zagrebu na početku studija koji žive u studentskim naseljima. Ipak, primjenjivost dobivenih rezultata je veća u odnosu na onu koju bismo imali da smo se odlučili za prigodni uzorak. S obzirom na to da su u uzorak uključeni studenti koji žive u studentskim naseljima, riječ je o prilično homogenom uzorku u odnosu na mjerena obilježja, stoga je moguće da je i raspršenje rezultata niže nego što bi bilo na heterogenom uzorku, poput vršnjaka naših sudionika koji ne žive u studentskim naseljima ili koji ne studiraju.

Potrebno je razmotriti i način na koji smo operacionalizirali ishode. Kako ne bismo izgubili dio vrijednih podataka, mjere ishoda operacionalizirali smo na omjernoj razini. Da smo se odlučili za kategorijalne varijable, za očekivati je da bismo izgubili dio podataka, odnosno da bismo dobili još homogenije podatke. Ipak, moguće da bismo dobili veću heterogenost podataka da smo, uz podatke o učestalosti konzumiranja, istražili i količinu alkohola i kanabisa koju su sudionici konzumirali u promatranim periodima ili prilikom posljednje prigode u kojoj su konzumirali navedena sredstva.

Postoji mogućnost da su i mjerni instrumenti utjecali na naše rezultate. Primjerice, Skala općenitih uzročnih orijentacija predstavlja općeniti mjerni instrument, uslijed čega se otežava predikcija specifičnih ponašanja (Deci i Ryan, 1985.), poput učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa. Također, percipirana podrška autonomiji od strane akademskog osoblja u cjelini nije se pokazala značajnim prediktorom konzumiranja alkohola i kanabisa, stoga bi

možda bilo smislenije da smo se odlučili mjeriti percipiranu podršku od strane vršnjaka ili roditelja.

Doprinosi ovog istraživanja značajni su u spoznajnom, znanstvenom i praktičnom smislu. Dosadašnja istraživanja provjerila su pojedine aspekte teorije samoodređenja. Međutim, do sada nije provjeren ovako sveobuhvatan model koji uključuje samoodređenost, uzročne orijentacije, potrebu za autonomijom, percipiranu podršku autonomiji, osobine ličnosti i učestalost konzumiranja alkohola i kanabisa, niti je teorija provjerena u Hrvatskoj sa studentima koji žive u studentskim naseljima. U skladu s tim, spoznaje istraživanja omogućile su uvid u razumijevanje nekih motivacijskih čimbenika koji doprinose konzumiranju alkohola i kanabisa među studentima na početku studija na Sveučilištu u Zagrebu koji borave u studentskim naseljima.

Doprinosi postoje i vezano uz mjerne instrumente. U okviru istraživanja prevedena su tri mjerna instrumenta te je provjerena njihova faktorska struktura: Skala samoodređenja³² (Sheldon i Deci, 1993., *Self-Determination Scale*), Skala općenitih uzročnih orijentacija³³ (Deci, Ryan, 1985., *General Causality Orientation Scale*) i Upitnik percipirane podrške autonomiji³⁴ (Williams i Deci, 1996., *The Learning Climate Questionnaire*), pri čemu je Skala općenitih uzročnih orijentacija skraćena i modificirana. Nadalje, primjena subskale potrebe za autonomijom Skale osnovnih psiholoških potreba³⁵ (Gagné, 2003., *General Need Satisfaction Scale*) i skala ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma IPIP50 skale za ispitivanje osobina ličnosti omogućuju usporedbu rezultata s dosadašnjim nalazima istraživanja provedenim među studentima u Hrvatskoj. Prevalencije konzumiranja alkohola i kanabisa mjerene su sukladno smjernicama EMCDDA-a (2002.), što omogućuje usporedbu podataka s drugim istraživanjima u Hrvatskoj i u Europi.

Jedan od glavnih ciljeva preventivne znanosti je spriječiti probleme prije nego se razviju, pri čemu važno mjesto zauzima identificiranje mogućih čimbenika i procesa povezanih s razvojem pozitivnih ili negativnih ishoda (Kranželić i sur., 2013.). Informacije o motivacijskim čimbenicima koji doprinose konzumiranju alkohola i kanabisa među studentima i studenticama Sveučilišta u Zagrebu koji borave u studentskim naseljima

³² <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/>

³³ <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/>

³⁴ <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/>

³⁵ <http://www.selfdeterminationtheory.org/basic-psychological-needs-scale/>

predstavljaju važan doprinos u odnosu između znanosti i prakse, budući da se tako osiguravaju informacije o tome kako pojedini procesi funkcioniraju kod pojedinih skupina. U skladu s tim, ovo istraživanje pruža važne spoznaje o čimbenicima koji doprinose objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa među studentima na početku studija koji žive u studentskim naseljima u cjelini, ali i o čimbenicima rizika i zaštite specifično za mladiće i za djevojke. S obzirom na to da različiti čimbenici doprinose konzumiranju alkohola i kanabisa među mladićima i među djevojkama, važno je i preventivne intervencije s tim uskladiti.

U praktičnom smislu, doprinos ovog istraživanja očituje se i u tome što rezultati ukazuju na to da je prilikom planiranja preventivnih intervencija potrebno paziti da su aktivnosti osmišljene u skladu sa značajkama mladića i djevojaka. To ne znači da se programi trebaju provoditi odvojeno s mladićima i djevojkama, budući da je za poučavanje socijalnih vještina, kritičkog razmišljanja i nošenja s vršnjačkim pritiskom važna različitost, već da programi trebaju biti osjetljivi na specifičnosti oba spola. U planiranju intervencija kojima je cilj prevencija konzumiranja alkohola među mladićima, potrebno je uzeti u obzir kontekst u kojima se mladići druže, budući da se čini kako mladići piju alkohol prvenstveno u funkciji zabave. I kod djevojaka koje učestalije konzumiraju alkohol također je prisutna veća društvenost, no njima je važna i autonomna uzročna orijentacija. Dakle, u intervencijama je potrebno uvažavati ovaj nalaz te osnaživati djevojke da donose odluke temeljem svojih izbora, neovisno o mišljenjima drugih osoba. Međutim, potrebno je uzeti u obzir i mogućnost da neka treća varijabla uzrokuje i konzumiranje alkohola i nisku autonomnu uzročnu orijentaciju kod djevojaka, kao što su na primjer odgojni stil roditelja ili percepcija podrške autonomiji od strane roditelja, zbog čega su potrebna daljnja istraživanja u ovom području. Ovi nalazi ukazuju na to kako se intervencije trebaju prilagoditi ciljanim skupinama uvažavajući njihove specifičnosti te kako ne mogu biti iste intervencije za sve ciljane skupine. Drugim riječima, u provedbi intervencija je, uz zajedničke elemente kao što je uvježbavanje vještina, potrebno uvažavati i rodno uvjetovane specifičnosti na koje upućuju i nalazi ovog istraživanja. Također, naši rezultati ukazuju na pravac u kojem intervencije ne bi trebale ići. Primjerice, trening komunikacijskih vještina kod ekstravertiranih mladića i djevojaka vjerojatno neće utjecati na manju učestalost konzumiranja alkohola. Moguće je kako bi se umjesto toga trebalo ciljati na promjenu stavova o načinu zabavljanja. Očito najveći izazov naših sudionika predstavlja pitanje kako se zabaviti bez konzumiranja alkohola i u tom smjeru bi trebalo i promišljati prilikom planiranja preventivnih intervencija. U kontekstu prevencije konzumiranja kanabisa, potrebno je imati u vidu kako ovo ponašanje među mladićima nije

determinirano osobinama ličnosti niti konstruktima teorije samoodređenja. Očito motivaciju mladića određuju neke druge varijable koji nismo obuhvatili ovim istraživanjem, poput primjerice vršnjačkog pritiska. Budući da ne znamo koji čimbenici doprinose razumijevanju ovog ponašanja kod mladića, potrebna su buduća istraživanja koja će uključiti neke druge varijable. Učestalost konzumiranja kanabisa među djevojkama determinirana je ekstraverzijom, niskom autonomnom uzročnom orijentacijom i nisko zadovoljenom potrebom za autonomijom, stoga i intervencije trebaju osigurati platformu za zabavne sadržaje i aktivnosti uz istovremeno osnaživanje djevojaka za autonomno donošenje svojih izbora. Ipak, kao i kod razumijevanja konzumiranja alkohola, i u slučaju konzumiranja kanabisa među djevojkama potrebno je imati na umu kako je moguće da neka treća varijabla utječe i na učestalost konzumiranja kanabisa te na nižu autonomnu uzročnu orijentaciju i nisko zadovoljenu potrebu za autonomijom (npr. odgojni stil roditelja). Navedeno je potrebno provjeriti budućim istraživanjima i uzeti u obzir prilikom planiranja preventivnih intervencija za djevojke.

Svakako najzanimljiviji nalaz ovog istraživanja odnosi se na činjenicu da prosječna i visoka samoodređenost u interakciji s ekstraverzijom predstavlja rizični čimbenik za veću učestalost konzumiranja kanabisa. EMCDDA (2010.) navodi kako se određeni čimbenici mogu mijenjati iz rizičnih u zaštitne, a kao rezultat njihove interakcije s drugim čimbenicima. Naš rezultat ukazuje kako samoodređenost, kao potencijalno zaštitni čimbenik, kada je u interakciji s ekstraverzijom, postaje rizičan čimbenik. Rezultat je zapravo logičan, uzmemo li u obzir činjenicu da se studenti na početku studija nalaze u kasnoj adolescenciji (Smetana i sur., 2006.), razdoblju koje karakterizira izražena tendencija za autonomnim donošenjem odluka, ali i povećanim brojem druženja s vršnjacima te da studenti zagrebačkog sveučilišta konzumiranje sredstava ovisnosti povezuju s opuštanjem, zabavom i relaksacijom, najčešće zastupljenim oblicima provođenja slobodnog vremena (Bouillet, 2008.). Ovaj nalaz upućuje na potrebu za preventivnim intervencijama kojima će cilj biti osnaživanje i jačanje zaštita, a ne nužno smanjivanje rizičnih čimbenika koji su možda prisutni u manjoj mjeri. U kontekstu implikacije ovog rezultata na preventivnu praksu, potrebno je imati u vidu da i oni studenti koji dobro funkcioniraju, nisu nužno dovoljno opremljeni za izazove s kojima se suočavaju (Pittman i sur., 2003.).

Nalazi ovog istraživanja još su važniji uzmemo li u obzir aktualne promjene koje se tiču legalizacije uporabe kanabisa u medicinske svrhe (prema

http://www.zdravlje.hr/zdravlje/primjena_indijske_konoplje_u_lijecenju; posjećeno 09. rujna 2015.), budući da promjene u zakonodavstvu o medicinskoj ili rekreativnoj uporabi kanabisa mogu doprinijeti većoj dostupnosti kanabisa među adolescentima, kao i promjenama u socijalnim normama u smislu većeg prihvaćanja konzumiranja kanabisa (Thurstone, Lieberman i Schmiedge, 2011., prema Wu i sur., 2015.).

5.3. Preporuke za buduća istraživanja

Motivacijskim istraživanjima može se objasniti jedan dio konzumiranja alkohola i kanabisa među studentima na početku studija koji žive u studentskim naseljima. Ipak, s obzirom na to da je riječ o složenim pojavama, buduća istraživanja trebala bi uzeti u obzir i ulogu socijalnih čimbenika, kao što to navode Vallerand i suradnici (2008.). Tako bi se, na primjer, mogao istražiti kontekst u kojem se ova sredstva konzumiraju. Svakako bi bilo važno provjeriti medijatorske efekte stavova i deskriptivnih normativnih uvjerenja o konzumiranju alkohola i kanabisa, zatim podložnosti vršnjačkom pritisku ili podrške autonomiji od strane prijatelja ili roditelja, percepciju dostupnosti te percepciju tolerancije društva na konzumiranje alkohola i kanabisa. Bilo bi važno istražiti i zaštitne čimbenike koji, uz prepoznate rizike kao što je život u skupini vršnjaka, djeluju u studentskim naseljima. U budućim istraživanjima bilo bi dobro imati veći, stratificirani uzorak sudionika.

Rezultati ovog istraživanja su pokazali kako su konzumiranje alkohola i kanabisa fenomeni koje determiniraju različiti čimbenici među mladićima i među djevojkama. Mladići učestalije konzumiraju alkohol, stoga bi buduća istraživanja trebala ispitati što utječe na navedenu razliku u konzumiranju alkohola s obzirom na spol, te koja je uloga prihvatljivosti konzumiranja alkohola među mladićima od strane društva u cjelini. Budući da nismo uspjeli objasniti učestalost konzumiranja kanabisa među mladićima, sljedeća istraživanja trebala bi uključiti neke druge varijable koje bi mogle doprinijeti objašnjenju ovog ponašanja među mladićima, kao što su već spomenuti vršnjački pritisak, stavovi i normativna uvjerenja. Budući da su naši rezultati pokazali da je ekstraverzija rizični čimbenik za konzumiranje alkohola kod mladića i kod djevojaka te za konzumiranje kanabisa kod djevojaka, bilo bi dobro istražiti moguće moderatore u odnosu spola, ekstraverzije i učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa, poput stavova o konzumiranju. Nadalje, u budućim istraživanjima bilo bi zanimljivo ispitati je li niska percipirana podrška autonomiji od strane roditelja, ili specifičnije od strane oca, povezana s učestalošću konzumiranja kanabisa među djevojkama, kao i je li

percipirana podrška autonomiji od strane vršnjaka negativno povezana s učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa među mladićima i djevojkama.

Osim mjerenja općenite motivacije, kao što je slučaj u ovom istraživanju, bilo bi zanimljivo uzeti u obzir i specifične vrste motivacije za konzumiranje navedenih tvari koje se mogu operacionalizirati direktnim pitanjem o razlozima konzumiranja alkohola i kanabisa, kao što su to učinili Knee i Nieghbors (2002.) u svom istraživanju. Također, bilo bi poželjno uključiti nekoliko različitih operacionalizacija ishoda. Primjerice, u slučaju konzumiranja alkohola, uz broj dana u kojima je osoba konzumirala alkohol, ishodi mogu biti i ekscesivno pijenje te količina alkohola koju je osoba konzumirala prilikom posljednje prigode u kojoj je pila. U slučaju kanabisa, uz podatke o učestalosti konzumiranja, mogu se uključiti i podaci o broju cigareta kanabisa koje je osoba konzumirala u određenom periodu. Obzirom da ekscesivno pijenje predstavlja rizičniji oblik konzumiranja alkohola, bilo bi zanimljivo provjeriti interakcijske efekte spola, samoodređenosti i vršnjačkog pritiska u objašnjenju ekscesivnog pijenja.

Kako bi se dobio detaljniji uvid u motivaciju za konzumiranje alkohola i kanabisa, bilo bi korisno kombinirati kvantitativnu i kvalitativnu metodologiju, primijeniti veći broj mjernih instrumenata za mjerenje određenog konstrukta (Baer, 2002.) te kombinirati podatke dobivene samo-procjenom i procjenom od strane osobe koja je bliska sudioniku. Također, sukladno našim rezultatima, efekti konstrukata teorije samoodređenja na konzumiranje alkohola i kanabisa trebali bi se i u budućim istraživanjima provjeravati odvojeno za mladiće i za djevojke.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je provjeriti neke postavke teorije samoodređenja u objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među studentima Sveučilišta u Zagrebu koji su smješteni u studentskim naseljima.

U skladu s istraživačkim problemima možemo zaključiti sljedeće:

1. Rezultati su pokazali kako je izražena percepcija podrške autonomiji od strane akademskog okruženja u cjelini pozitivno povezana s osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom i autonomnom uzročnom orijentacijom, te je negativno povezana s kontroliranom uzročnom orijentacijom. Visoko autonomno orijentirani sudionici doživljavaju višu percipiranu podršku autonomiji od strane akademskog osoblja na svojim fakultetima, dok visoko kontrolirano orijentirani sudionici podršku autonomiji doživljavaju nižom. Potreba za autonomijom predstavlja parcijalni medijator povezanosti percipirane podrške autonomiji i autonomne uzročne orijentacije, ali ne i odnosa percipirane podrške autonomiji i kontrolirane uzročne orijentacije.

2. Savjesnost je statistički značajno pozitivno povezana s autonomnom uzročnom orijentacijom. Nije utvrđena značajna povezanost autonomne uzročne orijentacije s učestalosti konzumiranja alkohola niti s učestalošću konzumiranja kanabisa. Sukladno očekivanjima, nije utvrđena značajna povezanost savjesnosti i kontrolirane orijentacije. Ova uzročna orijentacija nisko je, ali značajno pozitivno povezana s učestalošću konzumiranja alkohola. Nije utvrđena statistički značajna povezanost kontrolirane uzročne orijentacije i učestalosti konzumiranja kanabisa.

3. Učestalost konzumiranja alkohola češća je kod studenata nego kod studentica, dok se mladići i djevojke ne razlikuju u učestalosti konzumiranja kanabisa. Različiti prediktori doprinose objašnjenju učestalosti konzumiranja alkohola i kanabisa među mladićima i među djevojkama. Visoka ekstraverzija je značajan prediktor veće učestalosti konzumiranja alkohola među mladićima, dok su značajni prediktori učestalijeg konzumiranja alkohola među djevojkama visoka ekstraverzija i niska autonomna uzročna orijentacija. Niti jedan prediktor nije se pokazao značajnim u objašnjenju učestalosti konzumiranja kanabisa među mladićima. Među djevojkama, značajni prediktori su visoka ekstraverzija, niska autonomna uzročna

orijentacija i nisko zadovoljena potreba za autonomijom. Osobine ličnosti i konstrukti teorije samoodređenja predstavljaju podjednako snažne prediktore u objašnjenju ovih ponašanja, što nije u skladu s našim očekivanjem.

4. Nije utvrđen medijatorski efekt autonomne uzročne orijentacije, kontrolirane uzročne orijentacije i samoodređenosti u odnosu između osnovne psihološke potrebe za autonomijom i učestalosti konzumiranja alkohola te učestalosti konzumiranja kanabisa. Potreba za autonomijom nije značajno povezana s učestalosti konzumiranja alkohola, ali je značajno negativno povezana s učestalosti konzumiranja kanabisa, uz kontrolu uzročnih orijentacija i samoodređenosti.

5. Interakcijski efekti samoodređenosti i osobina ličnosti nisu se pokazali značajnima za učestalost konzumiranja alkohola. Efekti nižeg reda pokazuju kako su visoka ekstraverzija i niska savjesnost slabi, ali značajni prediktori učestalosti konzumiranja alkohola. S druge strane, samoodređenost predstavlja moderator odnosa između ekstraverzije i učestalosti konzumiranja kanabisa. Kod visoko i prosječno samoodređenih studenata, porast u ekstraverziji praćen je porastom u konzumiranju kanabisa, pri čemu je taj efekt izraženiji kod sudionika s višom samoodređenošću. Nije utvrđeno moderatorsko djelovanje samoodređenosti u odnosu neuroticizma i učestalosti konzumiranja kanabisa, odnosno savjesnosti i ovog ishoda.

Možemo zaključiti kako provedeno istraživanje predstavlja značajan doprinos u spoznajnom, znanstvenom i praktičnom smislu. Rezultati koji pokazuju razlike u odrednicama učestalosti konzumiranja alkohola i učestalosti konzumiranja kanabisa među studentima i studenticama na početku studija koji borave u studenskim naseljima predstavljaju važna saznanja u području te ukazuju na potrebu planiranja i provedbe preventivnih intervencija uz uvažavanje specifičnosti mladića i djevojaka. Također, samoodređenost u interakciji s ekstraverzijom predstavlja rizičan čimbenik za konzumiranje kanabisa, stoga je, sukladno navodu Pittman i suradnika (2003.), prilikom planiranja preventivnih intervencija važno imati na umu da i studenti koji na izgled dobro funkcioniraju trebaju podršku u nošenju sa životnim izazovima.

7. LITERATURA

- Anić, P. (2014). Hedonic and eudaimonic motives for favourite leisure activities. *Primenjena psihologija*, 7 (1), 5-21.
- Anić, P., Tončić, N. (2013). Orientations to Happiness, Subjective Well-being and Life Goals. *Psihologijske teme*, 22 (1), 135-153.
- Avery, R. R., Ryan, R. M. (1988). Object Relations and Ego Development: Comparison and Correlates in Middle Childhood. *Journal of Personality*, 56 (3), 547-569.
- Baer, J. S. (2002). Student Factors: Understanding Individual Variation in College Drinking. *Journal of Studies on Alcohol*, 14, 40-53.
- Baron, R. M., Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychology research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. (1995). The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation. *Psychological Bulletin*, 117 (3), 497-529.
- Beavers, A. S., Lounsbury, J. W., Richards, J. K., Huck, S. W., Skolits, G. J., Esquivel, S. L. (2013). Practical Considerations for Using Exploratory Factor Analysis in Educational Research. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 18 (6), 1-13.
- Beck, R. (2003). *Motivacija – Teorije i načela*. Prijevod 4. izdanja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Biglan, A., Domitrovich, C., Ernst, K., Mason, M. J., Robertson, E., Sloboda, Z., Ulmer, L. (2011). *Standards of Knowledge*. Fairfax, VA: Society for Prevention Research.
- Black, A. E., Deci, E. L. (2000). The Effects of Instructors' Autonomy Support and Students' Autonomous Motivation on Learning Organic Chemistry: A Self-Determination Theory Perspective. *Science Education*, 84, 740-756.
- Bober, S., Grolnick, W. (1995). Motivational Factors Related to Differences in Self-Schemas. *Motivation and Emotion*, 19 (4), 397-327.
- Bogg, T., Roberts, B. W. (2004). Conscientiousness and Health-Related Behaviors: A Meta-Analysis of the Leading Behavioral Contributors to Mortality. *Psychological Bulletin*, 130 (6), 887-919.

- Bouillet, D. (2008). Slobodno vrijeme zagrebačkih studenata – prilika za hedonizam ili samoostvarenje. *Sociologija i prostor*, 46 (3–4), 341–367.
- Bouillet, D. (2014). Rizična ponašanja studenata. U V. Ilišin (Ur.), *Sociološki portret hrvatskih studenata* (str. 399-419). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Brady, K. T., Randall, C. L. (1999). Gender differences in substance use disorders. *Psychiatric Clinics of North American*, 22 (2), 241-252.
- Bratko, D., Sabol, J. (2006). Osobine ličnosti i osnovne psihološke potrebe kao prediktori zadovoljstva životom: rezultati on-line istraživanja. *Društvena istraživanja*, 15 (4-5), 693-711.
- Brdar, I. (2006). Životni ciljevi i dobrobit: je li za sreću dovoljno što želimo? *Društvena istraživanja*, 15 (4-5), 671-691.
- Brdar, I., Anić, P. (2010). Životni ciljevi, orijentacije prema sreći i psihološke potrebe adolescenata: Koji je najbolji put do sreće? *Psihološke teme* 19 (1), 169-187.
- Brotherhood, A., Sumnall, H. R. (2011). *European Drug Prevention Quality Standards. A Manual for Prevention Professionals*. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Brown, B. B. (1990). Peer groups and peer cultures. U S. S. Feldmann, G. R. Elliott (Ur.), *At the threshold: The developing adolescent* (str. 171-196). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Chambers, R. A., Taylor, J. R., Potenza, M. N. (2003). Developmental Neurocircuitry of Motivation in Adolescence: A Critical Period of Addiction Vulnerability. *The American Journal of Psychiatry*, 160 (6), 1041–1052.
- Chirkov, V. I., Ryan, R. M., Willness, C. (2005). Cultural Context and Psychological Needs in Canada and Brazil. Testing a Self-Determination Approach to the Internalization of Cultural Practices, Identity, and Well-Being. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36 (4), 423-443.
- Cleveland, M. J., Feinberg, M. E., Bontempo, D. E., Greenberg, M. T. (2008). The Role of Risk and Protective Factors in Substance Use Across Adolescence. *The Journal of Adolescent Health*, 43 (2), 157-164. Preuzeto 20. kolovoza 2014. s <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2518980/>
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1998). Six approaches to the explication of facet-level traits: examples from conscientiousness. *European Journal of Personality*, 12, 117-134.

- Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., de Looze, M., Roberts, C., Samdal, O., Smith, O. R. F., Barnekow, V. (Ur.) (2012). *Social Determinants of Health and Well-Being Among Young People. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study: International Report from the 2009/2010 Survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Deci, E. L. (1972). The Effects of Contingent and Noncontingent Rewards and Controls on Intrinsic Motivation. *Organizational Behavior and Human Performance*, 8, 217-229.
- Deci, E. L., Eghrari, H., Patrick, B. C., Leone, D. R. (1994). Facilitating Internalization: The Self-Determination Theory Perspective. *Journal of Personality*, 62 (1), 119-142.
- Deci, E. L., Koestner, R., Ryan, R. M. (1999). A Meta-Analytic Review of Experiments Examining the Effects of Extrinsic Rewards on Intrinsic Motivation. *Psychological Bulletin*, 125 (6), 627-668.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (1985). The General Causality Orientations Scale: Self-Determination in Personality. *Journal of Research in Personality*, 19, 109-134.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (1987). The Support of Autonomy and the Control of Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53 (6), 1024-1037.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. U R. Dienstbier (Ur.), *Nebraska Symposium on Motivation (str. 237-288)*, Vol. 38. Perspectives on motivation. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2008). Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health. *Canadian Psychology*, 49 (3), 182-185.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2011). Levels of Analysis, Regnant Causes of Behavior and Well-Being: The Role of Psychological Needs. *Psychological Inquiry*, 22, 17–22.
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2012). Self-determination theory in health care and its relations to motivational interviewing: a few comments. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 9 (24). Preuzeto 20. studenoga 2014. s <http://www.ijbnpa.org/content/9/1/24>.
- Deci, E. L., Ryan, R. M., Williams, G. C. (1996). Need satisfaction and the self-regulation of learning. *Learning and Individual Differences*, 8 (3), 165-183.
- Deci, L. E., Vansteenkiste, M. (2004). Self-determination theory and basic need satisfaction: Understanding human development in positive psychology. *Ricerche di Psicologia*, 1 (27), 23-40.

- DeCharms, R. (1977). Pawn or origin? Enhancing motivation in disaffected youth. *Educational Leadership*, 444-448.
- Drusany, D., Ajduković, M., Divjak, B., Jokić-Begić, N., Kranželić, V., Rimac, I. (2012). Istraživanje procjene potreba studenata za podrškom tijekom Studiranja. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Preuzeto 27. kolovoza 2014. s <http://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/centar-za-savjetovanje-i-podrsku-studentima/podrska-sveucilisnom-osoblju/>
- Dweck, C. S., Leggett, E. L. (1988). A Social-Cognitive Approach to Motivation and Personality. *Psychological Review*, 95 (2), 256-273.
- Elliot, A. J., McGregor, H. A. (2001). A 2 X 2 Achievement Goal Framework. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80 (3), 501-519
- Enzle, M. E., Wright, E. F., Redodno, I. M. (1996). Cross-Task Generalization of Intrinsic Motivation Effects. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 28 (1), 19-26.
- Etički kodeks Sveučilišta u Zagrebu (2009). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2002). *Handbook for Surveys on Drug Use among the General Population*. EMCDDA Project CT.99.EP.08 B. Lisbon: EMCDDA.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2008). *Prevention of Substance Abuse*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2010): *Prevention and Evaluation Resource Kit (PERK). A Manual for Prevention Professionals*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2012). *Prevalence of daily cannabis use in the European Union and Norway*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2013). *Pespectives on Drugs. Characteristics of frequent and high-risk cannabis users*. Preuzeto 27. kolovoza 2014. s emcdda.europa.eu/topics/pods/frequent-cannabis-users
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2014). *European Drug Report – Trends and Developments 2014*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA) (2015). *European Drug Report – Trends and Developments 2015*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EMCDDA /Europol (2013). *New Drugs in Europe, 2012*. EMCDDA/Europol 2012 Annual Report on the Implementation of Council Decision 2005/387/JHA. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Farnell, T. (Ur.), (2011). *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj*. Nacionalno izvješće istraživanja Eurostudent za Hrvatsku. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS* (3rd Ed). London: Sage.
- Fischer, H., Wik, G., Fredrikson, M. (1997). Extraversion, Neuroticism and Brain Function: A PET Study of Personality. *Personality and Individual Differences*, 23 (2), 345-352.
- Gagné, M. (2003). The Role of Autonomy Support and Autonomy Orientation in Prosocial Behavior Engagement. *Motivation and Emotion*, 27 (3), 199-223.
- Gilman, J. M., Ramchandani, V. A., Davis, M. B., Bjork, J. M., Hommer, D. W. (2008). Why We Like to Drink: A Functional Magnetic Resonance Imaging Study of the Rewarding and Anxiolytic Effects of Alcohol. *The Journal of Neuroscience*, 28 (18), 4583– 4591.
- Glavak Tkalić, R. (2009). *Osobine ličnosti i psihosocijalna obilježja kao prediktori zlouporabe marihuane kod mladih*. Neobjavljeni doktorski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M., Maričić, J., Wertag, A. (2012). *Zlouporaba sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske: istraživačko izvješće*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar i Ured za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske.
- Glavak Tkalić, R., Miletić, G.-M., Sakoman, S. (2013). Prevalence of substance use among the general population: Situation in Croatia and comparison with other European countries. *Društvena istraživanja*, 22 (4), 557-578.
- Gockeritz, S., Schultz, W., Rendon, T., Cialdini, R., B., Goldstein, N. J., Griskevicius, V. (2010). Descriptive normative beliefs and conservation behavior: The moderating roles of personal involvement and injunctive normative beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 40, 514–523.
- Goldin, T. (2007). Povezanost akademske samoregulacije, učeničke percepcije roditelja i školskog uspjeha. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Preuzeto 20. kolovoza 2014. s <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/441/1/GoldinTomislav.pdf>

- Grant, A. M., Brown, B. B., Moreno, M. A. (2013). The Disparity between Social Drinking Motives and Social Outcomes: A New Perspective on College Student Drinking. *Colleague Student Journal*, 47 (1), 96–101.
- Greenberg, J. R., Mitchell, S. A. (1983). *Object relations in psychoanalytic theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Grolnick, W. S., Ryan, R. M. (1989). Parent Styles Associated With Children's Self-Regulation and Competence in School. *Journal of Educational Psychology*, 81 (2), 143-154.
- Hagger, M., Chatzisarantis, N.L.D. (2011). Causality orientations moderate the undermining effect of rewards on intrinsic motivation. *Journal of Experimental Social Psychology* 47, 485–489.
- Hagger, M. S., Hardcastle, S. J., Chater, A., Mallett, C., Pal, S., Chatzisarantis, N. L. D. (2015). Autonomous and controlled motivational regulations for multiple health-related behaviors: between and within-participants analyses. *Health Psychology and Behavioral Medicine: An Open Access Journal*, 2 (1), 565-601. Preuzeto 15. srpnja 2015. s <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21642850.2014.912945>
- Ham, L. S., Hope, D. A. (2003). College students and problematic drinking: A review of the literature. *Clinical Psychology Review*, 23, 719 – 759.
- Harachi, T. W. (2000). A Prevention Science Framework Aimed at Delinquency. U Annual Report for 2000 and Resource Materials Series No. 59. UNAFEI, Fuchu/Tokyo, Japan, 183-194. Preuzeto 12. srpnja 2013. s www.unafei.or.jp
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlstrom, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Kraus, L. (2012). *The 2011 ESPAD Report: Substance Use Among Students in 36 European Countries*. Stockholm: The Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs, The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction and Council of Europe, Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs.
- Hodgins, H. S., Koestner, R., Duncan, N. (1996). On the Compatibility of Autonomy and Relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (3), 227-237.
- Hmel, B. A., Pincus, A. L. (2002). The Meaning of Autonomy. On and Beyond the Interpersonal Circumplex. *Journal of Personality*, 70 (3), 277-310.
- Ilišin, V. (Ur.). (2014). *Sociološki portret hrvatskih studenata*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A., Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Zaklada Friedrich Ebert.
- Jones, S. (2010). *Statistics in Psychology – explanations without equations*. New York: Palgrave MacMillan.
- Joussemet, M., Koestner, R. (1999). Effects of Expected Rewards on Children's Creativity. *Creativity Research Journal*, 12 (4), 231-239.
- Joussemet, M., Koestner, R., Lekes, N., Houliort, N. (2004). Introducing Uninteresting Tasks to Children: A Comparison of the Effects of Rewards and Autonomy Support. *Journal of Personality*, 72 (1), 139-166.
- Kasser, T., Ryan, R. M. (1996). Further Examining the American Dream: Differential Correlates of Intrinsic and Extrinsic Goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (3), 280-287.
- Keatleya, D., Clarkea, D. D., Haggerb, M. S. (2012). Investigating the predictive validity of implicit and explicit measures of motivation on condom use, physical activity and healthy eating. *Psychology and Health*, 27 (5), 550–569.
- Kernis, M. H., Paradise, A. W., Whitaker, D. J., Wheatman, D. J., Goldman, B. N. (2000). Master of One's Psychological Domain? Not likely if one's Self-Esteem is Unstable. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26 (10), 1297-1305.
- Kim – Spoon, J., Farley, M. E. (2014). Adolescence and Early Adulthood. U Z., Sloboda, H. Petras (Ur.), *Defining Prevention Science* (str. 87-112). New York: Springer.
- Knee, C. R., Zuckerman, M. (1996). Causality Orientations and the Disappearance of the Self-Serving Bias. *Journal of Research in Personality*, 30, 76–87.
- Knee, C. R., Zuckerman, M. (1998). A Nondefensive Personality: Autonomy and Control as Moderators of Defensive Coping and Self-Handicapping. *Journal of Research in Personality*, 32, 115-130.
- Knee, C. R., Neighbors, C. (2002). Self-Determination, Perception of Peer Pressure, and Drinking Among College Students. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 522–543.
- Knee, C., R., Patrick, H., Vietor, N. A., Nanayakkara, A., Neighbors, C. (2002). Self-Determination as Growth Motivation in Romantic Relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (5), 609-619.
- Koestner, R., Bernieri, F., Zuckerman, M. (1992). Self-regulation and Consistency Between Attitudes, Traits, and Behaviors. *Society for Personality and Social Psychology*, 18 (1), 52-59.

- Koestner, R., Losier, G. F. (1996). Distinguishing Reactive versus Reflective Autonomy. *Journal of Personality*, 64 (2), 465-494.
- Koestner, R., Ryan, R. M., Bernieri, F., Holt, K. (1984). Setting limits on children's behavior. The differential effects of controlling vs. informational styles on intrinsic motivation and creativity. *Journal of Personality*, 52 (3), 233-248.
- Koestner, R., Zuckerman, M. (1994). Causality Orientations, Failure, and Achievement. *Journal of Personality* 62 (3), 321-346.
- Kovčo Vukadin, I. (2014). *Ispitivanje kvalitete života studenata u Republici Hrvatskoj*. Istraživačko izvješće. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Preuzeto 15. rujna 2015. s <https://drogeiovisnosti.gov.hr/ouredu/djelokrug/ovisnosti-i-vezane-teme/droge-i-ovisnost/publikacije/istrazivanja/istrazivanje-kvalitete-zivota-studenata-erf-2014/1071>
- Kranželić - Tavra, V. (2007). *Lokalna zajednica i škola u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih – primjer Istarske županije*. Neobjavljeni doktorski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kranželić, V., Doležal, D. (2013). Online istraživanje pojavnosti novih droga u Republici Hrvatskoj. Preuzeto 15. rujna 2015. s <https://drogeiovisnosti.gov.hr/ovisnosti-i-vezane-teme/droge-i-ovisnost/publikacije/istrazivanja/istrazivanje-novih-trendova-u-konzumiranju-psihoaktivnih-tvari-2013/497>
- Kranželić, V., Ferić Šlehan, M., Jerković, D. (2013). Prevention science as a base for substance abuse prevention planning – Lessons learned for improving the prevention. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21 (2), 61-75.
- Kranželić, V., Jerković, D. (2012). Istraživanja novih trendova u konzumiranju sredstava ovisnosti – iskustva i rezultati on-line pilot istraživanja. U M. Milković, D., Doležal, G. Hržica, J. Stošić (Ur.), *Istraživanja u edukacijsko-rehabilitacijskim znanostima* (str. 83-84). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., Engels, R. (2006). Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addictive Behaviors*, 31, 1844-1857.
- Kuntsche, E., Rehm, J., Gmel, G. (2004). Characteristics of binge drinkers in Europe. *Social Science & Medicine* 59, 113–127.
- Kuntsche, E., Stewart, S. H. (2009). Why My Classmates Drink? Drinking Motives of Classroom Peers as Predictors of Individual Drinking Motives and Alcohol Use in Adolescence—a Mediation Model. *Journal of Health Psychology*, 14 (4), 536–546.

- Kuntshe, E., von Fischer, M., Gmel, G. (2008). Personality factors and alcohol use: A mediator analysis of drinking motives. *Personality and Individual Differences, 45*, 796–800.
- Kuzman, M., Pavić Šimetin, I., Pejnović Franelić, I. (2012). *Ponašanje u vezi sa zdravljem u djece školske dobi 2009./2010. Djeca i mladi u društvenom okruženju. Rezultati istraživanja za Hrvatsku i Grad Zagreb /The Health Behaviour in School-aged Children/*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Kuzman, M., Pejnović Franelić, I., Pavić Šimetin, I., Mayer, D., Rojnić Palavra, I., Pejak, M. (2011). *Navike i ponašanja u vezi sa zdravljem studenata prve godine studija Sveučilišta u Zagrebu i Rijeci*. Projekt Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa „Značajke, kretanje i odrednice ovisničkih ponašanja u mladih“. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- Lacković-Grgin, K. (2007). Motivacijska osnovica samoregulacije tijekom životnih tranzicija. *Suvremena Psihologija, 2*, 257-271.
- La Guardia, J., G., Ryan, R. M., Couchman, C. E., Deci, E. L. (2000). Within-Person Variation in Security of Attachment: A Self-Determination Theory Perspective on Attachment, Need Fulfillment, and Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology, 79* (3), 367-384.
- Lewis, M. A., Neighbors, C. (2004). Gender-specific misperceptions of college student drinking norms. *Psychology of Addictive Behaviors, 18*, 334–339.
- Lotar, M. (2012). Odrednice podložnosti vršnjačkom pritisku u adolescenciji. Neobjavljeni doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Lynch, M. F. (2013). Attachment, Autonomy, and Emotional Reliance: A Multilevel Model. *Journal of Counseling & Development, 91*, 301-312.
- Maggs, J. L. (1997). Alcohol Use and Binge Drinking as Goal-Directed Action During the Transition to Postsecondary Education. U J., Schulenberg, J. L., Maggs, K., Hurrelmann (Ur.), *Health risks and developmental transitions during adolescence* (str. 345-371). Cambridge: Cambridge University Press.
- Maggs, J.L., Schulenberg, J.E. (2004). *Trajectories of Alcohol Use during the Transition to Adulthood. Alcohol Research and Health, 23* (4), 195-201.
- Mancini, A. D. (2008). Self-determination theory: a framework for the recovery paradigm. *Advances in Psychiatric Treatment, 14*, 358–365.

- Marčinko, I. (2011). Provjera prediktivne valjanosti različitih modela dobrobiti na zdravstvene ishode. Neobjavljeni doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Markland, D., Ryan, R. M., Tobin, V. J., Rollnick, S. (2005). Motivational Interviewing and Self-Determination Theory. *Journal of Social and Clinical Psychology, 24* (6), 811-831.
- Mason, M. (2014). Peer Networks. U Z., Sloboda, H. Petras (Ur.), *Defining Prevention Science* (str. 171-194). New York: Springer.
- McAdams, K. K., Donnellan, M. B. (2009). Facets of personality and drinking in first-year college students. *Personality and Individual Differences, 46*, 207–212.
- McHoskey, J. W. (1999). Machiavellianism, Intrinsic Versus Extrinsic Goals and Social Interest: A Self-Determination Theory Analysis. *Motivation and Emotion, 23* (4), 267-283.
- Milyavskaya, M., Gingras, I., Mageau, G. A., Koestner, R., Gagnon, H., Fang, J., Boiche, J. (2009). Balance across Contexts: Importance of Balanced Need Satisfaction across Various Life Domains. *Personality and Social Psychology Bulletin, 38*, 1031-1045.
- Milyavskaya, M., Koestner, R. (2011). Psychological needs, motivation, and well-being: A test of self-determination theory across multiple domains. *Personality and Individual Differences, 50*, 387–391.
- Mlačić, B., Goldberg, L. R. (2007). An analysis of a cross-cultural personality inventory: The IPIP Big-Five factor markers in Croatia. *Journal of Personality Assessment, 88*, 168-177.
- Moller, A. C., Deci, E. L., Ryan, R. M. (2006). Choice and ego-depletion: The moderating role of autonomy. *Personality and Social Psychology Bulletin, 32*, 1024-1036.
- Murnaghan, D. A., Blanchard, C., Rodgers, W., La Rosa, J., MacQuarrie, C., MacLellan, D., Gray, B. (2009). The influence of student-level normative, control and behavioral beliefs on staying smoke-free: An application of Ajzen's theory of planned behavior. *Addiction Research and Theory, 17* (5), 469–480.
- Murayama, K., Matsumoto, M., Izuma, K., Matsumoto, K. (2010). Neural basis of the undermining effect of extrinsic reward on intrinsic motivation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 107*, 20911-20911.
- Muraven, M., Rosman, H., Gagné, M. (2007). Lack of autonomy and self-control: performance contingent rewards lead to greater depletion. *Motivation and Emotion, 31*, 322-330.

- Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.
- Nacionalna strategija suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2012.-2017., Narodne novine broj 122/12.
- Nation, M., Crusto, C., Wandersman, A., Kumpfer, K. L., Seybolt, D., Morrissey-Kane, E., Davino, K. (2003). What works in prevention. *American Psychologist*, 58, 449-456.
- National Institute on Drug Abuse (NIDA) (2003). *Preventing Drug Use among Children and Adolescents. A Research-Based Guide for Parents, Educators, and Community Leaders*. Maryland: U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health.
- Neighbors, C., LaBrie, J. W., Hummer, J. F., Lewis, M. A., Lee, C. M., Desai, S., Kilmer, J. R., Larimer, M. E. (2010). Group Identification as a Moderator of the Relationship between Perceived Social Norms and Alcohol Consumption. *Psychology of Addictive Behaviors*, 24 (3), 522–528.
- Neighbors, C., Larimer, M. E., Geisner, I. M., Knee, C. R. (2004). Feeling Controlled and Drinking Motives Among College Students: Contingent Self-Esteem as a Mediator. *Self and Identity*, 3, 207–224.
- Neighbors, C., Walker, D., Larimer, M. E. (2003). Expectancies and Evaluations of Alcohol Effects among College Students: Self-Determination as a Moderator. *Journal of Studies on Alcohol*, 64 (2), 292-300.
- Ng, J. Y. Y., Ntoumanis, N., Thøgersen-Ntoumani, C., Deci, E. L., Ryan, R. M., Duda, J. L., Williams, G. C. (2012.). Self-Determination Theory Applied to Health Contexts: A Meta-Analysis. *Perspectives on Psychological Science*, 7 (4), 325-340.
- Ng, J. Y. Y., Ntoumanis, N., Thøgersen-Ntoumani, C., Stott, K., Hindle, L. (2013). Predicting Psychological Needs and Well-Being of Individuals Engaging in Weight Management: The Role of Important Others. *Health and Well-Being*, 5 (3), 291-310.
- Niemiec, C. P., Ryan, R. M., Deci, E. L. (2010). Self-Determination Theory and the Relation of Autonomy to Self-Regulatory Processes and Personality Development. U R. H., Hoyle (Ur.), *Handbook of Personality and Self-Regulation* (str. 169-191). Chichester: Wiley-Blackwell Publishing Ltd.
- Nix, G. A., Ryan, R. M., Manly, J. B., Deci, E. L. (1999). Revitalization through Self-Regulation: The Effects of Autonomous and Controlled Motivation on Happiness and Vitality. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35, 266-284.
- Olds, R. S., Thombs, D. L., Ray-Tomasek, J. (2005). Relations between normative beliefs and initiation intentions toward cigarette, alcohol and marijuana. *Journal of Adolescent*

- Health*, 37 (1), 75.e7–75.e13. Preuzeto 31. kolovoza 2015. s <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1054139X05001278#>
- Olesen, M. H., Kirkegaard Thomsen, D., Schnieber, A., Tønnesvang, J. (2010). Distinguishing general causality orientations from personality traits. *Personality and Individual Differences*, 48, 538-543.
- O'Malley, P. M., Johnston, L. D. (2002). Epidemiology of alcohol and other drug use among American college students. *Journal of Studies on Alcohol*, 14, 23-39.
- Osgood, D. W., Foster, E. M., Courtney, M. E. (2010). Vulnerable Populations and the Transition to Adulthood. *The Future of Children*, 20 (1), 209-229.
- Page, M. R., Piko, B. F., Balazs, M. A., Struk, T. (2011). Social normative beliefs regarding cigarette smoking in Hungarian adolescents. *Pediatrics International*, 53, 662–668.
- Pallant, J. (2009). *SPSS Priručnik za preživljavanje: Postupni vodič kroz analizu podataka pomoću SPSS-a za Windows (verzija 15)*. Prevod 3. izdanja. Beograd: Mikro knjiga.
- Pelletier, L. G., Fortier, M. S., Vallerand, R. J., Briere, N. M. (2001). Associations Among Perceived Autonomy Support, Forms of Self-Regulation, and Persistence: A Prospective Study. *Motivation and Emotion*, 25 (4), 279–306.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pittman, K., Irby, M., Tolman, J., Yohalem, N., Ferber, T. (2003). *Preventing Problems, Promoting Development, Encouraging Engagement: Competing Priorities or Inseparable Goals?* Based upon Pittman, K., Irby, M. (1996). *Preventing Problems or Promoting Development?* Washington, DC: The Forum for Youth Investment, Impact Strategies, Inc. Preuzeto 22. kolovoza 2015. s www.forumfyi.org.
- Plant, R. W., Ryan, R. (1985). Intrinsic motivation and the effects of self-consciousness, self-awareness, and ego-involvement: An investigation of internally controlling styles. *Journal of Personality*, 53 (3), 435-449.
- Poljičanin, T., Benjak, T. (Ur.), (2015). *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2014. godinu*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
- Popis droga, psihotropnih tvari i biljaka iz kojih se može dobiti droga te tvari koje se mogu uporabiti za izradu droga*. Narodne novine broj 156/14, 42/15.
- Preacher, K. J., Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40 (3), 879-891.
- Ratelle, C. F., Baldwin, M. W., Vallerand, R. J. (2005). On the cued activation of situational motivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41, 482-487.

- Reeve, J. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija*. Prijevod 4. izdanja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Reeve, J., Deci, E. L. (1996). Elements of the Competitive Situation That Affect Intrinsic Motivation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (1), 24-33.
- Reeve J., Jang, H., Hardre, P., Omura, M. (2002). Providing a Rationale in an Autonomy-Supportive Way as a Strategy to Motivate Others during an Uninteresting Activity. *Motivation and Emotion*, 26 (3), 183-207.
- Reeve, J., Nix, G. (1997). Expressing Intrinsic Motivation through Acts of Exploration and Facial Displays of Interest. *Motivation and Emotion*, 21 (3), 237-250.
- Rijavec, M., Brdar, I., Miljković, D. (2008). Životne aspiracije i dobrobit: odnos ekstrinzičnih i intrinzičnih ciljeva. *Društvena istraživanja*, 20 (3), 113, 693-710.
- Rodriguez, L. M., Knee, C. R., Neighbors, C. (2013). Relationships can drive some to drink. Relationship-contingent self-esteem and drinking problems. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31 (2), 270-290.
- Rose, G. S., Walters, S. T. (2012). Theories of Motivation and Addictive Behavior. U S. T., Walters, F. Rotgers, F. (Ur.), *Treating Substance Abuse. Theory and Technique (3rd ed.)* (str. 9-27). New York: The Guildford Press.
- Ryan, R. M. (1982). Control and Information in the Intrapersonal Sphere: An Extension of Cognitive Evaluation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43 (3), 450-461.
- Ryan, R. M. (1995). Psychological Needs and Facilitation of Integrative Processes. *Journal of Personality*, 63 (3), 397-427.
- Ryan, R. M., Bernstein, J. H., Brown, K. W. (2010). Weekends, Work, and Well-being: Psychological Need Satisfaction and Day of the Week Effects on Mood, Vitality, and Physical Symptoms. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 29 (1), 95-122.
- Ryan, R. M., Brown, K. W. (2003). Why We Don't Need Self-Esteem: On Fundamental Needs, Contingent Love, and Mindfulness. *Psychological Inquiry*, 14 (1), 27-82.
- Ryan, R. M., Connell, (1989). Perceived Locus of Causality and Internalization: Examining Reasons for Acting in Two Domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57 (5), 749-761.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000a). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000b). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.

- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000c). The darker and brighter sides of human existence: Basic psychological needs as a unifying concept. *Psychological Inquiry*, 11, 319–338.
- Ryan, R., Deci, E. L. (2001). On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141–66.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2002). Overview of self-determination theory: An organismic dialectical perspective. U E. L., Deci, R. M. Ryan (Ur.), *Handbook of self-determination research* (str. 3–33). Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2006). Self-Regulation and the Problem of Human Autonomy: Does Psychology Need Choice, Self-determination, and Will? *Journal of Personality*, 74 (6), 1557–1585.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2008). From ego-depletion to vitality: Theory and findings concerning the facilitation of energy available to the self. *Social and Personality Psychology Compass*, 2, 702-717.
- Ryan, R., Frederick, C. (1997). On Energy, Personality and Health: Subjective Vitality as a Dynamic Reflection on Well-Being. *Journal of Personality*, 65 (3), 529-565.
- Ryan, R. M., Lynch, J. H. (1989). Emotional Autonomy versus Detachment: Revisiting the Vicissitudes of Adolescence and Young Adulthood. *Child Development*, 60, 340-356.
- Ryan, R. M., Lynch, M. F., Deci, E. L., Vasteenkiste, M. (2011). Motivation and Autonomy in Counseling, Psychotherapy, and Behavior Change: A Look at Theory and Practice. *The Counselling Psychologist*, 39 (2), 193-260.
- Ryan, R. M., Patrick, H., Deci, E. L., Williams, G. C. (2008). Facilitating health behaviour change and its maintenance: Interventions based on Self-Determination Theory. *The European Health Psychologist*, 10, 2-5.
- Ryan, R. M., Plant, R. W., O'Malley, S. O. (1995). Initial motivations for alcohol treatment: Relations with patient characteristics, treatment involvement, and dropout. *Addictive Behaviors*, 20, 279-297.
- Sabol, J. (2005). Osobine ličnosti i osnovne psihološke potrebe kao prediktori zadovoljstva životom. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Preuzeto 20. kolovoza 2014. s <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/119/1/JasminkaSabol.pdf>
- Schepis, T. S., Desai, R. A., Cavallo, D. A., Smith, A. E., McFetridge, A., Liss, T. B., Potenza, M. N., Krishnan-Sarin, S. (2011). Gender Differences In Adolescent Marijuana Use And Associated Psychosocial Characteristics. *Journal of Addiction Medicine*, 5 (1), 65–73.

- Schulenberg, J. E., Maggs, J. L. (2002). A Developmental Perspective on Alcohol Use and Heavy Drinking during Adolescence and the Transition to Young Adulthood. *Journal on Studies on Alcohol*, 14, 54-70.
- Sheldon, K. M. (1995). Creativity and Self-Determination in Personality. *Creativity Research Journal*, 8 (1), 25-36.
- Sheldon, K. M. (2014). Becoming Oneself: The Central Role of Self-Concordant Goal Selection. *Personality and Social Psychology Review*, 1-17. Preuzeto 20. srpnja 2015. s <http://psr.sagepub.com/content/early/2014/06/30/1088868314538549>
- Sheldon, K. M., Arndt, J., Houser-Marko, L. (2003). In Search of Organismic Valuing Process: The Human Tendency to Move Towards Beneficial Goal Choices. *Journal of Personality*, 71 (5), 835-869.
- Sheldon, K. M., Elliot, A. J. (1998). Not All Personal Goals are Personal: Comparing Autonomous and Controlled Reasons for Goals as Predictors of Effort and Attainment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 546-557.
- Sheldon, K. M., Elliot, A. J. (1999). Goal Striving, Need Satisfaction, and Longitudinal Well-Being: The Self-Concordance Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (3), 482-497.
- Sheldon, K. M., Elliot, A. J., Kim, Y., Kasser, T. (2001). What Is Satisfying About Satisfying Events? Testing 10 Candidate Psychological Needs. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80 (2), 325-339.
- Sheldon, K. M., Elliot, A. J., Ryan, R. M., Chirkov, V. I., Kim, Y., Wu, C., Demir, M., Sun, Z. (2004). Self-concordance and subjective well-being in four cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 209-223.
- Sheldon, K. M., Kasser, T. (1998). Pursuing Personal Goals: Skills Enable Progress, but Not All Progress is Beneficial. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24 (12), 1319-1331.
- Sheldon, K. M., Niemiec, C. P. (2006). It's Not Just the Amount That Counts: Balanced Need Satisfaction Also Affects Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91 (2), 331-341.
- Sheldon, K., M., Ryan, R., Deci, E. L., Kasser, T. (2004). The Independent Effects of Goal Contents and Motives on Well-Being: It's Both What You Pursue and Why You Pursue It. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30 (4), 475-486.

- Sheldon, K. M., Ryan, R., Reis, K. T. (1996). What Makes for a Good Day? Competence and Autonomy in the Day and in the Person. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (12), 1270-1279.
- Silva, N. M., Vieira, P. N., Coutinho, S. R., Minderico, C. S., Matos, M. G., Sardinha, L. B., Teixeira, P. J. (2010). Using self-determination theory to promote physical activity and weight control: a randomized controlled trial in women. *Journal of Behavioral Medicine*, 33, 110-122.
- Smith, L. (2011). Self Determination Theory and Potential Applications to Alcohol and Drug Abuse Behaviors. *Journal of Alcohol and Drug Education*, 55 (2), 3-7.
- Smetana, J. G., Campione – Barr, N., Metzger, A. (2006). Adolescent Development in Interpersonal and Societal Contexts. *Annual Review of Psychology*, 57, 255-284.
- Somerset Baker, A. (2009). *What Motivates People for Substance Abuse Treatment? An Analysis of Self-Determination Theory and its Relation to Treatment Outcomes*. Doctoral dissertation, Santa Barbara: University of California. Preuzeto 05. srpnja 2015. s <http://pqdtopen.proquest.com/doc/815752672.html?FMT=ABS>
- Standage, M., Duda, J. L., Ntoumanis, N. (2006). Students Motivational Processes and Their Relationship to Teacher Ratings in School Physical Education. A Self-Determination Theory Approach. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 77 (1), 100-110.
- Stewart, S. H., Devine, H. (2000). Relations between personality and drinking motives in young adults. *Personality and Individual Differences*, 29, 495-511.
- Stone, A. L., Becker, L. G., Huber, A. M., Catalano, R. F. (2012). Review of risk and protective factors of substance use and problem use in emerging adulthood. *Addictive Behaviors*, 37, 747-775.
- Sviben, M. (2006). Percepcija nastavnčkog stila ponašanja, samoregulacija učenja i mogući obrazovni ishodi kod studenata. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Preuzeto 20. rujna 2014. s <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/483/1/SvibenMarina.pdf>
- Šakić, V., Vrsejla, I., Wertag, A. (2013). Relationship Between Personality and Adolescent Drug Use: Effects of Substance Abusing Peers and Gender. *Društvena istraživanja*, 22 (4), 651-669.
- Tabachnick, B.G. i Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn & Bacon.
- Temple, E. C., Driver, M., Brown, R. F. (2014). Cannabis Use and Anxiety: Is Stress the Missing Piece of the Puzzle? *Frontiers in Psychiatry*, 5, 168. Preuzeto 09. rujna 2015. s <http://doi.org/10.3389/fpsy.2014.00168>

- Terracciano, A., Löckenhoff, C. E., Crum, R. M., Bienvenu, O. J., Costa, P. T. Jr. (2008). Five-Factor Model personality profiles of drug users. *BMC Psychiatry*, 8, 22. Preuzeto 10. srpnja 2015. s <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2373294/>
- Theakston, J. A., Stewart, S. H., Dawson, M. J., Knowlden-Loewen, S. A. B., Lehman, D. R. (2004). Big-Five personality domains predict drinking motives. *Personality and Individual Differences*, 37, 971–984.
- Trash, T. M., Elliot, A. J. (2002). Implicit and Self-Attributed Achievement Motives. Concordance and Predictive Validity. *Journal of Personality*, 70 (5), 729-754.
- Tu, A. W., Ratner, P. A., Johnson, J. L. (2008). Gender: Cannabis Use. Gender Differences in the Correlates of Adolescents' Cannabis Use. *Substance Use and Misuse*, 43, 1438 – 1463.
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2013). *International Standards on Drug Use Prevention*. Vienna: UNODC.
- Upcraft, L. (2002). Today's First-Year Students and Alcohol. In *College Drinking Prevention*. Preuzeto 19. studenoga 2014. s <http://www.collegedrinkingprevention.gov/SupportingResearch/upcraft1.aspx>
- Uvodić-Đurić, D., Bacinger Klobučarić, B., Kutnjak Kiš, R. (2014). *Dobro je znati*. Rezultati istraživanja o stavovima, navikama i korištenju sredstava ovisnosti u školske djece i mladih Međimurske županije. Čakovec: Zavod za javno zdravstvo Međimurske županije.
- Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Koestner, R. (2008). Reflections on Self-Determination Theory. *Canadian Psychology*, 49 (3), 257-262.
- Vallerand, R. J., Reid, G. (1984). On the Causal Effects of Perceived Competence on Intrinsic Motivation: A Test of Cognitive Evaluation Theory. *Journal of Sport Psychology*, 6, 94-102.
- Van der Pol, P., Liebregts, N., de Graaf, R., Ten Have, M., Korf, D. J., van den Brink, W., van Laar, M. (2013). Mental health differences between frequent cannabis users with and without cannabis dependence and the general population. *Addiction*, 108 (8), 1459-1469.
- Vansteenkiste, M., Deci, E. L. (2003). Competitively Contingent Rewards and Intrinsic Motivation: Can Losers Remain Motivated? *Motivation and Emotion*, 27 (4), 273-299.
- Vansteenkiste, M., Ryan, R., M. (2013). On Psychological Growth and Vulnerability: Basic Psychological Need Satisfaction and Need Frustration as a Unifying Principle. *Journal of Psychotherapy Integration*, 23 (3), 263-280.

- Vansteenkiste, M., Sheldon, K. M. (2006). There's nothing more practical than a good theory: Integrating motivational interviewing and self-determination theory. *British Journal of Clinical Psychology*, 45, 63-82.
- Vansteenkiste, M., Williams, G. C., Resnicow, K. (2012). Toward systematic integration between Self-Determination Theory and Motivational Interviewing as examples of top-down and bottom-up intervention development: Autonomy or volition as a fundamental theoretical principle. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 9 (23). Preuzeto 20. kolovoza 2015. s <http://www.ijbnpa.org/content/9/1/23>
- Velki, T. (2008). *Teorija samoodređenja i akademski uspjeh*. Neobjavljeni Diplomski rad, Filozofski fakultet Osijek.
- Velki, T. (2009). Relationship between academic self-regulation, academic achievement and health. *Bulgarian Journal of Psychology* (3-4), 105-118.
- Velki, T. (2011). Povezanost stupnja autonomije motivacije, akademskog uspjeha i psihičkog zdravlja. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 13 (3), 56-87.
- Visser, L., de Winter, A. F., Vollebergh, W. A. M., Verhulst, F. C., Reijneveld, S. A., (2013). The Impact of Parenting Styles on Adolescent Alcohol Use: The TRAILS Study. *European Addiction Research*, 19, 165-172.
- Vugrinec, L., Jerković, D., Markus, M., Ivandić-Zimić, J., Mikulić, S., Vukičević, N., Andreić, J. L., Bagarić, S., Tičinović, B., Fulir, M. (2014). *National report (2013 data) to the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*. Zagreb: Office for Combating Drugs Abuse of the Government of the Republic of Croatia.
- Wechsler, H., Lee, J.E., Nelson, T.F., Kuo, M. (2002). Underage College Students' Drinking Behavior, Access to Alcohol, and the Influence of Deterrence Policies. Findings from the Harvard School of Public Health College Alcohol Study. *Journal of American College Health*, 50 (5), 223-236.
- Wei, M., Shaffer, P. A., Young, S. K., Zakalik, R. A. (2005). Adult Attachment, Shame, Depression, and Loneliness: The Mediation Role of Basic Psychological Needs Satisfaction. *Journal of Counselling Psychology*, 52 (4), 591-601.
- Weinstein, N., Przybylski, A.K., Ryan, R.M. (2012). The index of autonomous functioning: Development of a scale of human autonomy. *Journal of Research in Personality*, 46, 397-413.
- Weinstein, N., Przybylski, A. K., Ryan, R. M. (2013). The Integrative Process: New Research and Future Directions. *Current Directions in Psychological Science*, 22 (1), 69- 74.

- Weitzman, E. R., Nelson, T. F., Wechsler, H. (2003). Taking Up Binge Drinking in College: The Influences of Person, Social Group, and Environment. *Journal of Adolescent Health, 32*, 26–35.
- Wild, T. C., Cunningham, J. A., Ryan, R. M. (2006). Social pressure, coercion, and client engagement at treatment entry: A self-determination theory perspective. *Addictive Behaviours, 31*, 1858-1872.
- Williams, G. C., Cox, E. M., Hedberg, V. A., Deci, E. L. (2000). Extrinsic Life Goals and Health-Risk Behaviours in Adolescence. *Journal of Applied Social Psychology, 30* (8), 1756-1771.
- Williams, G. C., Deci, E. L. (1996). Internalization of Biopsychosocial Values by Medical Students: A Test of Self-Determination Theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 70* (4), 767-779.
- Williams, G. C., Grow, V. M., Freedman, Z. R., Ryan, R. M., Deci, E. L. (1996). Motivational Predictors of Weight Loss and Weight-Loss Maintenance. *Journal of Personality and Social Psychology, 70* (1), 115-126.
- Williams, G. C., Minicucci, D. S., Kouides, R. W., Levesque, C. S., Chirkov, V. I., Ryan, R. M., Deci, E. L. (2002). Self-determination, smoking, diet and health. *Health Education Research, Theory & Practice, 17* (5), 512-521.
- Williams, G.C., Patrick, H., Niemiec, C.P., Ryan, R.M. (2009). The importance of supporting autonomy and competence in facilitating long-term tobacco abstinence. *Annals of Behavior Medicine, 37*, 315-324.
- Williams, G.C., Patrick, H., Niemiec, C.P., Ryan, R.M., Deci, E.L., McGregor Lavigne, H. (2011). The Smoker's Health Project: A self-determination theory intervention to facilitate maintenance of tobacco abstinence. *Contemporary Clinical Trials, 32*, 535-543.
- Williams, G. C., Saizow, R., Ross, L., Deci, E. L. (1997). Motivation underlying career choice for internal medicine and surgery. *Social Science and Medicine, 45*, 1705-1713.
- Wong, M. M. (2000). The Relations among Causality Orientations, Academic Experience, Academic Performance, and Academic Commitment. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26* (3), 315-326.
- Wong, M. M. (2008). Perceptions of Parental Involvement and Autonomy Support: Their Relations with Self-Regulation, Academic Performance, Substance Use and Resilience among Adolescents. *North American Journal of Psychology, 10* (3), 497- 518.

- Wu, L. T., Swartz, M. S., Brady, K. (2015). Perceived Cannabis Use Norms and Cannabis Use among Adolescents in the United States. *Journal of Psychiatric Research*, 64, 79-87.
- Zuckerman, M., Gioioso, C., Tellini, S. (1988). Control Orientation, Self-Monitoring, and Preference for Image versus Quality Approach to Advertising. *Journal of Research in Personality*, 22, 89-100.
- http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_401_data_en.pdf (10. srpnja 2015.)
- http://ipip.ori.org/New_IPIP-50-item-scale.htm (20. listopada 2014.)
- <http://www.programi.uredzadroge.hr/Public/Prevenција> (08. srpnja 2015.).
- <http://www.selfdeterminationtheory.org/theory/> (18. srpnja2015.).
- <http://www.selfdeterminationtheory.org/basic-psychological-needs-scale/> (20.listopada 2014.)
- <http://www.selfdeterminationtheory.org/general-causality-orientations-scale/> (20. listopada 2014.)
- <http://www.selfdeterminationtheory.org/perceived-autonomy-support/> (20. listopada 2014.)
- <http://www.selfdeterminationtheory.org/self-determination-scale/> (20. listopada 2014.)
- [http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Novosti_press/Mediji/Priopćenja/Tablica -
upisne kvote SuZ - preddiplomski studiji - ak. god. 2014-2015.pdf](http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/Novosti_press/Mediji/Priopćenja/Tablica_-_upisne_kvote_SuZ_-_preddiplomski_studiji_-_ak._god._2014-2015.pdf) (06. prosinca 2014.)
- http://www.zdravlje.hr/zdravlje/primjena_indijske_konoplje_u_lijecenju (09. rujna 2015.)

Prilog 1. Informacije za sudionike istraživanja

Informacije o istraživanju o nekim ponašanjima i osobinama studenata koji žive u studentskim naseljima

Istraživačica:

Dijana Jerković

E-mail: dijana.jerkovich@gmail.com

Studentica poslijediplomskog doktorskog studija 'Prevenzijska znanost i studij invaliditeta', Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Mentorice:

Doc.dr.sc. Valentina Kranželić

Doc.dr.sc. Martina Lotar Rihtarić

Suradnice:

Studentice 1. godine diplomskog studija Socijalne pedagogije:

Mirjana Djedović, Lidija Dražić, Petra Katalinić, Sabina Mandić i Martina Marić

Svrha istraživanja

Primarna svrha ovog istraživanja je stjecanje uvida u određena ponašanja i osobine ličnosti studenata prve i druge godine studija koji žive u studentskim naseljima te objašnjenje načina na koji doživljavaju odnos između vlastitih ponašanja, navika i osobina.

Postupak istraživanja

Tijekom istraživačkog postupka od Vas će se tražiti da ispunite upitnik tipa papir-olovka, koji sadrži pitanja o Vašem ponašanju, navikama i osobinama. Detaljne upute i način odgovaranja nalaze se u upitniku. Podatak o Vašem imenu se u upitniku nigdje ne traži. Molim Vas da na pitanja odgovarate što spontanije i što iskrenije možete te da ne izostavite niti jedno pitanje.

Koristi, rizici, stres i neugoda

Razina stresa i/ili neugode u ovom istraživanju nije veća od one koju doživljavate u uobičajenim svakodnevnim situacijama. U ovom istraživanju nećete biti izloženi nikakvom specifičnom riziku. U svakom trenutku možete odustati od daljnjeg sudjelovanja u istraživanju bez ikakvih posljedica.

Dobiti od sudjelovanja u istraživanju

Sudjelovanjem u ovom istraživanju dobivate priliku razmisliti o sebi i o tome kako bi se ponašali u određenim situacijama. Također, Vašim odgovorima omogućit ćete da istraživačica dobije uvid u doživljavanje i osobine ličnosti studenata koji žive u studentskim naseljima te će se na temelju toga moći kreirati korisniji programi za mlade.

Ostale informacije

U upitniku se nigdje ne traži Vaše ime i prezime, što znači da ne postoji način da se podaci u upitniku povežu s Vama. Ako nalazi ovog istraživanja budu javno objavljeni, objavit će se samo za čitavu grupu sudionika, te se neće objavljivati individualni odgovori. Nakon istraživanja imat ćete priliku razgovarati s istraživačicom i pitati ju što god Vas zanima o postupku u kojem ste sudjelovali.

Zahvaljujemo na suradnji 😊!

Prilog 2. Rezultati faktorske analize glavnih komponenata Skale općenitih uzročnih orijentacija uz ekstrakciju tri faktora i Direct Oblimin rotaciju (N=112)

Prije provedbe faktorske analize provjerena je prikladnost podataka za primjenu spomenute analize. Vrijednost KMO testa iznosi .68, dok Bartlettov test iznosi $\chi^2=1318.065$; $df=630$; $p<.001$ iz čega je vidljivo kako su podaci prikladni za provedbu faktorske analize. Ipak, i Kaiserov i Cattellov kriterij upućuju na više faktora, dok Deci i Ryan (1985.) navode tri očekivana faktora. U nastavku se nalaze rezultati faktorske analize sa zadana tri faktora i Direct Oblimin rotacijom, iz čega je vidljivo kako se nije potvrdila očekivana trofaktorska struktura.

		Komponente		
		1.	2.	3.
Faktorska struktura	Karakteristični korijen	5.64	3.71	2.61
	Postotak objašnjene varijance	15.7	10.3	7.2
	<i>Koliko ste zainteresirani za taj oblik posla?</i>	.72	.13	.05
	<i>Pronaći ćete ljude s kojima se možete povezati.</i>	.71	-.23	.15
	<i>Uključiti druge: primiti doprinos ostalih kolega koji žele sudjelovati, nakon čega ćete napraviti završni plan.</i>	.66	.06	-.16
	<i>Podijeliti svoje zapažanje s njim/njom i pokušati saznati što se događa.</i>	.61	-.14	-.34
	<i>Porazgovarati s kćeri kako biste bolje razumjeli u čemu je problem.</i>	.61	.14	-.20
	Postoje li dobre prilike za napredovanje?	.59	-.01	.19
	<i>Pitam se hoće li posao biti zanimljiv?</i>	.55	.16	-.03
	<i>Pitat ćete ju u čemu je problem i dat ćete joj do znanja da Vam se može obratiti za pomoć.</i>	.54	-.10	-.05
	<i>Pokušat ćete se uklopiti u bilo kakva zbivanja kako biste se dobro proveli i kako ne biste izgledali loše.</i>	.53	-.07	.46
	<i>Razmotrit ćete vlastite postupke koji su doveli do toga da Vas se preskočilo.</i>	.48	.23	-.20
	Hoću li više zarađivati na novom radnom mjestu?	.48	.20	.23
	Osjećati se uzbuđeno zbog višeg statusa i bolje plaće.	.41	-.03	.36
	<i>Reći ćete radnicima za situaciju i uključiti ih u izradu rasporeda s Vama.</i>	.41	.32	-.32
	<i>Osjećati se zainteresirano, ali i pomalo nervozno oko novih izazova.</i>	.41	.36	-.06
	<i>Vjerojatno ćete se osjećati pomalo izolirano i neprimijećeno.</i>	.01	.70	-.01
	<i>Biti pod stresom i osjećati se tjeskobno zbog nadolazećih promjena.</i>	-.09	.64	-.07
	<i>Možete li obavljati posao, a da ne uđete u nešto što je iznad Vaših mogućnosti?</i>	.08	.58	.05
	<i>„Ništa ne mogu napraviti dobro“ i osjećat ćete se tužno.</i>	-.21	.58	.03
<i>Zapravo niste niti očekivali taj posao, budući da Vas se ionako često preskoči.</i>	.03	.57	.03	
<i>Teško je odlučiti što treba učiniti kako bi se situacija popravila.</i>	-.22	.54	.30	

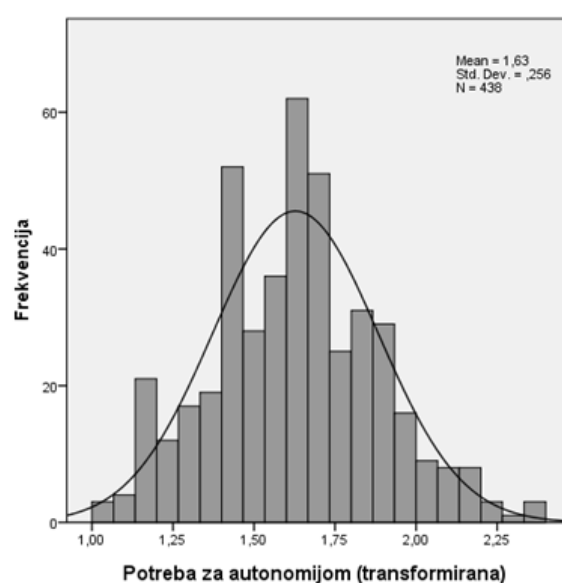
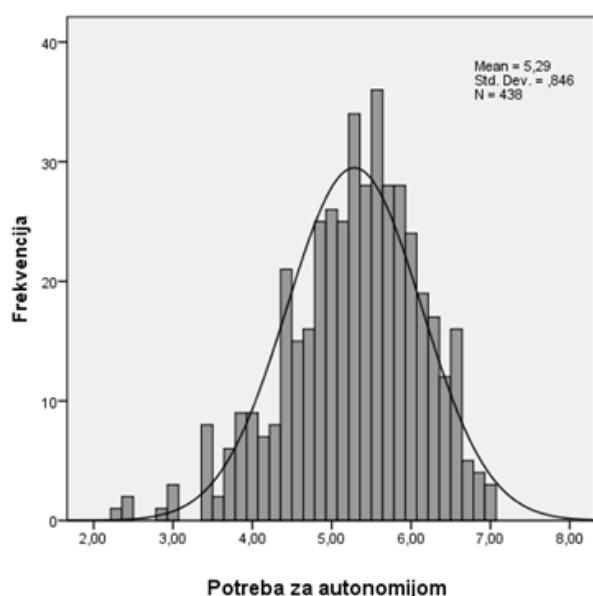
Što ako nisam dorastao/la novoj odgovornosti?	.20	.51	-.07
Pitati nadređenog što učiniti ili kako se ranije postupalo u sličnim situacijama.	.08	.48	.03
Vjerojatno nisam dovoljno dobar/a za taj posao.	.05	.44	.01
Vjerojatno nisu uvidjeli da moje kvalifikacije udovoljavaju njihovim potrebama.	.20	.28	-.07
Uzeti sve u svoje ruke: većinu glavnih odluka donosit ćete sami.	-.02	.13	.61
Druga osoba je vjerojatno dobila posao zato što je član odgovarajuće političke stranke.	-.08	.16	.58
Kako bi izbjegli probleme, jednostavno ćete naznačiti vrijeme pauze za svakog radnika.	.12	-.10	.52
Reći ćete joj da su rezultati njezina rada ispod očekivanog i da bi trebala početi više raditi.	.02	.04	.46
Ignorirati navedeno jer tu ionako ne možete puno napraviti.	-.35	.32	.46
„Ovaj glupi ispit ne pokazuje ništa“ i bit ćete ljuti.	-.03	-.11	.44
Ukoriti ju i nadati se da će se više truditi.	-.04	-.21	.39
Nije bitno što znaš, već koga poznaješ.	.26	.28	.33
Slijediti uobičajenu proceduru: niste na visini zadatka, stoga ćete napraviti onako kako se to ranije činilo.	-.20	.25	.31
„Pitam se kako je moguće da sam ispit riješio tako loše“ i osjećat ćete se razočarano.	.20	.28	-.30
Reći ćete mu/joj da ste se voljni i dalje družiti, ali samo ako se on/ona potruži bolje kontrolirati.	-.01	.05	.26
Pobrinuti se da odradi zadatke, budući da bi se ionako trebala više truditi.	.15	.01	.17

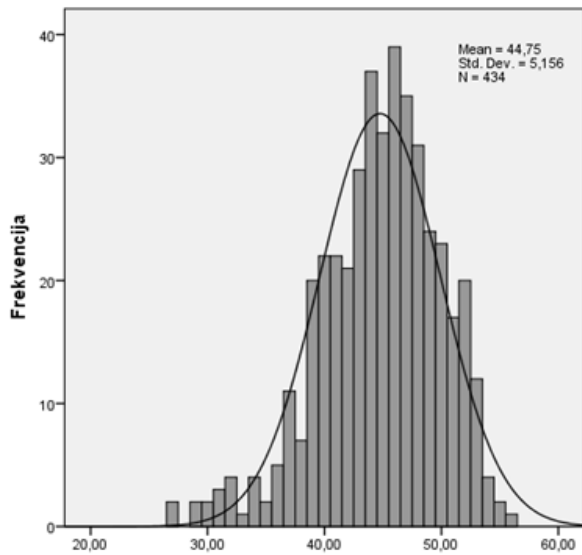
Legenda: **masnim** su otisnute saturacije >.30; slovima *u kurzivu* - čestice koje se odnose na autonomnu uzročnu orijentaciju; **sivom bojom** čestice koje se odnose na neosobnu uzročnu orijentaciju

Prilog 3. Rezultati testiranja normaliteta distribucija i histogramski prikazi distribucija

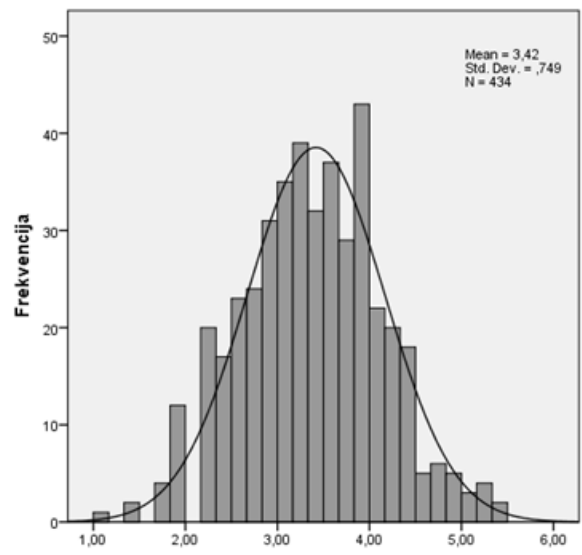
Varijable	Pokazatelj asimetričnosti		Pokazatelj spljoštenosti		z	N	
	Vrijednost	Standardna pogreška	Vrijednost	Standardna pogreška			
Potreba za autonomijom	-.58	.12	.38	.23	1.68*	438	
<i>Potreba za autonomijom</i>	.14	.12	-.09	.23	1.03	438	
Uzročne orijentacije	Autonomna	-.62	.12	.54	.23	1.68*	434
	<i>Autonomna</i>	-.05	.12	.07	.23	1.19	434
	Kontrolirana	-.06	.12	-.15	.24	1.18	431
Samoodređenost	-.58	.12	.22	.23	1.84*	438	
<i>Samoodređenost</i>	.22	.12	-.37	.23	1.32	438	
Percipirana podrška autonomiji	-.42	.12	.20	.23	1.36*	438	
<i>Percipirana podrška autonomiji</i>	-.13	.12	-.00	.23	1.24	438	
Osobine ličnosti	Ekstraverzija	-.26	.12	-.23	.23	.98	437
	Savjesnost	-.19	.12	-.52	.23	1.63	436
	Neuroticizam	.16	.12	-.36	.23	1.15	436
Konzumiranje alkohola (broj dana u prethodnih 30 dana)	3.79	.12	19.24	.23	5.12**	432	
Konzumiranje kanabisa (broj dana u životu)	9.75	.12	107.71	.23	8.99**	434	

Legenda: * $p < .05$, ** $p < .01$; *slovima u kurzivu* – transformirane varijable; z – Kolmogorov – Smirnovljev test

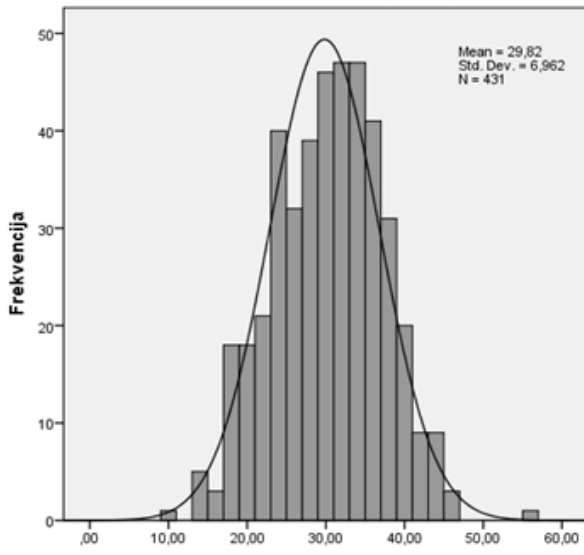




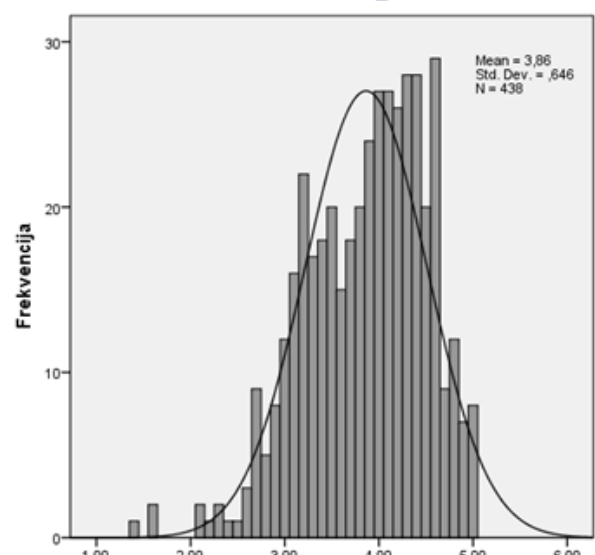
Autonomna uzročna orijentacija



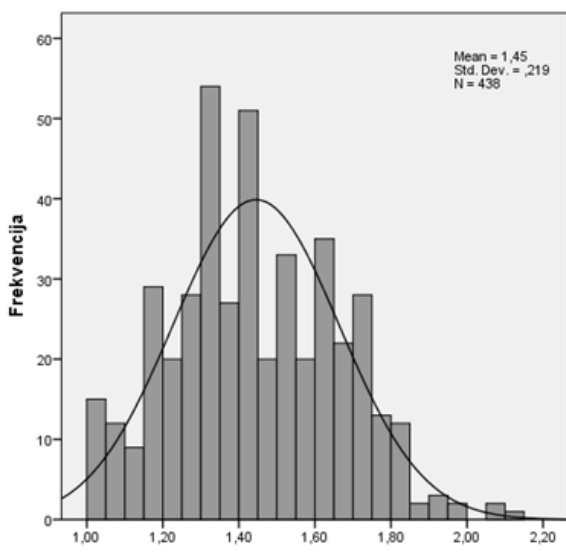
Autonomna uzročna orijentacija (transformirana)



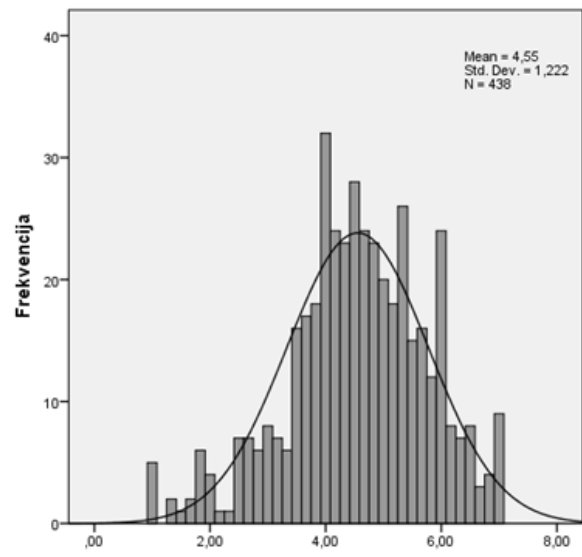
Kontrolirana uzročna orijentacija



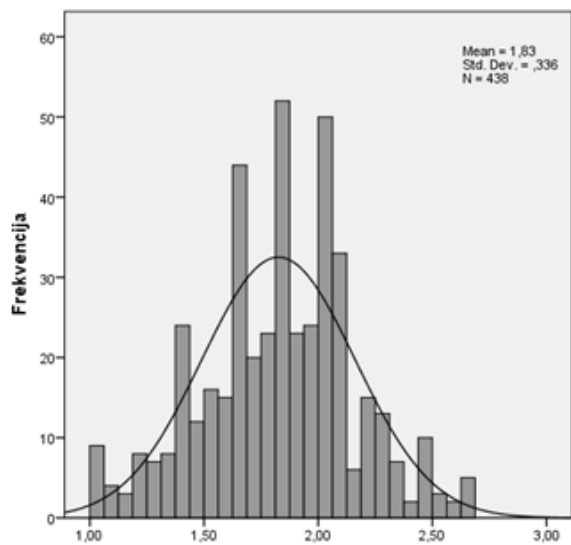
Samooodrednost



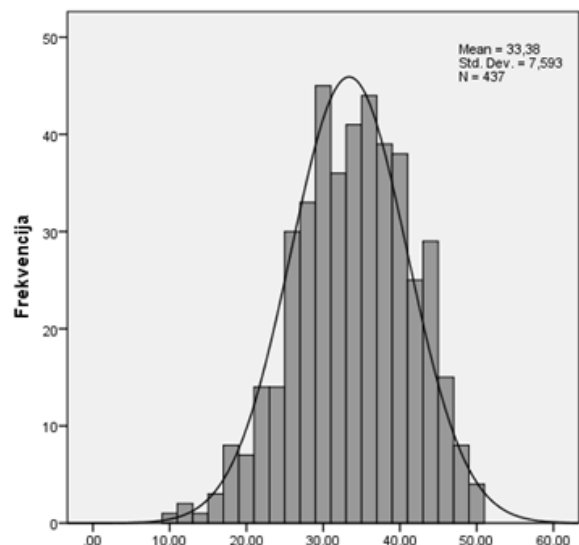
Samooodrednost (transformirana)



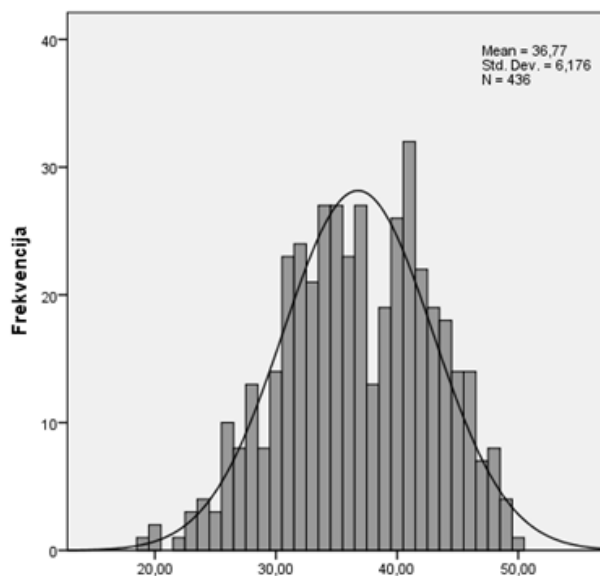
Percipirana podrška autonomiji



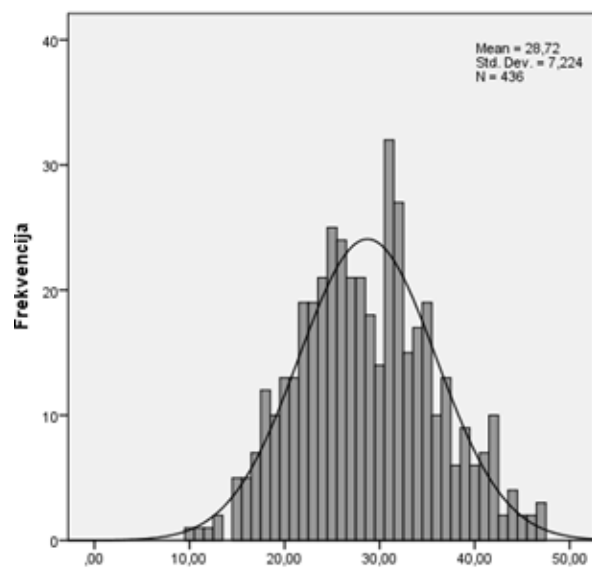
Percepivana podrška autonomiji (transformirana)



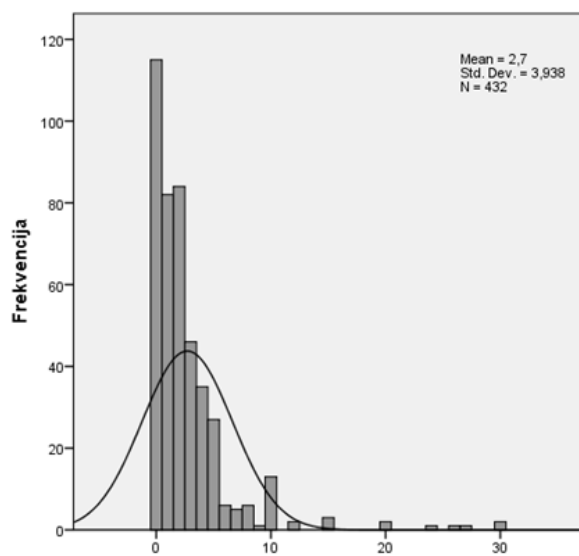
Ekstraverzija



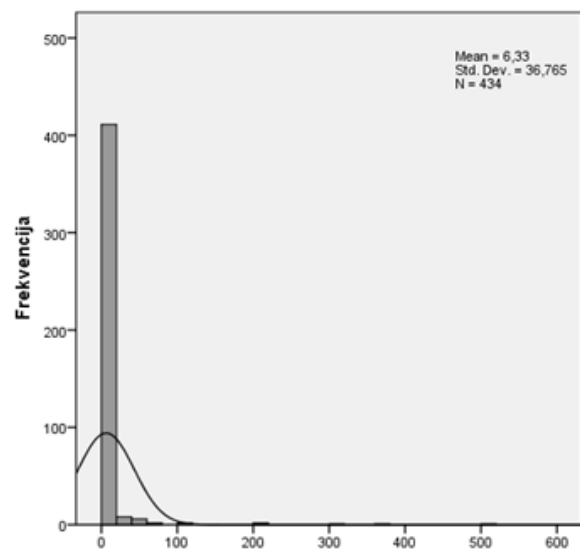
Savjesnost



Neuroticizam



Konzumiranje alkohola u prethodnih 30 dana



Konzumiranje kanabisa ikada u životu

Prilog 4. Suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu za provedbu istraživanja

Zagreb, 08.12. 2014.

Predmet: Mišljenje o poštivanju etičkih načela u prijedlogu provođenja empirijskog istraživanja u postupku izrade teza za doktorsku disertaciju na poslijediplomskom doktorskom studiju *Prevenzijska znanost i studij invaliditeta* pod naslovom „*Samoodređenost studenata u studentskim naseljima i učestalost konzumiranja alkohola i kanabinoida*“, pristupnice Dijane Jerković.

Etičko povjerenstvo Edukacijsko –rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na sastanku održanom 08.12.2014. pregledalo je prijedlog istraživanja koje bi podnositeljica zahtjeva radila na kvotnom uzorku sudionika, studenata prve godine Sveučilišta u Zagrebu kojima je u akademskoj godini 2014./2015. odobren smještaj u studentska naselja.

Kako priložena dokumentacija (prijava istraživanja etičkom povjerenstvu) sadrži kompletan instrumentarij koji će biti primijenjen u istraživanju, pisanu formu suglasnosti koju će potpisivati svaki sudionik, opis postupka koji jamči poštivanje svih članaka etičkog kodeksa koji potvrđuju njegovu usklađenost s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu odnosno specifičnim pojašnjenjima tog kodeksa definiranih člankom 17. Poslovnika o radu Etičkog povjerenstva ERF-a Sveučilišta u Zagrebu koja se odnose na potvrdu da se istraživanje planira provesti u skladu sa slijedećim zahtjevima:

- planira se provesti sa svrhom kreiranja novih znanja važnih za dobrobit pojedinca, zajednice i znanosti
- uvažavaju se načela svjesnog pisanog pristanka sudionika, danog na temelju obaviještenosti o svrsi, ciljevima i postupcima istraživanja te načinima zaštite privatnosti podataka i identiteta sudionika, odnosno mogućnosti odustajanja u svim fazama istraživanja,
- uvažavaju se prava i dostojanstvo svih koji sudjeluju kao ispitanici u istraživanju,
- čuvat će se tajnosti podataka prikupljenih istraživanjem
- ispitivanje će biti povedeno u dogovoru s nadležnim institucijama (Fakulteti Sveučilišta u Zagrebu) kako se ne bi remetio način funkcioniranja fakulteta i održavanje nastave

zaključujemo kako nema etičkih zapreka provedbi navedenog istraživanja.

Predsjednica Etičkog povjerenstva ERF-a



Prof.dr.sc. Marija Lebedina Manzoni

Prilog 5. Anketni upitnik

Poštovani,

Tema ovog istraživanja vezana je uz neka ponašanja, navike, doživljavanje i osobine studenata koji borave u studentskim naseljima. Molimo Vas da pažljivo pročitate **svaku tvrdnju**, te da zaokruživanjem odgovarajućih brojeva **odgovorite na svako pitanje**. Istraživanje je **anonimno**, stoga Vas molimo da budete **iskreni**. Unaprijed Vam zahvaljujemo na suradnji!

* * *

1. U tablici se nalaze tvrdnje koje opisuju nekoliko **različitih aspekata života**. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i odlučite koliko se na skali od 1 do 7 slažete sa svakom tvrdnjom. Pri tome brojevi znače sljedeće:

1	2	3	4	5	6	7
uopće se ne slažem			niti se slažem niti se ne slažem			potpuno se slažem

		1	2	3	4	5	6	7
		1: uopće se ne slažem potpuno se slažem: 7						
1.	Osjećam se slobodnim/om odlučivati kako živjeti svoj život.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Sviđaju mi se ljudi s kojima se družim.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Često se ne osjećam previše sposobnim/om.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Živim pod pritiskom.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Ljudi koji me poznaju tvrde da sam dobar/a u onome što radim.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Dobro se slažem s ljudima s kojima dolazim u kontakt.	1	2	3	4	5	6	7
7.	Ne družim se previše s ljudima, uglavnom sam sam/a.	1	2	3	4	5	6	7
8.	Uglavnom osjećam da mogu slobodno izražavati svoja mišljenja i ideje.	1	2	3	4	5	6	7
9.	Ljude s kojima se često družim smatram svojim prijateljima.	1	2	3	4	5	6	7
10.	U zadnje vrijeme naučio/la sam neke zanimljive nove stvari (vještine).	1	2	3	4	5	6	7
11.	U svakodnevnom životu često moram raditi ono što drugi kažu.	1	2	3	4	5	6	7
12.	Ljudi u mom životu brinu o meni.	1	2	3	4	5	6	7
13.	Većinu vremena u onome što radim imam osjećaj uspjeha ili postignuća.	1	2	3	4	5	6	7
14.	Ljudi s kojima se svakodnevno družim vode računa o mojim osjećajima.	1	2	3	4	5	6	7
15.	U životu nemam dovoljno prilika pokazati koliko sam sposoban/a.	1	2	3	4	5	6	7
16.	Nema puno ljudi s kojima sam blizak/a.	1	2	3	4	5	6	7
17.	U svakodnevnim situacijama osjećam da mogu biti onakav/a kakav/a jesam.	1	2	3	4	5	6	7
18.	Izgleda da se previše ne sviđam ljudima s kojima se svakodnevno družim.	1	2	3	4	5	6	7
19.	Često se ne osjećam dovoljno sposobnim/om.	1	2	3	4	5	6	7
20.	Nemam puno mogućnosti odlučivati o tome kako ću svakodnevno provoditi svoj život.	1	2	3	4	5	6	7
21.	Ljudi su uglavnom prilično prijateljski raspoloženi prema meni.	1	2	3	4	5	6	7

2. Pred Vama se nalazi niz hipotetskih situacija. Uz svaku situaciju navedene su po dvije moguće reakcije. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku hipotetsku situaciju i za svaku od ponuđenih reakcija odlučite koliko je na skali od 1 do 7 svaka reakcija vjerojatna za Vas.

1. Prije nekoliko tjedana bili ste na razgovoru za posao. Elektronskom poštom ste zaprimili obavijest kako je radno mjesto popunjeno. Vjerojatno ćete pomisliti:						
1.1. Nije bitno što znaš, već koga poznaješ.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno
1.2. Vjerojatno nisu uvidjeli da moje kvalifikacije udovoljavaju njihovim potrebama.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

2. Kao upravitelj odjela zaduženi ste za izradu rasporeda pauza za kavu za tri radnika. Radnici ne mogu istovremeno koristiti pauzu. Situaciju ćete riješiti na sljedeći način:						
2.1. Reći ćete radnicima za situaciju i uključiti ih u izradu rasporeda s Vama.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno
2.2. Kako bi izbjegli probleme, jednostavno ćete naznačiti vrijeme pauze za svakog radnika.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

3. Bliski prijatelj / prijateljica (istog spola kao i Vi) u posljednje je vrijeme ćudljiv/a i nekoliko puta se ni zbog čega jako naljutio/la na Vas. Vi ćete:						
3.1. Podijeliti svoje zapažanje s njim/ njom i pokušati saznati što se događa.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno
3.2. Reći ćete mu / joj da ste se voljni i dalje družiti, ali samo ako se on / ona potruži bolje kontrolirati.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

4. Upravo ste dobili rezultate ispita kojeg ste polagali i uvidjeli ste da ste ga loše riješili. Vaša prva reakcija je:						
4.1. "Pitam se kako je moguće da sam ispit riješio tako loše" i osjećat ćete se razočarano.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno
4.2. "Ovaj glupi ispit ne pokazuje ništa" i bit ćete ljuti.						
1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

5. Pozvani ste na veliku zabavu na kojoj poznajete tek nekolicinu ljudi. Dok iščekujete večer, Vaša očekivanja su:

5.1. Pokušat ćete se uklopiti u bilo kakva zbivanja kako biste se dobro proveli i kako ne biste izgledali loše.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

5.2. Pronaći ćete ljude s kojima se možete povezati.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

6. Zamoljeni ste organizirati izlet za sebe i kolege s posla. Najvjerojatnije ćete:

6.1. Uzeti sve u svoje ruke: većinu glavnih odluka donosit ćete sami.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

6.2. Uključiti druge: primiti doprinos ostalih kolega koji žele sudjelovati, nakon čega ćete napraviti završni plan.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

7. Nedavno se otvorilo novo radno mjesto na Vašem poslu, što je moglo predstavljati Vaše napredovanje. Međutim, mjesto je ponuđeno Vašem/oj kolegi/kolegici. U razmatranju situacije pomislit ćete:

7.1. Druga osoba je vjerojatno dobila posao zato što je član odgovarajuće političke stranke.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

7.2. Razmotrit ćete vlastite postupke koji su doveli do toga da Vas se preskočilo.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

8. Gospođa koja radi za Vas obično adekvatno odrađuje posao. Međutim, u posljednja dva tjedna njezin posao nije na razini te se čini manje zainteresiranom za posao. Vaša će reakcija vjerojatno biti:

8.1. Reći ćete joj da su rezultati njezina rada ispod očekivanog i da bi trebala početi više raditi.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

8.2. Pitat ćete ju u čemu je problem i dat ćete joj do znanja da Vam se može obratiti za pomoć.

1	2	3	4	5	6	7
uopće nije vjerojatno			niti je vjerojatno niti nije vjerojatno			potpuno je vjerojatno

3. U tablici se nalazi niz tvrdnji koje predstavljaju **suprotne polove**. Molimo da u svakom redu pročitate obje tvrdnje te označite na skali od 1 do 5 koja tvrdnja više vrijedi za Vas, pri čemu 1 znači da je tvrdnja na lijevoj strani potpuno točna za Vas, a 5 da je tvrdnja na desnoj strani potpuno točna za Vas. Broj 3 znači da su obje tvrdnje podjednako točne za Vas.

1= tvrdnja na lijevoj strani je potpuno točna za mene							5= tvrdnja na desnoj strani je potpuno točna za mene	
1.	Uvijek imam osjećaj da biram stvari koje činim.	1	2	3	4	5	Ponekad imam osjećaj da ne biram stvari koje činim.	
2.	Moje emocije mi se ponekad čine stranima.	1	2	3	4	5	Moje emocije uvijek pripadaju meni.	
3.	Izabirem činiti ono što moram učiniti, osjećam da je to moj izbor.	1	2	3	4	5	Činim ono što moram, no ne osjećam da je to zapravo moj izbor.	
4.	Rijetko osjećam da sam u kontaktu sa sobom.	1	2	3	4	5	Uvijek osjećam da sam potpuno u kontaktu sa sobom.	
5.	Radim to što radim jer me to zanima.	1	2	3	4	5	Radim to što radim zato što moram.	
6.	Kada nešto postignem, često imam osjećaj da to zapravo nije moje postignuće.	1	2	3	4	5	Kada nešto postignem, uvijek osjećam da sam to ja napravio/la.	
7.	Slobodan/na sam učiniti što god odlučim.	1	2	3	4	5	Ono što činim često nije ono što bih ja odabrao /la činiti.	
8.	Ponekad mi se moje tijelo čini strano.	1	2	3	4	5	Uvijek imam osjećaj da je moje tijelo moje.	
9.	Osjećam se prilično slobodno učiniti što god izaberem.	1	2	3	4	5	Često činim stvari koje nisu moj izbor.	
10.	Ponekad u ogledalu vidim stranca.	1	2	3	4	5	Kada se pogledam, u ogledalu vidim sebe.	

4. Slijedi nekoliko pitanja o Vašem iskustvu s **konzumiranjem sredstava ovisnosti**. Molimo Vas da pažljivo pročitate svako pitanje i tada zaokružite ili upišete Vaš odgovor. Napominjemo kako su Vaši odgovori anonimni, stoga Vas molimo da budete iskreni.

1.	Jeste li ikada pušili duhan (cigarete, cigare, lulu ili slično)?	1. Da 2. Ne → Prijedite na pitanje broj 6.
2.	Koliko ste imali godina kad ste prvi put pušili duhan (cigarete, cigare, lulu i slično)?	Upišite broj godina: _____
3.	Jeste li pušili u posljednjih 12 mjeseci?	1. Da 2. Ne → Prijedite na pitanje broj 6.
4.	Jeste li pušili u posljednjih 30 dana?	1. Da 2. Ne → Prijedite na pitanje broj 6.
5.	Koliko ste cigareta pušili u prosjeku dnevno u posljednjih 30 dana?	Upišite broj cigareta: _____
6.	Koliko ste godina imali kad ste prvi put popili alkoholno piće?	1. _____ godina 2. Nisam nikada konzumirao/la alkohol → Prijedite na pitanje broj 12.
7.	Jeste li pili bilo kakav alkohol u posljednjih 12 mjeseci?	1. Da 2. Ne
8.	Koliko često pijete alkohol?	1. 4 puta tjedno ili više 2. 2-3 puta tjedno 3. 2-4 puta mjesečno 4. Jednom mjesečno ili rjeđe

9.	Koliko često popijete šest ili više čaša alkoholnog pića zaredom?	1. Svaki dan ili gotovo svaki dan 2. Jednom tjedno 3. Jednom mjesečno 4. Rjeđe nego jednom mjesečno 5. Nikad
10.	Jeste li pili bilo kakav alkohol u posljednjih 30 dana?	1. Da 2. Ne → <i>Prijedite na pitanje broj 12.</i>
11.	Tijekom zadnjih 30 dana, koliko dana ste pili bilo kakav alkohol?	Upišite broj dana: _____
12.	Poznajete li Vi osobno nekoga tko uzima marihuanu ili hašiš?	1. Da 2. Ne
13.	Jeste li ikada uzeli marihuanu ili hašiš?	1. Da 2. Ne → <i>Prijedite na pitanje broj 20.</i>
14.	Koliko ste godina imali kad ste prvi put uzeli marihuanu ili hašiš?	Upišite broj godina: _____
15.	Tijekom Vašeg života, koliko dana ste uzimali marihuanu ili hašiš?	Upišite broj dana: _____ <i>Napomena: Ukoliko ne znate točan broj, molimo pokušajte procijeniti o kojem broju je riječ.</i>
16.	Jeste li uzeli marihuanu ili hašiš u posljednjih 12 mjeseci?	1. Da 2. Ne → <i>Prijedite na pitanje broj 20.</i>
17.	Tijekom posljednjih 12 mjeseci, koliko dana ste uzimali marihuanu ili hašiš?	Upišite broj dana: _____
18.	Jeste li uzeli marihuanu ili hašiš u posljednjih 30 dana?	1. Da 2. Ne → <i>Prijedite na pitanje broj 20.</i>
19.	Tijekom posljednjih 30 dana, koliko dana ste uzimali marihuanu ili hašiš?	Upišite broj dana: _____
20.	Poznajete li Vi osobno nekoga tko uzima sintetsku marihuanu (biljne mješavine / „osvježivače prostora“)?	1. Da 2. Ne
21.	Jeste li ikada uzeli sintetsku marihuanu (biljne mješavine / „osvježivače prostora“)?	1. Da 2. Ne → <i>Prijedite na cjelinu broj 5.</i>
22.	Jeste li uzeli sintetsku marihuanu (biljne mješavine / „osvježivače prostora“) u posljednjih 12 mjeseci?	1. Da 2. Ne
23.	Jeste li uzeli sintetsku marihuanu (biljne mješavine / „osvježivače prostora“) u posljednjih 30 dana?	1. Da 2. Ne
24.	Tijekom posljednjih 30 dana, koliko dana ste uzimali sintetsku marihuanu (biljne mješavine / „osvježivače prostora“)?	Upišite broj dana: _____

5. Slijedi nekoliko *općenitih pitanja* o Vama. Molimo Vas da zaokružite broj ispred Vašeg odgovora, odnosno da upišete traženi podatak.

1.	Spol: 1. Muški 2. Ženski
2.	Upišite koliko imate godina: _____
3.	Godina studija: 1. Prva 2. Druga
4.	Kolika je veličina mjesta u kojem ste proveli najveći dio svog života? 1. Do 2.000 stanovnika 2. Između 2.000 i 10.000 stanovnika 3. Između 10.000 i 100.000 stanovnika 4. Više od 100.000 stanovnika

		1: potpuno netočno			potpuno točno:5	
16.	Držim se po strani.	1	2	3	4	5
17.	Suosjećam s drugima.	1	2	3	4	5
18.	Pravim nered.	1	2	3	4	5
19.	Rijetko sam tužan/a.	1	2	3	4	5
20.	Ne zanimaju me apstraktne ideje.	1	2	3	4	5
21.	Sam/a započinjem razgovore.	1	2	3	4	5
22.	Ne zanimaju me tuđi problemi.	1	2	3	4	5
23.	Odmah obavljam kućanske poslove.	1	2	3	4	5
24.	Lako me zasmetati.	1	2	3	4	5
25.	Imam izvrsne ideje.	1	2	3	4	5
26.	Imam malo toga za reći.	1	2	3	4	5
27.	Imam meko srce.	1	2	3	4	5
28.	Često zaboravljam vratiti stvari na njihovo mjesto.	1	2	3	4	5
29.	Lako se uzrujam.	1	2	3	4	5
30.	Nemam mnogo mašte.	1	2	3	4	5
31.	Na zabavama razgovaram s mnogo različitih osoba.	1	2	3	4	5
32.	Drugi ljudi me zapravo ne zanimaju.	1	2	3	4	5
33.	Volim red.	1	2	3	4	5
34.	Često mijenjam raspoloženja.	1	2	3	4	5
35.	Brzo shvaćam različite stvari.	1	2	3	4	5
36.	Ne volim privlačiti pažnju.	1	2	3	4	5
37.	Posvećujem vrijeme drugim ljudima.	1	2	3	4	5
38.	Izbjegavam obaveze.	1	2	3	4	5
39.	Podliježem čestim promjenama raspoloženja.	1	2	3	4	5
40.	Koristim učene izraze.	1	2	3	4	5
41.	Nije mi nelagodno biti u središtu pozornosti.	1	2	3	4	5
42.	Osjetljiv/a sam na tuđe osjećaje.	1	2	3	4	5
43.	Slijedim zacrtani plan.	1	2	3	4	5
44.	Lako me je razdražiti.	1	2	3	4	5
45.	Provodim vrijeme razmišljajući.	1	2	3	4	5
46.	Šutljiv/a sam s nepoznatima.	1	2	3	4	5
47.	Nastojim da se drugi osjećaju ugodno.	1	2	3	4	5
48.	Posao obavljam točno i precizno.	1	2	3	4	5
49.	Često sam tužan/a.	1	2	3	4	5
50.	Pun/a sam ideja.	1	2	3	4	5

Zahvaljujemo na suradnji!

Prilog 6. Rezultati faktorske strukture subskale potreba za autonomijom Skale osnovnih psiholoških potreba dobivena metodom glavnih komponenata uz ekstrakciju jednog faktora (N=438)

Prikladnost podataka za provedbu faktorske strukture potvrđena je KMO testom čija vrijednost iznosi .77 i Bartlettovim testom koji iznosi $\chi^2=610.448$; $df=21$; $p<.001$.

		Komponenta 1.
Faktorska struktura	Uglavnom osjećam da mogu slobodno izražavati svoja mišljenja i ideje.	.76
	U svakodnevnim situacijama osjećam da mogu biti onakav/a kakav/a jesam.	.71
	<i>Nemam puno mogućnosti odlučivati o tome kako ću svakodnevno provoditi svoj život.</i>	.65
	Osjećam se slobodnim/om odlučivati kako živjeti svoj život.	.61
	Ljudi s kojima se svakodnevno družim vode računa o mojim osjećajima.	.57
	<i>Živim pod pritiskom.</i>	.54
	<i>U svakodnevnom životu često moram raditi ono što drugi kažu.</i>	.50

Legenda: **masnim** su otisnute saturacije $>.30$; slovima *u kurzivu* – čestice koje je potrebno rekodirati

Prilog 7. - Rezultati testiranja normaliteta distribucija i histogramski prikazi distribucija za mladiće i djevojke

a) Mladići

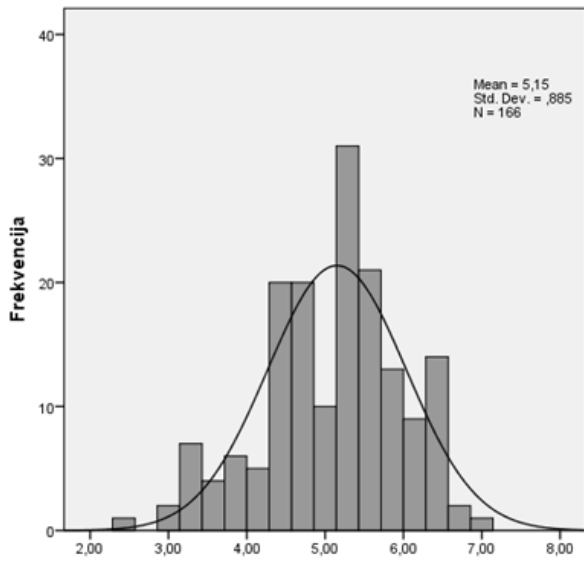
Varijable		Pokazatelj asimetričnosti		Pokazatelj spljoštenosti		z	n
		Vrijednost	Standardna pogreška	Vrijednost	Standardna pogreška		
Potreba za autonomijom		-0.35	.19	-0.08	.38	.86	166
Uzročne orijentacije	Autonomna	-0.66	.19	.42	.38	1.19	165
	Kontrolirana	-0.03	.19	.13	.38	.90	164
Samoodređenost		-0.33	.19	-0.66	.38	1.16	166
Percipirana podrška autonomiji		-0.52	.19	.27	.38	.95	166
Osobine ličnosti	Ekstraverzija	-0.15	.19	-0.27	.38	.85	165
	Savjesnost	-0.30	.19	-0.28	.38	1.05	165
	Neuroticizam	.24	.19	-0.10	.38	1.15	165
Konzumiranje alkohola (broj dana u prethodnih 30 dana)		3.27	.19	12.92	.38	3.13*	166
Konzumiranje kanabisa (broj dana u životu)		7.41	.19	61.58	.38	5.45*	166

Legenda: **p<.01; slovima u kurzivu – transformirane varijable; z – Kolmogorov – Smirnovljev test

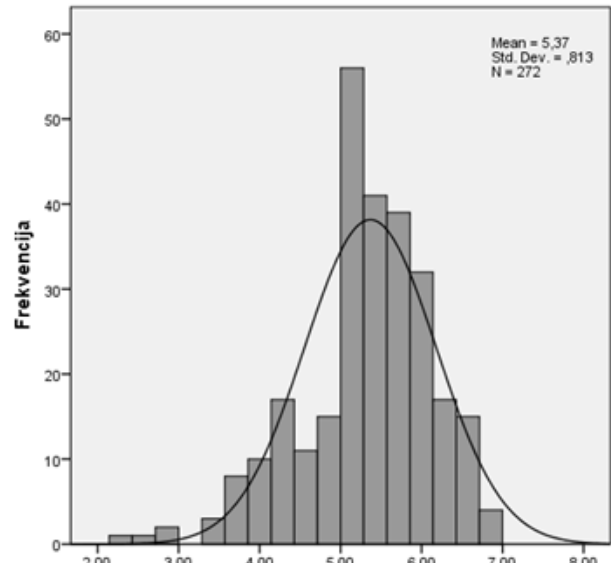
b) Djevojke

Varijable		Pokazatelj asimetričnosti		Pokazatelj spljoštenosti		z	n
		Vrijednost	Standardna pogreška	Vrijednost	Standardna pogreška		
Potreba za autonomijom		-0.73	.15	.89	.29	1.40*	272
<i>Potreba za autonomijom</i>		-0.24	.15	.17	.29	.953	272
Uzročne orijentacije	Autonomna	-0.50	.15	.32	.30	1.18	269
	Kontrolirana	-0.09	.15	-0.37	.30	.96	267
Samoodređenost		-0.67	.15	.45	.29	1.52*	272
<i>Samoodređenost</i>		-0.28	.15	-0.27	.29	1.10	272
Percipirana podrška autonomiji		-0.36	.15	.21	.29	.99	272
Osobine ličnosti	Ekstraverzija	-0.22	.15	-0.43	.29	.85	272
	Savjesnost	-0.14	.15	-0.65	.30	1.26	271
	Neuroticizam	-0.00	.15	-0.39	.30	.74	271
Konzumiranje alkohola (broj dana u prethodnih 30 dana)		4.05	.15	25.55	.30	3.87**	266
Konzumiranje kanabisa (broj dana u životu)		12.61	.15	181.06	.30	7.10**	268

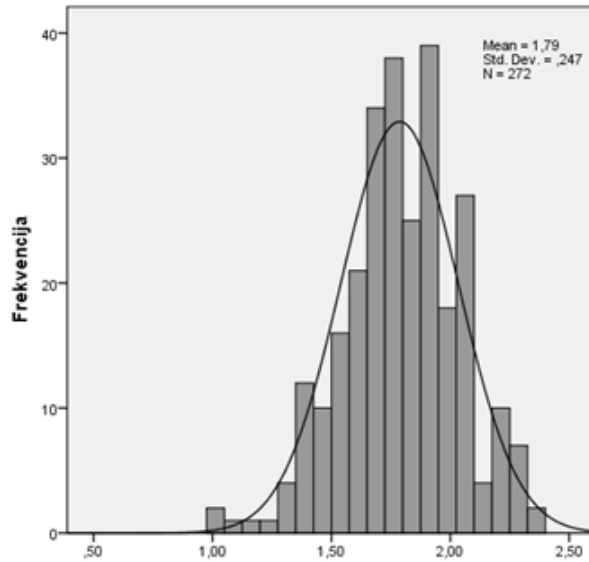
Legenda: *p<.05, **p<.01; slovima u kurzivu – transformirane varijable; z – Kolmogorov – Smirnovljev test



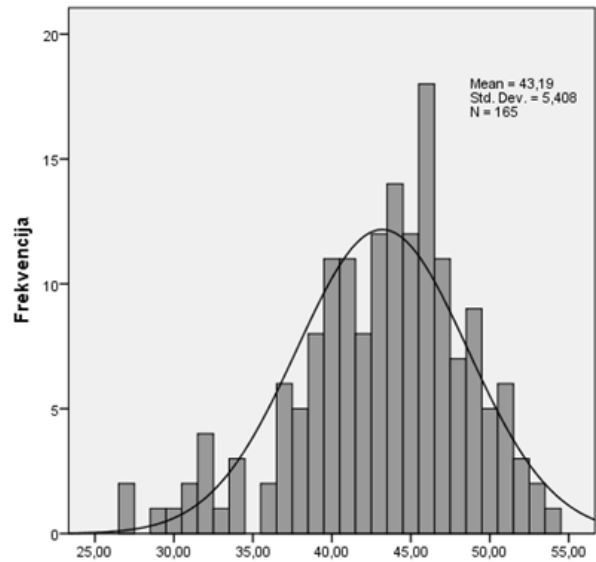
Mladići - potreba za autonomijom



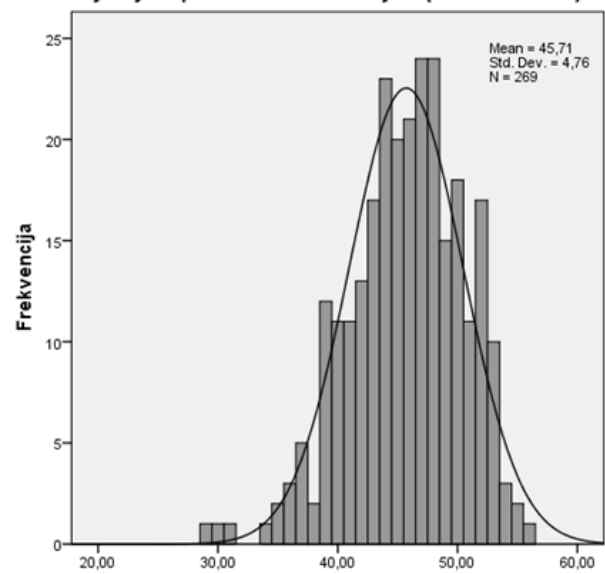
Djevojke - potreba za autonomijom



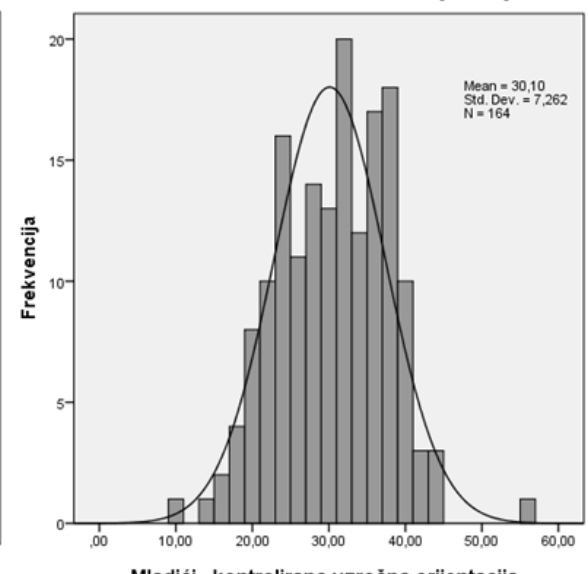
Djevojke - potreba za autonomijom (transformirana)



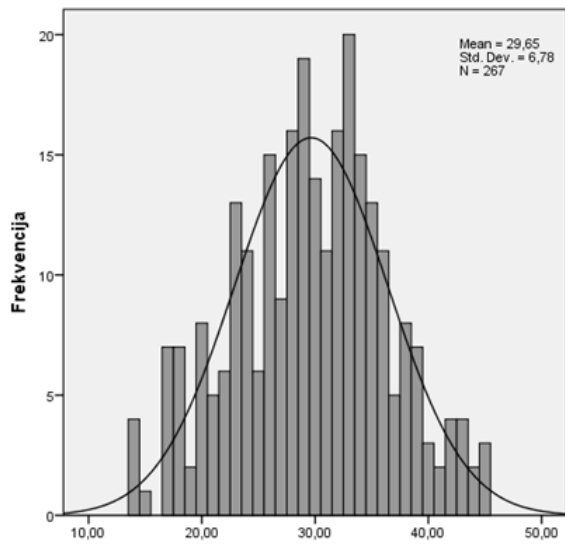
Mladići - autonomna uzročna orijentacija



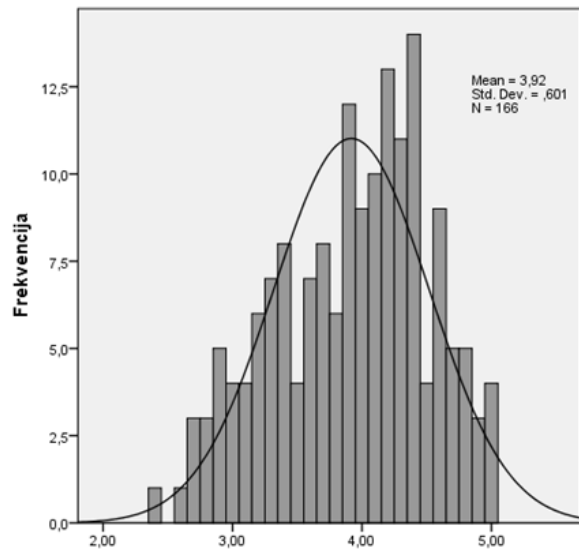
Djevojke - autonomna uzročna orijentacija



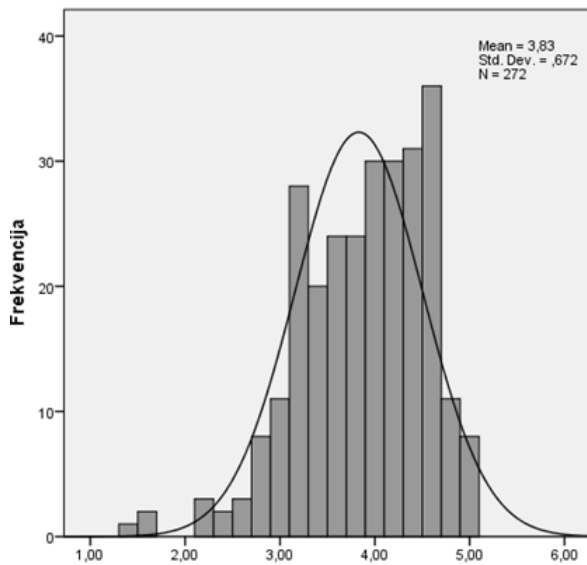
Mladići - kontrolirana uzročna orijentacija



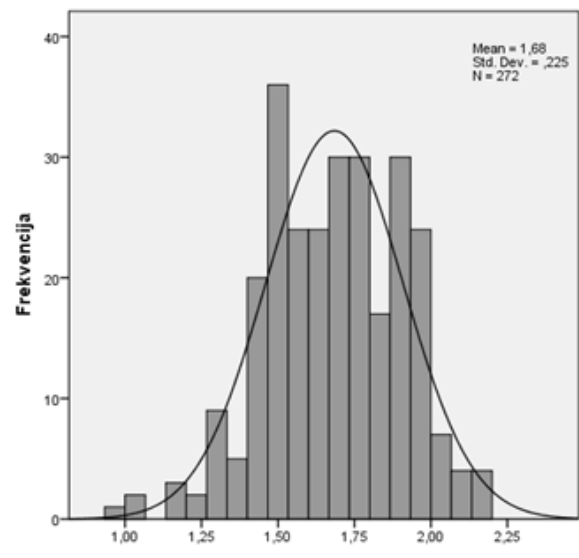
Djevojke - kontrolirana uzročna orijentacija



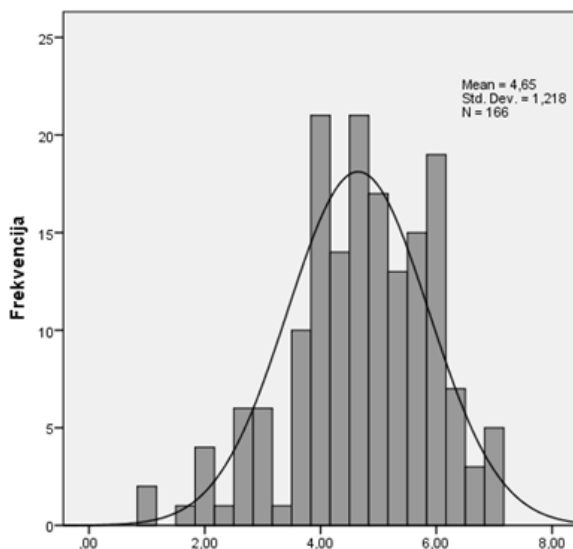
Mladići - samoodređenost



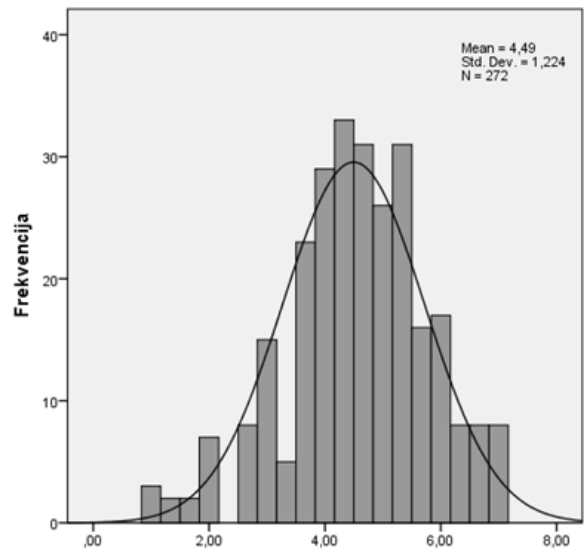
Djevojke - samoodređenost



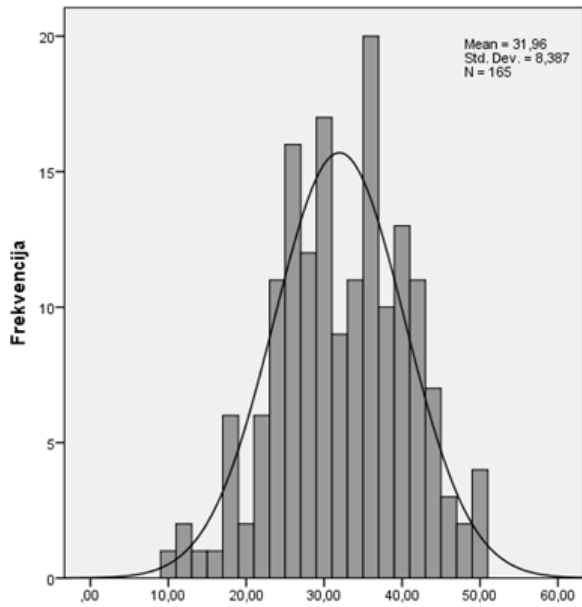
Djevojke - samoodređenost (transformirana)



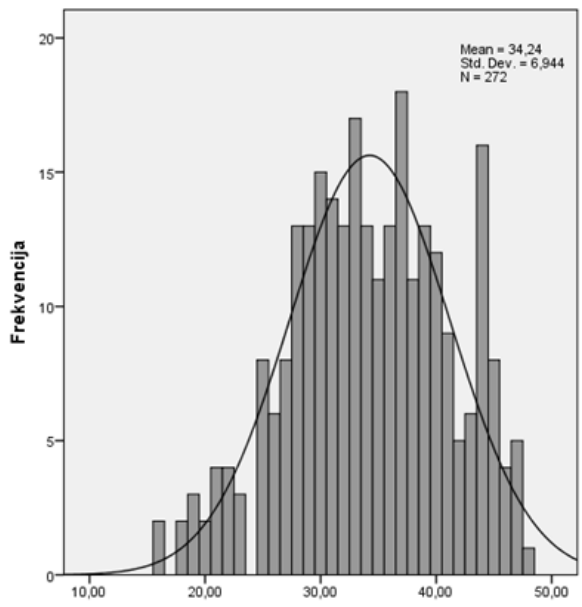
Mladići - percipirana podrška autonomiji



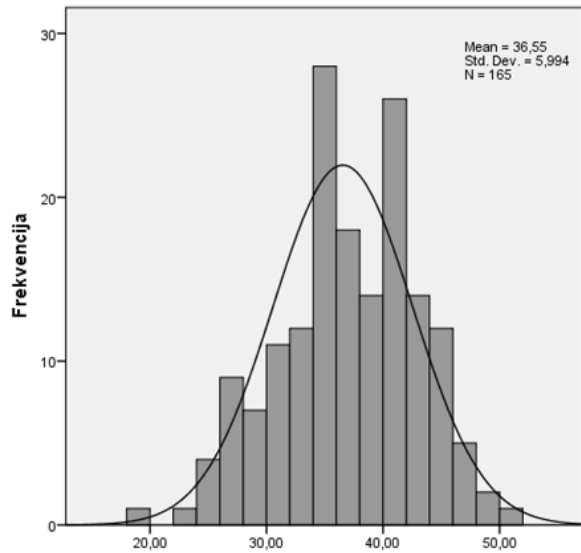
Djevojke - percipirana podrška autonomiji



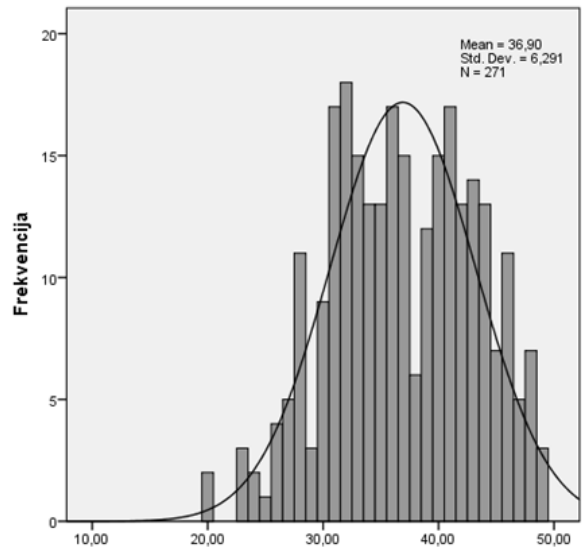
Mladići - ekstraverzija



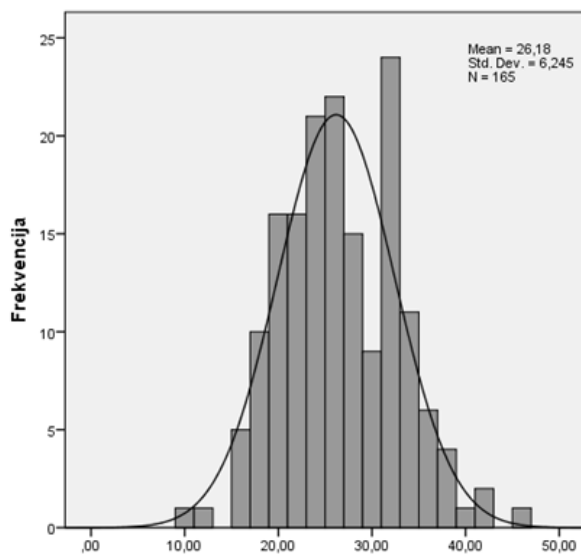
Djevojke - ekstraverzija



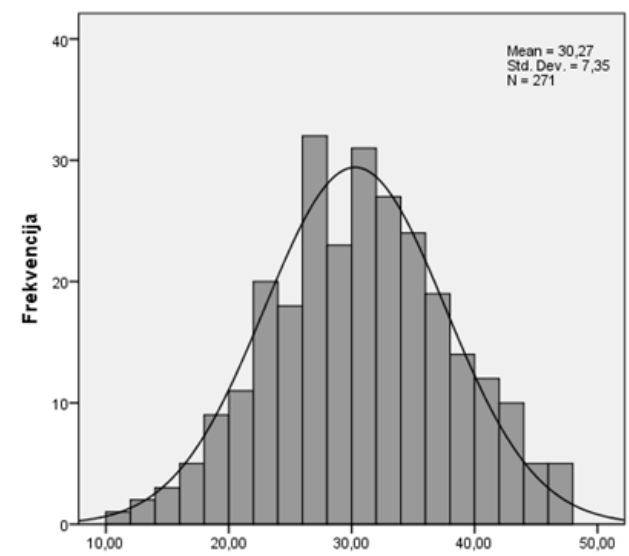
Mladići - savjesnost



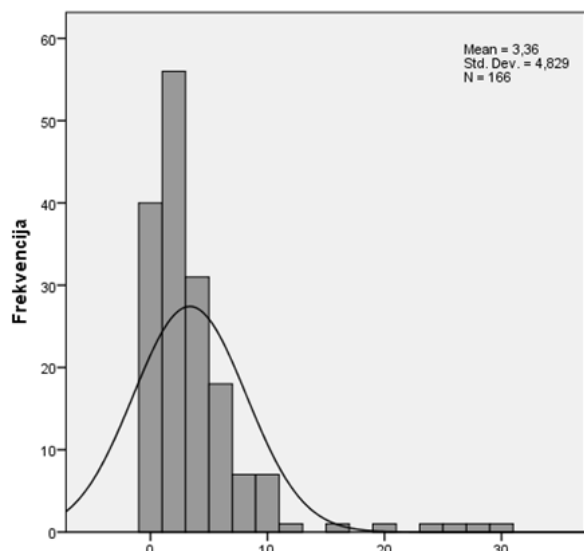
Djevojke - savjesnost



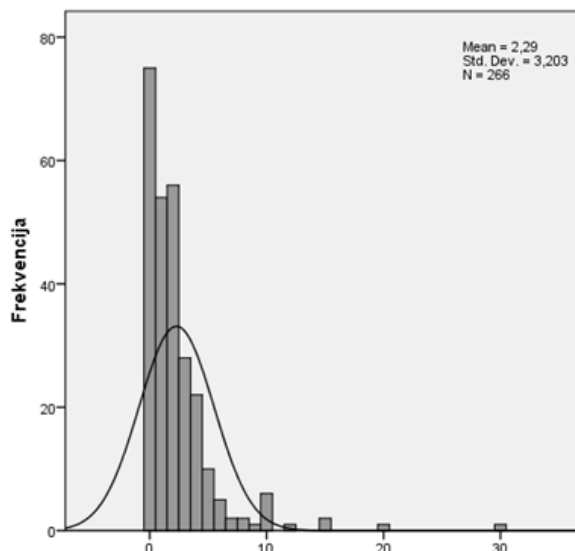
Mladići - neuroticizam



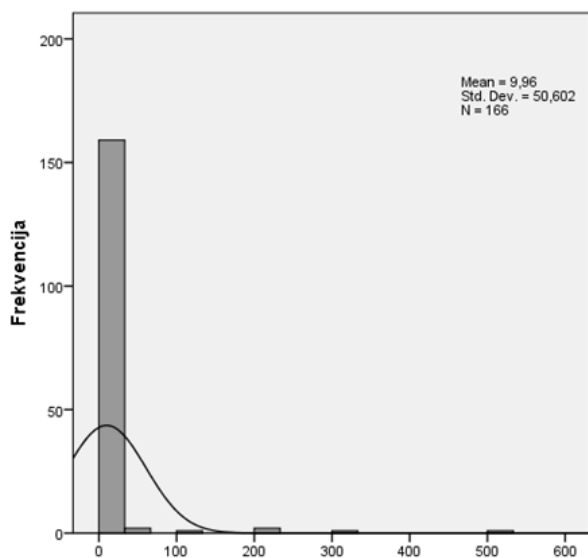
Djevojke - neuroticizam



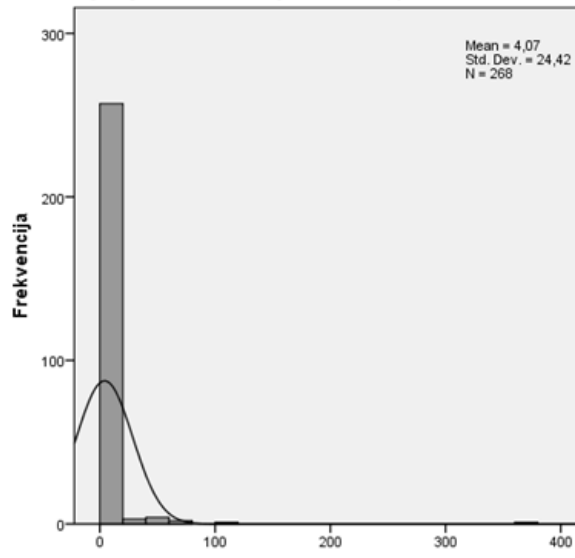
Mladići - konzumiranje alkohola u prethodnih 30 dana



Djevojke - konzumiranje alkohola u prethodnih 30 dana



Mladići - konzumiranje kanabisa ikada u životu



Djevojke - konzumiranje kanabisa ikada u životu

Prilog 8. Multikolinearna dijagnostika za hijerarhijske regresijske analize

a) Mladići

Model	Dimenzija	Karakteristični korijen	Condition Index	Proporcije varijance								
				(Konstanta)	Ekstraverzija	Savjesnost	Neuroticizam	Autonomna uzročna orijentacija	Kontrolirana uzročna orijentacija	Samo-određenost	Potreba za autonomijom	Percipirana podrška autonomiji
1	1	3.882	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.076	7.170	.00	.33	.01	.34					
	3	.035	10.570	.01	.53	.36	.18					
	4	.008	22.693	.99	.14	.63	.48					
2	1	6.801	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.081	9.140	.00	.16	.01	.29	.00	.01	.01	.01	.01
	3	.051	11.532	.00	.08	.06	.01	.01	.63	.02	.02	.02
	4	.034	14.170	.00	.61	.11	.21	.00	.27	.01	.01	.01
	5	.017	19.724	.00	.14	.69	.02	.07	.00	.25	.25	.25
	6	.011	25.084	.00	.00	.00	.09	.80	.00	.40	.40	.40
	7	.004	40.111	.99	.01	.13	.39	.11	.08	.31	.31	.31
3	1	7.776	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.087	9.465	.00	.09	.00	.26	.00	.03	.01	.02	.02
	3	.054	11.994	.00	.17	.03	.02	.01	.51	.01	.02	.02
	4	.035	14.922	.00	.63	.04	.16	.00	.37	.00	.02	.02
	5	.022	18.890	.00	.03	.69	.00	.01	.00	.02	.24	.24
	6	.012	25.646	.00	.06	.09	.02	.05	.00	.55	.60	.60
	7	.011	26.872	.00	.00	.01	.11	.88	.00	.22	.03	.03
	8	.004	43.926	.99	.01	.14	.43	.06	.08	.19	.07	.07
4	1	8.717	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.093	9.669	.00	.02	.00	.20	.00	.08	.01	.01	.10
	3	.071	11.076	.00	.24	.00	.06	.00	.11	.00	.00	.23
	4	.039	14.896	.00	.07	.00	.09	.01	.67	.01	.02	.28
	5	.032	16.506	.00	.56	.06	.07	.00	.04	.01	.12	.28
	6	.021	20.150	.00	.02	.77	.00	.01	.01	.02	.17	.03
	7	.011	27.620	.00	.06	.03	.00	.01	.00	.77	.43	.03
	8	.010	28.852	.00	.03	.02	.13	.93	.00	.02	.16	.05
	9	.004	46.721	.99	.01	.12	.44	.04	.08	.16	.07	.01

b) Djevojke

Model	Dimenzija	Karakteristični korijen	Condition Index	Proporcije varijance								
				(Konstanta)	Ekstraverzija	Savjesnost	Neuroticizam	Autonomna uzročna orijentacija	Kontrolirana uzročna orijentacija	Samoodređenost	Potrebna za autonomijom	Percipirana podrška autonomiji
1	1	3.897	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.064	7.826	.00	.15	.03	.56					
	3	.032	11.058	.00	.53	.44	.04					
	4	.007	22.965	1.00	.32	.52	.40					
2	1	6.828	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.069	9.916	.00	.07	.02	.44	.00	.03	.02		
	3	.041	12.830	.00	.04	.04	.07	.01	.79	.01		
	4	.031	14.756	.00	.56	.28	.08	.00	.13	.00		
	5	.016	20.511	.01	.31	.60	.08	.09	.02	.22		
	6	.010	25.801	.01	.00	.01	.13	.50	.00	.59		
	7	.004	43.105	.98	.02	.06	.19	.39	.02	.17		
3	1	7.808	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.076	10.152	.00	.04	.01	.36	.00	.05	.01	.01	
	3	.043	13.517	.00	.06	.02	.11	.01	.73	.00	.01	
	4	.031	15.765	.00	.52	.31	.08	.00	.10	.00	.00	
	5	.020	19.915	.00	.36	.52	.03	.02	.08	.05	.13	
	6	.010	27.589	.01	.00	.01	.11	.46	.00	.55	.00	
	7	.008	30.697	.00	.00	.07	.06	.26	.00	.34	.73	
	8	.003	47.763	.99	.01	.07	.26	.25	.03	.05	.11	
4	1	8.745	1.000	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
	2	.083	10.254	.00	.01	.00	.25	.00	.08	.00	.01	.20
	3	.060	12.085	.00	.07	.02	.16	.00	.05	.00	.01	.53
	4	.039	14.933	.00	.04	.07	.06	.01	.61	.01	.01	.20
	5	.031	16.749	.00	.53	.25	.09	.00	.16	.00	.00	.02
	6	.019	21.265	.00	.33	.50	.02	.02	.06	.05	.16	.03
	7	.010	29.217	.01	.00	.00	.11	.44	.00	.55	.00	.00
	8	.008	32.761	.00	.00	.07	.06	.29	.01	.34	.70	.02
	9	.003	50.595	.99	.01	.07	.26	.24	.04	.05	.11	.00

Legenda: *slovima u kurzivu* – transformirane varijable

Životopis autorice

Dijana Jerković rođena je 28.07.1982. u Metkoviću gdje je završila osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Diplomirala je socijalnu pedagogiju 2005. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s temom 'Usporedba znanja, stavova i ponašanja nastavnika osnovnih škola prema Konvenciji o pravima djeteta'. Edukaciju iz integrativne psihoterapije završila je 2010. godine te posjeduje Europski certifikat iz psihoterapije (ECP). Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Prevenicijska znanost i studij invaliditeta, program Prevenicijska znanost: prevencija mentalnih i ponašajnih poremećaja i promocija mentalnog zdravlja na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisala je 2011./2012. godine.

Radila je kao odgajateljica u Domu za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi 'Bl. Alojzije Stepinac' u Brezovici (ožujak 2006. - rujan 2007.); kao izvoditeljica projekata prevencije ovisnosti u Udruzi PET+ u Zagrebu (rujan 2007. - siječanj 2008.); na mjestu odgajateljice u Domu za djecu Zagreb (ožujak - rujan 2008.) te odgajateljice u Domu za odgoj djece i mladeži Zagreb (rujan 2008. – travanj 2009.). Ima iskustvo u provedbi odgojne mjere pojačane brige i nadzora, mjere nadzora nad izvršenjem roditeljske skrbi te individualne psihoterapije. Od svibnja 2009. godine zaposlena je u Uredu za suzbijanje zlouporabe droga Vlade Republike Hrvatske. Članica je Upravnog odbora Hrvatske udruge socijalnih pedagoga, počasna članica Udruge studenta socijalne pedagogije – Pupovci te članica Hrvatske udruge za integrativnu psihoterapiju, Hrvatske interdisciplinarnе terapijske udruge za djecu i mladež, Saveza psihoterapijskih udruga Hrvatske, Mreže mladih znanstvenika, European Association for Integrative Psychotherapy, European Association for Psychotherapy i European Society for Prevention Research (EUSPR).

Objavila je četiri znanstvena rada, jedno poglavlje u knjizi i jedan studentski rad. Podnijela je devet priopćenja na domaćim i međunarodnim znanstvenim i stručnim skupovima. Tijekom 6. EUSPR konferencije održane 22.-24. listopada 2015. u Ljubljani, Society for Prevention Academic Network nagradilo ju je 2. nagradom za obećavajućeg mladog znanstvenika (*Early Career Poster 2nd Prize Certificate*) temeljem poster prezentacije rada: *'The Role of Self-Determination and Personality in Predicting the Cannabinoids Consumption among Students in Student Dormitories in Zagreb'*.

Popis javno objavljenih radova:

- **Jerković, D.**, Maglica, T. (2014). Developmental psychopathology perspective on comorbid borderline personality disorder and substance use disorders. *Magistra Iadertina*, 9 (1), 137-152.
- Maglica, T., **Jerković, D.** (2014). Procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika za internalizirane probleme u školskom okruženju. *Školski vjesnik*, 63 (3), 149-167.
- **Jerković, D.**, Vugrinec, L. (2014). Croatia - Coherence Policy Markers for Addictions. U R. Muscat, B. Pike, Members of the Coherent Policy Expert Group, Pompidou Group. *Coherence policy Markers for Psychoactive Substances* (str. 23-75). Strasbourg: Council of Europe.
- **Jerković, D.**, Vugrinec, L., Petković, Ž. (2013). Procjena koherentnosti politika o nekim psihoaktivnim tvarima i ovisničkom ponašanju u Republici Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21 (2), 113-127.
- Kranželić, V., Ferić Šlehan, M., **Jerković, D.** (2013). Prevention Science as a base for substance abuse prevention planning – Lessons learned for improving prevention. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21 (2), 61-75.
- **Jerković, D.**, Maurović, I. (2004). Tretman pedofila. *Kriminologija i socijalna integracija*. 12 (1), 95 – 105.